

ion drăgușanul

povestea așezărilor transilvane

L

Cluj-Napoca, 2025

Copertile și ilustrațiile interioare:

Imagini din „*Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*”, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, „*National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d’Hongrie, de Croatie, d’Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker”.

Théodore Valerio, 1851, *Lugojeni*

MOTO: „O națiune se poate asemăna unui vultur, care maiestos se înalță peste văi și munți, făcând ca aerul să vibreze cu tărie de puterea aripilor sale. Aripile unei națiuni sunt **știința și arta**”¹.

¹ *Drapelul*, Anul V, nr. 38, Lugoj 1905, p. 2

LANCRĂM

(Lámkerék, inclus în Sebeș, județul Alba)

1439: Biserica veche din Lancrăm, „ortodoxă, la început, reformată azi”, se numără printre altele „ale unor domni munteni”, fiind ctitorită în 1439².

1558: „Lancrăm este o altă școală, care poate fi pusă, probabil, într-o anumită măsură, în legătură cu o moștenire târzie a iconografiei de tradiție răsăriteană din ambianța **mănăstirii Lancrăm**, întemeiată la 1558, reședința episcopului Sava. În scurta ei existență, mănăstirea a fost un important centru de răspândire a culturii de la sudul Carpaților. La **Lancrăm** este atestată o familie de iconari, Costea, dintre care primul, Ioan Costea, și-a înce-

² Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București 1991, p. 356

put activitatea în primele decenii ale secolului al XIX-lea și a pictat doar icoane pe sticlă”³.

1558: „Alexandru, Domnul Țării Românești, scrie, din București, în 16 mai 1572, către principele Ardealului, Ștefan Báthory, următoarele: / „Mănăstirea și vlădicia din **Lancrăm**, fiind zidită, după mărturia boierilor noștri, cu voia craiului răposat (Sigismund Zapolya, mort în martie 1571), de către Ioan Mederet, Radu Stolnicul, Sava Vlădicul, jupâneasa Stănilă, clucereasa Stanca și Mihăilă Vistierul, cu banii și pentru sufletele lor, pe când erau pribegiți pe acolo, rugăm ca și Măria Ta să le mențineți în rânduiala lor de până acum. Dumnezeu să Vă țină pe Măria Ta cu bun noroc”. / Acești boieri evlavioși și darnici au pribegit în Ardeal, de groaza lui Mircea Vodă Ciobanul, în 1558-1559. Vlădica Sava a fost episcop la **Geoagiul de sus** între anii 1559-1562. Deci mănăstirea se va fi clădit înainte de 1562, când Sava e silit să plece de la episcopie, pentru credința sa ortodoxă. Lipsindu-ne orice știre ulterioară, nu putem preciza până când a trăit această mănăstire și ce călugări au fost în ea. Ctitorul cel mai de seamă al mănăstirii, vlădica Sava, avusese în **Lancrăm** casă, curte, grădină, pe care principele Zapolya le confiscă și le dăruiește, în 4 noiembrie 1570, episcopului româno-calvin Pavel Tordasy, care, peste 4 ani, le vinde sașilor din **Sebeș**, cu 40 florin”⁴. /

„La 1558, Mircea Ciobanul își taie vlădicii și boierii; peste câteva luni, cum știm, judele Hanas silește pe

³ Patriarhi Română; Academia Română, *Monahismul ortodox românesc*, vol. 2, București 2016, p. 837

⁴ Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, pp. 137, 138

preoții din Schei, Toma, care se călugări apoi, spre pocăință, la mănăstirea munteană a Rancaciovului, și Dobre, nepotul de sora al celui dintâi, să recomande Catehismul luteran credincioșilor din enoria lor. În același an, Despot apare întâiași dată la Brașov și-și tipărește acolo genealogia, care-l cobora din zei. În toamna anului 1560, „Vlădica Românesc” al Ardealului venea în acest Brașov, unde nu se temea de erezie, ci, dimpotrivă, avea bucurie pentru introducerea ei între Românii Scheiului. / Acest episcop trebuia să fie un vlădică trecut la calvinism. La 10 April 1562, un act al lui Ioan Sigismund pomenește pe vechiul episcop Sava, care fusese înlocuit, după stăruințele lui Melchior Balassa, cu Gheorghe de Ocna (Wizaknai), și căruia, la data de mai sus, i se da înapoi „episcopatul românesc din **Geoagiul-de-jos**”. Știm acum că **Sava și-a avut casa în Lancrăm**, lângă **Sas-Sebeș**, și că el a plecat din Ardeal, pentru pricini binecuvântate: părăsirea profesiei evanghelice și a învățaturii creștine”⁵.

1574, august 7: „Paul Tordaș, episcopul românilor, scrie magistratului din **Sebeșul săsesc** că îi vinde casa sa din **Lancrăm**, primită de la regele decedat, nemaisuferind gâlceville avute pe posesiunea ei cu magistratul”⁶.

1774: „Într-un document⁷ se relatează că vechii corăbieri din **Lancrăm** și **Pian**, sub diverse pretexte vor să fugă de obligația de plutărit (*nautica obligatione*) pen-

⁵ Iorga, N., *Istoria Bisericii Românești*, vol. I, cap. III, București 1908, p. 356

⁶ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, 1573-1584, București 1930, p. 46

⁷ Arhivele statului Deva, Fond comit. Hunedoara, Doc. an. 1774, apr. 30, pachet 23

tru motivul că n-au hrană. Actul vorbește de îndărătnicia și împotrivirea corăbierilor și se cere ca aceștia să fie aduși la obligațiile lor chiar cu forța militară, la „cea deopotrivă datorie, la prestații”, să li se asigure hrana necesară”⁸.

1787: Centrul de zugravi iconari de la „**Lancrăm**, după icoanele datate, se dovedește a fi foarte vechi. Aici am găsit o familie, Costea, care a dat mai mulți zugravi de icoane pe sticlă. În biserica din **Lancrăm** se păstrează câteva icoane vechi, semnate și datate. Cea mai Veche este „Adormirea Precestei”, de Nicolae Zugravu, 1787. Aceasta e, totodată, și cea mai veche icoană pe sticlă, datată și semnată, din Ardeal, cunoscută până acum. O icoană a lui „Isus Cristos” e semnată de Ion Costea, 1841, și alta „Adormirea Maicii Domnului”, 1877, de Ilie Costea, ultimul zugrav din **Lancrăm**, mort în 1921, în vârstă de 80 de ani. Alte icoane datate, dar nesemnate, sunt în biserica din **Lancrăm**: „Tăierea capului Sf. Ioan”, 1822; „Sf. Trei Ierarhi”, 1833; „Sf. Nicolae”, 1835; „Maica Preceastă”, 1836, etc. Acești zugravi, ca și alții de altfel, pictau și icoane pe lemn. / **Pictura din Lancrăm** se deosebește foarte mult de cea de la Nicula. Are colori mai stinse și fondul, în general alb, la cea mai veche, și mai mult albastru, la cea nouă. S-ar putea să fie un centru de pictură tot atât de vechi ca cel de la Nicula, sau chiar mai vechi. Dar, în orice caz, indiferent de origine, dezvoltarea picturii pe sticlă din **Lancrăm** s-a făcut mai mult sub

⁸ Bassa, Beniamin, *Transportul sării pe Mureș, în secolele XVIII-XIX*, în Arhivele statului Deva, *Sargetia Acta Musei Devensis*, VII, Deva 1970, p. 148

influența celei din **Laz** și jurul **Sibiului**, și chiar din Principate”⁹.

1849, iulie 29: „Rachetierii noștri, care s-au împotrivit inamicului, au consumat 37 de rachete, dar cu cele două tunuri de câmp nu s-au tras decât 4 lovituri. Focul de trăgători din ambele părți a durat până la ora 8 și jumătate, seara, moment în care 4 tunuri inamice au sosit, de la **Lancrăm**, la **Oarda**, întrucât, între timp, sarcina trupei noastre fusese rezolvată, după ce mai înainte fusese trimisă casa de bani a Oficiului salinar, 400 de ferdele de bucate, o capelă de campanie și 120 de cămăși, la ora 8 ea a început retragerea și a revenit în cetate. Asupra trupei noastre aflate în retragere inamicul a tras mai multe lovituri de tun, dar fără nici un rezultat. / Pierderi trupa noastră n-a avut și nici un om n-a fost rănit”¹⁰.

1883: „**Covocare**. / Domnii membri ai comitetului central al „Reuniunii învățătorilor de la școlile greco-orientale române, din districtul Sas-Sebeș, anunit: Avram Păcurariu, învățător în **Lancrăm**, Z. Mureșan, Avram David, Samuil Roșu, Daniil David, Ilie Savu, învățători în **Sas-Sebeș**, George Benescu, Nicolau Munțiu, învețățător în **Răhău**, Vasilie Dobre, învățător în **Deal**, și Vasilie Dura, învățător în **Pianul de sus**, sunt rugați a se înfățișa, pe duminică, în 27 februarie, la 11 oare a. m., la ședința ordinară, în edificiul școlii greco-orientale române din **Sas-Sebeș**, locul central al districtulu”¹¹.

⁹ Pavelescu, Gh., *Pictura pe sticlă la Români*, în *Revista Fundațiilor Regale*, Anul XII, nr. 3, București 1945, pp. 640, 641

¹⁰ Josan, Nicolae, *Cetatea Alba Iulia, în timpul Revoluției din anii 1848-1849*, Alba Iulia 1983, p. 78

¹¹ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 21, Sibiu 1883, p. 83

1889, august 13/25: „Ioan Zeicu, inginer silvic, funcționar al statului, om de știință și prieten al poetului Lucian Blaga, consăteanul său... s-a născut, așa cum aflăm din „Estras din Matricola botezaților a comunei bisericești Greco-orientale **Lancrăm**”, în data de 13/25 august 1889 și botezat două zile mai târziu, părinții fiind Mihail Zeicu și Ana „ambii rom. Ort.” din localitatea **Lancrăm**, în apropiere de Alba Iulia, dar la acea vreme aflat în comitatul Sibiu”¹².

1895, mai 9: Poetul și filosoful Lucian Blaga „s-a prezentat, în chipul lui de țărână, la 9 mai 1895. Și tot la 9 mai, exact când soarele-și încheia inelul pentru a 66-a oară, poetul a fost redat țărânii din Lancrăm, trecând întru domnia caselor *ce drepte dorm*”¹³.

1895: „Reuniunea română economică din comitatul Sibiului... în toate comunele, pe unde comitetul reuniunii și-a ținut întrunirile sale economice, a stăruit pe lângă înființarea de tovărășii agricole, ai căror membri plătesc, o dată pentru totdeauna, 11 florini taxă fundamentală, cu care bani se procură tot felul de instrumente economice. Pentru înființarea unei asemenea tovărășii se recer cel puțin 12 membri; ea primește, în anul prim, și un ajutor de 60 florini de la comitat. / **Tovărășii** de acestea s-au înființat, până acum, în **Săliște**, unde, între altele, s-a procurat și un plug de fier sistemul Lack, pentru arăturile afunde; în **Sebeșul săsesc**, unde, între altele, s-a procurat și o mașină de îmblătit cu vapor; în **Lancrăm**, unde s-a

¹²¹² Drăghici, Dumitru, Cătălin, *Fondul personal „Inginer silvic Ioan Zeicu” (1903-1997)*, în Arhivele Naționale Bacău, *Acta Bacoviensia*, XV, Onești 2020, p. 510

¹³ Bellu, Pavel, *Blaga în marea trecere*, București 1970, p. 22

procurat un trier pentru cernutul bucatelor și o tulumbă (pompă) pentru stropirea vițelor de vie atacate de mușgai (peronospora viticola); apoi în **Gura-râului**, în **Roșia săsească**, în **Săcădate** – în acestea două din urmă s-a procurat și câte-o mașină de semănat grâul, despre care s-a adevărit că, prin ele, se cruță foarte multă sămânță la semănat; altă tovărășie agricolă s-a înființat și în **Avrig**¹⁴.

1895: „Adunarea generală a despărțământului I al „Astrei”... s-a ținut în comuna învecinată **Feldioara**, la care a participat un număr frumos din societatea brașoveană, precum și dintre preoțimea, dascălimea și țărâtimea din jur. Comitetul central din Brașov, precum și ceilalți oaspeți, au fost salutați, din partea **preotului din Feldioara**, dl Iosif Micu, căruia i-a răspuns dl Virgil Onițu, sub-directorul despărțământului, după care cu toții am asistat la celebrarea liturghiei, precum și a parastasului pentru răposații membrii ai „Astrei”. Dl Dr. Isidor Blaga a ținut o prea frumoasă și instructivă predică, după care dl Axente Sever îndeamnă poporul de a participa la adunare în număr cât se poate de mare, ceea ce s-a și întâmplat, căci sala cea mare a hotelului comunal era înțesată de lume. / Adunarea s-a deschis la 11 ore și jumătate, prin dl Virgil Onițu, directorul gimnaziului din **Brașov**, care, prin cuvinte bine chibzuite, explică mărețele scopuri ale „Astrei”. Vorbirea de deschidere a fost acoperită de aplauze. / Se dă apoi cetire raportului general al comitetului, care funcționează din 4 ianuarie. Din raportul citit de secretarul comitetului, dl Dr. I. Blaga, reiese că comitetul a delegat pe membrii săi de a lucra în comunele aparținătoare de agenturi, precum și de a întreprinde colecte de

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 251, Brașov 1895, p. 5

câte 1 coroană, până la 10 cruceri, din care să se înființeze biblioteci populare. Colectele au avut frumoase rezultate și în special cea întreprinsă de dnii Gregor Maior și Nicolae Ciurcu, în **Brașov**, apoi cea din **Herman** și **Feldioara**. / Despărțământul a trimis comitetului central suma de 220 florini 60 cruceri și mai posedă încă o sumă de 67 florini 44 cruceri, și are 65 membri, dintre care 2 fondatori, 9 pe viață, 46 ordinari și 8 ajutători...

Comisiunea însărcinată cu înscrierea de membri noi raportează că s-au încasat 120 florini. S-a ales, apoi, un membru în comitet, în persoana profesorului Nicolae Bogdan, după care **preotul din Lancrăm**, dl Isidor Blaga, chemat anume pentru aceasta adunare, a ținut o prelegere poporală asupra culturii grâului, secarei și a cartofilor, care, predată fiind într-o limbă aleasă poporală, a fost ascultată cu deosebit interes din partea poporului nededit cu astfel de dărnicie în învățături folositoare. / Dl prof A. Vlaicu a tratat apoi însemnătatea meseriilor, insistând, cu multă cunoștință de cauză, asupra relelor ce bântuie țăranimea noastră, care atât de greu se îndeletnicește cu meseriile. / După aceste bine succese dizertațiuni, președintele adunării, dl Onițiu, între lungi aplauze, închide adunarea, după care a urmat banchetul, apoi concertul corului de plugari, dirijat de preotul local Iosif Micu. Corul s-a produs bine și merită toată încurajarea, fiind el unic în felul său prin părțile noastre. După concert, a urmat petrecere cu joc, cu care s-au finit și serbările împreunate cu adunarea generală, a cărei reușită numai în liniamente generale am descris-o”¹⁵.

¹⁵ *Dreptatea*, Anul II, nr. 249, Timișoara 1895, pp. 2, 3

1896: „Ioan Cașolțan, notar comunal în **Lancrăm**, după un morb greu, împărtășit cu Sfintele Taine, a încetat din viață, în 12 septembrie, în etate de 64 de ani”¹⁶.

1897: „La producțiunea, împreună cu joc, ce s-a ținut în **Pianul-românesc**, la 9/21 februarie, în favorul zidirii școlii, au binevoit a suprasolvi următorii domni: Petru I. Comșa (**Săliște**) 10 florini; / Ioan I. Vulc (**Orăștie**) 5 florini; / Avram Stanca (**Petroșeni**), Ioan Crăciun (**Dostat**), Fucs Nandor (**Alba-Iulia**), câte 2 florini; / Albert Dörr, N. N, pretor, Sergiu Medean, Dr. Elekes, Victor Săbăduș (toți din **Sebeș**), Vasilie Aldea (**Lancrăm**), Ioan Ghișa, A. Barb, O. Olariu (toți din **Rechița**), Ioan Bena, I. Radu, G Vulc, Savu Florea, Nicolae Popa (toți din **Pianul-de-jos**), Elie Pop (**Poiana**), Nicolae Hința (**Sibișel**), câte 1 florin; / Nicolae Todoran (**Pianul-de-jos**) 1 florin 60 cruceri; / Savu Timariu (**Pianul-de-jos**), G. Tătar (**Sebeș**) D. Lencrejan și I. Goța (**Răhău**), câte 80 cruceri; / Ioan Pavel (**Lancrăm**) și A. Hința (**Sebeșel**) câte 50 cruceri”¹⁷.

1907: Reuniunea Română de agricultură din comitatul Sibiu, hotărâse, în ședința din 5 februarie nou, că „membrilor cu locuința în **Lancrăm** li se dăruiesc câte un altoi măr pătul, care se va planta, prin anume trimiși, în grădina fiecăruia”¹⁸.

1907: „Pentru masa studenților academici din Cluj / Traian Petrașcu, student la medicină, a colectat, în **Lancrăm**, de la Vasiliu Matei, 1 coroană, / Simion

¹⁶ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 37, Orăștie 1896, p. 159

¹⁷ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 17, Orăștie 1897, p. 73

¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 30, Brașov 1907, p. 5

Trifan, **primar în Lancrăm**, 1 coroană, / Aurel Barbu, 6 coroane; / Blaga Vasilie, 1 coroană; / Simion Maxim, 1 coroană; / Emilian David, 2 coroane; / Gheorghe Albu, 1 coroană; / Ioan Fleșeriu, 1 coroană; / Ioan Florian, 1 coroană; / George Șeulean, 2 coroane; / Ștefan Morariu, 1 coroană; / Vasile David, 1 coroană; / Ioan Petrașcu, 1 coroană; / Petru I. Androne, 1 coroană; / Ioan Stanca 60 bani; / Gerasim Cărpinean, 1 coroană; / Petru Opincar, 1 coroană; / Nicolae Stocat, 40 bani; / Petru Opincariu, 60 bani; / Corneliu Isacu, 2 coroane; / Petru Opincar senion, 2 coroană; / Nicolae Henegar 3 coroane; / Ioan Pavel 50 bani; / Ioan Henger, 1 coroană; / Avram Savu, 50 bani”¹⁹.

1908: „Din **Lancrăm** ne vine trista știre despre moartea preotului Isidor Blaga, tatăl profesorului Tit Liviu Blaga. Familia, rămasă în doliu, a lansat următorul necrolog: Cu adâncă durere aducem la cunoștință tuturor rudeniilor, prietinelor și cunoscuților, că prea iubitul nostru soț, tată și moș Isidor Blaga, preot ortodox român, după lungi și grele suferințe, în etate de 57 ani, a decedat, în 5 august, la 10! Ore și jumătate, seara. Rămășițele pământești ale scumpului defunct se vor depune, spre vecinică odihnă, sâmbătă, la 8 august, la 2 oare după-amiază, în cimitirul greco-ortodox din loc. / Odihnește în pace, suflet blând! / Lancrăm, la 7 august nou 1908. / Nina Blaga, ca soție, Letiția născută Pavel, Livius, Lionel, Longin, Licinius și Lucian, ca fiică, și fiii, Ioan Pavel, învățător, ca ginere, Malvina Blaga, ca noră, Dorin și Leli, ca nepoți”²⁰.

¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 25, Brașov 1907, p. 4

²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 165, Brașov 1908, p. 3

1908: „Din datele culese cu prilejul adunării de la Sebeș știm că, până acum, sunt în lucrare, pe acolo: 2 tovărășii ocazionale pentru asigurarea vitelor, în **Sebeșul-săsesc**; una în **Pianul-de-sus**; una în **Lancrăm** și una se pornește în **Pianul-de-jos**. La toate aceste tovărășii sunt înscrise vite în preț de peste 300 mii coroane și, până acum, s-a plătit, de aceste tovărășii, pagube de aproape 10 mii coroane. / Pentru mai statornică dezvoltare, însă, toate aceste tovărășii vor intra, cât de curând, sub scutul **Reuniunii de la Orăștie**, formând o puternică grupă din jurul **Sebeșului**”²¹.

1922: „Un român din comuna **Lancrăm**, județul Sibiu, Petru S. Chirilă, și soția sa, Saveta născută Adam, ei singuri au dăruit 75.000 lei pentru frații lor de acasă, ca să-și procure clopotele răpite de dușmani. / Dreptatea dumnezeiască n-a întârziat, ora dezrobirii a sosit, căci deodată poporul, „cel ce ședea în întunerec și în umbra morții, a văzut lumină mare”. / De această mare milostivire s-au încălzit inimi nobile și au săvârșit un generos dar, cu scopul ca glasul clopotelor noi să cheme pe toți năpăstuiții și obidiții de soartă la lăcașul de închinare, unde își vor afla alinarea chinurilor și întărirea sufletelor. / Nobila faptă a generoșilor dăruitori a însuflețit poporul nostru din **Lancrăm**, îndemnându-l la fapte de binefacere. Astfel, văduva Ioana I. Ion Iosif Blaga, în amintirea soțului ei și frate al distinsului director de la liceul din Brașov, Dr. Iosif Blaga, a dăruit 12,500 lei pentru un al treilea clopot; văduva Paraschiva Toder Petrașcu 1.000 lei; alții, alte sume mai mici: fapta frumoasă a soților Chirilă a rodit un întreg șir de fapte bune, care toate vor-

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 54, Brașov 1908, p. 7

besc de la sine, arătând iubirea de biserică și de neam, precum și simțul de jertfă al acestor vrednici fii ai comunei **Lancrăm**. Domnul să le răsplătească după cum le-a fost fapta și gândul. / Preot V. Mateiu”²².

1927: „În comuna **Recaș**, județul Timiș-Torontal, au fost colonizate 33 familii de ardeleni, de lângă Alba-Iulia, din comuna **Lancrăm**. / În urma șicanărilor de tot felul, pe care le-au îndurat din partea celor ce aveau misiunea acolo să-i ajute și să-i încurajeze, 13 familii s-au ruinat, ajungând cerșetoare, iar 20 de familii au rămas definitiv stabilite în comuna **Recaș**, unde au început a-și zidi case, cu bani împrumutați cu camătă de pe la bănci. Căsuțele lor neterminate încă vor fi ruinate și năruite de ploi, zăpadă și ger, dacă nu li se vine grabnic în ajutor, spre a le acoperi. Au nevoie, în acest scop, de lemne. / Socoteala pe care și-o face Casa Pădurilor, arendând pădurile statului pe mai nimic la samsari castrați de suflet românesc și refuzând lemnul trebuitor coloniștilor, pentru întemeierea gospodăriilor lor, este o socoteală greșită și păgubitoare economiei naționale și asupra căreia voi reveni printr-o interpelare. / Cum însă iarna bate la ușă și cum căsuțele coloniștilor trebuie urgent acoperite, ca să poată ierna în ele, rog pe domnul ministru de Agricultură și Domenii să se inspire din art. 115 și 116 din Legea Agrară din Transilvania și să acorde, la vreme, lemnul necesar coloniștilor”²³.

1931: „Comună **Lancrăm**, județul Alba se poate mândri, cu drept cuvânt, că a dat o pleiadă de bărbați, care fac cinste neamului. / Tinerimea ei studioasă, de la

²² *Telegraful Român*, Anul LXX, nr. 58, Sibiu 1922, p. 3

²³ *Svastica Banatului*, Anul I, nr. 23, Timișoara 1927, p. 2

școlile secundare și de la universități, a ținut să sărbătorească, în acest an, pe merituoșii săi înaintași, împrăștiați astăzi prin diferite centre din cuprinsul țării, invitându-i la un **congres în comuna natală**, ca prin contactul cu dâșzii să ia îndemnuri din munca lor activă, să cimenteze legătura dintre bătrâni și tineri și din acest prilej, să comemo-reze pe cei mutați la veșnicie, care, între grele împrejurări, au fost calzi îndrumători ai poporului din **Lancrăm**; de pe urma zeloasei lor munci stăruitoare, apoi au răsărit nu numai progresul comunei, ci atâți intelectuali vrednici.

În ziua de 19 iulie, valurile de arse în cămeși albe, însoțiți de fiii lor surtucari, sosiți la serbare, se îndreptau spre biserica frumos împodobită, unde au asistat, cu profundă evlavie, la serviciul divin, săvârșit de protoiereul A. Păcurariu din **Miercurea** și de parohul local V. Matei. / Un cor bine instruit, condus de prof. Dr. V. Petrașcu, a dat răspunsurile liturgice. Doamna profesor Ica Stoian, cu vocea-i puternică, a înălțat sufletele mulțimii spre sferele cerești, cântând priceasna „Cât de mărit este Domnul în Sion”, / La sfârșitul sfinteii liturghii, s-a servit parastas întru odihna Marelui Rege Ferdinand și a intelectualilor răposați ai comunei. / Parohul locului face pomenire despre neclintita dragoste de țară, despre identificarea cu idealul ei, despre credința cea tare în biruința finală a Marelui Rege Ferdinand, apoi relevă munca, pusă întru deșteptarea credincioșilor săi, de către răposatul preot Isidor Blaga, care, în tot cursul păstoririi sale, n-a conținut a îndruma și a lumina, atât în cele sufletești, cât și în cele economice, ajutat de contemporani; ca învățător regretatul I. Bucur ș. A. / Muncii lor asidue atribuim zidirea unei școli mărețe, a lărgirii bisericii, în colaborare

cu protopopul A. Păcurariu, și a canalizării comunei, introducând, încă prin anii 1875-1880, economia rațională de câmp și în creșterea vitelor. Munca de culturalizare o au continuat urmașii lor, între care răposatul paroh I. Lașiță, înființând o societate culturală și o fanfară. / Oratorul ne amintește pe distinsul profesor Tit L. Blaga, de la Brașov, pe Dr. Traian Petrașcu, care a făcut donațiuni bibliotecii școlare, pe tinerii ofițeri S. Bucur, D. Petrașcu și R. Vlad, căzuți pe câmpul de onoare, în rândurile armatei eliberatoare, și pe alți intelectuali, care nu și au precupețit contribuția lor pentru neam. / Protoiereul A. Păcurariu, care a păstorit în comună peste două decenii și a inițiat sau colaborat la multe înfăptuiri în localitate, a arătat greutățile ce le-au biruit, cu contimporanii, în strădalnica lor muncă de luminare, făcând pomenire de avocatul Ștefan Păcurariu, deputat la Universitatea săsească, învățătorul D. Maximilian și de alte figuri dispărute. / Farmacistul din Constanța Ion Miga, ca și altă dată, a dăruit bisericii lumânări de ceară și untdelemn pentru candelă... / Între conferințele ținute, corul mixt, condus alternativ de doamna profesor Ica Stoian și profesor L. Bucur, precum și fanfara condusă de I. Zeicu, au animat asistența. / Seara, masă comună, într-o atmosferă familiară”²⁴.

1936: „Moșneagului Ioan Vintilă din comuna **Lancrăm**, județul Alba, i s-a furat, din cămară, un sac de grâu. El n-a spus nimănui nimic, dar furtul a ajuns la cunoștința jandarmilor, fără voia lui. Jandarmii au pornit cercetări și au prins pe hoț. Întrebat că de ce n-a descoperit furtul, bătrânul a spus că nu vrea să mai ajungă

²⁴ *Telegraful Român*, Anul LXXIX, nr. 56-57, Sibiu 1931, p. 3

acum pe la judecătorie, nici nu vrea să facă rău nimănui, acum la bătrânețe”²⁵.

1937: „Asupra comunei **Lancrăm** s-a abătut o ploaie torențială și grindină, care au produs mari pagube în zarzavaturi, vii, fructe și porumb”²⁶.

1937: „În **Lancrăm** s-au făcut alegerile comunale complimentare. Au fost depuse trei liste; prima, în frunte cu I. Henegar, care a primit 92 voturi și două mandate; a doua, în frunte cu N. Lașiță, a întrunit 70 voturi și un mandat, iar a treia, cu B. Căndea cap de listă, a întrunit 87 voturi și 2 mandate. Lista a doua a fost guvernamentală, celelalte fără colorit politic”²⁷.

1938: „**Prizonier din război, întors după 22 de ani din Rusia.** / Iosif Petrașcu, ajuns în captivitate rusească, la 1916, în luptele de lângă Kiev, s-a întors acasă, în **Lancrăm**, după 22 de viețuire în Rusia. / La plecarea din satul său de naștere, în anul 1912, flăcăul avea 21 de ani. Acum a împlinit 47. Înainte de a fi prizonier de război, în 1912-1914, el și-a făcut, 2 ani, stagiul militar, la un regiment de husari în Budapesta, apoi, alți 2 ani, a fost pe câmpul de luptă, unde a fost și rănit. / În Rusia, a trăit captiv, apoi, neputând pleca spre țară, s-a căsătorit de două ori. Prima soție i-a murit, din cauza amărăciunii, pe care n-a putut-o îndura, când agenții sovietici le-au expropriat toate proprietățile. A doua soție îi trăiește în Caucaz. Ea nu știe, însă, că soțul ei, ieșind din închisoare, a trebuit să plece în grabă spre România, pentru ca să nu

²⁵ *Solia*, Anul XV, nr. 40, Orăștie 1936, p. 4

²⁶ *Universul*, Anul 54, nr. 188, București 1937, p. 12

²⁷ *Universul*, Anul 54, nr. 200, București 1937, p. 12

fie deportat sau să-și riște viața, fiindcă a refuzat să devină cetățean rus și să intre în partidul bolșevic. / După declarațiile lui, bietul om a avut de îndurat, cu toate că se ținea seama de aceea că el are pașaport făcut pentru a veni în țară. Stările de acolo i-au devenit, zi de zi, tot mai insuportabile, din cauza nesiguranței individului, a crizei de alimente, a lipsei de îmbrăcăminte, care se distribuie tuturor de oficianții sovietici. / Acasă, a găsit pe fratele său și pe mama sa îmbătrânită, care îl credeau de mult mort”²⁸.

1940: „Populația orașului **Sebeș**, în număr de câteva mii, împreună cu cea a comunelor **Petrești, Lancrăm și Pianul de Jos**, adunată în piața mare, aproape neîncăpătoare, din fața primăriei din localitate, a ținut o mare adunare de manifestație patriotică și de solidarizare cu frații noștri din ținuturile Transilvaniei, care urmează să fie anexate Ungariei... / Adunarea a fost deschisă și condusă de neînfricatul român dr. I. Cușută... / Au mai vorbit protopop dr. V. Oana, inginer I. Giurgiu, învățător I. Zdrenghia, P. Munteanu, preot I. Cărpinișian, judecător N. Chira, dirigintele poștei N. Gărduş, director S. Cărpinișian, preot I. Savu și Pavel. Oratorii, în cele spuse, au arătat jalea și revolta sufletească, care a cuprins pe fiecare ardelean pentru nedreptatea ciuntirii Transilvaniei românești. / Din masa de oameni cuprinsă de jale și totodată de dărz patriotism, se auzea adesea strigându-se cu tărie și hotărâre: „Vrem Ardealul întreg!”, „Jos ungurii!”. S-a cântat apoi, de mai multe ori, fraze „Murim mai bine-n luptă cu gloria deplină / Decât să fim sclavi

²⁸ *Universul*, Anul 55, nr. 178, București 1938, p. 11

iarăși în vechiul nost' pământ!". S-a manifestat îndelung și pentru armata română”²⁹.

1941: „La 15 mai 1941, în perioada regimului Antonescu, Primăria comunei Lancrăm, localitatea de naștere a inginerului Ioan Zeicu, emite un certificat de recunoaștere a originii etnice românești și a apartenenței la confesiunea ortodoxă a lui Ioan Zeicu și a părinților săi, Mihail Zeicu și Ana Lășiță, dar și a nașei sale de botez, Ana Ion Maxim”³⁰.

Buzet
Peasant woman

Sălcina de Jos

Tărăscu
Peasant

²⁹ *Universul*, Anul 57, nr. 247, București 1940, p. 3

³⁰ Drăghici, Dumitru, Cătălin, *Fondul personal „Inginer silvic Ioan Zeicu” (1903-1997)*, în Arhivele Naționale Bacău, *Acta Bacoviensia*, XV, Onești 2020, p. 514

LĂPUGIU DE JOS ȘI DE SUS

(Alsólapugy, Unterlappendorf, județul Hunedoara)

1834, Schmidl: „Prima localitate din Transilvania este **Holdea**³¹, în comitatul Huniady. Trecând prin **Coșești**³² și **Grind**³³, ajungi în târgul **Dobra**³⁴, cu o capelă care domină o trecătoare, la **Lăpușnic**³⁵, **Săcămaș**³⁶, **Leșnic**³⁷, spre Deva, tot pe minunata vale a Mureșului, în sus. În acest târg și loc de adunare, cu 3.800 de locuitori, români, maghiari și bulgari, se face viticultură și pomicultură însemnată. Se cultivă piersici deosebit de frumoase. Pe o stâncă înaltă, conică, se află una din ruinele cele mai admirabile, pe care o socotesc, după numeroa-

³¹ Holdya, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

³² Kossed, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

³³ Gerend, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

³⁴ Sat, comună, jud. Hunedoara.

³⁵ Lapusnyak, sat, comuna Dobra, jud. Hunedoara.

³⁶ Szakamas, sat, comuna Ilia, jud. Hunedoara.

³⁷ Lesnek, sat component al comunei suburbane Vețel, municipiul Deva, jud. Hunedoara.

sele monede găsite aici, drept un castel roman, clădit (?) de Traian. Mai numără încă 3 porți și vreo 30 de încăperi. Priveliștea este foarte frumoasă. **Deva** are o fabrică de hârtie și o mină de aramă”³⁸.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menționată familia „**Munteanu** (Muntyán) de Felső-Lapugy, în comuna Lăpugiu de sus, 1687 4 familii”³⁹.

1896: „În tractul **Dobrei**, examenele la școlile populare s-au început în 15 mai și au durat până în 27. În acest tract, cu timpul, vor înainta foarte bine învățătorii, în ceea ce privește propunerea în școală, și sporul bun în învățământ, deoarece, la toată comuna, sunt obligați din oficiu a participa cel puțin doi învățători ca trimiși la examene. Aceștia, văzând scăderile sau chipul bun al învățătorului examinator, hotărât se vor strădui ca ce e bun să-și însușească, iar scăderile să le îndrepte... / Sfârșitul examenelor din acest tract, după cum am aflat, este următorul: / **Lăpugiu-de-sus**, 16 mai. Raportorul tace, din pricina unor neînțelegeri între preot și învățător”⁴⁰.

1897: Printre cei care au suprasolvit, cu ocazia „convenirii sociale cu dans, ținută în **Dobra**, la 27 aprilie nou”, se numără și „Ioan Petroviciu, din **Lăpugiu de sus**, cu 3 florini, și Ioan Morariu, din **Lăpugiu de sus**, 1 florin”⁴¹.

³⁸ AR, *Călători străini despre Țările Române*, III, serie nouă, București 2006, p. 257

³⁹ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 46

⁴⁰ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 25, Orăștie 1896, p. 108

⁴¹ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 20, Orăștie 1897, pp. 85, 86

1897: „Pentru zidirea noii biserici din comuna noastră, **Câmpuri-Surduc**, au binevoit a ne colecta și am primit de la... / dl Ioan Petroviciu, comerciant în **Lapugiu-superior**, ne-a colectat, cu lista Nr. 384, de la 55 contribuenți, 11 florini 5 cruceri”⁴².

Tovotkoi Kirghans

Vâlcea: Going to church

Vâlcea: În drum spre biserică

Vâlcea: En route vers l'église

⁴² *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 32, Orăștie 1897, p. 134

LĂPUȘ

(Lapus, județul Sibiu)

1364, mai 26, Vișegrad: Voievodul Dionisie dă de știre că, în adunarea obștească de la Turda, ridicându-se „Dionisie, fiul lui Ștefan, fostul ban, și Ladislau, fiul lui Desideriu de Losonch, s-au plâns împotriva magiștrilor Ștefan și Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că ei ar voi, pe calea legii, să-și împartă cu numiții lor veri cetatea numită **Mentew** (cetate dispărută, lângă Alunișu, județul Mureș) și moșiile **Warallya** (?), **Vifalu** (?), la capătul râului Pietrișul, **Sânmihai** (Zemichal Telke, Zenthmihaltelke, azi **Mihăiești**, județul Cluj), **Rusu** (Wruzmezeu, azi **Rus**, județul Cluj), lângă râul Someș, **Borcuț** (Burligeth, județul Maramureș) și **Văleni** (Danpataka, județul Maramureș), și vama obișnuită a se cere în **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), bunuri ce se află în stăpânirea pomeniților Toma și Ștefan. / Auzind acestea, ridicându-se Iacob de **Chiced** (Keched. Kecheth, azi **Alunișu**, județul Cluj, și **Miceștii de Câmpie**, județul Bistrița-Năsăud), pentru Ștefan, și Nicolae zis Lyd pentru

Toma... au răspuns că dacă Dionisie și Ladislau ar veni în chip legiuit, ar putea redobândi acea cetate și acele moșii ca bun al lor, căci ei sunt pregătiți să împartă... / În cele din urmă, înfățișându-se în fața noastră Dionisie și Ladislau, cu scrisori de împuternicire, ne-a cerut Ladislau să le facem dreptate din partea magiștrilor Toma și Ștefan, fiii lui Toma de Reghin, cu privire la cele de mai sus. Auzind acestea, ridicându-se Ladislau de **Galșa** (Galsa, județul Arad) și Batow, pentru magiștrii Toma și Ștefan, au răspuns că pentru zisa cetate și moșii, aveau scrisoare de împărțeață întocmită odinioară între Ștefan banul și Desideriu, părinții lor”⁴³.

1365, iunie 29, lângă Vidin: Voievodul Dionisie dă de știre că „Ioan, fiul lui Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu) ne-a înfățișat o scrisoare a regelui, dată acolo, la oaste, prin care regele, după ascultarea plângerii magistrului Ioan, poruncise ca un pământ, numit **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), al lui Ioan, cuprins cu putere și pe nedrept de către sașii din satele **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu) și **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu), să i se dea în stăpânire pe veci zisului Ioan, după ce se va fi cercetat, mai întâi, întregul adevăr”⁴⁴.

1366, aprilie 29, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlul bisericii Transilvaniei că i s-a Plâns Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu) „că sașii noștri din **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu) și

⁴³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 273, pp. 262-265

⁴⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 412, pp. 430-432

Copșa (Magna Kopsch, județul Sibiu), ce țin de scaunul Mediașului, punând stăpânire, cu de la sine putere și prin silnicie, pe o bucată de pământ, numită **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), aflătoare între hotarele moșiilor sale de moștenire numite **Noul Săsesc** (Wyfalu, județul Sibiu) și **Roandola** (Radenthal, Rundal, județul Sibiu), ce țin de pomenita moșie Mălăncrav, o păstrează și o folosesc în chip nedrept și necuvenit... / De aceea, poruncim cu tărie ca să trimiteți spre mărturie doi bărbați potriviți și vrednici de crezare dintre voi, în fața cărora, oamenii noștri... să încredințeze fiecărei părți drepturile sale”⁴⁵.

1366, mai 5, Alba Iulia: Raportul capitlului bisericii Transilvaniei, trimis regelui Ludovic, după ce trimișii au hotărnicit și prețuit moșia **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), după ce martorii le-au „arătat mai întâi o movilă de hotar, aflătoare spre moșia **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu), movilă pe care amândouă părțile au socotit-o adevărată; apoi, mergând spre miazăzi, pe o creastă mare și lungă, au arătat un semn de hotar, după cum li se părea lor, despre care sașii susțineau că nu e semn de hotar adevărat; mergând mai departe, până la capătul acelei creste, Ioan, fiul lui Gegus, a arătat mai multe locuri de semne de hotar, pe care mărturisește că le-au stricat zișii sași, dar acolo nu se vedeau nici un fel de semne. După aceea, la capătul acelei creste, el a arătat un semn mare, despre care amândouă părțile au spus că este un semn adevărat, ce desparte moșiile **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu), **Biertan** (Virthalm, Bwtel, județul Sibiu) și **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu); mai

⁴⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 37, pp. 52-55

departe, pomenitul magistrul Ioan nu a mai arătat alte semne. În cele din urmă, sus-zișii sași i-au dus pe dâșșii la altă creastă, pe care, coborându-se, au arătat mai multe semne, care se puteau vedea și erau în ființă, și pe care mărturiseau că le-au ridicat pe vremea răposatului voievod Ladislau, dar sus-zisul magistrul Ioan spunea că acele semne de hotar au fost ridicate cu samavolnicie. Și, fiindcă pomenitele părți nu se puteau înțelege asupra acestui pământ în pricină, dimpreună cu nobilii și comiții din scaunul Mediașului, de față cu vecinii și megieșii aflători acolo, așa cum au putut ei socoti cu mintea și vedea cu ochii, au prețuit sus-zisul pământ astfel, că pe acel pământ ar putea sălășlui optzeci de gospodării sau curți, iar din pământurile de arătură, din pădurile, apele și viile de acolo, aceste gospodării ar putea avea hrană și roade îndeajuns pentru folosul lor⁴⁶.

1366, iulie 13, Alba Iulia: Regele Ludovic dă de știre și-a trimis oamenii de încredere „în mijlocul nobililor, secuilor și sașilor din țara noastră a Transilvaniei, ca să potolească și să împace pricinile tuturor judecăților și neînțelegerilor ce dăinuiau între ei, pentru niște pământuri și hotare, după îndreptarea hotarelor altor moșii, și care au ajuns înșiși la bucata de pământ numită **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba Transilvaniei, din pricina căreia se știe că credinciosul nostru cavaler Ioan, fiul lui Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu), susținând că acel pământ este al său de moștenire, a avut, de multă vreme, încoace, felurite certuri și tot felul de gâlcevi cu oamenii sau sașii

⁴⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 41, pp. 57, 58

noștri din satul **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu), și, deși magistrul Ioan a cerut și acolo să i se întoarcă acea bucată de pământ în întregime, ca fiind a lui de moștenire, totuși, fiindcă se vedea că pomenitul magistrul Ioan nu va putea căpăta în chip pașnic în întregime zisa bucată de pământ, față de sumeția, vorbele dușmănoase și zarva acelor oameni și sași, care, deși pe nedrept, cum ni se spune, se foloseau totuși de acel pământ, de aceea numiții noștri oameni osebiți, având pentru aceasta împu-ternicire deplină din partea noastră, de dragul păcii și al liniștii între cele două părți, împărțind pomenitul pământ Lăpuș între zisele părți, l-au hotărnicit prin semnele de hotar”⁴⁷.

Bei Voteg
At Voteg

La Voteg
A Voteg

⁴⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 111, pp. 207-210

LĂPUȘ

(târgul Lăpuș Lăpușul Românesc,
Oláhlápos, județul Maramureș)

1553: „O conscripție din timpul lui Alexandru Lăpușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparțineau cetății Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Ba-ba, Bața, Poiana-Blenchii, Bârsău, Ciceu Giurgești, Ciceu-Hașmaș, Ciceu-Mihaiești, Ciceu-Corabie, Dăbăceni, Ambriș, Galgău Ganciu, Gostila, Gighișul de sus, Ileanda mare, Ilișua, Cațcău, Căplani, Căpâlnea, Cașeu de jos, Răgusești, Coldan, Chireu, Lelești, Mica, Mănăștiur, Muncel, Negrilești Urișor, Uriul de sus, Orman, „Orbo”, „Patakfalva”, Petrihaza, Peșteș, Refeni, Reteag, Glod, Șomcutul mic, Selișca, Sânmărgrita, Suciul de sus și de jos, Vima-mare, Vaida-Cămăraș, Borcuț, Văleni, Poiana-Porcului, Dămăcușeni, Draghia, Lăpușul unguresc, „Ioszeplápos”, Do-**

bric, Libotin, Masca, Rogoz, Rohia și „Szaszmezö” (dispărut)”⁴⁸.

1593, mai 24: „Litere (scrisoare) de împărțire, prin care moșiile rămase după Pop Lazar din **Budești** se împart în trei, astfel că lui Grigorie Pop i-a venit partea în **Lăpușul de sus** (târgul Lăpuș Lăpușul Românesc, Oláh-lápos, județul Maramureș), iar moșiile din **Rogoz** (înglobat în târgul Lăpuș), **Budești, Vișeu, Moiseni** și **Borșa** se împart în două între Tămaș Pop și cumnatul său Mihai Dumitru, bărbatul Mariei Pop, pentru că aceștia au petrecut bătrânii și au purtat procese pentru aceste moșii. La învoire au fost de față 24. bărbați nobili de atunci”⁴⁹.

1611, decembrie 29: „Principele Gabriel Báthory poruncește introducerea nobilului Toma Pap în stăpânirea moșiei sale din **Rogoz**, în comitatul Szolnok interior”⁵⁰.

1878: „Examenul de vară la școala principală română din **Lăpusiul-unguresc** s-a ținut la 18, până 19 iunie, sub președinția Reverentisimului domn Ioane Dragomir, arhi-diaconul **Lăpușului**, ca delegat al sfântului Consistoriu diecezan de Gherla, în acele zile fiind de față un public foarte numeros, de diferite naționalități. Încât privește rezultatul examenului, spune mai adevărat relațiunea Reverendisimului delegat consistorial, însă după cum a binevoit a rosti domnia sa, prin cuvântul său de

⁴⁸ Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

⁴⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 366, pp. 638, 639

⁵⁰ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VIII, 1607-1613, București 1935, p. 238

închidere, a fost foarte îndestulător, ca totdeauna. / La 20 iunie, s-au împărțit școlarilor mai diligenți premii, cu o solemnitate foarte mare, în fața unui public atât de numeros, ca și care nu s-a văzut niciodată la o asemenea festivitate. Ce e drept, onoratul public a și avut ce să vadă, că atâtea premii arareori pot să se împărțească la o școală, fie și mai avută ca a noastră.

Pentru premiarea școlarilor, au binevoit a contribui următorii mărinimoși domni: 1). Ilustritatea Sa dl episcop de Gherla, Michail Pavel, cu 10 florini v. a., cu care sumă s-au cumpărat cărți școlare și alte diferite obiecte. / 2). Iacob Vojth, magistrul poștal din loc, a binevoit a oferi 1 taler; / 3). Onorata antistie (primărie) comunală a **Lapusiului-unguresc**, 3 florini; / 4). Clarissimul domn Tit Budu, concepist episcopesc în Gherla, 11 exemplare cărți și pe spesele dumisale a binevoit a tipări și 100 coli de testimonie școlare, în sumă totală de peste 26 florini 50 cruceri; / 5). Clarissimul Georgie Pasca, spiritual și profesor în Gherla, 10 exemplare cărți, în preț de 5 florini; / 6). Mult onoratul dl Ioane P. Papiu, preot la Institutul corecțional din Gherla, 4 exemplare cărți, în preț de 5 florini 40 cruceri; / 7). Onoratul dl Vasilie Gr. Borgovanu, 4 exemplare cărți, în preț de 1 florin 55 cruceri; / 8). Prea onorata redacțiune a foilor „Predicatorul” și „Cărțile săteanului român”, 20 exemplare, în preț de 8 florini 50 cruceri; / 9). Mult onoratul Demetriu Vama, vice-protopop al Lapusiului, 7 exemplare, în preț de 4 florini 80 cruceri. / Așadar, a încurs în bani și cărți o sumă rotundă de 66 florini 45 cruceri, care cadouri s-au împărțit între elevii mai diligenți de la această școală”⁵¹.

⁵¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 60, Brașov 1878, pp. 2, 3

1878: „În toamna aceasta, noi, românii din cercul **Lapusiului**, am pierdut trei bărbați bravi și distinși. Pe mult onoratul domn vice-protopop D. Varna, pe stimatul domn Iuliu Pop, vice-notar comitatens, și acuma pe prea iubitul nostru Basiliu Iuga, notar cercual în **Suciu de Sus**. Acesta fu ajuns, marți, în seara zilei de Intrarea în biserică, în 3 decembrie, cam pe la 6 ore, de arma unui nemernic omorător, care l-a răpit din mijlocul familiei sale iubite, intrând la dânsul, cum se zice, și împușcându-l. Astfel, B. Iuga își finî viața, în etate abia de 41 de ani. Cauza din care s-a întâmplat omorul nu s-a aflat încă, ci o mulțime de sucieni sunt și astăzi arestați. Sperăm însă că asasinul va fi în curând descoperit. Osemintele decedatului au fost aduse, din **Suciu de sus**, în **Lapusiu**. Mortul, însoțit de o mulțime de trăsurî, sosi în **Lapusiu** joi, în 5 decembrie, dimineața și a fost întâmpinat de o mulțime mare de oameni, în frunte cu preotul din **Lapusiulu unguresc**, Eugeniu Sabo, apoi, între sunetul clopotelor, a fost petrecut până la locul unde fu prohodit. La 12 ore, avu loc înmormântarea, cu o ceremonie demnă de acest bărbat, asistând 7 preoți, sub conducerea veteranului preot din **Rohia**, mult onoratul Ioan Marton, iar corul vocal fiind condus de cunoscutul învățător local A. Latisiu (Latiș). / Basiliu Iuga a fost născut în comuna **Ragla**, din fostul district al Năsăudului, a cercetat școlile normale din **Năsăud**, în etate de 18 ani s-a făcut vigil financiar, pe care carieră ajunse respicient, și, după un serviciu de 18 ani, a fost pensionat. În 1873, depunând examenul de notar, a fost ales în **Suciu de sus** notar cercual și, ca atare, în timp de 5 ani ai serviciului său, a regulat mai multe străzi comunale, a organizat „porțiunea canonică și școlară” din **Suciu de sus**, unde, în est an,

prin conlucrarea sa s-a zidit o biserică frumoasă de piatră, care e mai gata, precum și alte două biserici, în **Suciu de jos** și una pompoasă în **Groși**; iar în **Suciu de jos** se face o școală frumoasă, tot la îndemnul vrednicului de amintire Basiliu Iuga. Memoria lui va trăi întotdeauna între noi! Îl deplânge tânăra sa consoartă, Maria născută Gente, cu fii rămași orfani, părinții, frații, rudeniile, toți amicii și cunoscuții. Mulțimea nemărginită de oameni, care l-au petrecut la mormânt este un viu testimoniu despre stima și iubirea de care s-a bucurat decedatul la toată poporațiunea din jur, fără osebite de naționalitate”⁵².

1878: „Din biserica română greco-catolică a **Lapusiului-unguresc** s-a furat sfântul potir, la 14 mai 1876. Stimatul domn Ioan Mureșanu, cancelist regesc de cerc, pe atunci locuind în **Lapusiul-unguresc**, acuma în **De-esiu**, văzând necesitatea unui potir, socotind și starea cea mizeră a bisericii române, a luat asupra sa sarcina de a aduna colecte benevole, din care să se cumpere un alt potir. A și adunat 19 florini 10 cruceri, cu care sumă a cumpărat un potir și un discos, pe care le-a și predat stimatul domn Ioan Mureșanu, la 8 aprilie 1877, în folosința sfintei biserici. / Colecta s-a făcut de la următorii mărinimoși domni din **Lapusiul-unguresc**: Ioan Mureșanu, 6 florini 90 cruceri; / Ladislau Veres, 1 florin; / Samuil Kis, 2 florini; / Ioan Cohanu, 1 florin; / Aloisiu Kröbel, 1 florin; / Iuliu Sziberth, 50 cruceri; / Georgie Roterthies, 50 cruceri; / Vasiliu Iuonaș, 50 cruceri; / Ioan Rusu, 50 cruceri; / Ioan Nagy 50 cruceri; / Basiliu Iuga, 1 florin; / Ioan Marchiș, 50 cruceri, ambii din **Suciu de sus**. Georgiu Hauschild, din **Lapusiul-românesc**, 1 florin; / Gavrilă

⁵² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 99, Brașov 1878, p. 3

Manu, avocat din **Desiu** (Dej), 1 florin; / Nicolae Pop, din **Groși**, 1 florin; / Ioan Bohețel, din **Măgura**, 20 cruceri. / Prin acesta, aducem mulțămită atât domnului Ioan Mureșanu, pentru zelul său, cât și tuturor mărinimoșilor contribuitori, pentru binefacerile pe care le-au făcut prin acest fapt. / Din încredințarea comitetului parohiei **Lăpusiul-unguresc**, la 24 noiembrie 1878, / Eugeniu Sabo, paroh greco-catolic / Alesiu Latisiu (Latiș), învățător și curator-controlor”⁵³.

1879: „De la comuna **Lăpusiu: Ajutoare pentru biserici și școli** (extras din trei corespondențe). / După cum teritoriul marelui principat al Transilvaniei fusese, mai mult sau mai puțin, aservit, în aceeași proporțiune se cunosc și urmele civilizațiunii sau ale barbariei la toți locuitorii; are însă și caracterul naționale influență, uneori decisivă. Districtele cele mari, în care locuitorii au gemut sub jugul iobăgiei de 104 și 208 zile pe an, cu toate celelalte atrocități, diferă, până în ziua de astăzi, prea mult, spre exemplu, de districtele săsești, de ale grănicerilor, încă și de cele secuiești. Nicăieri nu este așa mare lipsa de ajutor material, totodată însă și moral și intelectual, decât în așa numitele comitate. Inteligența românească ar fi datoare, chiar și în propriul interes personal, să-ș concentreze mai mult ca până aici grija sa pentru locuitorii din comitate. Sunt legi și patente din timpul absolutismului, legi chiar și de ale dualismului, în sensul căroră, cine vrea poate să ajute foarte mult. Sunt și proprietari, aristocrați de frunte, înălțați mai presus de urile meschine și fanatice ale dascălilor și cărturarilor calvinești, căror le este rușine de atâta barbaria, câtă văd în împrejurul lor, de biserici

⁵³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 101, Brașov 1878, p. 4

lucrate numai din lemn, de când românilor nu le era permis a edifica biserici de cărămidă și de piatră, de școli care seamănă cu grajdurile vitelor, de hurube, colibe și bordeie.

Ilustrul domn comite Ștefan Eszterházy, convins, prin domnul avocat Gabriel Manu, de la **Desiu**, de imperioasa necesitate de a restaura biserica și casa parohială românească din **Lapusiul unguresc**, prin actul său de donațiune, subscris în 20 iuliu 1879, dăruie comunei bisericești de acolo un loc frumos, de aproape 3 jugăre, cu condițiunea ca pe acela să se ridice biserica și casa parohială. Nu numai poporenii, ci și consistoriul de la **Gherla** își țină de cea mai plăcută datorie a mulțumii generosului comite Ștefan Eszterházy, în termenii cei mai aleși. / Această împrejurare ne face să ne ocupăm, ceva mai mult, nu numai de afacerile numitei comune, ci și de ale întregii regiuni dimprejurul ei. Sunt trei comune românești, care poartă același nume: **Lapusiulu românesc**, cu circa 2.000 de suflete români, 450 maghiari și câțiva de alte rase; **Lapusiulu unguresc**, cu vreo 1.700, din care abia 400 români, vreo 150 evrei, majoritatea maghiari; **Baia de Lapusiu** sau **Băița**, cu vreo 1.450 suflete, dintre care vreo 650 români, ceilalți maghiari. Dară celelalte 35 de comune, din regiunea comunelor **Lapusiu**, la un loc, populațiunea română face la 24 mii și cea maghiară, cu totul cel mult 4.000, la care se adaogă vreo 700 de evrei, migrați în acele părți, de 25 ani, încoace. Așadar, marea majoritate a locuitorilor aceluia district, adică 6/7, este românească și, pentru atâta popor, să fie o singură școală primară modestă, cu 4 clase, iar de vreun gimnaziu sau alt institut secundar (școală medie) nici vorbă. Apoi să te mai miri că un bărbat, de convicțiunile lui G. Manu,

este gata să-și dea sângele inimii sale pentru acea școală, pentru care și aleargă de 18 ani, căutând să-i destupe izvor de existență și înflorire? După ce dăruise din averea sa prea modestă 7 jugăre (pogone) de pământ bisericii din **Lăpusiul unguresc**, și 100 florini într-o acțiune, mai în urmă, pentru școala de acolo, își dă dreptul său de regal (cârciumăritul), pe care-l avea ca persoană nobilă din vechime și din care școala trage un venit anual de 50 florini, adică precum de la un capital de 1.000 florini.

Știm bine că și avocatul G. Manu este unul din acei români care nu suferă să se facă paradă cu numele lor; este însă datorită altora, ca mai vârtos, în această epocă încărcată de pesimism, să scoată la lumină faptele patriotice, nu spre a face complimente și a linguși pe proprietarii lor, ci numai spre a arăta că, deși în tăcere, se fac, totuși, progrese încă și în regiunile a căror stare se credea a fi cea mai disperată. Pe cât timp fusese dl G. Manu vice-prefect, înduplecase pe poporenii din comunele **Cuzdrioara**, **Zapertiu** (Zapocz, Haberdorf) și **Sesarma**, ca să-și facă biserici noi frumoase, în alte comune, case parohiale și localuri de școală. De când este avocat, mai ales în cei 10 ani din urmă, având multe așa-numite procese urbariale, cu ocaziunea împărțelii de păduri între comune și proprietari, precum și la procese de comasațiuni, a mijlocit, mai mult pe cale de împăciuire, moșioare frumoase de pământ pentru biserici, școli, parohii, precum, de exemplu, la **Christoltiul mare**, 71 jugăre de câte 1.600 stânjeni, la **Agriesiu** (Agrieș) 50, la celelalte comune, după puțină, câte 10, până la 30 de jugăre pământ bun de cultivat. Prin câștigarea acelor moșii, se înmulți capitalul bisericesc și scolastic, într-un singur district, de 38 comune, cu câteva zeci de mii, în valoare

de bani, și lipsește numai ca să fie administrate cu cea mai mare precizie și chiar rigoare.

Dacă acelea câștiguri materiale se par puține, în proporțiunea imenselor lipsuri ale națiunii, ele însă sunt foarte mari, sunt chiar totul în comune și ținuturi pe unde, înainte, nu era nimic, încât subversă pericolul să dispară biserica, cu popor, cu tot, sau acesta să treacă, în unele comune, la protestanți. Aici mai merită a releva și împrejurarea că unii din proprietarii maghiari, mai scutiți de patima urii, înălțați peste diatribele fanatice, au început a se convinge că, chiar pentru dânșii, este un lucru nu numai neplăcut, ci și rușinător de a fi înconjurați, din toate părțile, de locuitori săraci, prin urmare și necultivați, simpli, care își află distracțiune numai în cârciumă; în fine, că este nespus de periculos, chiar pentru economia și averea lor, împrumutarea locuitorilor, prin migrațiune, și mai mult prin mortalitate excesivă; prin urmare, ca acei maghiari care, orbiți de ură națională, doresc pierirea românilor din această țară, își subscriu ei înșii, totodată, și apunerea lor”⁵⁴.

1881: „Eu, numai spre a aduce în deplinire deciziunea conferinței generale de la Sibiu, că adică părțile ungurene să fie active, am pășit ca candidat național în cercul **Lăpușului** și al **Somcuței**; știam foarte bine cu câte greutate e împreunată o asemenea luptă și că, în două cercuri, în termen așa de scurt, mai că era cu neputință, și totuși am pășit, la provocarea mai multor alegători, numai ca să se poată strânge date pe viitor, pentru ca națiunea să se poată orienta când va mai aduce deciziuni în privința atitudinii alegătorilor români; succesu-mi-a aceasta, eu

⁵⁴ *Observatorul*, Anul II, nr. 91, Sibiu 1879, pp. 364, 365

îndrăznesc a răspunde cu da. După ce s-a pus în mișcare toată mașinăria guvernamentală, spre a împiedica reușirea alegerii mele, după ce în ambele cercuri de alegere toate direcțiile administrative, înainte de alegere, și sub decursul alegerilor, nu numai au desfășurat cea mai mare activitate în contra reușirii mele ca candidat național, ci și-a luat refugiu la călcări de legi, presiune, intimidare, insultare, ba încă și maltratare prin agresiuni personale și arestare, precum și corupțiune prin băuturi, pâine, tabac, sare, slănină și bani, în contra cărora nu are omul unde să facă jalbă, fiindcă nu poate avea nici o speranță de rezultat bun, eu cred că mi-a succes a dovedi că contrarii națiunii noastre nu numai că nu-și fac conștiința din acestea și din observarea legilor, ba nici că iau în serios alegerile, ci le fac ridicole, ca și când acelea numai pentru aceea ar fi înscenate, ca să se falsifice opiniunea publică.

Înainte de a păși ca candidat în cercul **Lăpușului**, am făcut întrebare la comitetul executiv al conferinței, în Sibiu, și am primit numai după ce mi s-a dat răspunsul că, pe lângă programa națională, se poate primi candidatura, după analogia cercului **Ilendii**, la care s-a anexat că și la cercul **Lăpușului** o mare parte a alegătorilor din Chioar. Eu am pășit ca candidat pe lângă programa națională, de care și atunci m-am ținut, când partida independenților din **Lăpuș** mi-a promis, prin o deputațiune, sprijinire când voi lăsa măcar punctul 1 al programei naționale *ad postulatul* autonomiei Transilvaniei. Eu m-am declarat că nimica nu voi putea lăsa din programa națională, deși sprijinirea numitei partide mi-ar fi de mare avantaj... / Andrei Medan”⁵⁵.

⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 81, Brașov 1881, p. 2

1884: „În 11 iunie, pretorul (subprefectul) cercului Lăpușul Unguresc, faimosul terorist Francisc Vékony, prinse și escortă, prin milițieni, în arestul tribunalului re-gesc din **Deșiu** pe 6 alegători: Grigore Popescu, preot greco-ortodox în **Suciu de jos**, Alexe Lațiș, învățător în **Lăpușul Unguresc**, George Grădovici, candidat de avocat în **Deșiu**, Ștefan Biró, proprietar, Ioan Ceșenczky, comerciant, ambii din **Lăpușul Unguresc**, și pe Iosif Ropan, oficial domenal în **Suciu de jos**, sub pretext de agitare, prin răspândirea unui vers de corteșire. Tribunalul regional, după ascultarea inculpaților, a doua zi, în 12 iunie, i-a eliberat, spre bucuria generală a tuturor locui-torilor, fără osebite de naționalitate. Observă că aceia, ie-șind din arest, spre suvenire s-au fotografiat cu toții, laolaltă. / În 12 iunie, se mai arestă aici, în temniță, și dl Francisc Mihalca, fost asesor orfanal și proprietar din **Berința**, care ieri, 13 iulie, fu eliberat.

Iar ieri, în 13 iunie, se mai arestară, prin soldați, alți 19 alegători români, plugari din cercul Lăpușului, și au fost duși la **Deșiu**, tocmai pre când erau adunați alegă-torii cercului Deșiu la alegerea de deputat, pentru că erau în presupus că vor vota pentru candidatul opoziției, Bethlen Pál. / Această împrejurare a produs, chiar între alegătorii unguri adunați, o impresiune atât de rea, încât, dacă în cercul Deșiu ar fi fost candidat un opozițional, i s-ar fi dată acestuia cele mai multe voturi. Dar era can-didat unicul Paul Roth, **primarul Deșiuului**, guvernamen-tală, care a și fost ales cu aclamațiune”⁵⁶.

1885: „Cunosc preoți care, în calitatea lor de di-rectori ai școlilor confesionale, sunt datori, în puterea

⁵⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 87, Brașov 1884, pp. 2, 3

legilor divine și umane, să premerge cu exemplul bune
turme ce-o păstoresc întru toate, prin urmare și în cele
scolastice, căci acum numai de acestea e vorba. Ce faci
unii din ei, căci majoritatea este la culmea misiunii lor? /
Își trimit copilașii lor la școlile ungurești din **Deșiu**,
Gherla ori **Clușiu**, ca acolo să învețe a vorbi și să se
familiarizeze de mici cu „mi atyánk” (în maghiară: Tatăl
Nostru), lepădând pe „Tatăl Nostru”. Pe semne nu poate
fi pădure fără uscătură și națiune fără indivizi slabi de
îngeri.

Un grec bătrân, pe timpul decadenței naționale și
morale a statului atenian, aflându-se într-o societate, luă
un măr putred și-l puse pe masă, zicând: „Atena e ase-
menea mărului acestuia; din acesta, poamă bună nicicând
nu va fi”. Apoi, tăind mărul, arată sâmburii, zicând: „Să-i
grijim, că aceștia vor produce fructe bune”. Cu mărul
putred am putea asemana și noi pe vânzătorii națiunii
noastre, cu sâmburii – junimea, care, ferită de putregai,
devine gloria națiunii noastre.

Să căutăm a paraliza cu desăvârșire orice atentat
comis contra limbii și națiunii noastre, vină acela de la
Deșiu ori chiar de la **Satumare**, părerea mea modestă
este ca să se dea ocaziune poporului de a se cultiva și
lumina și afară de școală. Se folosim, cu toată diligența,
dreptul de a ne cultiva, înființând biblioteci populare și
societăți de lectură, pentru economii ce știu carte. De
aceștia, har Domnului!, avem destui. La început, va fi
greu a se face așa-ceva în toate comunele. Ar fi bine să se
facă, la început, cu centrele **Deșiu**, **Lăpușu Unguresc** și

Betlean (Beclean). Dacă nu mă înșel, în Deșiu și în Betlean s-au făcut atari începuturi”⁵⁷.

1886: „La 10 august, s-a sfințit biserica cea nouă din **Suciu de sus**, prin Ilustritatea Sa Episcopul de Gherla, Dr. Ioan Szabo. / La 9 august, Ilustritatea Sa Episcopul a plecat, cu suita sa, către comuna **Suciu**. Primirea a fostă foarte sărbătorească. Patru porți de triumf erau ridicate în onoarea Ilustrității Sale Episcopului: Una la marginea tractului, unde Episcopul fu așteptat și salutat de judele cercual din **Lăpușul unguresc**, Alesandru Popi, cu întreagă preoțimea din tract. A doua poartă de triumf a fost lângă **Lăpușiu**, unde iarăși a fost întâmpinat Episcopul și bineventat de către judele de cerc, însoțit de protopopul tractual și de mulțime de popor. A treia a fost la comuna **Rogoz**, unde l-au întâmpinat și salutat protopopul tractual, cu un banderiu de 40 călăreți costumați. A patra poartă de triumf a fost în capătul **Suciuului de sus**, unde Episcopul a fost primit de bravul preot din **Suciu**, Ioan Oltean, cu mii din parohienii săi și străini, veniți la sărbătoare, care toți erau îmbrăcați în frumosul port muntenesc. / Sunete de treascuri și urale de „Să trăiască!” făceau să răsunе bătrânii Carpați, întru bucuria noilor veniți. / Sosind, în 9 august, către orele 4 și jumătate, după-amiază, Episcopul a servit înseratul (vecernia) la biserica cea veche, de unde, apoi, a fost condus, de întreg corpul preoțesc tractual, în ornate bisericești, la cvartir.

Duminică, în 10 august, pe la orele 7, dimineața, s-a făcut utrenia, prin preoții tractuali. La orele 8, când era să se înceapă slujba, o deputațiune, constătătoare din preoții tractuali și alții, în ornată, au condus pe Ilustritatea

⁵⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII nr. 32, Brașov 1885, p. 2

Sa, de la cvartir, la biserica cea veche, unde însuși a oficiat ca pontificante. După serviciul divin, a luată rechi-zitele și moaștele sfinte (relicvele) și, dându-le, una câte una, fiecăruia din preoții asistenți, au ieșit cu toții dinaintea bisericii celei vechi, unde Reverendisimul domn canonic, Demetriu Coroianu, a ținut o predică frumoasă, luând rămasă bun de la biserica cea veche, și așa, cu toții, au mers la biserica cea nouă, unde apoi s-a săvârșit sfințirea. / După actul sfințirii, a urmat un prânz comun, la care au participat peste 100 persoane. Ilustritatea Sa a început și-rul toastelor, ridicând pocalul său întru sănătatea și prosperarea Maiestății Sale, monarhului nostru, și a întregii case domnitoare. Judele Alesandru Pop a toastat pentru Ilustritatea Sa Episcopul. S-a mai toastat pentru preotul local și pentru bravul popor din **Suciu**, care a știut să aducă atâta jertfă materială și să ridice ca monument al pietății lor acel templu măreț. / După-amiază, Episcopul a plecat, însoțit de suita sa, la **Lăpușiu**, reîntorcându-se către casă mulțumit în sufletul său de primirea ce i s-a făcut, dar încă și mai mulțumit de mărețul edificiu, ridicat spre mărirea lui Dumnezeu de un popor asuprit. / Stimă și recunoștință ție, brav popor sucean, căruia, având încredere în adevărații tăi păstori sufletești, în decurs de mai mulți ani, cu multă jertfă și osteneală, ți-a succes, în fine, sub conducerea tânărului și inteligentului preot Ioan Oltean, a pune coroana opului măreț ce l-ai început! Biserica cea nouă din **Suciu de sus** este un op măreț, un edificiu ridicat în mijlocul comunei, din material solid, care atât în ce privește exteriorul, cât și interiorul, ar putea înfrumuseța o piață orășenească. / Mult a contribuit la ridicarea acestei biserici și curtea de acolo, a familiei Bethleneștilor, care a donat un intravilan, pre care este

ridică biserica, precum și mult material de lemn și piatră, ceea ce, în măsură mare, se datorește provizorului curții de acolo, stimatul domn Al. Szabo. / Nu pot să nu amintesc de multa osteneală a dlui preot Ioan Oltean, care, de 5 ani, de când este preotul **Suciului de sus**, nu a cruțat nici o osteneală pentru a aduna suma de bani necesară pentru săvârșirea acestui op măreț. La venirea sa în parohie, edificiul era, ce e drept, gata pe din afară, pictura însă era numai începută, iar pictorul, un neromân din **Baia Mare**, care își luase mai toată plata, nu mai voia a-și continua lucrarea sa. Preotul, cu senatul bisericesc, trebuia să poarte proces contra pictorului, care, trecând de la for la for, a costat spese mari și multe oboseli. Afară de aceea, multe datorii contractate erau a se plăti; ba, în anii ești doi, din urmă, preotul, în înțelegere cu senatul bisericesc și cu poporul, a ridicată, pe un intravilan, un edificiu care servește de cancelarie comună și aduce bisericii un venit de 100-200 florini pe an”⁵⁸.

1887: „Și la noi, ca și pe aiurea, mișcările electorale și-au începută cursul cu finea lunii mai, așa că partida liberală, în aceea zi, la orele 8 și jumătate a. m., și-a primit pe candidatul său, baronul Carol Bornemisza din **Dobric**, în prezența unui număr însemnată de persoane. Preotul catolic din **Lăpușul unguresc**, prin o vorbire lungă și seacă, i-a arătat calea către dubla penitență... Ajunși în opid (târgușor), pe la orele 11 din zi, se întrunesc, în localitățile școlii de stat, unde s-a ținut conferința, la care au luat parte, pe lângă poporul din **Lăpuș**, și cam **30 de slugarnici preoți români** din jur. Poporul băștinaș din jur – onoare și iarăși onoare lui – ținând strâns la concluziile

⁵⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 231, Brașov 1886, p. 3

conferinței naționale din Sibiu – pasivitate! – n-a luată parte. **Preoții participanți sunt următorii:** / I). Din tractului protopopesec greco-ortodox vechi al **Lăpușului:** / Protopresbiterul Samuilă Cupșia, cu preoții săi: Gavrilă Nodișiu din **Costeni**. / Teodor Buda din **Ungureni**. / Ales. Perhaița din **Libotin**. / Donisie Filip din **Libotin**. / Ioan Hermann din **Rogoz**. / Ioan Perhaița din **Suciul inferior**. / Petru Mann din **Boereni**. / Aron Cosma din **Rohia**. / Nicolau Hermann din **Mașca**. / Ioan Perhaița din **Borcut**. / Ioan Bodea din **Dobriținaș**. / Cel din Poiana Porcului, Ilie German, fiind morbos, n-a fost. / Aceștia toți au venită la **Lăpuș**, sub conducerea marelui om, naționalist și orator – cu brâu roșu de mătase – Samuilă Cupșia, care, prin dicția sa, ținută la cetirea programului, din care esența: „odihna lui sufletească și liniștea conștiinței sale”, cu referință la program, dovedește că e plătit mai bine ca acum 6 ani, când contra unui candidat român, în persoana veneratului domn Andreiu Medan din **Măgureni**, a jucat pe Efialte, fiind cumpărat, cu 100 florini v. a. și cu o oală de vinars de prune. În decursul dicției, mâna i-a fostă toată pe inimă.

Din tractul protopopesec greco-ortodox Chioar:

/ Protopresbiter Ioan Siovre – Sowre János – din **Cărbunari**, cu preoții săi: / Ioan Ciocașiu din **Cărbunari**. / George Pasca din **Curtuius**. / Ales, Pop din **Berința**. / Alex. Ciocașiu din **Făurești**. / N. Siovre din **Trestia**, / Eftenie Bolbosu din **Ciocotiș**. / N. Siovre din **Fânaț**. / Onoare dlui preot din **Lesohia**, Gavrilă Ștefu, care și-a căutat de treabă, pe acasă, lângă familie. / Protopresbiterul Ioan Siovre, poreclită prin sine și Sorre Iános, figurează și ca membru în comitetul partidei liberale, sub-

scrisă în invitațiunile de la banchet, din care invitațiuni, avându și eu, îi pot dovedi adevărul faptic.

Din tractul Ungurești: Grigore Popescul din **Suciul inferiori**. / Ioan Filip din **Lăpușul românesc**. / Demeteriu Dragoș din **Băiuț**. / Ilie Buda din **Ungureni**. / Ioan Griguția din **Stoiceni**. **Din tractul Chioreni:** Nicolae Avram din **Mănăstur** (azi Mănăsturel). / Ioan Dragomir din **Rușiori**. / Gavrilă Simion din **Preluca**. / Iată, dară, domnule redactor și stimată inteligență română, unde zace răul și regresul națiunii noastre”⁵⁹.

1887: „Alegerile de deputați în cele 7 cercuri electorale ale municipiului de model „Solnoc-Dobâca” au fost fixate pe 17 iunie. Cu această ocaziune, voiesc a aduce la cunoștință onoratului public cetitor român decursul alegerii din cercul electorală al **Lăpușului unguresc**. După ce aici contra-candidat nu a pășită, s-a ales, cu aclamațiune, de deputat guvernamental, pe periodul de 5 ani: baronul Carol Bornemisza. La alegere au participat vreo 300-400 inși, din 2.500 alegători. / Alegători au fost cam 100, între care: notari, sub-notari, juzi, sub-juzi, jurați, prea puțini plugari, lăpușeni maghiari, ca corbii albi, fiind toți opoziționali, cu excepțiunea diregătorilor, 32 (treizeci și doi) **slugarnici preoți români** și 4 învățători, iar restul, coada nației românești, strânși și culeși și aceia, cu forța, din case și de pe străzi. Preoții participanți sunt următorii:

I). Din tractul protopopesce greco-ortodox vechi al **Lăpușului**: 1). Samuil Cupșia din **Cupșeni**, cu clica sa; / 2). Gavril Nodișiu din **Costeni**; / 3). Todor Buda din **Ungureni**; / 4). Ales. Perhaiția din **Libotin**; / 5). Dionisiu

⁵⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 119, Brașov 1887, pp. 1, 2

Filip din **Libotin**; / 6). Ioan Herman din **Rogoz**; / 7). Ioan Perhaiția din **Suciul inferior**; / 8). Petru Manu din **Boereni**; / 9). Aron Cosma din **Rohia**; / 10). Ilie German din **Poiana Porcului**; / 11). Nicolau Herman din **Masca**; / 12). Todor Herman din **Masca**; / 13). Ioan Perhaiția din **Borcut**; / 14). Ioan Bodea din **Dobriținaș**; / 15). Pavel Griguția din **Stoiceni**; / 16). Augustin Herman din **Văleni**... / În confuzia ce înduraseră cinstiții preoți, în urma unui vehement orcan, ce se iscase prin **Lăpușiu**, puneau penele în pălării tot întoarse, așa cât părintele protopresbiter era cu ea înainte, iar păstorul I. Ciocaș, cu ea îndărăt; nația ungurească râdea și înjura că ocărăsc „cormanul” (kormany) sau că, în starea normală nu știu ce fac, zicând: „Szegény oláh páczio megfosztojok” (Bietul bolnav valah este jefuit)⁶⁰.

1887: „Observările unui călător din nordul Transilvaniei, în începutul lunii lui octomvrie 1887. Nu de mult, călătorind prin colțul acesta al patriei noastre străvechi, mi-am imprimat în memorie următoarele lucruri: În comuna **Costeni**, aproape de piciorul de munte Șatra, Minteu și Hodin, lângă Țibleș patria lui Pinteș eroul, sate curat românești, i-au pus păcatul pe oameni să se separe în două confesiuni. Cea nou creată, greco-catolică, acum își ridică biserică de lemn, va să zică ca să se poată preoți un om cu puțină carte, au format două străiți ușoare, subordonând interese religioase intereselor private. Asta e libertate confesională!

În **Lăpușul unguresc**, sunt două biserici mari, în piață, romano-catolică și evanghelic reformată, biserica română greco-catolică mică, de lemn, deoparte, pe o

⁶⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 126, Brașov 1887, p. 2

ridicătură; însă școala română greco-catolică e în piață, cu etaj, solid edificată, învățători: Alexiu Latiș și Vasile Rebreanu, soția acestuia, Ludovica, născută Dingan, a fost prima diletantă teatrală de la Beclean, de mai an. Aci este inteligență română numeroasă, precum: Vasile Mustea, protopop greco-catolic, Alexandru Pop, jude regesc, Augustin Pop, avocat, Georgiu Mescanu, cancelist, Iuliu Mihalca practicant în drept, Ioan Pop, executor regal judiciar, Teodor Brehariu, scriitor judecătoresc. Societatea mixtă întemeiază o bancă de credit și economii, din 400 acțiuni a 50 florini v. a. = 20.000 florini capital pentru Lăpuț și ținut. Succes buni!

Călătorind prin **Rohia**, lăsând în stânga **Boerenii**, trecând pe un deal mare și lung, pe drumul încolăcit, ajungem în comuna **Magogia**, cu biserică frumoasă în mijlocul satului, învelită în tinichea. Aici e vatra dlui Ioan Buzura, proprietar, fost pretor; notar e Gavrilă Sliamu. De notat că aici este cârciumar un român, Gavrilă Cupșia. Tradițiunea populară spune că aici s-a născută viteazul poporului asuprit în iobăgia amară, Pinteia haiducul.

Urmează satul **Chiuești**, cu biserica lângă drum, greco-ortodoxă de piatră și greco-catolică, deoparte, mai mică, de lemn, preot greco-catolic Ilie Centea, bun român, însuși crește două fete la școala ungurească în **Deșiu**.

Trecând prin **Rugășești**, locul nașterii dlui Ioan Bujita, vechi profesor de preparandie în Sighetul-Marmăției, vine comuna **Cheseiu**, sat mare românesc, ca toate satele din acest municipiu al Solnoc-Dobâcei, cu excepțiunea a două, adică **Domocoșeni**, cercul Lăpușului, și **Dicea ungurească**, cercul **Desiului** – e situată (Cheșeiu)

pe șes, are teritoriu fructifer – ca pe toate șesurile Someșului mare, oamenii au stare bună materială, fac negoț cu lemne de la **Guga**. Aici locuiește protopopul veteran Vasile Cassa; sunt și puțini oameni cu carte, precum Gavrilă Murășanu, învățător, Grigore Boldon, Ioan Stupariu, vice-notar, Ștefan Bojon și Simion Rotariu, proprietar, ar putea, luând exemplul de la vecina **Cuzdrîoara**, să-și clădescă o biserică mai mare, amăsurată recerînțelor timpului. / Aici e de însemnat că notarii de cerc se schimbă, deși însă tot român se alege, fiind satele ce formează notariatul cercual: **Gârbău**, **Urișorul**, Rugășești și Guga, firește toate românești, de aceea și sunt notarii urmăriți de autoritatea politică, pretorul Kovacs din **Deșiu**, cum se vede, inamic românilor, o creatură adusă din Ungaria, cine știe de ce vânturi. — Tocmai acum, fiind suspendat fostul notar Teodor Gavruș, se alege, în locul lui, provizoriu, vîcenotarul din **Mogogia**, Petre George. Se zice că Gavruș, suspendat fără cauză suficientă, va fi restituit.

În **Cuzdrîoara** s-a ridicată biserică de piatră, loc sub provizoriu, timpul lui Schmerling și Crenneville, guvernatorul, și a neuitatului bșron Vasile Pop, viceguvernatorul Transilvaniei, pe cînd era jude primar dl Gabriel Manu, avocatul de acum, atunci turn nu s-a putut face, din lipsa mijloacelor, acel turn acum, în vara aceasta, s-a ridicat, la stăruința preotului Ioan Goron, teolog de Viena și Pesta, care biserică, până acum era ascunsă între case, acum strălucește unică în aceste regiuni din **Deșiu**, până către **Beclean**. Onoare poporenilor și distinsului preot, care știe să-i îndemne la o viață religioasă și morală, prin predici alese, rostite cu voce puternică.

Ajuns în **Deșiu**, capitala municipiului, am observat o activitate febrilă, pregătindu-se pentru o expozițiune agricolă industrială și de vite, ce se va deschide în 15 curent; se ridică porți de triumf și un sopron colosal, lângă podul Someșului, și toate edificiile se văruiesc și zugrăvesc, îmbrăcându-se totul în haine de sărbătoare. / Pentru strămutarea episcopiei greco-catolice, din **Gherla**, în **Deșiu**, se lucră cu toată seriozitatea. Am înțeles că ministrul, episcopul și prefectul sunt învoiți în punctele de căpetenie. Orașul **Desiu** dă vreo 8 jugăre, locul, și materiale de clădire, toate gratis. / Banca română, proiectată „Someșiana”, înaintază încet; o asemenea întreprindere, atingătoare de interesele noastre economice, pretinde însă mai mare interesare din partea tuturor claselor societății noastre. / Condoleanță generală a stârnit pe aici, în toate piepturile, încetarea din viață a apărătorului românismului Iacob Mureșianu. Așteptăm publicarea biografiei întregi a acestui mare român”⁶¹.

1888: „Cu privire la omorârea notarului din **Libotin**, ni se comunică următoarele, din **Lăpușul unguresc**, cu data de 3/15 octomvrie: Vin a vă face cunoscută o foarte tristă și dureroasă întâmplare de pe la noi. Notarul cercual Ivan Filip, din **Libotin**, a fost împușcat vineri, în 12 octombrie, seara, pe la 8-9 ore, de o mână răutăcioasă. Îl deplâng soția, 3 copii minori, numeroasa sa familie și inteligența română din cerc. / Sâmbătă, a fost comisiunea judecătorească la fața locului, s-a ținut investigația și l-a secționat. Bănuți sunt un morar și un faur, ambii din **Libotin**, unguri de naționalitate, care au fost arestați și escortați în **Lăpușiu**, în închisoare. Azi se va

⁶¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 230, Brașov 1887, p. 2

înmormânta notarul. Întreaga inteligență română din jurul Lăpușului e adânc mișcată și indignată”⁶².

1895: „La băile din **Stoiceni** (Sztojkafalva, intrat în componența Târgului Lăpuș), comitatul Solnoc-Do-bâca, e datină a se ține, în ziua Sfântului Ilie proroc, câte-o petrecere da vară, în fiecare an, a cărei venit curat e destinat școlii române din **Lăpuș**. / În anul acesta, iarăși a fost petrecere, al cărei succes, atât moral, cât și material, a fost îndestulător. Lucru curios, însă, ce trebuie să ne inspire îngrijiri, parcă însuflețirea națională, proprie poporului nostru, ar fi dispărut din inimile românilor fruntași din aceste părți. Din contră însă, țăranii adunați din întreg cercul Lăpușului, care veniră și ei cu „babele” (neveste) lor la petrecere, erau veseli. / Bărbați bruneți, înalți, spătoși, cu ochii pătrunzători, munteni voinici, de sub pblele Cibleșului, purtând sumane negre, brâne late, împodobite cu bumbi și lanțuri de argint, pălării de păr grănicerești, „gazde” din țara Cibleșului, veselie și bucurie sinceră pe față, ședeau la masă, povestind da mersul lucrurilor din țară, împărțășind necazurile unul, altuia, sincer și nefățărît, de-ți împlea inima de bucurie și mândrie, când îi vedeai. / Petrecerea a fost, de-altmintealea, cercetată; din frumoasa cunună de dame, am observat pe domnișoarele: Bányai (**Lăpuș**), Bihari (**Oradea-mare**), Centea (**Cășei**), Cherebeț (**Odorheiu**), Surorile Colceriu (**C.-Mănăstur**), Dragomir (**Râușor**), Giureanu (**Fodora-română**), Hosszu (**Fodora**), Huza (**Deșiu**), Rațiu (**Pete-ritea**), Surorile Nagy (**Mesteacăn**), Rednic (**Uriu inferior**), Szepeși (**Lăpuș**), Ana Șovrea (**Cărbunar**), Vaida (**Fodora**); Doamnell: Baican (**Boiu**), Bene (**Cupșeni**), Dr.

⁶² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 220, Brașov 1888, p. 2

Bihari (**Oradea**), Buteanu (Hosszufalău?), Cupșa (**Măgoagea**), Făgărășanu (**Teure**), Filip (**Fânațe**), Grigorescu (**Lăpuș**), Hallósi (**Stoiceni**), Herman (**Deșiu**), Herman (**Văleni**), Gisella Hosszu (**Lemniu**), Indreica (**Dealumare**), Lengyel (**Preluca**), Mășcanu (**Lăpușul-unguresc**), Mustea (**Lăpuș**), Olteana (**Suciu-inferior**), Petrovan (**Râușor**), și altele.

După cum sunt informat, au intrat, în total, 173 florini 80 cruceri, din care, subtrăgând spesele de 45 florini 17 cruceri, rămâne venit curat, în favorul școlii române din **Lăpușul unguresc**, 128 florini 63 cruceri. / Au suprasolvit domnii: Nicolae Hossu (**Semniu**), 5 florini; / Ioan Țețu (București), 10 lei; / D. Dragoș, 3 florini; / Al. Stupar, 3 florini; / L. Sabo, 2 florini; / N. Cosma, 2 florini; / Apoi, domnii: G. Mășcan, V. Filip, I. Nemeș, D. Baicanu, C. Barbu, A. Herman, Ales. Zsentye, Ladisl. Létay, I. Moldovan, Vas. Mustea, Gr. Popescu. Ales. Papp, G. Șipoș, Gavr. Lăpușan, Aug. Cupșa, Ion Lebedi, Ion Voith, C. Bárdy, I. Cadar, câte 1 florin; / Ion Oltean, V. Muste, El. Centea, Gavr. Hossu, Vas. Bene, Mich. Oros, I. Murășianu, B. Fărcaș, Petru Botu, V. Rațiu, Vass Imre, câte 50 cruceri.

Directorului băilor din Stoiceni, dl Hallosi, care ne-a dat salonul cel mare și luminare gratis, cum și tuturor domnilor și stimatelor dame, care au contribuit, atât material, cât și moralmente la reușita acestei petreceri filantropice, ne ținem de datorință a le exprima mulțumitele noastre cordiale. / La băile de aici au fost, în anul acesta, de tot mulți oaspeți, între care, în mare parte, fii de ai lui Israil. Locul e liniștit și foarte romantic, în dosul băilor se ridică spre ceriul azuriu „Șatra lui Pinte vi-

teazul”, pe dealul acesta se zice că-și avea tabăra figura măreață mitologică a românilor din aceste părți: Pinte. Familii române au fost puține”⁶³.

1904, Diaconovich: „**Lăpușul Unguresc** (magh. Magyar-Lápos), comună mare în Transilvania, comuna Solnoc-Dobâca; 2.014 locuitori, români și maghiari: are judecătorie cercuală, pretură, școală elementară română greco-catolică etc., și târguri de țară vestite.

Lăpușul Românesc, comună mare, comitatul Solnoc-Dobâca, 2.708 locuitori, români în majoritate și maghiari, cu turnătorie de fier.

Lăpuș, **protopopiat** greco-catolic, aparținător diecezei Gherlei. Se compune din 12 parohii și câteva filiale, cu 10.696 de credincioși”⁶⁴.

1908: „În cursul anului trecut, **1907**, s-au înființat două despărțăminte noi: **Aiud-Teiuș** și **Hălmagiu**, iar în cursul anului 1908, parte s-au înființat, parte sunt pe cale de a se înființa următoarele despărțăminte: **Lăpușul unguresc** (din teritoriul despărțământului Dej), **Ciacova**, **Buziaș** (ambele din teritoriul despărțământului Timișoara), **Sasca-montană** (din despărțământul Oravița), despărțământul se va împărți în 5 despărțăminte, iar despărțământul **Murăș-Uioara** se va reînființa statornic și sistematic”⁶⁵.

1926: „În **Baia Mare**, găsim azi, în al optulea an de stăpânire românească, 10 medici, din cari 4 evrei, 3

⁶³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 178, Brașov 1895, p. 3

⁶⁴ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 56

⁶⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 163, Brașov 1908, p. 5

români și 3 unguri; vreo 13 avocați, din care 7 evrei, 4 români și 2 unguri; 3 farmacii, din care 2 ungurești, 1 evreiască, iar românească, nici una; vreo 64 prăvălii, din care 42 evreiești, 17 ungurești și 5 românești; găsim 2 biserici românești, față de 2 sinagogi și 4 case de rugăciuni, tot evreiești.

În **Baia Sprie**, la 1919, erau 123 evrei, iar azi, la o populație de 4.600 creștini, sunt 493 evreii. Deci, în 7 ani, numărul lor s-a mărit de 4 ori. Din cele 36 cârciumi, câte sunt aici, 19 sunt evreiești, 14 ungurești și numai 3 românești, din cele 16 prăvălii, 13 sunt evreiești, 2 ungurești și 1 românească.

În comuna **Șișești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 1.000 locuitori, găsim 3 cârciumi, din care 2 evreiești și una românească.

În comuna **Dănești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 450 locuitori, avem 1 cârciumă, care e evreiască.

În comuna **Recea**, notarul e evreu. La o populație de vreo 1.000 locuitori, găsim 2 cârciumi, din care 1 evreiască, iar una e comunală, care e pe cale de a dispărea.

În **Ocolișul Mare** e o singură crâșmă și e evreiască. Notez că, în comună, singur cârciumarul e evreu.

În **Șurdești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 950 locuitori, avem 2 cârciumi, ambele evreiești, iar cooperativa din sat stagnează, din lipsă de sprijin din partea autorităților. În comună, evrei sunt numai cei 2 cârciumari.

În **Șindrești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600 locuitori, sunt 2 cârciumi, din care 1 românească și 1 evreiască. E un singur evreu în sat.

În **Rusu**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreiești și una românească, sunt 2 familii evreiești în comună.

În **Dumbrăvița**, notarul e evreu. La o populație de vreo 1.000 locuitori, sunt 4 cârciumi, din cari 3 evreiești și una românească. Sunt 3 familii evreiești în comună.

În **Săsar**, notarul e evreu. La o populație de vreo 2.000 locuitori, găsim 4 cârciumi, care sunt toate evreiești. Sunt 4 familii evreiești în sat.

În **Mocira**, notarul e evreu. Sunt 2 crâșme și ambele evreiești. Sunt 2 familii evreiești în sat.

În **Făurești**, notarul e ungur. La o populație de aproape 1.000 locuitori, găsim 8 cârciumi, din care 7 evreiești și 1 românească. Sunt 8 familii evreiești în comună.

În **Tăuții de Sus**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600 locuitori, sunt 3 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Berchezoaia**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Bertez**, notarul e ungur. Sunt 3 cârciumi și toate evreiești.

În **Coaș** sunt 3 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Satu Nou de Sus**, notarul e evreu. La o populație de 700 locuitori, sunt 2 cârciumi, din cari una evreiască și una a bisericii, dată pe seama unui evreu.

În **Negreia**, notarul e evreu. La vreo 36 locuitori, e o cârciumă, care-i evreiască. E o singură familie de evrei.

În **Târgul Lăpușului**, sunt vreo 2.300 locuitori, din care unguri 900, evrei 800 și restul români. Sunt 56 cârciumi, din care 53 evreiești, 2 ungurești și una românească. Sunt 4 avocați, din care 3 evrei și un ungur.

În **Cicărlău**, sunt 4 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Strâmbu-Băiuțului**, sunt 5 cârciumi, din care 3 evreiești, 2 ungurești și nici una românească.

În **Dămăcușeni**, sunt 6. cârciumi, din care 5 evreiești și 1 ungurească.

În **Borcuț**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Inău**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Mașca**, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreiești și 1 românească.

În **Văleni**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Dobriținaș**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Ardusad**, sunt 4 cârciumi evreiești, 1 românească și una ungurească.

În **Copalnic**, sunt 4 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Măgureni** e o singură cârciumă, care e evreiască.

În **Fânațe**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești”⁶⁶.

1935: „Monumentul Eroilor căzuți pentru Unirea tuturor românilor” din Târgu Lăpuș, „ridicat în anul 1935, monumentul a fost ulterior dărâmat, reconstruit și strămutat de mai multe ori. / Pe obeliscul din marmură neagră, se găsesc următoarele inscripții: / pe **latura estică**: SPRE VEȘNICĂ RECUNOȘȚINȚĂ ȘI OMAGIU, EROILOR CAZUTI LA 5 DECEMBRIE 1918, PENTRU ÎNTREGIREA NEAMULUI / FILIP VASILE PLOTONER / SUCIU VASILE ÎNVĂȚĂTOR / VLAȘIN VASILE / UNGUR TEODOR / PERHAITA VÂRVARA / POP DUMITRU / CHINDRIS IOAN / „Ne-am jertfit viața cu drag celui mai scump ideal „Unirea tuturor Românilor” și aceasta să vă servească drept pildă pentru a păstra pământul sfânt al Țării stropit cu sângele nostru”. / **latura vestică**: Lt. Rez. SEVER SĂLNICEANU / Serg. IULIU SĂLNICEANU / Sold. TROFIN CUPȘA / ROMAN DRUMERESCHI / „Acest monument a fost ridicat în anul 1935. / În anul de doliu 1940 a fost dărâmat. / S-a reclădit în anul 1946 în amintirea Eroilor căzuți pentru reîntregirea Neamului”.

În 1940, au salvat părți din monument preotul greco-catolic Nicolae Nechita și primarul Antal Szász. A fost reconstruit în anul 1946, în fața Bisericii românești.

⁶⁶ *Înfrățirea Românească*, Anul II, nr. 14, Cluj 1926, p. 10

Monumentul a fost demolat din nou, în 1949, de către autoritățile ateist-comuniste, iar părți din monument au fost salvate de către Protopopul ortodox Ștefan Ghețe. / A fost reînălțat în 1968, la 50 de ani de la Marea Unire, la inițiativa prof. Viorel Vascul și a învățătorului Precup Roman, în fața Casei de Cultură. / Monumentul e restaurat în 2018, la Centenarul Marii Uniri a României, spre cinstirea eroilor căzuți pentru întregirea țării și unirea tuturor românilor, la inițiativa primarului Mitru Leșe”. / **latura nordică:** „Dr. CIORTEA TITUS / BUDE CĂȘIAN / FILIP SIMION / SANTA GEORGE / POP TEODOR / BUDA VASILE / UNGUR NICOLAE / DUMITRU FILIP”. / **latura sudică:** „HERMAN VASILE / LUCIAN GAVRIL / LUCIAN NICOLAE / SANTA IOAN / HERȚA GEORGE / BUDE ZACHEIU / HERMAN LUDOVICA / și 86 răniți”⁶⁷.

Săbădău: Săbădău
(Arhivă: Fortified Church)

Arhivă: Săbădău
(Arhivă: Eglise fortifiée)

⁶⁷ Mariș, Ștefan, Prof. Dr., *Monumente din județul Maramureș închinat eroilor din Primul Război Mondial*, Baia Mare 2020, pp. 43, 44

LĂPUȘNIC

(comuna Dobra, districtul Dobrei, județul Hunedoara)

1599, decembrie 8: „Mihai-Vodă aprobă Annei Goztay, soția lui Ioan Horváth, un act nou de danie asupra curții ei nobiliare din **Lăpușnic**, în comitatul Hunedoarei”⁶⁸.

1602, iunie 8: „Act de nobilitate, fără scut, dat de Sigismund Báthory lui Petru Dan de **Lăpușnic**, cu scutire de toate dările obișnuite ale casei sale din **Lăpușnicul de Jos**, în comitatul Hunedoarei”⁶⁹.

1619, iulie 2: Principesa Suzanna Károlyi-Bethlen îi dă scrisoare de mărturie lui George Iuga, precizând că, „fiindcă am fost nevoiți să luăm o casă aici, în orașul

⁶⁸ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, 1596-1599, București 1932, p. 321

⁶⁹ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VII, 1602-1606, București 1934, p. 47

Deva, de la sârmanul nobil, care arată această scrisoare a noastră, Gheorghe Iuga, în schimbul cărei case i-am conferit numitului Gheorghe Iuga, în **Lăpușnic**, alt loc de casă, cu toate cele ținătoare de ea... în locul casei din Lăpușnic al numitului Lațcu Dan, căruia, dintr-o parte îi este vecin, din cealaltă parte Ion Faggyasi, să nu-l tulbure nimeni și nici să îngăduie să-l tulbure”⁷⁰.

1782, Johann Lehmann: „Înainte de a ajunge la **Dobra**, treci pe lângă ferme izolate. Se spune că ținutul acesta, până la pasul Dobra, din Transilvanja, ar fi pri-mejdios. / La **Dobra** este poștă, vamă, trecătoare. **Dobra** este un oraș grăniceresc ardelean. Este locuit de români, are 200 de case, între care sunt unele foarte nostime. Co-mandant este un maior. În acest ținut grăniceresc, dru-murile sunt foarte bune, bine croite, bătătorite, pavate cu pietre bătute cu ciocanul și presărate cu pietriș. Se simte numaidecât puterea orânduiri militare. Toată săptămâna muncesc locuitorii, duminica fac exerciții stricte de mâ-nuirea armelor. Hanul, bine rânduit, are mai multe camere de pasageri și serviciul este prompt. De la Dobra, până la Deva, este o poștă și jumătate, pe un drum destul de bun, într-un ținut absolut încântător. În dreapta, munți, în stân-ga, de cele mai multe ori, râul Mureș. Acest râu, care, pe timp de ploaie, se umflă repede cu torențele de pe dea-lurile vecine, împiedică adeseori pe călători, prin revărsă-riile sale. Abia în timpul din urmă, au fost drumurile îm-bunătățite și întrucâtva asigurate, prin balustrade nu chiar așa de trainice.

⁷⁰ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, 1614-1636, București 1937, pp. 196, 197

Pe partea dinspre **Dobra**, se află, la stânga, pe Mureș, satul **Lăpușnic** (comuna Dobra, județul Hunedoara), unde este o stație de cambiatură. Chiar la drum, sunt sate mici și case răzlețe. La jumătate de drum se află satul **Leșnic** (Löschnik, comuna Vețel, inclusă în Deva, județul Hunedoara). Acest sat frumos are 6 proprietari. Patru dintre ei locuiesc aici, fiecare are câte o cârciumă în care vinde vinul propriu, produs în Deva. Birtașii primesc în birturi, pe lângă locuință, un tain de făină, lemn și lumină. Veniturile după mâncare revin birtașilor. Hanul obișnuit are personal serviabil și grajduri bune. De la Leșnic, la Deva, pe dreapta, este un munte abrupt, pe stânga, este Mureșul. Drumul este, pe alocurea, atât de îngust, încât e greu să te dai în lături. Întâlnești și case răzlețe, în care se desfac vinuri ale stăpânilor de moșii. La o jumătate de ceas de la Deva, drumul o ia la vale, pe o creastă repede. Aș sfătui pe oricine să coboare cu piciorul. Drumul e foarte rău și, cum mărturisesc unele-pilde, extrem de primejdios. Jos, pe stânga, se găsește un han singuratic, unde locuiesc oameni foarte îndatoritori, se vinde vin bun și se poate afla și ceva de pus în gură. În casa aceasta locuiește un hangiu, care are o soție născută și crescută la Paris”⁷¹.

1856, septembrie 18: „**Adeverință**. Noi, mai jos cu numele subscriși, gata suntem a adevări aceea cum că Popa Iuon al Sztanki a ținut acel pământ de la domnul Lazar Pál, precum în toată săptămâna 2 zile cu boii și a plătit contribuție, pe tot anul, 3 florini și 5 creițari, și a fost dând din toate cele (dijma), adică a 10-a parte din toate, precum: din grâu, din cucuruz, din cânepă, din fu-

⁷¹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 572

ioare, din mazăre, din ovăz. / Precum că numitul pământ a fost la Popa Iuon încă și după Revoluție, 2 ani de zile, până când, venind domnul Lazar Pál la **Lăpușnic**, l-a silit să plătească cu bani restanța rămasă din Revoluția care, neavând Popa Iuon bani, i-a luat numitul domn boii din jug și i-a vândut și pământul l-a dat la alții, cu taxă, care până în ziua de astăzi este tot la alții. Aceea gata suntem a adevări în toată vremea și în tot locul. / Lăpușnic, 18 septembrie 1856 / Mojsia Ignat / Albu Iuon / Sujaga Szimon / Popa Janos / Krissovan Iosiv / Stezan Mihaj”⁷².

1857: „Către onoratul cezaro-regesc cerc al Devii. / Subscrișii locuitori din comuna **Lăpușnic**⁷³ aștern o umilită rugare întru urmarea orânduiei cezaro-regesc președinte al cercului Devii. / Precum nouă, la 8 case, ni s-au citit, în sfânta biserică, slobozenia pentru iobăgie, dinaintea comisiei din cercul Devii, cum că domnul Lázár Pál a primit că noi am fost iobagi cu dijmă, noi și strămoșii noștri ne-am pomenit în casele noastre, prin care noi arătăm cu mărturii străine că nu suntem jeleri, fiindcă am plătit porția pământurilor de sute de ani, până la anul 1854. Atuncea feciorii domnului Lázár Pál s-au mândrit cu scriitorul pământului Georghiu Bar și au luat pământurile de la toți iobagii. Însă noi, subscrișii, la a doua scriere a pământului, așa știm că s-a mutat pământul iară la noi. / 1). Crișovan Iosif. / 2). Ioan Mogoș. / 3). Avram Josan. / 4). Crișovan Simeon. / 5). Josan Georgiu. / 6). Manga Cumbrie. / 7). Costa Nicolae. / 8. Crișan Salomie, din care, în zilele trecute, am fost chemați la

⁷² DGAS, *Pentru libertate și unitate națională / Documente hunedorene / 1848-1920*, București 1988, p. 136

⁷³ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, Prefectura Orastie, dosar 30/1856, f. 99—100.

comisie, la **Ilia**, de unde veniră și feciorii domnului Lázár Pál și stătură în contră, a ne vătăma. / Pentru care ne rugăm ca să facă îndurare onoratul cezaro-regesc cerc al Devii a ne ajutora cu acel slobociag care s-a făcut în birăria lui Ianași Tirla, la comisia cu domnul agent Wlad, dinaintea mărturiilor: Ioann Manga, / Popa Ianaș, / Popa Petru din **Lăpușnic**; / Tamas Fenesh, / Bocioca Tamas din **Dumbrăvița**, prin care repetă în umilita rugare cerem ajutor, almintrelea ne caută lipsa a ne ruga mai departe. / Onoratului cezaro-regesc cerc al Devii. / Lăpușnic, în 13 mai 1857. / umiliți rugători: / Josan Georgiu / Costa Nicolaie / Avram Josan / Crișan Salomie / Crisovan Simeon / Costa Nicolaie / Manga Cumbrie / Nicolaie Noagy / Nicolaie Noagy”⁷⁴.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Tivadar** de Sztancsesd, în comuna Lăpușnic, 1671, 1 familie.

Sághi de Tordás, în comuna Lăpușnic, 1634 2 familii.

Popa de Lapusnyak, în comuna Lăpușnic, 1665, 2 familii”⁷⁵.

1896: „Măine, în 19 mai vechi, își serbează dl Andron Bogdan, din **Brad**, cununia cu domnișoara Maria Șuzaga, din **Lăpușnic**, în biserica din **Lăpușnic**. Le dorim fericire!”⁷⁶.

⁷⁴ DGAS, *Pentru libertate și unitate națională / Documente hunedorene / 1848-1920*, București 1988, p. 137

⁷⁵ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 46

⁷⁶ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 21, Orăștie 1896, p. 93

1896: „Pentru edificarea bisericii greco-ortodoxe din **Cebea (Țebea)**, în urma „Apelului” făcut de comitetul parohial, în mai 1894, au încurs prin colecta dlui Ioan Oana din **Dobra**, de la: / Petru Popoviciu, paroh, 2 florini; / Avram Lung / 20 cruceri; / I. Ananie, 20 cruceri, ambii din **Secămaș**. / Nicolae Herbei, 50 20 cruceri; / Elena Pascu, 1 florin; / Ioan Comloși, 50 20 cruceri; / Iuliu Czüg, comerciant, 50 20 cruceri; / George Tomuța, 10 cruceri, toți din **Dobra**. / Nicolae Gostae, 1 florin; / Iosif Șuiaga, 50 20 cruceri; / Moise Teodor, 50 20 cruceri, toți din **Lăpușnic**. / Petru Hădan, 1 florin; / Maria Hădan, 50 cruceri; / Serafim Hădan, 20 cruceri; / Paraschiva Hădan, 20 cruceri; / Samson Simoc, 20 cruceri; / Mihaiu Seleșan, econom, 10 cruceri; / Ioachim Hădan, 20 cruceri; / Lazar Giora al Vuței, 20 cruceri; / Ioan Giora lui Igna, 10 cruceri; / Ioachim Șimau, I. Alexandru, 10 cruceri; / Ioan Giora al Anei, 10 cruceri, toți din **Rădulești**. / George Caba, primar în **Roșcani**, 50 cruceri. / Sofronie Olariu, paroh în **Tissa**, 50 cruceri; / Iosif Bujor, 1 florin, și Ioan Feion I. Iosif, din **Teiu** 20 cruceri; / Petru Iorgovan al Mihului, 20 cruceri; / Iosan Rusalin al Fiuți, 10 cruceri; / Avel Corne, 10 cruceri; / Lazar Palcheu, 10 cruceri; / Petru Furca, 20 cruceri; / G. Gotin, 10 cruceri; / Petru Logosan, 10 cruceri; / Zenove Suciu, 10 cruceri; / Amaliu Gotin I. Nicolae, 10 cruceri; / Iosan Roman, primar, 1 florin; / Pavel Gotin, 1 florin; / Rozalia Hane, 10 cruceri; / George Gotin I. Gavrilă, 10 cruceri; / Nicolae Cerce, 20 cruceri, toți din **Briznic**. Suma totală: 16 florini 10 cruceri. / Pentru care ajutoare, primească evlavioșii dăruitori, și pe calea aceasta, călduroase mul-

țumiri. / Cebea, octombrie 1896. / I. Jurca, preot, președintele comitetului parohial”⁷⁷.

1904: „Din **Bozovici** ni se scrie că asupra chinezului din **Lăpușnic**, cu numele Niculae Oberterescu, s-au făcut mai multe plânsori la fibirău și la vicișpan, la **Lugoș**, și din 1902 domnii de la comitat nici urechea nu și-o mișcă”⁷⁸.

1904, Diaconovich: „**Lăpușnic**, comună mică în Banat, comitatul Caraș-Severin, 1.986 locuitori, în 1891, români; hotar 9.589 jugăre cadastrale. **Lăpuș**, comună mică în același comitat, 275 locuitori români; hotar 2.233 jugăre cadastrale. **Lăpuș** (ung. Lapusnyak), comună mică în Transilvania, comitatul Hunedoara, 557 locuitori români; hotar 1.617 jugăre cadastrale”⁷⁹.

1905: „**Ruga și concertul din Belinț**. Luni, a doua zi de sfintele Paști, s-a serbat aici, în Belinț, hramul bisericesc (ruga), la care serbare a ținut Prea Onoratul domn protopresbiter Gerasim Serb un discurs ocazional. Seara, a avut loc concertul corului vocal din **Belinț** și reprezentarea piesei teatrale „Sărăcie lucie”, de I. Vulcan, și a jocurilor naționale „Călușerul” și „Bătuta”, prin 15 voinici coriști. La serbare și producțiunile de seară a luat parte un numeros public din loc și depărtare. Amintesc numai pe următorii domni: Gerasim Serb, protopresbiter în Belinț, Stefan Velovan, fost director la institutul pedagogic din **Caransebeș**, de prezent director la institutul pedagogic din Craiova, Madincea, controlor la ma-

⁷⁷ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 42, Orăștie 1896, p. 182

⁷⁸ *Voința Poporului*, Anul III, nr. 14, Budapesta 1904, p. 3

⁷⁹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 56

gistrat, în **Caransebeș**, Lucian Șepețian, preot în **Chiseteu**, C. Rosa, preot în **Leucușești**, Țompo, mare proprietar în **Lăpușnic**, Cornel Gherga, preot în **Bucoveț**, Dimitrie Popovici, preot în **Budinț**, Iosif David din **Panciova**, Micu, învățător în **Ghiroda**. Dintre dame, mi-am putut nota pe doamnele Velovan, Serb, Țompo, Șepețan, Gherga, David. La concert, s-a cântat „Hristos a înviat”, motto-ul „Steagul sus să ridicăm”, de I. Vidu, „Auzi valea”, „Pâc”, „Răsunetul de la Crișana” și „Răsunetul Ardealului”, toate de I. Vidu, cu succes deplin. / Aplauzele parcă nu mai aveau sfârșit. / În piesa teatrală „Sărăcie lucie” au debutat Livia Babric, D. Hoban, N. Pascu, D. Cimpaneriu, toți fii de țărani, și au satisfăcut pe deplin publicul. A urmat apoi dans până în zori.

Pentru casa corului au incurs, în total, 218 coroane. Au contribuit domnii Ștefan Velovan, director **Craiova**, 20 coroane; / Gerasim Serb, protopresbiter **Belinț**, 10 coroane; / Doamna Tompo, mare proprietară **Lăpușnic**, 10 coroane; / C. Rosa, din **Leucușești**, 10 coroane; / Madincea, controlor **Caransebeș**, 10 coroane; / Lucian Șepețian, preot **Chiseteu**, 5 coroane; / C. Lazar, avocat **Recaș**, 3 coroane; / Dr. Florescu, protonotar în **Lugoj**, „Lugoșana” institut de credit, Dr. Corneliu Jurca, avocat în **Lugoj**, Dr. G. Dobrin, avocat în **Lugoj**, Dr. N. Petrovici, avocat în **Lugoj**, Cornel Gherga, preot în **Bucoveț**, domnișoara Sofia Florescu, învățătoare în **Lugoj**, câte 2 coroane; / V. Bumbescu, casar la „Lugoșana”, Maniu, I. David din **Panciova**, câte 1 coroană. Deci curat 62 coroane”⁸⁰.

⁸⁰ *Drapelul*, Anul V, nr. 51, Lugoj 1905, p. 3

1918: „Subscriși membri ai Consiliului Național Român și ai gărzii naționale din **Lăpușnic**⁸¹, foști soldați în armata austro-ungară, precum și cetățeni ai statului ungar, declarăm prin aceasta solemn că ne alăturăm Consiliului Național Român și oferim, cu toată abnegația, sprijinul nostru, purtând totodată grijă pentru păzirea ordinii publice și a siguranței averii comune și private. Ne obligăm, mai departe, că aceste și alte idei umanitare și naționale le vom propaga și la cetățenii noștri”⁸².

1931: „Ziua de 10 Mai, în acest an, s-a serbat cu un fast deosebit și în comuna noastră. Popor mult, plictisit de politică, s-a prezentat la sfânta biserică, ascultând slujba preotului, după care, poporul, cu muzica în frunte, se îndreaptă spre școală. La ora 11 fix a. m., începe programul serbării, cu „Imnul regal”, apoi poezii recitate de elevii de școală și alte cântece, conduse de învățătorul Octavian Baderca, urmând conferința preotului Em. Șu-iaga, care arată importanța zilei, îndemnând poporul la muncă și iubire de neam, sfătuindu-l să țină cu cinste la aceste mari praznice ale poporului românesc. Conferința și programul, executate de elevii de școală, au stârnit admirația publicului prezent. După producțiune, poporul a luat masa, apoi s-a îndreptat spre „Casa culturală”, unde tineretul s-a produs cu jocuri naționale, participând și elita din jur, și popor. Am descris serbarea zilei din comuna noastră ca un indemn și pentru alții, ca noi, apostolii neamului: învățători și alți factori culturali ai satelor, să lucrăm cu zel, pentru întărirea sentimentului național

⁸¹ Arh. Muzeului Unirii din Alba Iulia. Documentele Unirii, tom. II, p. 79.

⁸² DGAS, *Pentru libertate și unitate națională / Documente hunedorene / 1848-1920*, București 1988, p. 38

în popor. / Poporul e dornic de învățătură, iar sărbătorile naționale sunt bune prilejuri pentru lumină. / **Lăpușnic**, la 11 mai 1931. / Baderca Octavian, director școlar”⁸³.

Avram Iancu-Haus

Vidra de Jos

Casa lui Avram Iancu

Avram Iancu House

Maison d'Avram Iancu

⁸³ *Voința*, Anul II, nr. 20, Deva 1931, p. 3

LĂZAREA

(magh. Gyergyószárhegy, județul Harghita)

1332: „În anii 1332, 1333 și 1334 sunt atestate alte trei localități: **Lăzarea**, **Joseni** și **Suseni**. Amintirea așezărilor de aici, în cadrul dijmei papale, ne arată faptul că populația, pe lângă păstorit, s-a îndeletnicit tot mai mult cu cultivarea pământului. Extinderea terenurilor arabile, pe lângă alte cauze, se explică și prin creșterea populației. Când un anumit teritoriu nu mai putea întreține populația crescândă, o parte a ei a părăsit satul de baștină și a întemeiat noi așezări. Astfel, s-au desprins, din satul **Lăzarea**, localitățile **Ditrău** și **Remetea**”⁸⁴.

1566: „După înăbușirea răscoalei, procesul de aservire a secuilor liberi cunoaște proporții deosebite, ceea ce se reflectă și în actele de danie, făcute de Ioan

⁸⁴ Garda, Dezideriu B., *Mediul geografic și evoluția socială în bazinul Giurgeului, în secolele XVI-XVII*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, p. 85

Sigismund, și în statutul satului **Suseni** (1581). Astfel, în anul 1566, la **Lăzarea**, 57 familii ajung în stare de dependență față de familia Lazar. La 1567 „s-a întocmit un registru al „porților”, care plăteau impozitul de 25 de denari... / Populația Giurgeului a participat și la marea răscoală a secuilor din **1596**, dar, în luptele de la **Suseni** și **Lăzarea**, au fost din nou înfrântă”⁸⁵.

1645: „La 1645, Fulgenzio de Jesi avea să scrie că începuse activitatea de apostolat în scaunul secuiesc **Gheorgheni**, împreună cu ceilalți frati franciscani și avea să sublinieze sprijinul important, venit din partea nobilului catolic István Lázár, judele scaunului. În același timp, se pare că, pe lângă Fulgenzio de Jesi, la **Lăzarea-Ciuc** era activ Franciscus Jauriensis (Ferenc Györi), devotat studiului și bine pregătit pentru controversele religioase, laic, care, în ciuda infirmității sale, fusese acceptat în rândul franciscanilor și alesese să ducă o viață ghidată de preceptele evanghelice. Un an mai târziu, era rândul lui Ferenc Jegenyei să solicite Congregației acordarea facultății de misionar în Transilvania, întrucât terminase studiile teologice și dorea să se întoarcă în patria sa, unde ar fi putut să opereze în via Domnului și să aducă rezultate bune.

La **1646**, franciscanii activi în Principat solicitau Congregației ca și custodia Transilvaniei, asemenea custodiei Bulgariei, să poată dispune de venituri anuale și de bunuri imobile, solicitare care avea să primească un răs-

⁸⁵ Garda, Dezideriu B., *Mediul geografic și evoluția socială în bazinul Giurgeului, în secolele XVI-XVII*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, p. 86

puns negativ din partea Romei. La 1647 se adresa Congregației și Miklós Erdelyi, aducând la cunoștința Romei faptul că a studiat teologia și filosofia, timp de patru ani, în cadrul Colegiului Propagandei, fiind consacrat preot, drept pentru care își exprima intenția de a se întoarce în patria sa, Transilvania, unde era nevoie de misionari catolici și unde își dorea să desfășoare o activitate de apostolat. / La **Lázarea-Ciuc** activa și Bertalan Kolozsvári, de unde, la **1647**, adresa un raport Congregației, din care aflăm că misiunea fondată la Lázarea-Ciuc se bucura de sprijinul nobilului catolic István Lázár. Potrivit raportului lui Modesto de Roma, adresat Congregației, la **Lázarea-Ciuc** fusese o biserică veche, iar adiacente acesteia trei capele, astfel că fiind frecventate de catolici, nobilul catolic István Lázár a concedat locul franciscanilor observanți, sub coordonarea lui Fulgenzio de Jesi, care a ridicat o mică rezidență, constând în 6 camere și un refectoriu, menite să servească fraților.

Mai mult decât atât, la **1648**, în contextul numirii lui Modesto de Roma în funcția de custode și prefect al misiunii transilvănene, acesta avea să adreseze Congregației o serie de rapoarte, prin care solicita cele necesare călătoriei spre Principat (o scrisoare pentru nunțiul de la Viena, o scrisoare pentru nobilul catolic Zsigmond Kornis, o scrisoare pentru Stefano de Salinis, în vederea recunoașterii noului prefect al misiunii transilvănene, tenta privind custodia și prefectura cu clauzele în vigoare) și prin care exprima refuzul de a fi însoțit de alți misionari bosniaci sau de observanță, ci mai degrabă dorea să se opereze o reformă a custodiei, potrivit bulei papei Urban VIII. În același timp, Modesto de Roma lăsa dispensa pentru György Ferenczi, prin care acesta trecea de la

statutul laic la sacerdoțiu (cerere care avea să fie respinsă de Roma), respectiv bula papei Urban VIII, privind înființarea custodiei Transilvaniei și insista ca misionarilor ce urmau să se îndrepte spre Transilvania să nu li se acorde resurse financiare, întrucât contravenea votului sărăciei, depus de frați și întrucât în Principat întreținerea fraților era asigurată de laici. Din răspunsul dat lui Modesto de Roma, aflăm un element important pentru articularea misiunii catolice transilvănene în secolul al XVII-lea: din momentul în care Congregația a numit un prefect al misiunii în Principat și, mai ales, din momentul în care a funcționat o custodie, Roma nu a mai trimis misionari decât la solicitarea prefectului.

La **1648**, înainte ca Modesto de Roma să pornească spre Transilvania, în vederea asumării funcției de custode și prefect al misiunii catolice din Principat, acesta intervenea pe lângă Congregatie pentru a acorda facultatea de misionar și a înscrie în rândul misionarilor observanți din Transilvania pe Francesco de Roveredo, pe Antál Koratozi și pe Elek Enczedi, cerere ce avea să primească un răspuns afirmativ. Tot la 1648, ca urmare a solicitării înaintate de István Ratonyi, Congregația înștiința Sfântul Oficiu cu privire la renovarea facultății de misionar în Transilvania, după o perioadă de opt ani, petrecută în Principat, în diferite parohii, și lua în discuție cazul franciscanului conventual János Norbert Jász kay, care solicita acordarea unei facultăți extraordinare pentru Principatul Transilvaniei și includerea sa în rândul fraților reformați destinați pentru acel teritoriu de misionariat, invocând absența episcopului și restricțiile impuse de principele calvin. În același timp, și Modesto de Roma își exprima îngrijorarea cu privire la numărul redus de

misionari în Transilvania (fără a lua în calcul franciscanii bosniaci), drept pentru care solicita Congregației acorda-rea facultății de misionar și trimiterea în Principat a lui Faustino de Tusculano, secretar al părintelui Andrea de Arco. Același Modesto da Roma avea să scrie din nou Romei, repetând, de această dată, cererea de a acorda facultatea misionară pentru Francesco de Roveredo și Claudio de Fiume, buni cunoscători ai limbii germane, și pentru Antál Koratozi și Elek Enczedi, franciscani maghiari.

De cealaltă parte, putem identifica cereri de a desfășura activitate de apostolat în Transilvania și din partea franciscanilor bosniaci; dacă este să luăm în considerare informațiile conținute în raportul adresat Congregației de către Mariano de Immota, acesta intervenea în favoarea părintelui Budimir, care studiind în Germania, având o pregătire temeinică în disputele teologice și cunoscând limba maghiară, își exprima intenția de a activa în Transilvania, alături de Gregorius. La **1648**, Stefano de Salinis intervenea în favoarea lui Giovanni de Ozik, fiu de preot, cu scopul de a obține promovarea din partea Romei, fiind talentat în predicăție și îndrăgit de laici. / În același an, principele Gheorghe Rákóczi I decidea să lase să funcționeze doar două așezări franciscane în Transilvania (**Șumuleu-Ciuc** și **Călugăreni**), obligându-i pe frati să elibereze celelalte convente (Albești, Teiuș, Lázarea-Ciuc). La doar un an după părăsirea rezidentelor de la Albești, Teiuș și Lazarea-Ciuc, îi găsim la **Șumuleu-Ciuc** pe următorii misionari: Kázmér Damokos, Anton Koratoczi, Niccoló Magonovich de Salina, Miklós Csiksomlyói, Marianus Bosnensis/Mariano din Sarajevo, Stefano de Salinis, respectiv Modesto de Roma.

În raportul său din anul 1653, Stefano din Lopara amintea măsurile anticatolice ale principelui Gheorghe Rákóczi II, cauzate în particular de intensificarea activității misionare: proscrierea ordinului iezuit, cu pedepse grave pentru cei care aveau să-i adăpostească în casele lor, interdicția de a trimite tinerii la studii în afara Transilvaniei, de către nobilii catolici și orășeni; totodată, Lopara făcea referire la acțiunea predecesorului actualului principe calvin (1648) de a lăsa să funcționeze doar două convente și două școli, în patru locuri din Principatul transilvan. Și Kázmér Damokos descria politica anticatolică a principelui Gheorghe Rákóczi II, amintind proscrierea ordinului iezuit și interdicția care viza elita catolică privind trimiterea copiilor la studii în afara Principatului. În contextul măsurilor princiare anticatolice, Stefano de Lopara se adresa Congregației în vederea acordării unei breve, prin care frații bosniaci să poată rezida în continuare în conventul și biserica fondate de aceștia”⁸⁶.

1657: „Începând cu anul 1657, această politică de sprijinire a stărilor militare secuiești intră în criză. În războaiele din anii 1657-1661, pierderile umane au fost numeroase, pentru că majoritatea secuilor luptau în primele rânduri în oștile principilor Gheorghe Rákóczi al II-lea și Ioan Kemény, iar pe de altă parte și bazinul Giurgeului a avut de suferit, în urma invaziilor tătărești din acești ani. Astfel, în anul 1658, o oaste tătărească, folosindu-se de situația că ostașii din Giurgeu participau la

⁸⁶ Dăian, Diana-Maria, *Activitatea misionară ofensivă a ordinelor catolice în Transilvania secolului al XVII-lea, în contextul Reconquistei catolice post-tridentine*, Cluj-Napoca 2018, pp. 304-309

luptele dintre principele Gheorghe Rákóczi al II-lea și grosul armatei turco-tătare, a atacat localitățile din bazinul Giurgeului. După devastarea și arderea așezărilor **Toplița** și **Ditrău**, invadatorii au pornit spre **Lăzarea**. Aici, însă, erau așteptați de o mică oștire locală, care i-a atras într-o cursă pe tătari, a căror oaste o nimici. După tradiția locală, **oastea localnicilor era compusă în majoritate din femei**. În cinstea acestei victorii, la locul luptei a fost ridicat un obelisc”⁸⁷.

1934: „Pe valea Mureșului, în jurul **Topliței Române**, toate pădurile sunt în flăcări. Astfel, pădurea **Lăzarea**, din comuna **Bilber**, de 15 jugăre, a ars în întregime. În jurul comunei **Lunca Bradului** au ars 250 de jugăre. În comuna **Doda** au ars 100 de vagoane lemn, tăiat gata, uscat, gata de vânzare. / Focul s-a întins mereu la **Gălăuțaș**, unde au ars 7.000 m. c. lemn tăiat, brad uscat, și 250 jugăre pădure verde. / În această regiune, pagubele provocate din cauza focului în păduri sunt de neînchipuit”⁸⁸.

1938: „După trecerea trenului personal Brașov-Ciceu, a fost găsit, tăiat de tren, între cele două poduri din dosul cazărmii Batalionului 2 pionieri de munte, soldatul Gaspar Ștefan, contingentul 1938, din Batalionul 2 pionieri de munte din localitate, originar din comuna **Lă-**

⁸⁷ Garda, Dezideriu B., *Mediul geografic și evoluția socială în bazinul Giurgeului, în secolele XVI-XVII*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, p. 98

⁸⁸ *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 20, Blaj 1934, p. 6

zarea, județul Ciuc... Se fac cercetări, pentru a stabili dacă este de vorba de accident sau sinucidere”⁸⁹.

1940: „Miercuri, dimineață, s-a găsit, pe linia ferată, între **Ditrău** și **Lăzarea-Ciuc**, cadavrul unei femei, în vârstă de vreo 30-35 ani, ciopârțit de tren. Victima n-a putut fi identificată, neavând nici un act asupra ei”⁹⁰.

Între Vidra de Jos

Între Vidra de Jos

La Vidra de Jos

La Vidra de Jos

⁸⁹ *Universul*, Anul 55, nr. 85, București 1938, p. 12

⁹⁰ *Universul*, Anul 57, nr. 221, București 1940, p. 8

LAZURI

(județul Satu Mare)

1351, martie 28: „Nicolae, palatinul regatului Ungariei și jude al cumanilor, capitlul bisericii de Oradea”, din poruncă regală îi trimite în cercetare pe „Ladislau, fiul lui Iacob de **Anarch** (în Ungaria), omul vostru, pe chibzuitul bărbat Andrei, preot în strana bisericii noastre, spre împlinirea întocmai a celor de mai sus. / Aceștia, întorcându-se apoi la noi și întrebați de noi, ne-au răspuns într-un glas că, mergând mai întâi în comitatul Satu Mare și în satul **Batur** (**Nyirbáor**, în Ungaria), în miercurea de după duminica *Reminiscere*, de curând trecută (16 martie), adică în ziua de târg, când era mare adunare de oameni ce țineau târg, au pus să fie strigați în acel târg, prin crainic, pomeniții Toma, Mihail și Ladislau, fiii lui Ioan, fiul lui Toma de **Lazuri** (județul Satu Mare), apoi, în sâmbăta de după acea duminică *Reminiscere* (19 martie), venind în comitatul Bereg și în satul **Luprech-zaza** (**Beregovo**, Ucraina), când se ținea târg în acel sat, au pus să fie strigați aceia, de asemenea prin crainic, cu

glas tare; în cele din urmă, mergând în comitatul Szabolcs și în satul **Káló** (**Nágy Kálló**, în Ungaria), în sâmbăta de curând trecută, dinaintea duminicii *Letare* (26 martie), adică în ziua de târg, au pus să fie strigați aceia, în același chip, cu glas tare, în auzul tuturor, ca să vină înaintea măririi voastre, la sus-zisele octave, în curând viitoare ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe (1 mai), spre a sta față cu pomenitul magistrul Ioan, fiul lui Ladislau de **Warada** (**Kisvárdá**, în Ungaria), spunând în numele vostru că, dacă vor veni și vor da seama de toate îndatoririle și de legămintele acestor îndatoriri, cuprinse într-altă scrisoare a voastră, și de toate gloabele datorate vouă și părții potrivnice, trecute tot în acea scrisoare a voastră, va fi bine, altminteri, fără a ține seama de lipsa lor, mărirea voastră va pune capăt la toate, așa cum va cere rânduiala legii. Și astfel după facerea strigării solemne la cele trei târguri mai sus pomenite au plecat de acolo”⁹¹.

1351, august 6: „Noi, Nicolae, palatinul Ungariei și jude al cumaniilor, dăm de știre că, în adunarea noastră obștească, ținută împreună cu obștea nobililor din comitatele Satu Mare și Ugocea, aproape de satul **Gelyenus** (lângă **Vetiș**, județul Satu Mare), la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), ridicându-se din mijlocul celorlalți Nicolae, fiul lui Dionisie, slujitorul magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warda** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, județul Alba), în numele stăpânului său, cu scrisoare de împuternicire din partea conventului din **Lelez** (în Slovacia), ne-a arătat o scrisoare de răspuns a capitolului bisericii de Agria, în cuprinsul căreia am găsit,

⁹¹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 19, pp. 18, 19

între altele, că, atunci când Petew de **Petry** (în Ungaria), omul nostru, fiind de față preotul Nicolae, omul de mărturie al zisului capitu, se duse, potrivit însărcinării noastre judecătorești, în luna de după sărbătoarea Înălțării Domnului de curând trecută (30 mai), la moșia numită **Kereztur** (în Ucraina), aflătoare, după cum se spune, în comitatul Ugocea, și făcând hotărnicirea, prețuise din ochi, potrivit obiceiului țării, dreapta ei jumătate la treizeci și cinci de mărci și, astfel prețuită, l-a pus pe zisul magistrul Ioan, pârâșul, în stăpânirea ei, ca s-o stăpânească, pentru niște gloabe, neivindu-se atunci nici un împotrivor; și după ce s-a dus apoi, în miercurea dinaintea sărbătorii Rusaliilor, de asemenea de curând trecută (1 iunie), la moșia numită **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, județul Satu Mare), când a voit s-o hotărnicască, s-o prețuiască și să-l pună pe sus-zisul magistrul Ioan în stăpânirea ei, drept parte a sa, ce i se cuvenea pentru acele gloabe, înfățișându-se atunci acolo magistrul Petru, fiul lui Petru zis Zonga, în numele său și al fraților săi, i-a oprit nu de la hotărnicirea, ci de la prețuirea și luarea în stăpânire a numitei moșii Porumbești, și de la luarea în stăpânire a sus-numitei moșii Kereztur, susținând că cele două moșii se află în stăpânirea lui, în temeiul unui act de zălogire.

După înfățișarea acestora, sus-pomenitul împuternicit al aceluia magistrul Ioan ne-a cerut nouă ca, potrivit cuprinsului celor de mai sus, să-i facem judecată și dreptate stăpânului său. La auzul acestora, ridicându-se Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Toma, a răspuns astfel: că deși el, împreună cu fratele său, a zălogit acea jumătate din moșia Kereztur și acea moșie Porumbești sus-numitului magistrul Petru și a pus să i se dea acte cu privire la aces-

tea și a dat acelui magistru Petru cinci rânduri de scrisori privilegiale, privitoare la moșiile numite Kereztur și Porumbesti și la alte moșii ale lor, totuși acel magistru Petru nici nu le-a plătit acei bani, pentru care făcuse zălogirea pomenită și nici nu s-a îngrijit să le înapoieze sus-zisele acte.

Atunci, ridicându-se acel magistru Petru s-a legat în fața noastră să înfățișeze, în a treia zi a zisei noastre adunări, toate actele acelui Ladislau aflătoare la el, cât și scrisorile doveditoare, întocmite cu privire la zisa zălogire. La auzul acestora, ridicându-se înșiși magiștrii Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău** (**Wosuar**, județul Satu Mare) și celălalt Toma, fiul lui Ioan de **Chornavoda** (în Ucraina), în numele lor, iar în numele lui Filip, fiul numitului Ioan, cu o scrisoare de împuternicire din partea zisului convent din Lelez, pomenit mai sus, și arătând că zișii fii ai lui Ioan sunt în devălmășie pe acea moșie Porumbesti, și că numitul magistru Toma, fiul lui Pavel, este o rudă copărtașă a fiilor zisului magistru Ioan, fiul lui Toma de **Lazuri** (**Lazar**, județul Satu Mare), au spus că ei nu îngăduie ca vreun venetic să intre pe moșiile Kereztur și Porumbesti, ci sunt gata și pregătiți să le răscumpere.

În sfârșit, deoarece sus-zisul magistru Petru nu s-a îngrijit să se mai întoarcă în suspomenita a treia zi a adunării noastre, magistrul Pavel, fratele lui după mamă, venind însuși înaintea noastră și înfățișându-ne două rânduri de scrisori privilegiale ale foștilor regi ai Ungariei, domnii Carol și Andrei, date cu privire la moșia numită **Halmeu** (**Halmy**, județul Satu Mare), a răspuns în felul acesta: că deocamdată nu poate să înfățișeze pomenitele

scrisori de zălogire, dar e gata și pregătit să le înfățișeze la un soroc viitor, pe care i-l vom hotărî. Iar pomenitul magistru Toma, fiul lui Pavel, înfățișând scrisoarea noastră privilegială deschisă și pe aceea a capitlului din Oradea, a spus, tot acolo, că acea moșie Halmeu a trecut asupra lui și ne-a cerut să-i dăm înapoi acele scrisori privilegiale. În cele din urmă noi, păstrând la noi acele două scrisori privilegiate, am hotărât să amânăm numita pricină la octavele viitoare ale sărbătorii fericitului Martin mărturisitorul (18 noiembrie), la Buda, în așa fel ca sus-pomenitul Pavel, fiul lui Petru, să fie dator să înfățișeze înaintea noastră atât zisele scrisori de zălogire, cât și alte acte doveditoare, pe care te are la dânsul, cu privire la acele moșii Kereztur și Porumbești; iar noi vom înfățișa acolo cete două scrisori privilegiate și, în cele din urmă, în fața sus-numiților, adică atât a magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de Warda, a lui Ladislau, fiul lui Ioan de Lazuri, și a lui Pavel, fiul lui Petru zis Zonga, cât și a numiților fii ai lui Ioan de Chornawoda și a lui Toma, fiul lui Pavel de Oșvarău, sau în fața împuterniciților lor legiuîți, vom hotărî, împreună cu baronii și nobilii țării, ce trebuie făcut după dreptate cu privire la cete de mai sus”⁹².

1353, mai 10, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, dă „de știre că înfățișarea actelor pe care trebuia s-o facă înaintea noastră Pavel, fiul lui Petru zis Zomga de **Vetiș** (județul Satu Mare), la octavele fericitului mucenic Gheorghe (1 mai)... cu privire la moșiile numite **Kerestwr** (în Ucraina) și **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, județul Satu Mare), împotriva magiștrilor Ioan,

⁹² AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 58, pp. 52-55

fiul lui Ladislau de **Varda (Oarda de Jos, Waradya**, județul Alba), pentru care s-a prezentat Petru zis Zeuke, cu scrisoare de împuternicire, împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău (Wosuar**, județul Satu Mare), împotriva celui alt Toma, cât și a lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum și împotriva lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri (Lazar**, județul Satu Mare), care erau de față... am hotărât să o amânăm la octavele viitoare ale sfântului arhangel Mihail (6 octombrie)”⁹³.

1353, octombrie 15, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, amână pentru 6 octombrie pricina pentru „înfățișarea actelor” dintre „Pavel, fiul lui Petru zis Zonga de **Vetiș** (județul Satu Mare), cu privire la moșiile **Kerezstur** (în Ucraina) și **Porumbești** (fost **Cocani, Kukenusd**, județul Satu Mare), împotriva magiștrilor Ioan, fiul lui Ladislau de **Varda (Oarda de Jos, Waradya**, județul Alba), pentru care s-a înfățișat Nicolae, fiul lui Dionisie... și de asemenea împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău (Wosuar**, județul Satu Mare) și a celui alt Toma, cât și împotriva lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum și a lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri (Lazar**, județul Satu Mare), care erau de față înșiși”⁹⁴.

1358, februarie 22, Oradea: Scrisoarea capitlului de Oradea, în care arată „că Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Toma de **Lazuri (Lazar**, județul Satu Mare), a mărturisit că Ivan, fiul lui Myk, socrul său, i-a împrumutat cu dărnicie 120 de florini, cu care a răscumpărat, din mâini

⁹³ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 192, pp. 211, 212

⁹⁴ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 223, pp. 236, 237

străine, o moșie, numită **Porumbești** (fost **Cocani, Kukenusd**, județul Satu Mare), aflătoare în comitatul Ugocea, și, nevoind să înșele dărnicia socrului său, el a dat ca zălog acea moșie Porumbești, cu toate folosințele... pomenitului Ivan, socrul său, lui Myk, Dumitru și Filip și celorlalți fii ai acestuia, ca s-o stăpânească atâta timp cât Ivan va putea să-și scoată din ea sus-zisa sumă de bani”⁹⁵.

1358, septembrie 1, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de știre că, venind „Ioan, fiul lui Ștefan de **Darouch**, din comitatul Bereg, și Ladislau, fiul aceluiași, iar pe de altă parte Nicolae, fiul răposatului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warada** (în Ungaria), au mărturisit că, învoindu-se asupra unui schimb ce cădea mai cu folos fiecăruia din el, dânșii fac înaintea noastră acest schimb: Ioan, fiul lui Ștefan, și Ladislau, fiul său, au trecut lui Nicolae, fiul lui Ioan, fiul lui Ladislau, jumătate din acea moșie **Darouch** (în Ucraina), aflătoare spre miazăzi. De asemenea, jumătate din moșia **Petea** (Pethe, județul Satu Mare), ce se află în comitatul Satu Mare și e așezată în hotar cu moșiile **Lazuri** (Lazar, Lazaar, județul Satu Mare) și **Kuteev** (dispărut, lângă Petea, județul Satu Mare)... în schimbul moșiei **Syd** (dispărut, în Ucraina), așezată în același comitat Bereg și în hotar cu moșia Daroughm precum și cu moșiile **Gelyenus** (în Ucraina), cât și pentru a patra parte din jumătatea moșiei Darouch”⁹⁶.

⁹⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 223, pp. 230, 231

⁹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 309, pp. 317-319

1930: „Contabilul eliminat de la banca „Lipoveană” se laudă cu un pretins străbun al său, cu Pavel Bocu, care ar fi fost frânt pe roată, în urma revoluției lui Horia, Cloșca și Crișan. Dacă acțiunea lui Horia, Cloșca și Crișan a fost animată de un sentiment de libertate românească, acest lucru nu se poate spune despre ceilalți vreo 200 de revoluționari, care au fost executați tot atunci. Între aceștia aflăm și unguri, care au venit cu scopul de a fura și ucide. În fiecare revoluție se ivesc asemenea hiene. / Astfel, prea ușor se poate că strămoșul lui Bocu să fi fost nu un martir național, ci o simplă hienă jefuitoare, un sclav imbecil, un bolșevic de pe atunci, un asasin ordinar sau vreun bandit de drumul mare. Cine poate dovedi, astăzi, cu precizie, că ce a fost Pavel Bocu?! / Ce din pisică se naște șoareci mănâncă! / Pe nepotul lui Pavel, pe Sever Bocu, îl vedem cu totul altcum ca pe cei ce se jertfesc și sunt capabili a se jertfi pentru o idee. Sever Bocu toată viața a trăit din munca altora, nicicând n-a avut vreo. meserie independentă. De aici deduc că și străbunul lui tot de felul acesta a fost.

Sever Bocu nu poate avea nici o avere câștigată în mod cinstit, pentru că nicicând n-a lucrat serios, în viață, afară de serviciul de la „Lipoveana”, de unde a plecat în mod rușinos. / În Banat n-a existat iobăgie, ca în **Lazuri**, în Bihor, unde Bocu s-a născut. De aceea este mai nobil, mai deschis și sincer bănațeanul. El este nepot de om liber, om muncitor, om cu onoare și caracter, nu sclav aplecat prost, târător și laș. / Sever Bocu este un corp străin în Banat. Un spin neplăcut, care s-a înfipt în trupul nostru din cauza unei lipse de atențiune. În jurul acestui spin se formează puroi, care se elimină apoi din trup, cu spin, cu tot. De prezent, puroiul Banatului (și Vidrighin)

s-a adunat în jurul lui. Puroi ce va fi ars, ca să nu infecteze lumea cinstită bănațeană. / Bocu Sever să nu uite că, în Banat, a mai fost ars pe rug un român. L-a chemat Gheorghe Doja. Și se poate că și acesta a fost neam cu Pavel Bocu, cu Constantinescu Porcu, nu. / În sclav nici măcar demnitate de om nu există, domnule Spartacus. / A. Țieranu”⁹⁷.

Holakirabe

Nádasza

Biserica de lemn

Wooden church

Eglise en bois

⁹⁷ *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 19, Timișoara 1930, p. 3

LECHINȚA

(Lekence, Lechenke, județul Bistrița-Năsăud)

1334: „**Lechința**, așezare cu populație mixtă, se afla în limitele comitatului Dăbâca, iar comunitatea catolică a acestui sat figurează pe lista conscripțiilor papale din 1334-1335. Atestările următoare, din 1356-1358, nu par a privi așezarea în sine, ci mai curând un pământ situat la răsărit de râul Lechința, care este „moșie de cumpărătură”. / Documentele din 1356-1358, prilejuite de o introducere în proprietate, nu vorbesc decât de posesiunea **Lechința**, fără a aminti vreun nobil de Lechința sau, cu atât mai puțin, comunitatea de oaspeți. / **Lechința** este însă enumerată, alături de **Dej**, **Reteag**, ca târg, la 1361, când se emite un privilegiu negustorilor clujeni. Această așezare, cu o activă viață economică, în care se putea distinge o pătură de negustori (*mercatores de Lekenche*), cumpără, la 1430, învecinată moșie **Țaga**, proprietate nobiliară. Cu această ocazie, este amintită comunitatea liberă de sași, / În mod firesc, un târg cum era **Lechința** trebuie să fi avut o biserică anterioară celei de care ne-am

ocupat. Faptul este confirmat de o știre din 1452, în care este pomenită „*ecclesiae parochialis in honore beati Bartholomei apostoli in dicta villa Lechnicia constructae et fundatae*”. Singurul element din biserica actuală, ce ar putea fi datat în prima jumătate a secolului al XV-lea este arcul de triumf, despre care am precizat, la locul potrivit, că prezintă o soluție din goticul matur, ce putea fi reluată în mediul rural și în goticul târziu”⁹⁸.

1356, decembrie 11, Sântimbru: Dominic, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăștur „că, venind înaintea noastră, Petru diacul, fiul lui Syberk, notarul bisericii voastre, în numele său, al lui Matia, fiul lui Isac, și al lui Gall, fiul lui Benedict, rudele sale, la octavele fericitului apostol Andrei (7 decembrie)... ne-a înfățișat scrisoarea voastră de răspuns, privind luarea în stăpânire a moșiei **Lechința** (Lekence, Lechenke, județul Bistrița-Năsăud), partea dinspre răsărit, dată în anul **1351**... Printre altele, am văzut că ei au luat în stăpânire moșia Lechința, de față cu Nicolae, fiul lui Mihail de **Fata** (Fatatelke, Ffatha, lângă Dumitra, județul Bistrița-Năsăud), sub mărturia omului vostru, fratele Ioan, și, când au voit s-o dea în stăpânire magistrului Petru, lui Matia și lui Gall... la s-au ivit ca împotrivitori la punerea în stăpânire Iacob, fiul lui Nicolae, și Ioan, fiul lui Laurențiu, în numele său și pentru fratele său Nicolae, de asemenea Ștefan, Blasiu și Laislau, fiii lui Ștefan. Pe aceștia i-au chemat să se înfățișeze înaintea voievodului Toma... cu două rânduri de scrisori de amânare... Afară

⁹⁸ Popa, Corina, *Biserici sală gotice din nordul Transilvaniei*, în AȘSP, *Pagini de veche artă românească*, vol. IV, București 1981, pp. 26, 27

de acestea, magistrul Petru a înfățișat o altă scrisoare de amânare a voievodului Egidiu... pentru faptul că pomeniții Ștefan, Blasiu și Ladislau, fiii lui Ștefan, erau copii și se aflau în vârstă fragedă și n-ar fi fost în stare să răspundă în numele lor în pricina lor. / În sfârșit, la împlinirea trecerii celor 6 ani întregi, voievodul Andrei, judecând în numele său, pomenitul magistrul Petru a înfățișat o scrisoare... în care am văzut că se arată că Matia, fiul lui Iasac, Petru, fiul lui Syberk, și Gall, fiii lui Benedict, ca pârași, de asemenea Iacob, fiul lui Nicolae, și Nicolae, fiul lui Laurențiu, Ștefan, Blasiu și Ladislau, fiii lui Ștefan de Lechința, ca pârași, trebuiau să se înfățișeze la soroc... venind acest soroc, am văzut două privilegii ale capitolului bisericii Transilvaniei, în privința moșiei Lechința, așezată lângă râul Lechința, și am văzut că Nicolae, fiul lui Zegeu, vânduse, în numele său și al lui Ioan, fratele său, un pământ al lor de moștenire, numit Lechința... cu voia și buna învoire a lui Dominic, fiul lui Nicolae, ruda și megieșul său, a lui Herman, orașean al **Bistriței**, împuternicitul spitalului din acel oraș... pentru 16 mărci de argint... înăuntrul acelorași hotare și margini, lui Matia, fiul lui Amadeu, și fraților săi Benedict, Avram și Isac, și, prin ei, moștenitorilor lor... / Noi, împreună cu nobilii regatului, am trecut prin judecată zisa moșie Lechința, împreună cu toate folosințele... asupra magistrului Petru și a lui Matia și Gall, ca un drept al lor... iar pe pomeniții pârași i-am silit la tăcere veșnică, în privința moșiei de mai sus”⁹⁹.

⁹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 54, pp. 55-62

1357, ianuarie 13, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur scrie voievodului Dominic că, întorcându-se oamenii de mărturie de la „moşia **Lechinţa** (Lekence, Lechenke, judeţul Bistriţa-Năsăud)... au hotărnicit-o şi, odată hotărnicită şi despărţită de toate părţile şi deosebită de moşiile celorlalţi, au trecut-o.... magiştrilor Petru, fiul lui Syberk, Matei, fiul lui Isac, şi Gall, fiul lui Benedict, şi, prin ei, fiilor fiilor lor, pentru a o stăpâni în veci”¹⁰⁰.

1358, martie 23, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic cere capitlului bisericii Transilvaniei să pună „să se în-tocmească, în chip de privilegiu, scrisoarea conventului mănăstirii Mănăştur, cu privire la darea în stăpânire a moşiei **Lechinţa** (Lekence, Lechenke, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, lângă râul Lechinţa, punând să se transcrie scrisoarea de răspuns către noi, ce vi se va înfăţişa de către magistrul Petru diacul, notarul sus-zisului convent”¹⁰¹.

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi... atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, ju-

¹⁰⁰ AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 73, pp. 70, 71

¹⁰¹ AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 249, p. 257

dețul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuș** (Sanctus Nicolaus, județul Mureș), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, județul Cluj) și **Meneș** (Menyus, azi **Herghelia**, județul Mureș); iar negustorii din **Reteag** (Retegh, județul Cluj), **Dej**, **Lechința** (Lekenche, județul Bistrița-Năsăud) și **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistrița**, să fie datori să treacă prin Bonțida, ca să plătească vama acolo”¹⁰².

1365, august 7: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie că „Petru diacul, fiul lui Silberch, înfățișându-se, i-a spus, în chip de plângere, că el și rudele sale Matia, fiul lui Isac, și Gall, fiul lui Benedict, au redobândit, pe calea legii, o moșie a lor de cumpărătură, numită **Lechința** (Lekenche, județul Bistrița-Năsăud), așezată lângă râul Lechința, din comitatul Dăbâca, din mâinile cotropitorilor Iacob, fiul lui Nicolae, Ioan, fiul lui Laurențiu, și Nicolae, fratele său, precum și Ștefan, Blasiu și Ladislau, fiii lui Ștefan... / La declarația lui Petru diacul, Iacob și ceilalți părtași ai lui au arătat că ei sunt moștenitorii legiuți ai moșiei în pricină, iar Petru diacul și rudele sale au redobândit-o și au stăpânit-o cu sila și pe nedrept, cu ajutorul unor scrisori false și, spre paguba lor, au dat-o lui Ioan și Nicolae, fiii lui Petew, castelanul cetății **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj), excluzându-i pe ei. / Drept care, regele poruncește voievodului ca să îngăduie pe Petru diacul și pe rudele sale în stăpânirea pașnică a moșiei Lechința”¹⁰³.

¹⁰² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1361-1365, vol. XII, București 1985, doc. 62, pp. 46, 47

¹⁰³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 417, pp. 435, 436

1496: „Mai târziu, poporului săsesc, neconvenindu-i aceste locuri păduroase și deluroase, le-a părăsit și a imigrat, fondându-și altă comună, sub numirea „**Lechința săsească**” de astăzi, dovadă că, până în ziua de astăzi, există în **Lechința** familii cu co-numele de „Felka”, nume moștenit de la comuna „Felak”, ai cărei locuitori de odinioară au fost. / După evacuarea acestei comune din partea sașilor, ea a fost apoi ocupată de români și maghiari; ba chiar și puține familii săsești, probabil din pricina sărăciei, și-au reținut vetrele strămoșești. / Sașii rămași aici, pe încetul, s-au amalgamat cu colonii noi, probabil cu românii, fiind aceștia în majoritate, așa că, pe la anul 1496, aflăm acesta comună divizată în 2 părți, în „Olah-fellak” și „Magyar-fellak”, „Feleacul român” și „Feleacu maghiar”, care numire s-a păstrat până pe la anul 1827. / Dl Kádár Jozsef, scriitorul monografiei comitatului Solnoc-Dobâca, zice: „Tradiția spune că această comună a fost întemeiată de sasi, însă aceștia, mutându-se de aici, au întemeiat **Lechința** de astăzi. După ieșirea sașilor, s-au stabilit aici români și maghiari. După datele ce le avem, comuna acesta, pe la 1496, era împărțită în două părți, „Feleacul românesc” și „Feleacul unguresc”, purtând acest nume până pe la 1827. Însă printre locuitorii cu nume unguresc și românesc totdeauna erau și de aceia pe care îi putem considera de sași, ceea ce dovedește că, deși s-au mutat de aici locuitorii sași, tot au mai rămas unii, care, cu timpul, s-au contopit cu românii”.

Acum, permită-mi dl istoriograf de la Hodmezővásárhely să-l întreb care este timpul acela, în care acel popor de păstori agricultor „valah-féllah”, din care națiunea română și-ar trage originea, a imigrat pe aceste plaiuri, fondând comuna „Fellak”-ul de astăzi? La această

modestă întrebare nu eu, „rudenie mai depărtată” a savantului istoric, voiesc a răspunde, ci las ca „rudenia cea mai de aproape” cu domnia sa, dl Kádár Jozsef, să se declare în chestia de față. Domnia sa zice: „După numele unguresc al **Feleacului**, cu drept cuvânt putem presupune că locuitorii săi vechi au fost maghiari și că numele și l-a primit de la poziția locului, care s-a păstrat până în ziua de astăzi, deși și-a pierdut caracterul maghiar”. / Pe baza aserțiunilor dlui Kádár, rezultă, deci, cum că acesta comună ar fi fost fondată, în intervalul dintre secolul IX și secolul XIV, când, pentru prima dată, în analele acestui comitat, ne întâlnim cu numele de „fellak”, Considerând acum, pe bază istorică, care sunt acele popoare care au imigrat, în timpul de la Arpád și până la Ludovic cel mare, regele Ungariei, în Panonia veche, ne vom convinge, și cu noi împreună se va convinge orișicine, cum că acel popor „fellak”, venit din părțile Caucazului, nu noi, „valahii” de astăzi suntem, care am călcat aceste plaiuri la începutul secolului II după Christos, dar nici poporul sășesc, căci noi, în secolul XII, sub Geza II, a imigrat aici, din Flandra și Holanda, ci acel popor este: poporul maghiar, care, la anul 896 după Christos, sub conducerea lui Tuhutum, a imigrat în aceste locuri, fondându-și comune, între care, probabil mai târziu, și „Fellak”-ul de astăzi, despre care, cu tot dreptul, dl Kádár poate zice cum că „Feleacul, după numele unguresc, probabil a avut de locuitori băștinași pe maghiari” și nu zice că au fost români sau valahi (fellak)”¹⁰⁴.

1891: „Inteligența română din **Uifalăul sășesc** și jur invită la petrecerea de vară, ce se va aranja în „Hotelul

¹⁰⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 271, Brașov 1902, p. 3

opidan” din **Lechința săsescă**, la 19 iulie nou, în favorul școlii române greco-catolice din **Uifalăul săsesc**. Intrarea de persoană 80 cruceri, în familie 60 cruceri. Începutul, la 3 ore p. m. / Pentru comitet: Iosif Filipan, președinte, Vasiliu Papp, casar, Ioan Morar, controlor. Suprasolvirile se vor cuita pe cale ziaristică”¹⁰⁵.

1900: „Românii din Lechința săsească, dieceza Gherlei. / Se nu ne ducem în trecutul depărtat, să privim numai înapoia alor câteva decenii și vom vedea și ne vom mira de micul număr ce-l da poporul român prin orașele Ardealului. Țara noastră, cu orașe străine, e ceva ce, la prima privire, se pare straniu, se pare că forța noastră de rezistență e de tot slabă. Că lucrul nu stă așa, ne-o dovedește istoria celor mai multe orașe, unde se spune apriat că românii au fost dați afară din orașe, de frică că prea se înmulțesc, copleșind poporul băștinaș. Așa era atunci, Astăzi, însă, avem drept de a ne așeza în orașe. Și, de când avem acest drept, năvălim orașele, prinzând putere pe toate terenurile permise de legea liberalismului. / Elementul ce prinde rădăcini prin orașe e un element viguros și plin de viață. El se ridică și crește ca fătul din povești, pe lângă toate piedecile ce în cale i se pun. / Ieri erau vreo două familii de păstori, astăzi sunt zeci de familii, rânduie în societăți, având biserică și școală de model, cum sunt bunăoară bistrițenii și tecanii. Ieri erau servitori, azi înseă sunt domni și stăpâni pe lucrul mâinilor lor. / Așa se ridică și românii din **Lechința săsească**, unde, mai deunăzi, numai doar vreo două familii de păstori de erau. Astăzi, însă, avem mai multe familii române, care, cu toată însuflețirea ce o pretinde o cauză așa de no-

¹⁰⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 145, Brașov 1891, pp. 2, 3

bilă, lucrând din răspuțeri, ridicatu-și-au o biserică. Întru această năzuință, mai presus de laudă, ajutați au fost de bistrițeni, în frunte având pe zelosul protopop Silași. / Mult i-a ajutat și cu fapta preotul **Harinei**, C. Negruț, care e denumit de administrator al **Lechinței**. / Îndemnați de această faptă frumoasă a românilor din **Lechința**, pusu-și-au în gând și românii din **Sângeorgiul-săsesc** să-și clădească și ei o biserică, după cât îi vor lăsa puterile lor, și, după cât va da inima de creștin și de român a celor din jur. Ei au umblat a strânge milă; dar mila strânsă, cu ceea ce au ei, încă nu li-i de ajuns ca să-și poată sfârși biserica, pentru care râvnesc atât de mult. / Concursul material și moral și l-a dat și jurul, atât al lechințenilor, cât și al sângeorgenilor, dar, durere, nu așa cum ar fi pretins o cauză atât de nobilă și sfântă. S-au oferit și se oferi atâtea ocaziuni jurului, ca să ajute pe acești creștini, a lupta cu atâtea abnegație pentru mărirea casei Domnului, dar... nu s-a cam folosit, nu s-a cam însuflețit. / Aduceți-vă aminte, noi suntem un popor asuprit și batjocorit, și dacă noi nu ne vom ajuta, dacă nu ne vom însufleți pentru cauze de la care atârână viața noastră, căci biserica e viața noastră, dacă milă și dragoste de noi înșine nu vom avea, cum vom putea pretinde, atunci, respectul străinilor? Ar fi un lucru necreștinesc, ca să nu zic josnic, dacă nu am da ajutorul nostru acestor buni creștini și adevărați români, care luptă cu atâtea zel ca să-și câștige o poziție de respectat și să se ridice pe același nivel cultural, pe care stau conlocuitorii lor străini. / Ei sunt săraci, că doar numai ieri s-au ridicat, dar sunt însuflețiți, credință tare având în bine. / Săraci fiind ei, să-i ajutăm cu drag, căci luptă pentru mărirea bisericii noastre. Să nu-i uităm, că ne uităm pe noi. Se nu uităm că binele lor e binele nostru și învin-

gerea lor e învingerea noastră. / De ai două haine, una o
dă celui ce nu are”¹⁰⁶.

1900: „În tot anul, s-a dat, de câțva timp, încoace, câte o petrecere frumoasă în **Lechința**, dar petrecerea din 15 iulie nou cred că pe toate le-a întrecut. Public ales și tinerime veselă, unul ca unul, petrecând în așa frumoasă armonie și atât de românește, încât îți era mai mare dragul. Adevărat că noi, din ținutul acesta, numai în opidul (târgușorul) locuit de sași și de români, **Lechința**, putem a ne veseli după pofta inimii, acolo ne putem petrece liber și neșicanați. / Petrecerea peste tot a avut caracter curat românesc. Public a fost destul de numeros, mai ales că, tot atunci, a mai fost o petrecere și în **Cristur**, care nu-i departe de **Lechința**. Au fost oaspeți din **Bistrița**, din părțile **Reghinului** și ale **Mociului**. Jocurile de salon s-au dansat în câte două coloane. Dintre doamnele cunoscute mie, am văzut, între altele, pe doamnele: Pascu (**Șimotelnice**), Filipan (**Năsal**), Stupinean (**Stupini**), Bălan (**Brașfalău**), Dănila (**Budateleci**), Negrut (**Herina**), Groze (**Manic**), Goron (**Bistrița**), Chifa (**Visnia**), Măioorean (**Ius**), Săpunesc (**Budateleci**), M. D. Cupșa (**Feldioara**). Dintre domnișoare: Stupinean (**Stupini**), Pop (**Visuia**), Filipan (**Năsal**), Săpunese (**Budateleci**), Bălan și Chifa (**Brașfalău**), Mathei (**Chiraleș**), Nichi (**Șimbor**) și alte multe, pe care nu le-am cunoscut. / Închei cu dorința ca, în viitor, să ne revedem la **Lechința** în număr și mai mare, ca astfel venitul încă să fie mai mare”¹⁰⁷.

1902: În 13 iulie, în opidul (târgușorul) **Lechința săsescă**, s-a aranjat, sub prezidiul mult onoratului Gera-

¹⁰⁶ *Unirea*, Anul X, nr. 32, Blaj 1900, pp. 268, 269

¹⁰⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII nr. 158, Brașov 1900, p. 6

sim Domide, o petrecere de vară. Un public mai numeros nu s-a pomenit de când există **Lechința**. Au luat parte, la această petrecere, un public românesc ales nespus de mare, din toate straturile societății românești și din toate ținuturile din împrejurime și din depărtare. Sala otelului opidan, decorată cu ghirlande și-o mulțime de cununi de fiori naturale, din partea tinerimii, în frunte cu clericul absolvent Ionică Groze, avea un aspect cât se poate de estetic. Caracteristica petrecerii a fost o excepțională vitalitate, încoronată de un succes moral și material strălucit. / Din mulțimea celor de față, mi-am putut nota pe următorii domni cunoscuți: Dl Gerasim Domide, protopop de **Bistrița**, cu familia, Dr. G. Tripon, avocat, cu familia, Dr. Linul, G. Curtean, A. Roșu, cu familia, Mathei, cu familia, Ungureanu, tipograf, cu familia, **toți din Bistrița**, Simeon Tanco, preot, cu familia Monor, Petru Chereșteș, protopop în **Buza**, cu familia, Alesandru Chereșteș Bongard, cu familia, Pavel Salvan, preot în **Ciaba**, cu familia, Isai, cu familia, B. Christu, S. Groze din **Herina**, preot, cu familia, Cupșa, preot în **Feldioara**, cu familia, Baci, preot în **Feleac**, cu familia, Pașcu Șomotelnice, cu familia, Stupineanu, preot în **Stupini**, cu familia, văduva Cupșa din **Magieruș**, cu familia, Baci din **Șoimuș**, cu familia, Mathe Chiraleș, cu familia, Dr. Hedrich, **medic în Lechința**, cu familia, Fabricius, **apotecar Lechința**, cu familia, Suia, preot cu familia, Păcurar, învățător în **Ragla**, cu familia, și alți număroși, care, parte necunoscându-i, parte neaducându-mi aminte, au rămas din micul meu răvaș. / Înainte de cauză, 9 studenți de la gimnaziul superior din **Năsăud**, îmbrăcați în costum național românesc, au jucat, cu deosebit tact și multă precizie, jocurile naționale „Românul”, „Călușe-

rul” și „Bătuta”. Cred a nu exagera, când la acest loc amintesc că „Quadrilul” a fost jucat, în două coloane, ca de 80 perechi”¹⁰⁸.

1904, Diaconovich: „**Lechința** (ung. Lekencze), comună mare în Transilvania, comitatul Bistrița, cu 1.879 locuitori, în 1891, sași și români. Românii, afiliați la parohia matră Harina, în protopopiatul Bistriței”¹⁰⁹.

1907: „În comuna **Iad** (azi, **Livezile**), o comună mare săsească din comitatul Bistrița-Năsăud, locuiesc și vreo 60-70 familii române, al căror preot, spre a putea exopera un ajutor de stat pentru biserica acestor români, încă în anul trecut s-a adresat la reprezentanța comunală pentru un atestat de sărăcie; durere, însă, notarul comunal Frűhm Tamás, un sas șovinist, a răspuns preotului, în un mod cu totul brusc, cum că reprezentanța comunală și comuna politică săsească nu este și nu va fi aplicată nicio-dată a da românilor vreun atestat. / În comuna săsească **Lechința** locuiesc și vreo 80 familii române, care, încă înainte de aceasta cu 6-7 ani, când s-a început comasarea hotarului **Lechința**, au înaintat petiție la reprezentanța comunală, ca din prilejul comasării să li se dea și lor vreo câteva iugăre de pământ, ca porțiune canonică. Durere, însă, sașii din **Lechința** nu numai că nu au împlinit această justă pretensiune a românilor, ci, dimpotrivă, din acel moment au început a-i persecuta pe români, pe toate căile și cu toate mijloacele, și a le retrage toate drepturile și favorurile comunale de care, până atunci, măcar în parte s-au bucurat. / Atât cei colonizați, cât și cei născuți în

¹⁰⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 154, Brașov 1902, p. 5

¹⁰⁹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 71

Lechința au fost citați la primăria comunală și provocați ca, în timp de câteva zile, să plătească 400 de coroane taxă de colonizare sau să abdică de apartenența comunală (*községi illetőség*) și să părăsească comuna. Urmarea a fost că cele 80 familii române, lipsite de conducători, atât cei colonizați de 20-30 ani, cât și cei născuți în **Lechința**, au fost despoiați de toate drepturile comunale și, deși paragraful 5 din legea comunală spune apriat că fiecare cetățean ungar trebuie să aparțină unei comune politice, cele 80 familii române din **Lechința** săsească astăzi nu aparțin nici unei comune și, deși în cauza comasării, românii au avut avocat, comasarea a trecut, tablele s-au tăiat și biserica românilor a rămas fără porțiune canonică. Fiindcă românii din comitatul Bistrița-Năsăud, pe lângă toate greutățile ce le îndură din partea sașilor, fac, zi de zi, progrese frumoase, „Bistritzer Zeitung”, foaie opozițională săsească, încă în cursul primăverii trecute, când proiectul de lege școlastic era în dezbatere, scria că sașii să nu se teamă de proiectul lui Apponyi, pentru că pericolul față cu sașii nu poate veni de la acel proiect de lege, fără cel mai mare pericol pentru sași e înaintarea românilor. Urmarea a fost că, la 27 iunie, la alegerea oficianților la magistratul orășenesc din Bistrița, dintre 37 oficianți, nu s-a ales nici un român.

La 23 decembrie, a fost restaurarea oficianților comitatensi în Bistrița și, fiindcă la comitat sunt ocupate patru posturi și de români, sașii din **Bistrița**, încă înainte de congregație, au mișcat toate pietrele ca pe acei români să-i scoată din serviciul comitatului, din norocire însă, în zadar. / În cercul pretorial al **Iadului**, cu sediul în Bistrița, un post de medic cercual a devenit vacant. Au competat doi români și un evreu. Timpul de alegere a fost fixat pe

27 decembrie, la 2 ore p. m., și fiindcă între cei doi români competenți a fost și domnul dr. Leonida Domide, domnul protopop Gerasim Domide, ca părinte al tânărului doctor, încă înainte de alegere, cu o săptămână, și-a ținut de datorie să ruga pe toți alegătorii sași ca, în lipsă de candidat de națiune săsească, să-și dea votul pentru tânărul medic dr. Leonida Domide. Sașii au și promis, cu toții, ba unii și-au dat și cuvântul de onoare, că dacă între competenți nu va fi și vreun sas, apoi tânărul dr. român poate conta la sprijinul sașilor. / Ce să vezi, însă, când a fost la alegere, alegătorii sași, influențați de notarii sași Frűhm Tamás, Iăger Béla, Hörr, Stieri, Wagner și Izsák Primusz, evreu, precum și preotul Dör Károly, tot sas, și-au dat votul, cu toții, pentru evreul Brecher, care precum se vorbește, e un om cu defecte spirituale și a fost mult timp internat într-un sanatoriu, ca bolnav. / Din toate acestea se vede că sașii nu numai că ne trag totdeauna pe sfoară, dar nutresc o ură atât de neîmpăcată față de noi, încât se însoțesc și cu mamonul, numai ca să-și poată răzbuna contra noastră. Deși recunosc că lucră contra conștiinței și simtului lor, dacă e vorbă de români toate le fac numai pe român să nu-l vadă înaintat”¹¹⁰.

1908: „Inteligența română din **Lechința** și jur invitată la petrecerea de vară, cu dans, ce va aranja în 21 iunie nou 1908, prima duminică de după Sf. Rusalii, în pavilionul „Coroana” din Lechința. Tot în acest local și această zi, la 4 ore p. m., ține adunarea sa generală despărțământul **Bistrița** al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, cu program separat.

¹¹⁰ *Lupta*, Anul I, nr. 271, Budapesta 1907, p. 4

Începutul, precis la 7 ore, seara. Venitul curat e menit bisericii române din **Lechința și Herina**”¹¹¹.

Jaad: Sächsische Sonntagstracht

Iad: Port săsesc de Duminică

Iad: Saxon Sunday costume

Iad: Costume saxon de dimanche

¹¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI nr. 119, Brașov 1908, p. 6

LECHINȚA PE MUREȘ

(Lechința, Lekenchetw,
azi **Lechința pe Mureș**, județul Mureș)

„**Lechința** oferă unul dintre punctele cele mai potrivite pentru cercetarea fenomenelor de transformare a ceramicii, la începutul Bronzului târziu, până în prezent, încă foarte puțin cunoscute. Această epocă este răspândită pretutindeni, pe platoul „Săliștei”, și o întâlnim, cu o intensitate variabilă, în toate suprafețele săpate. Interesante sunt figurinele mici de animale (bovine, oi, capre, țapi, cai), găsite de obicei lângă vetre și împreună cu vase mai mici, întregi, indicând probabil un cult în legătură cu creșterea vitelor și existența unor divinități zoomorfe. Faza ceramicii hallstattiene pe deplin formate pare să fie mai puțin reprezentată, sau nu există încă posibilitatea de a o separa cu precizia necesară de ceramica anterioară. / De asemenea lipsește, și pentru epoca intermediară, până în timpul așezării dace, un material mai clar conturat. Ceramica dacică, cu elementele ei obișnuite, este destul

de bogată. Important este însă faptul că la Lechința se poate dovedi continuarea culturii materiale dacice și în epoca romană”¹¹².

1366, aprilie 23, Alba Iulia: Voievodul Dionisie scrie nobililor din comitatul Turda că i s-a plâns „Ottho, abatele de Cluj-Mănăstur, că răposatul, măritul bărbat Toma, voievodul Transilvaniei, a pus mâna cu silnicie, pe nedrept și fără nici un temei, pe două moșii ale mănăstirii, numite **Dateș** (Datus, azi **Dătășeni**, județul Mureș) și **Lechința** (Lekenchetw, azi **Lechința pe Mureș**, județul Mureș), aflătoare în comitatul Turda, care tin cu tot dreptul de acea mănăstire, și că le-a ținut în stăpânire spre paguba foarte mare și vătămarea zisei mănăstiri, moșii care sunt acum pustii și lipsite de locuitori. Drept aceea, poruncim nobleții voastre să trimiteți pe unul sau pe doi dintre voi, care, cercetând cu stăruință pe toți aceia pe care se cuvine și se poate să-i cerceteze, și îndeosebi pe vecinii și megieșii pomenitelor moșii, cu privire la cele de mai sus, să caute și să afle tot adevărul”¹¹³.

1366, iulie 12, Alba Iulia: Regele Ludovic cere capitlului bisericii de Alba Transilvaniei să-și trimită omul de mărturie, în fața căruia omul regelui, „ducându-se la moșiile sau pământurile numite **Dateș** (Datus, azi **Dătășeni**, județul Mureș) și **Lechința** (Lekenchetw, azi **Lechința pe Mureș**, județul Mureș), aflătoare în comitatul Turda, de față fiind vecinii și toți megieșii acestora, chemați acolo în chip legiuit, să le treacă în stăpânire cre-

¹¹² Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Anul III, nr. III, București 1953, pp. 323, 324

¹¹³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 32, pp. 45, 46

dincioșilor noștri slujitori Ladislau zis Bulgar, fiul lui Mihail de **Tușinu** (Tusun, Tusund, județul Mureș) și lui Ioan, fratele bun al acestuia, de asemenea lui Semien și Toma, fiul lui Simion, precum și lui Ștefan, fiul lui Mihail, verii săi, împreună cu toate folosințele lor”¹¹⁴.

1888: „Ministrul unguresc de comunicațiune a dat concesiune pe șase luni protonotarului comitatului Cojocnei, Ștefan Bonis, și lui Em. Moskovici, din Budapesta, ca să facă lucrările pregătitoare pentru o cale ferată de la stațiunea **Lechința** a căii ferate Mureș-Ludoș-Bistrița, până la Teaca, eventual până la Reghinul-săsesc”¹¹⁵.

1908: „Cu prilejul petrecerii din **Mociu**, ce-a avut loc la 23 august stil nou, în favorul fondului ziariștilor români, au suprasolvit: doamna Aurelia Dan, din **Mociu**, 20 coroane; / domnii: Dionisiu Șimon, mare proprietar în **Sângeorzul de câmpie**, 16 coroane; / Ioan Boeriu, preot în **Lechința de Murăș**, Ioan Dan, medic în **Mociu**, câte 10 coroane; / Emil Kormos Alexandrescu, mare proprietar în **Gerebeniș**, Teodor Moga, mare proprietar în **Zau**, Ioan Russu, mare proprietar în **Ludoș**, Ioan Bucur, preot în **Sângeorzu de câmpie**, Dr. Victor Moldovan, avocat în Mociu, Iovan Bozac preot în **Sâmbotelec**, Iuliu Valea, notar în **Telciu**, câte 6 coroane; / Dr. Pompei German, medic în **Șercaia**, Dr. Victor Poruțiu, avocat în **Cluj**, câte 8 coroane; / Mihaiu Radu, croitor în Cluj, 5 coroane; / Dr. Iuliu Hățiegan, din **Cojocna**, 4 coroane; / Vasile Hossu, jurist din **Milașul de câmpie** 3 coroane; / Aurel Ciortea, din **Brașov**, 3 coroane; / Valer Russu, din

¹¹⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991. Doc. 110, pp. 206, 207

¹¹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 94, Brașov 1888, p. 2

Chiciudi, 4 coroane; / Auxentiu Murășan, din **Imbuz**, Iustin Poruț, din **Dezmir**, Octavian Constantin, din **Mociu**, Simeon Nemeș, Grigoriu Băloiu, din **Călian**, Niculiță Dănilă, din **Cheța**, câte 2 coroane; / Augustin Laurențiu, din **Berchieș**, Ioan Pop, din **Cămăraș**, Iuliu Caliani, din **Șeulia**, Emil Pop, din **Cistelic**, G. Hintea, din **Suatul Unguresc**, Ioan Blaga, Simeon Ciuca, din **Mociu**, câte o coroană. / Suma intratelor a fost coroane 304. suma ieșitelor de coroane 249. Rămâne, deci, un profit curat de coroane 55. / **Lechința de Murăș**, august 1908. / Liviu I. Dan, candidat de avocat, aranjatorul petrecerii. / Lena Boeriu, casieră¹¹⁶.

1928: „Binecuvântarea bisericii din Lechința de Mureș. / În 8 noiembrie, la sărbătoarea sfinților arhangheli Mihail și Gavril, s-a făcut sfințirea noii biserici din **Lechința de Murș**. Actul sfințirii s-a făcut din partea Mult Onoratului Domn Enea Pop Bota din **Ludoș**, ca delegat al Exelenței Sale, asistat de preoții Ioan Boier, paroh protopop onorariu în **Suciu**, protopop onora, din **Căpuș**; Petru Bălaș, protopop onorar în **Oarba**; Octavian Mihălțan, paroh în **Dateș**; Octavian German, paroh în **Hădărău**; Ioan Belu, paroh în **Dileul român**, Ioan Masca, preot în **Iclăuzel**, și de diaconul teolog Ciaclan. / La ceasurile 9, dimineața, s-au tras clopotele pentru marele act de sărbătoare, lumea era adunată în un număr imens, în biserică și în jurul bisericii. Pe fețele credincioșilor se vede bucuria ce nu se poate descrie, că din o biserică mică de lemn, bătută de veacuri, cu mari și nedescrise jertfe materiale, pe viitor vor putea aduce lui Dumnezeu jertfe și laude în o biserică mare, pompoasă,

¹¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 192, Brașov 1908, p. 3

care servește de cinste credincioșilor din **Lechința**, dar în special curatorului, în frunte cu devotatul lor părinte sufletesc Ioan Boier. / În adevăr, este mare lucru ca, în vremile de azi, când lumea se leagă așa de mult de bogățiile lumii, un popor de 700-1.000 de suflete să știe face și să vrea să facă jertfe de bani, până la 600.000-700.000 lei, ori poate și mai mult, căci, desigur, această biserică a costat atâta, dacă nu mai mult, Este un semn bun acesta! E foarte frumos și e bine așa, căci aceasta este o dovadă că părintele Ioan Boer își cunoaște credincioșii, sub toate raporturile, și credincioșii încă îl cunosc și au încredere în simpaticul lor preot. / Actul sfințirii a decurs în cea mai măreață și sublimă sărbătoare. Preoții, îmbrăcați în veșminte de sfânta Liturghie, în sunetul armonios și dulce al clopotelor, ridică sfânta Cuminecătură din vechea biserică de lemn și, în procesiune cu prapori și cântări sfinte, încunjură biserica cea nouă și, după sfințirea apei și stropirea bisericii celei nou zidite, în cele patru cornuri, și încunjurarea ei de trei ori, cu solemnitatea din ziua sfintelor Paști, zicând pontificantele părinte protopop „Deschideți, boieri, porțile celea vecinice, să intre împăratul mării!”; lovind cu crucea în ușa bisericii, cu mare solemnitate și sfințenie, se intră cu sfânta Cuminecătură în biserica cea nouă și se începe sfânta Liturghie. / Sfânta Liturghie a decurs frumos și liniștit, După sfânta Evanghelie, părintele protopop a spus o frumoasă și bine simțită predică, scoțând în relief jertfele credincioșilor, în frunte cu părintele local, și îndemnând credincioșii a iubi pe Dumnezeu și biserica, care este „Poarta Ceriului”.

După terminarea sfintei Liturghii, poporul s-a depărtat la casele sale, cu cele mai frumoase podoabe sufletești și învățături culese din predica rostită. Lumea căr-

turarilor și preoțimea a luat masa în casa părintelui Ioan Boier, unde s-au petrecut câteva ceasuri de veselie și mângâieri sufletești. La masă au luat parte și o frumoasă cunună de intelectuali și prietini ai părintelui Boier. / Părintele Ioan Boier poate fi mândru și, mai presus de toate, să aducă lui Dumnezeu cele mai curate mulțumiri, că a văzut terminată această biserică pompoasă, care face față întregului jur. Să dea bunul și înduratul Dumnezeu ca rugăciunile fierbinți și jertfele curate, ce se vor jertfi pe altarul noii biserici din **Lechința de Mureș**, să aducă cele mai frumoase roade sufletești în inimile credincioșilor Sfinției Sale. / Atât părintele protopop Enea Pop Bota, cât și părintele Ioan Boier pot avea mulțumirea sufletească că tractul Ludoșului s-a mai împodobit cu un nou și măreț Sion!”¹¹⁷.

1938: „Praznicul de la Lechința. / Bucurie multă a hărăzit Dumnezeu bunilor credincioși din **Lechința**, duminică, 4 septembrie. În această zi de rodnice binecuvântări și haruri cerești și-au văzut împlinită una din cele mai mari dorinți a sufletului lor: sfințirea noii biserici, care de multă vreme își aștepta mirele. / Rara lor bucurie a fost amestecată însă și cu multă întristare. Bunul mitropolit de la Blaj, îmbolnăvindu-se, n-a putut să coboare în mijlocul fiilor săi, și sfințirea bisericii a trebuit să fie îndeplinită de P. S. Alexandru Rusu, episcopul Maramureșului, care vine însoțit de părintele E. Bota. / De la **Blaj** au plecat părintele Victor Pop și părintele Augustin Folea, canonici mitropolitani, însoțiți de părintele Dr. Septimiu Todoran, părintele Ilie Crihălmean și clericul absolvent Grigorie Sălăgean, administratorul Școlii Normale de

¹¹⁷ *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 48, Blaj 1928, pp. 5, 6

învățători. / În gara **Războieni**, distinșii oaspeți de la Blaj întâlnesc pe P. Sa Rusu, episcopul Maramureșului, care vine însoțit de părintele E. Bota. / În gara **Iernut**, în întâmpinarea P. S. episcop și a suitei sale vin părintele protopop I. Boieriu și dl primpretor Ancuța. De acolo, P. Sa a plecat la biserica din **Iernut**, unde a fost întâmpinat de părintele protopop I. Domșa, preotul ortodox și preotul romano-catolic. Oaspeții au cercetat biserica și s-au îndreptat spre **Lechința**. Aici aștepta popor mult din comună și satele vecine, în frunte cu autoritățile, preoții și cărturarii din împrejurimi. În fața bisericii, a vorbit preotul local Gh. Boier, În preșeară, s-a slujit vecernia și litia, împreună cu partea întâia a sfințirii bisericii. / A doua zi, duminică, în sobor de preoți, P. Sa a slujit sfânta Liturghie și a continuat slujba sfințirii, începută în preziua. / Șirul cuvântărilor, la masă, îl deschide P. S. episcop Rusu, care toastează pentru rege și papa. În numele județului, vorbește dl primpretor Ancuța, iar părintele canonic Victor Pop rostește cuvinte de laudă la adresa dlui rezident regal și-a celor care au ostenit pentru înălțarea unui nou lăcaș lui Dumnezeu. Mai vorbesc părintele Enea Bota, Iacob Domșa, dl învățător Hirean și, mai la urmă, părintele Ioan Boieriu, care mulțumeste tuturor celor de față”¹¹⁸.

¹¹⁸ *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 37, Blaj 1938, p. 3

LEGHIA

(Jegenye, Tannendorf, comuna Aghireșu, județul Cluj)

1368, iulie 26: „Juzii nobililor comitatului Cluj adeveresc că, în pricina pornită de Ladislau, fiul lui Peteu, oaspete din Cluj-Mănăștur (Clusmonostra), iobagul lui Otto, abatele aceleiași mănăstiri, împotriva lui Gheorghe românul (Olachus), iobagul lui Ioan, fiul lui Gereu de **Oșorheiu** (Vasarhel), stăpânul pârâtului s-a obligat să plătească și să dea despăgubiri oaspetilor abatelui, spre descărcarea iobagului său; și anume: lui Ladislau, fiul lui Peteu, doi cai și doi florini, lui Petru zis Dobra, din **Mănăștur** (Monostur), cincizeci de groși, lui Ladislau românul din **Leghia** (Jegenye), o pătură (*lodicem*), două perechi de opinci (*caligas Olachales*) și o cergă (*birrum*), iar văduvei lui Mihail zis Gaydus din **Băgara** (Bagarteleke), nouă capre cu iezi”¹¹⁹.

¹¹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 340, pp. 533, 534

1369, decembrie 14: „Noi, Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, dăm de știre că, venind înaintea noastră venerabilul bărbat domnul Otto, abatele de Cluj-Mănăstur, s-a îngrijit să ne facă cunoscut, în chip de plângere, că niște vecini și megieși ai săi sunt aceia care, împotriva voinței sale, se folosesc și pun neîncetat să se folosească de roadele și folosințele moșiilor sale, anume cele numite **Mănăstur, Baci, Chintău, Aghireșu, Leghia, Băgara, Apahida**. Drept aceea, după facerea acestei întâmpinări, au pus opreliște și, împotrivindu-se, a oprit în fata noastră pe toți vecinii și megieșii săi, îndeosebi pe domnul episcop și pe cei care țin de el, pe orașenii și oaspetii din Cluj și pe fiii lui Grigore, și pe oricare alții de la folosirea pe mai departe a roadelor și de la luarea oricăror folosințe ale ziselor sale moșii. Spre mărturia acestei împotriviri și opreliști, ne-a cerut să-i dăm scrisoarea de față, pe care noi i-am dat-o, potrivit dreptății obștești. / Dat la Sântimbru, în a cincisprezecea zi de la sărbătoarea fericitului apostol Andrei, în anul Domnului o mie trei sute șazeci și nouă”¹²⁰.

1580, Iacob Wuyek: „**Leghea**, sat al mănăstirii Mănăstur. În acest sat sunt 77 de iobagi. Dar, dintre aceștia, cu boi sunt numai 35. Femei văduve sunt 11. Case părăsite, 2. Censul anual, cum se lasă 14, să fie socotit împreună, face 12 florini. De la morile mici se plătește, pe fiecare an, 5 florini. Găini se dau de câte trei ori pe an,

¹²⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 446, p. 681

fac cam 4 florini. Suma totală e de 21 florini și jumătate”¹²¹.

1580, martie 27, Ludovic sau Aloysio Odescalchi: „Vecin cu abația noastră (Mănăștur), la vreo trei mile italiene, este un sat al nostru destul de mare care se cheamă **Baci** (Baccio), în care au fost „miniștri“ eretici, și din cei mai răi, adică „trinitari” și anabapțiști, din care cauză tot satul fusese captat de ei și a rămas multă vreme fără botez sau și alte taine. / Acum, de trei zile întregi, trei preoți au fost să asculte spovedaniile, în număr de mai bine de 200, și mai sunt încă alții, de care nu s-au putut încă ocupa. Tot satul se va reîntoarce în sânul bisericii. Oamenii vor repara cimitirul, biserica etc. / La 12 mile italiene, e al treilea sat al iezuiților, se cheamă **Leghea** și aici toți locuitorii s-au hotărât să se reîntoarcă la credința catolică, afară de doi”¹²².

1867: „Judecătoriile urbariale au adus o serie de sentințe și în problema pădurilor și pășunilor, lipsind locuitorii de dreptul de pășunat și de pădurit. Cele mai multe sentințe de acest fel au fost aduse pe seama locuitorilor din Munții Apuseni și din împrejurimi, precum și a celor din părțile estice ale Transilvaniei, bogate în păduri. Țărănimea, oprită să folosească pădurile, lua lemne cu forța din ele. În pădurile fiscoale din jurul **Abrudului**, de exemplu, între 1860-1868, s-au semnalat peste 7.500 de cazuri de intrări cu forța și ocupări de păduri și pășuni. Autoritățile au trimis, în repetate rânduri, forțe armate îm-

¹²¹ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, II, București 1970, p. 483

¹²² AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, II, București 1970, p. 471

potriva țăranilor. Astfel, în primăvara anului 1862, la **Valcău** și **Călățele**, țăranii s-au ciocnit cu jandarmii și i-au alungat. Țăranii curialiști din satul **Feleac** (Cluj), după ce au pierdut procesul intentat împotriva orașului Cluj, pentru pădurile din jurul satului, au intrat, în **1861**, și le-au ocupat. Autoritățile erau neputincioase. Acțiuni asemănătoare au avut loc și la **Curpeni** (Hunedoara), în 1863, precum și la **Leghia** (Cluj), în 1867. În 1886 are loc o mare mișcare în Munții Apuseni, la care iau parte circa 300 de țărani. Pentru liniștirea țăranimii nemulțumite din cauza răpirii definitive, prin sentință judecătorească, a dreptului de a folosi pădurile, au fost trimiși jandarmii la fața locului. Țăranii s-au ciocnit cu ei. Au fost împușcați trei țărani. În 1890, a fost reprimată o altă mișcare, la **Feldru** (Năsăud), prin omorârea a 7 țărani”¹²³.

Tepfikandier
Pottery merchant

Negustor de sare
Merchant of poteries

¹²³ Kovács, I, *Despre activitatea așa-numitelor „judecătorii urbariale*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Musei Napocensis*, II, Cluj 1965, p. 476

LEGII

(Legen, județul Cluj)

1359, mai 19, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, venind „Mihail, fiul lui Albert, nobil de **Mendzenth** (dispărut, lângă Sântion, județul Bihor), din comitatul Bihor, și Nicolae, fiul răposatului Nicolae, fiul lui Albert și fratele nostru canonic, iar pe de altă parte Petru, fiul lui Mihail de **Iara** (Jara, județul Cluj), acești magiștri au mărturisit că ei cu încuviințarea fiilor lui Petru, fiul lui Mihail de Iara, moșia lor, numită **Legii** (Legen, județul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, ei au ținut-o, în locul unei moșii numită **Toty** (dispărut, lângă Tărian, județul Bihor), din comitatul Bihor, și a două mori din moșia numită **Secusigiu** (Zekulzegh, județul Arad), aflătoare pe râul Mureș, moșie pe care Petru, fiul lui Mihail, o cumpărase de la Ioan, fiul lui Ladislau, nobil de **Sântandrei** (Sanctus Andreas, județul Bihor), din același comitat Bihor; iar una din mori o cumpărase de la Nicolae, fiul lui Toma, și de la Ladislau, fratele celui Nicolae, iar a doua moară, de la Nicolae judele, iobagul

acelor Nicolae și Ladislau, fiii lui Toma, pentru 1.000 de florini, mai puțin 50 de florini, bani dobândiți de el prin alte slujba credincioase”¹²⁴.

1359, august 11, Turda: Voievodul Andrei dă de știre că, venind „Nicolae zis Vos, Ioan zis Acyl și Toma cel Roșu, ne-au făcut întâmpinare că Mihail, fiul lui Albert, și fiii lui Nicolae, fiul lui Albert, încearcă să vândă și să înstrăineze moșia lor, numită **Legii** (Legen, județul Cluj). Întrucât, pe temeiul mai apropiatei vecinătăți și megieșii, li se cade mai curând lor, decât altuia, au oprit și au împiedicat vânzarea”¹²⁵.

Hirten aus Novaci
Shepherds of Novaci

Căciuni din Novaci
Bergers de Novaci

¹²⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 385, pp. 389-391

¹²⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 397, pp. 404, 405

LEORDINA

(Leorda, districtul Ruszviz
sau Ruscova, județul Maramureș)

1411, aprilie 21, Cașovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, fiul lui Joan din **Dolha**, fraților săi Joan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Joan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Rozavlea**, județul Maramureș), **Șieu** (județul Maramureș), **Strâmtura** (Barcánfalva, azi Bârsana, județul Maramureș), **Botiza** (Batiza, județul Maramureș), **Petrova** (județul Maramureș), **Leordina** (județul Maramureș), **Poenile** de sub munți (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, județul Maramureș) și **Cuhea** (județul Maramureș), mai ales pentru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în răzbelul contra polonilor”¹²⁶.

¹²⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167

1411, iulie 27, Vișegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a moșiilor **Rosalia, Strâmtura, Șieu, Petrova, Leordina, Ruscova, Poenile** (de sub munți) și **Botiza**. Reambularea metelor anumite se face fără contrazicere și se introduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații săi, Ioan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Georgiu”¹²⁷.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Urda** de Leorda, în comuna Leordina, 1378; înnobilat sub numele Urda și sub numele **Leorgyán**, 35 familii.

Kys, în comuna Leordina, 1625, 2 familii.

Lázár, în comuna Leordina, 1684, 20 familii, care acum, după date autentice, se află sub nume de **Sofronits, Teuth** și **Gevrilucz**.

Petrovay de Dolha, în comuna Leordina, 1411, 3 familii.

Vántsa de Vántsfalu, în comuna Leordina, 16 familii”¹²⁸.

1904, Diaconovich: „**Leordina**, comună mică în Ungaria, comitatul Maramureș, cu 1.264 locuitori, în 1891, români și germani”¹²⁹.

¹²⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178

¹²⁸ Puscaru, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, pp. 14, 15

¹²⁹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 85

LEȘNIC

(Löschnik, comuna Vețel,
inclusă în Deva, județul Hunedoara)

1386: „Între vechile ctitorii ale cnezilor români din părțile Hunedoarei, monumente de o însemnătate istorică și artistică aparte se numără și **mica biserică din satul Leșnic**, comuna Vețel, localitate situată la aproape 18 km est de Deva, în stânga Mureșului. Lăcașul are un plan simplu, de tip „sală”, cuprinzând un naos dreptunghiular, măsurând în interior 5,60 x 5 m și un altar, acoperit cu o boltă semicilindrică, dispusă longitudinal, căroră li s-a adăugat un pronaos, tavănit ca și naosul, având deasupra o clopotniță de lemn, iar la intrare, amenajat târziu, un mic pridvor de lemn. Adăugirea pronaosului a prilejuit și realizarea, pe cele două laturi ale intrării în naos, a unor deschideri, cu partea superioară în arc. Monumentul, semnalat cu mai bine de jumătate de secol în urmă, a reținut mai târziu atenția specialiștilor, pictura care acoperă pereții naosului constituind obiectul unei minuțioase

analize. Ținând seama de analogiile ce se pot găsi arhitecturii, cât și picturii, biserica a fost încadrată cronologic în ultimii ani ai secolului al XIV-lea sau la începutul secolului al XV-lea, în sprijinul acestei datări fiind invocată și **atestarea documentară a cnezilor din Leșnic**, la sfârșitul secolului al XIV-lea. În anul **1386**, cneazul Dobre, fiul lui „Ioan de Lesnuk”, era întărit în stăpânirea unui munte de la izvoarele văii Leșnicului, numit „locul de vărat Boya”. Același Dobre Românul, fiul lui Ioan din Leșnic (*Dobre Olahy fily Iwan de Lesnek*) căpăta, de la regele Sigismund de Luxemburg, în **1394**, „cnezatul pădurii regale Leșnic”, din pertinențele cetății Deva, împreună cu muntele învecinat, Muntele Mic („Kyshavas”), pădure pe care cele două râuri, numite Leșnic, o înconjoară. Aceste dovezi documentare îndreptățesc considerarea cneazului Dobre drept ctitor al bisericii din Leșnic”¹³⁰.

1782, Johann Lehmann: „Înainte de a ajunge la **Dobra**, treci pe lângă ferme izolate. Se spune că ținutul acesta, până la pasul Dobra, din Transilvanja, ar fi primejdios. / La **Dobra** este poștă, vamă, trecătoare. **Dobra** este un oraș grăniceresc ardelean. Este locuit de români, are 200 de case, între care sunt unele foarte nostime. Comandant este un maior. În acest ținut grăniceresc, drumurile sunt foarte bune, bine croite, bătătorite, pavate cu pietre bătute cu ciocanul și presărate cu pietriș. Se simte numaidecât puterea orânduiri militare. Toată săptămâna muncesc locuitorii, duminica fac exerciții stricte de mâ-

¹³⁰ Cantacuzino, Gh. I., *Cercetările arheologice de la Leșnic, județul Hunedoara*, în Muzeul de Istorie al RSR, *Cercetări arheologice*, VIII, București 1986, p. 127

nuirea armelor. Hanul, bine rânduit, are mai multe camere de pasageri și serviciul este prompt. De la Dobra, până la Deva, este o poștă și jumătate, pe un drum destul de bun, într-un ținut absolut încântător. În dreapta, munți, în stânga, de cele mai multe ori, râul Mureș. Acest râu, care, pe timp de ploaie, se umflă repede cu torențele de pe dealurile vecine, împiedică adeseori pe călători, prin revărsările sale. Abia în timpul din urmă, au fost drumurile îmbunătățite și întrucâtva asigurate, prin balustrade nu chiar așa de trainice.

Pe partea dinspre **Dobra**, se află, la stânga, pe Mureș, satul **Lăpușnic** (comuna Dobra, județul Hunedoara), unde este o stație de schimbatură. Chiar la drum, sunt sate mici și case răzlețe. La jumătate de drum se află satul **Leșnic** (Löschnik, comuna Vețel, inclusă în Deva, județul Hunedoara). Acest sat frumos are 6 proprietari. Patru dintre ei locuiesc aici, fiecare are câte o cârciumă în care vinde vinul propriu, produs în Deva. Birtașii primesc în birturi, pe lângă locuință, un tain de făină, lemn și lumină. Veniturile după mâncare revin birtașilor. Hanul obișnuit are personal serviabil și grajduri bune. De la Leșnic, la Deva, pe dreapta, este un munte abrupt, pe stânga, este Mureșul. Drumul este, pe alocurea, atât de îngust, încât e greu să te dai în lături. Întâlnești și case răzlețe, în care se desfac vinuri ale stăpânilor de moșii. La o jumătate de ceas de la Deva, drumul o ia la vale, pe o creastă repede. Aș sfătui pe oricine să coboare cu piciorul. Drumul e foarte rău și, cum mărturisesc unele-pilde, extrem de primejdios. Jos, pe stânga, se găsește un han singuratic, unde locuiesc oameni foarte îndatoritori, se vinde vin bun și se poate afla și ceva de pus în gură. În casa

aceasta locuiește un hangiu, care are o soție născută și crescută la Paris”¹³¹.

1784: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan:
„Țăranii din județele Zarand și Hunedoara voiau să înceapă revoluția în ziua de Bobotează a anului 1785, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiași an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), își face apariția aici căpitanul Crișan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criș, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca țăranii români să capete arme și să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crișan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia și-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 țărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudului. La adunarea aceasta, Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină și să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toții la **Alba Iulia**, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, și de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

¹³¹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 572

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniți la Mes-teacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să pri-mească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceeași zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criș** și Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoțiți de o gardă de 4 soldați, ca să prindă pe că-petenii țăranilor, în special pe Crișan. Dar mulțimea de țărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clo-potele de la biserică și se aruncă, din toate părțile și cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecți, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criștior**, spionul nobililor, fu prins și executat imediat, din ordinul lui Crișan, iar cei 4 soldați fură dezarmați, bătuți și apoi puși în libertate. Revoluția era acum proclamată.

Primul atac al țăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criștior**, în ziua de marți, dimineată, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, țăranii dau năvală asupra curților nobililor și execută 17 persoane din nobili-mea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kris-tyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizați și maghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis și Popa Costan. / Din **Criș-tior**, trupa țăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crișan, cu oa-menii săi, atacă, în aceeași zi, după amiază, nobilimea din orașelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia

românească. Aici au căzut victime ale furiei populare și mai mulți negustori evrei, dintre care unii au fost și ei botezați. / Acum, țăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de țărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea țăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colțurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă curțile nobilimii din comuna **Ribița**, unde, după o luptă înverșunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, româniiucid și execută 42 persoane, nobili și particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marți, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criștior**, ajunge, în aceeași zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că țăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva pași de acasă și este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi și cu un frate al său. Soția lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără și foarte frumoasă, îmbrăcată în haine țărănești, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceștia o duc în biserică, unde o forțază să depună jurământ că se leapădă de religia catolică și trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine și Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de țăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea și o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului tran-

silvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea și populația ungurească din **Baia de Criș**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, și o mărită după un iobag român; ucid pe avocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului și pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În același timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuș**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinții săi, în **Abrud**, și pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum și era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea țăranilor, ea trebui să spună, în românește, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleșcuta**, **Țărmure**, **Tomești**, **Săliște** etc., așa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați și înrăiți de nedreptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi și muți la rugăciunile și lacrimile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanțuri de carul cu boi și așa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ȣiganilor, ca să-i execute și înmormânteze. În general, aspectul revoluțiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Re-

pede de tot, mișcarea revoluționară, începută în comitatul Zarandului, se întinse și în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabișca**, pe valea Mureșului, iar în cele 2 zile următoare, țăranii distruseră și arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet, Bretea, Ilia, Sârbi, Gura-Sada, Tătărești, Lesnic, Dobra, Roșcani, Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili și preoți unguri fură executați și pe aci. Țăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Țara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează și dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la granița țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluției ajunseră la marginea orașului **Deva**, capitala județului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuși, deoarece soldații din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu și mai nenorocoasă, fiindcă țăranii, văzându-se atacați de 70 soldați grăniceri și 74 husari români, după o mică rezistență, ajunseră în confuziune, căci nu se așteptau la focul armelor din partea soldaților împăratului, și începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureșului, urmăriți de armata imperială și de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați și înecați în apele Mureșului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inși dintre acești prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executați

alți 14 prizonieri, precum și 22 țărani, prinși cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Bințiuți**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloș, a 56 țărani români, lipsiți cu totul de dreptul de apel și unii dintre ei străini cu totul de revoluție, precum a fost cazul țăranului Alexandru Morariu din **Jibot**”¹³².

1897: „Adunarea din urmă a congregației comitatului nostru a făcut, mulțumită interesării membrilor români, să se lămurească aproape de tot o pricină asupra căreia plutea o nesiguranță chinuitoare. E pricina cu panglicile tricolore, pe care le poartă flăcăii noștri în pălării, fetele în păr și la gât sau ca brâuri, și unii și alții, punându-le nu cu alt gând decât ca podoabe ale îmbrăcăminții, ale portului. / Se luaseră jandarmii și în mijlocul târgului își opreau, și pe aiurea mai opresc și acum, flăcăi, și le răpesc, în chip brutal și îngâmfat, panglicile din pălărie, de la gât ori de la cingătoare, sub cuvânt că au poruncă să confişte insigniile „străine”, și se obrăzniceau din ce în ce mai mult cu românii. / Precum se vede din raportul ce publicăm la alt loc, un domn membru român a cerut lămuriri hotărâte de la vicespan în pricina asta. A mânecat de la cazul din **Leșnic**, cunoscut cetitorilor noștri. / Jandarmii se lăudaseră, atunci, că au „ordin mai înalt”. / Vicespanul a răspuns că nu are știre ca jandarmii să fi primit vreun ordin „ilegal”, iar că panglicile din pricină sunt a se socoti ori nu ca „insigne străine”, au să o hotărască instanțele mai înalte, la care se află pricina apelată. / Cu alte cuvinte, dl vicespan, om altfel deștept și cunoscător al legilor, a recunoscut însuși, întâi că, după cât și

¹³² Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 156-161

dânsul știe, panglicile tricolor, purtate de flăcăi și fetele române, nu sunt a se lua și judeca ca insignii străine, ce pot fi oprite, ci poate, de aici, încolo, să o hotărască aceasta instanțele mai înalte! A doua, că jandarmii nu pot să aibă nici o poruncă anume, precum ei o spun, pentru confiscarea panglicilor tricolor, că, de ar avea, ar ști-o și domnia sa, și ar și spune-o îndată întrebătorului, în plinul congregației! / Sub „insignii străine” e altfel înțeles de legea însăși, numai steaguri și embleme ce reprezintă puterea altei țări, și pe care a le purta și a face paradă cu ele nu e iertat, căci se ia ca demonstrare contra propriei patrii. / Dar încă ceva. Dl Hossu, răspunzând vicespanului, a lămurit și pricina cu confiscarea însăși. Domnia sa a cetit porunca ministerială despre dreptul de confiscare, în care lămurit e prescris că dreptul acesta este al primăriilor comunale și ale organelor administrative peste tot, dar nu al jandarmilor! / Acestea ne arată bine câte păcătoase volnicii fac jandarmii noștri, când te opresc în drum și-ți confiscă ceva, orice”¹³³.

1897: „În ședința de după-amiază, dl F. Hossu Longin a făcut vicespanului întrebarea de are cunoștință despre aceea că jandarmeria din comitat, îndeosebi cea din **Ilia**, a început a merge prin sate și a cerceta ca țărancele și flăcăii de pe la jocuri, ce cingătoare, ce panglici și ce ciucuri poartă? Ba, în zelul lor, îndrăznesc a opri în drum chiar și doamne și domnișoare române, răstindu-se către dânsule și rupându-le cu forța unele părți din toaletele lor! Este aceasta cu știrea și învoiala dlui vicespan? Are, mai departe, cunoștință dl vicespan că, la solgăbiriatul din **Deva**, într-o pricină de acest fel, jandarmul de

¹³³ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 2, Orăștie 1897, p. 1

la **Ilia**, Fekete, și soțul său Henter au spus că jandarmeria ar avea ordin de la minister, ca să confiște insigniile așa-zise „contrare statului”, fără privire la persoane, și adevărat e aceea ce numiții jandarmi au spus? / Iar dacă nu este o asemenea ordinațiune, ce pași a întreprins dl viceșpan pentru ca să ia la răspundere pe numiții jandarmi pentru faptele ce și le-au întemeiat cu acea zisă ordinațiune ministerială? / Și drept zugrăvire cu pilde, aduce întâmplarea de la **Leșnic**, cu domnișoarele fiice ale dlui preot Popovici, cunoscut cetitorilor noștri. / Arată cum acestea sunt stări de lucruri mai înapoiate și mai ticăloase ca cele de pe vremea hulitului absolutism.

Viceșpanul răspunde, zicând că nu are știre că jandarmii s-ar fi ducând, precum spune dl interpellant, și că ar fi molestând chiar dame. Nici chiar în felul arătat (**Leșnic**), nu crede că damele să fi fost batjocorite. De altfel, **cazul de la Leșnic** e un lucru încă în curgere, sub cercetare, asupra căruia nu s-a hotărât încă. / Nu are cunoștință că jandarmul să fi primit vreo îndrumare ilegală. Este însă lege și ordinațiune ministerială care oprește purtarea de „insignii străine”. E acum treaba instanțelor mai înalte a hotărî dacă, în cazul de la **Leșnic**, au purces jandarmii corect ori nu, că sunt acele panglici a se socoti ca „insignii străine” ori ba.

La locul al doilea, face dl Dr. A. Muntean două interpelări, una în pricina celor pedepsiți la **Voia**, alta în pricina notarului din **Almașul-mare**. Dl Muntean spune că, deja cu 8 luni înainte, a făcut arătare contra acelui notar, care a săvârșit crime oficioase, și a dovedit-o asta cu fapte de ale lui și cu legea, și totuși fisolgăbirăul nici până azi n-a făcut nici un pas în pricina asta, spre

pedepsirea răului. „Eu am făcut, mai înainte vreme, arătare contra unui notar român, zice dl Muntean, și a doua zi dl vicespan a fost în fața locului și a aflat că a fost adevărat ce am spus eu, pentru ceea ce îl și laud; acum, însă, notarul contra căruia am făcut arătare e ungur și nici după 8 luni nu s-a făcut nimic!”. / Vicespanul răspunde că nu a avut cunoștință că s-a făcut plânsoare contra notarului din **Almașul-mare**, și că aceea nu ar fi rezolvată. Ia, deci, acuma la cunoștință și, dacă de fapt protopretorul respectiv (tot Beke de la Geoagiu!) deja de 8 luni n-a întreprins pașii de lipsă, va lua măsurile trebuincioase contra lui”¹³⁴.

1897: „**Dar bisericii.** Văduva Maria Susan din **Leșnic**, o creștină iubitoare a de-aproapelui și a sfintei biserici, a binevoit a dăru, pe seama bisericii noastre din **Leșnic**, 20 florini. Pentru această faptă creștinească, îmi țin de datorință a-i aduce, pe această cale, cea mai caldă mulțumită, poftindu-i ca Dumnezeu să-i răsplătească după vrednicie fapta creștinească. / În numele comitetului parohial: Iosif Pârvu, învățător / **Leșnic**, la 2 martie 1897”¹³⁵.

1898: „Comitetul parohial greco-ortodox din **Leșnic** își împlinește o plăcută datorință, aducând, pe această cale, sincera sa mulțumită onorabilei direcțiuni a Institutului de credit și economii „Hunedoara”, pentru ajutorul de 10 florini v. a., votat **pentru școala noastră**. Deie cerul ca această nobilă faptă să fie însutit răsplătită înfloritorului institut! Iar stimaților domni, care cu demnitate stau în fruntea acestui institut, le dorim viață lungă

¹³⁴ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 2, Orăștie 1897, p. 6

¹³⁵ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 12, Orăștie 1897, p. 51

și fericită! / Leșnic, la 15 martie vechi 1898. / În numele
comitetului parohial greco-ortodox / Iosif Pârvu, învă-
țator”¹³⁶.

Am Herd.
At the fireside

La vatră
Devant l'âtre

¹³⁶ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 13, Orăștie 1898, p. 52

LETCA

(districtul Csokmány sau Ciocmani,
comitatul Satmar, județul Sălaj)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Pap** de Letka, în comuna Letca, 1666, 11 familii.

Nemes de Letka, în comuna Letca, 1579, 15 familii.

Száva (Sava) de Letka, în comuna Letca, 1609, 6 familii.

Szabados de Várallya, în comuna Letca, 1610, 6 patrifamilii”¹³⁷.

1888: „Adunarea, generală a despărțământului XII al „Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” s-a ținut, la 30 august 1888 stil

¹³⁷ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 25

nou, în **Ileanda-mare...** / S-au însinuat spre cetire în adunare 3 dizertațiuni: a dlui Petru Mureșianu Șireganul despre „poesia poporală”, a dlui Petru Petrișor, cleric din **Sasca**, despre „învățământul la noi și rezultatele sale”, și a dlui Augustin V. Paul, din **Letca**, despre „Familia la diferitele popoare”; acestea 2, ultime, s-au cetit, iar cea dintâi, fiind mai lungă și expirând timpul către 2 ore după-amiază, nu s-a putut ceti, ci se va publica în foia Asociațiunii”¹³⁸.

1888: „Dl Alexandru Pop, proprietar în **Prodănești**, s-a cununat, în 9 septemvrie nou, cu domnișoara Amalia Paul din **Letca**”¹³⁹.

1889: „Din **Letca**, în Solnoc-Dobâca, ni se scrie: Vă înștiințez despre o solemnitate frumoasă, ce s-a petrecut în comuna noastră, **Letca**, situată lângă Someș, în comitatul Solnoc-Dobâca (odinioară Chioar). Eu sunt țăran, nu știu scrie, pe lung și larg, cum s-au întâmplat toate, dar vă rog să publicați că, în zilele trecute, a venit la noi Alexandru Pocol, proprietar în **Făgăraș**, care, de 15 ani, s-a depărtat din comuna sa natală. În acest timp, au murit mulți bătrâni, dintre care și părinții săi. La reîntoarcere, a adus o cruce frumoasă la mormintele părinților săi, la sfințirea căreia au fost de față toți frunțașii din **Letca**. Sfințirea o a săvârșit părintele Ion Paul, iar cântările le-au executat inteligenții de față, sub conducerea teologului Nicodim Paul, iar teologul absolut Augustin Paul a ținut o vorbire, care a stors lacrimi din ochii tuturor. Vă rog să

¹³⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 185, Brașov 1888, p. 2

¹³⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 195, Brașov 1888, p. 3

publicați aceste șire, ca să se știe această faptă, care e o frumoasă recunoștință față de părinți”¹⁴⁰.

1902: „Timp îndelungat, n-am știut ce înseamnă numele de **Letca**. Trăind în Moldova, am aflat că instrumentul care, la noi, se numește „sucală” și care se întrebuințează la facerea țevelor, în Moldova se numește „letcă”. Cuvânt slav, nu e vorbă, însă împământenit în limba românească. / Rethy interpretând cuvântul letcă cu „fus” și „vârtelniță”, îl aduce în legătură cu vâltoarea, adică cu locul unde se învârtește apa. / Fără să am pretenția de a fi filolog, mie mi se pare că numele satului s-ar putea aduce în legătură cu forma poziției sale, care seamănă foarte mult cu o sucală. Cum s-a făcut însă că, azi, cuvântul „letcă”, la noi, nu mai este înțeles și s-a înlocuit cu altul, pe când în Moldova este încă în vigoare? / Dl Rethy susține că popularea Chioarului și Solnocului interior s-a făcut de-abia în secolul XV, iar despre **Letca**, în special, afirmă că este o colonie din secolul XVI. / Nu vreau să mă pronunț nici pro, nici contra. / La **1733**, după cum vedem din conscripția episcopului Klein, **Letca** avea doi preoți, o biserică și 28 de fumuri, adică vreo 140 locuitori. / În conscripția de la **1750**, a vicarului Petru Aron, erau deja 220 de locuitori, iar șematismul de la 1900 arată 598 de locuitori. / Satele dimprejur mai toate au căpătat, în timpul din urmă, nume unguresc: Din **Cozla** au făcut „Kecskés”, din **Ciula**, „Gyulaszeg”, din **Răstoci**, „Hosszurév” și așa mai departe. Te revolți, când te gândești la batjocura ce au făcut-o cu numele vechi și cinstite ale acestor comune românești. / **Letca** a scăpat de acesta batjocură, nu știm prin ce împrejurare. Avem două

¹⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 198, Brașov 1889, p. 2

biserici, amândouă de lemn. Biserica din jos, numită și „biserica neagră” este mai mică și, după cum spune șematismul, zidită la **1600**; cea din sus, numită și „biserica roșie”, este zidită mai târziu, după ce s-a înmulțit populația și nu mai putea încăpea în „biserica neagră”.

Nu pot să zic decât lucruri bune despre religiozitatea și moralitatea poporului nostru. / „La Rusalii, am fost la biserică și am ieșit la câmp, cu icoanele – îmi scria, într-un timp, fratele meu. Am stat emoționat și cu ochii plini de lacrimi, văzând, când am ieșit din biserică, ca să mergem la câmp, cum a sărit fiștecare tată și luat, de pe iconostas câte o icoană, pe care a dat-o, apoi, în mână „pruncuțului” său, în etate de câte 4-6 ani, ca să o ducă la țarină. „Pruncii” erau bine „înschimbați” și căruia nu i s-a ajuns icoana, i s-a dat câte o „cruciță” în mână. Am rămas foarte înduioșat de acest obicei frumos și de această credință și pietate, de care sunt pătrunși oamenii de pe la noi, văzând cum părinții dau în mână micului lor prunc sfânta cruce, semnul biruinței, ca și cum ar zice: „Na, dragul tatei, căci până ce vei cinsti acest semn și te vei închina lui, Dumnezeu nu te va lăsa”. / E cu neputință să străbată răuvoitorii în religia noastră, căci dacă băiatul din vârsta de 4-5 ani știe ce e biserică și crucea, acela nu se lasă sedus de fiece. Cu elevii școlari, apoi, între cântece de „Împărate ceresc” și „Bine ești cuvântat Christoase, Dumnezeul nostru”, am ieșit la țarină”.

În moralitatea și religiozitatea poporului a făcut puțină zguduire venirea străinilor, când cu construirea liniei ferate, în general, însă, bunele moravuri și azi sunt păstrate. Concubinatele nu erau cunoscute, până n-a venit vreun „nădrăgar”, care să-și fi bătut joc de sfânta căsă-

torie. Poporul, însă, știe să-l trateze după merit pe un asemenea stricător de lege... / Bărbații, toată vara, sunt duși pe pusele ungurești, unde letcanii sunt foarte apreciați ca muncitori agricoli și oameni sobri. Locuitorii altor sate imită portul letcanilor și se dau drept letcani, pentru că speră să intre la muncă în condiții mai avantajoase. / Din banii câștigați, muncind pe pusta ungurească, își pot acoperi nevoile și plătesc „porția”, sub povara căreia bieții oameni aproape sucombă. / Numai așa se explică faptul că, în **Letca**, încă nu s-a întâmplat să se vândă vreo moșie la licitație, nici pentru „porție”, nici pentru datorii pe la bănci. În timpul absenței bărbaților, femeile își lucrează singure pământurile, își îngrijesc copiii, și vitele și casa”¹⁴¹.

„La nord-est de sat, este un deal, pe care fiecare letcan trebuie să-l urce odată, după moarte. Aici este „satul morților” sau „chemecheul”, care parcă veghează, de la înălțimea de 209 m de-asupra nivelului mării, peste satul din vale, a cărui înălțime, la „moara din luncă” de pe Someș nu este decât de 197 m. / Fiindcă e vorba de înălțimi, trebuie să remarc că, în împrejurimile noastre, cel mai înalt deal este „Prisnelul”, din sus de satul **Valea rea** (ungurește: „Dióspataka”). Prisnelul este la o înălțime de 663 m și, din vârful lui, se zice că se vede, când e timpul senin, până la Sătmari cu ochii liberi, iar cu ochean, până la **Dobrițin**. / Locuitorii din **Valea rea**, **Purcăreți**, **Oaraiug** sunt numiți „delureni”, pe când **Letca**, **Lemniul**, **Cuciulatul** se zice că sunt „pe șes”. / Delurenii vin adeseaori cu „tarul” de-a umăr, la moară, la noi, iar după seceriș veneau, mai înainte, câte cu o miertă-

¹⁴¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 57, Brașov 1902, pp. 1, 2

două de grâu, să-l schimbe pe mălai. Căci la noi, până mai înainte de douăzeci de ani, nu se semăna grâu, ci numai secară și mălai. De aceea, schimbul cu „delurenii” ne venea bine la socoteală și nouă, le venea bine și lor, căci mălaiul lor li se cam „ciunta” prin iunie, iar grâul nu e așa de cu spor ca mălaiul. / Cel dintâi care a semănat, la noi, grâu a fost vărul, protopopul, dar la început îl mâncau de jumătate vrăbiile, cu toate „ciuhele” și cu toată ceata de copii, care umblau în jurul holdei, făcând zgomot și gălăgie. / Astăzi mai nimeni nu este în sat care să nu semene și grâu... /

Era pe vremea mișcării naționale memorandiste. Din **Letca** s-a dus și vărul Vasile, căruia pe ungurie îi mai zice și „Lați”, cu memorandumul la Viena. Comuna noastră fu scrisă în cartea neagră și luată la ochi. De aici are să pornească „revoluția”, ziceau cei ce nu cunosc blândul și răbdătorul nostru popor. / Într-o zi „birăul” a chemat pe toți gospodarii din sat, la „chemecheu”. Venise poruncă să se îngrădească acest loc și „birăul”, pentru a împărți munca îngrăditului între săteni, i-a chemat acolo. S-a întâmpat că, în acea zi, a fost și o înmormântare. Numărul poporului care a dat ultimele onoruri defunctului era mare. Și s-au cântat cântece de jale și vărul a ținut, după obicei, o cuvântare funebră și poporul ieșise cu prapori, cum este datina la înmormântări. / Jos, în vale, față în față cu cimitirul, unde era mai înainte „balta Pintii”, azi este gara. Șeful gării, un evreu venit cine știe de unde, văzând mulțimea de popor pe deal, cu prapori și cu cântece, și cu „discursuri”, și-a zis: Iată, românii s-au adunat, să jure că vor porni războiul de exterminare contra ungarilor. „Iată „Steagurile”, auzi „cântecele războinice”, auzi discursul, în care poporul se îndeamnă la revoluție. Patria este în

pericol!”. / Despre toate acestea, vrednicul păzitor nu numai al liniei ferate, ci și al ideii de stat, a făcut raport telegrafic la reședința cercului: „Românii din **Letca** pornesc, la noapte, spre **Ileanda** și vor pustii, cu fier și foc, tot ce vor găsi contrar în drumul lor”. / Din **Ileanda** au fugit toate damele funcționarilor la **Deșiu**, iar spre **Letca** a plecat, imediat, o ceată de jandarmi.

Se înserase. Omenii, obosiți de munca câmpului, se întorceau acasă. Pe vatră s-a aprins focul și fiecare își gătea de cină. Femeile veneau cu „suștariul” plin de la vaci și pe masă aburea „tocana”, peste care harnica gospodină a turnat laptele dulce. Apoi s-au dus la culcare. Focurile s-au stins, iar în sat nu se mai auzea alt zgomot, decât țârâitul câte unui „greluș”, lătratul cânilor și sunetul câte unei „dronge” (talange) de vacă. / În acest timp, însă, jandarmii împresuraseră satul. Tiptil, tiptil, să nu fie observați, au tras un cordon împrejurul „dușmanului” și așteptau cu inima strânsă semnalul de plecare al războinicilor letcani. Are să fie un cumplit măcel.

După așteptare zadarnică de câteva ore, comandantul jandarmilor s-a dus la birău, să-l interpeleze cum de letcanii nu pornesc cu coase și cu topoare spre **Ileanda**? Acuma, ce o să salveze ei, dacă nimic nu este amenințat? / Nu știm ce răspuns le-o fi dat birăul, un român cinstit, care, de mulți ani, era în fruntea comunei, și care ar fi avut atâta trecere pe lângă săteni, ca să-i dezmință de la vreo întreprindere nesocotită, presupunând că ar fi avut de gând să facă ceva, destul că jandarmii s-au întors înapoi rușinați. / Nu știu nici ce i s-a întâmplat denunțătorului gogoman, care, necunoscând obiceiurile poporului român, a tras pe sfoară autoritățile, într-un mod atât de

nedemn, făcându-le să pornească, în toată seriozitatea, împotriva „morilor de vânt”. / Îmi aduc aminte de un caz analog, pe care l-am cetit undeva, într-o scriere de-a lui Barițiu, și unde se spunea că ungurii din **Clușiu** au tras clopotele într-o dungă, la 1848, fiindcă un păzitor, pus într-un turn, să privegheze asupra împrejurimilor, a anunțat că se apropie o ceată mare de români, care, îmbrăcați în sumane negre, vin în contra Clușului. Și intrase frică mare în inimile clușenilor, și se pregăteau la rezistență crâncenă contra românilor. Când colo, ce era... / O ciurdă de bivoli!...

M-am întins cu vorba și am umplut locul, ce mi s-a acordat la foiletonul de astăzi. Cetitorii vor binevoi a mă ierta, că fapta frumoasă și eroică a lui Costanu Anei lui Filip nu o pot povesti acum și sunt nevoit a o lăsa pe rândul viitor, dacă Dumnezeu ne va da sănătate”¹⁴².

1926: „Luarea jurământului și sfințirea drapelului LANC în comunele **Letca** și **Lemniu**. / Duminică, în 14 februarie, „Liga Apărării Naționale Creștine” a ținut două frumoase întruniri, în comunele **Letca** și **Lemniu** din județul Someș. O delegație... sosește în gara **Letca**, dimineața, la orele 7, întâmpinat fiind de dl Augustin Dascal, președintele organizației locale a LANC, preotul Nicolae Eughis, primarul Nicolae Mezei, din comuna învecinată **Lemniu**, ing. Ilie Ghețea, Iacob Buta, student universitar, și un mare număr de țărani, în frunte cu drapelul cu svastică. După gustarea de dimineață, oferită de dl Augustin Dascal, reprezentanții Ligii asistă la serviciul divin, celebrat, cu mare solemnitate, de prof. de teologie dr. Titus Mălai, asistat fiind de preoții Ștefan Botha și

¹⁴² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 59, Brașov 1902, pp. 1, 2

Nicolae Eughis. / Biserica fiind arhiplină, poporul, îmbrăcat ca la zile mari, în haină de sărbătoare, se adună în curtea bisericii. După celebrarea serviciului divin, urmează sfințirea drapelului organizației locale din comuna **Letca**, cărui act, săvârșit cu cuvenita solemnitate, imediat îi urmează ținerea adunării populare, la care ia parte întreaga comună **Letca**, precum și un mare număr de țărani, veniți de prin comunele învecinate: **Lozna Mare, Ciula, Cuciulat, Corla, Purcăreț și Răstoci**¹⁴³.

Hieten aus Novaci
Shepherds of Novaci

Cleșani din Novaci
Bergers de Novaci

¹⁴³ *Înfrățirea Românească*, Anul II, nr. 9, Cluj 1926, pp. 13, 14

LEUCUȘEȘTI

(comuna Bethausen, județul Timiș)

1885: „Ca lumea să cunoască pe acei trei sateliți ai ministrului Tisza, iacă las să le urmeze aici cinstitele nume: Așa, unul e canonicul Liviu András, care încă tot mai speră din mâna lui Tisza vreo mitră vlădicească, dacă nu altundeva, baremi în lună. Un altul e părintele Roza Ádám din **Leucusești**, decorată pe piept cu cruce pentru meritele sale anti-naționale, care speră a se întoarce din Pesta cu alta, pe spinare. Al treilea e rătăcitul fecior de popă românesc Bésán Mihalyi”¹⁴⁴.

1905: „**Ruga și concertul din Belinț.** Luni, a doua zi de sfintele Paști, s-a serbat aici, în Belinț, hramul bisericesc (ruga), la care serbare a ținut Prea Onoratul domn protopresbiter Gerasim Serb un discurs ocazional. Seara, a avut loc concertul corului vocal din **Belinț** și reprezentarea piesei teatrale „Sărăcie lucie”, de I. Vulcan,

¹⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 258, Brașov 1885, p. 2

și a jocurilor naționale „Călușerul” și „Bătuta”, prin 15 voinici coriști. La serbare și producțiunile de seară a luat parte un numeros public din loc și depărtare. Amintesc numai pe următorii domni: Gerasim Serb, protopresbiter în **Belinț**, Stefan Velovan, fost director la institutul pedagogic din **Caransebeș**, de prezent director la institutul pedagogic din Craiova, Madincea, controlor la magistrat, în **Caransebeș**, Lucian Șepețian, preot în **Chiseteu**, C. Rosa, preot în **Leucușești**, Țompo, mare proprietar în **Lăpușnic**, Cornel Gherga, preot în **Bucoveț**, Dimitrie Popovici, preot în **Budinț**, Iosif David din **Panciova**, Micu, învățător în **Ghiroda**. Dintre dame, mi-am putut nota pe doamnele Velovan, Serb, Țompo, Șepețan, Gherga, David. La concert, s-a cântat „Hristos a înviat”, motto-ul „Steagul sus să ridicăm”, de I. Vidu, „Auzi valea”, „Pâc”, „Răsunetul de la Crișana” și „Răsunetul Ardealului”, toate de I. Vidu, cu succes deplin. / Aplauzele parcă nu mai aveau sfârșit. / În piesa teatrală „Sărăcie lucie” au debutat Livia Babric, D. Hoban, N. Pascu, D. Cimponeriu, toți fii de țărani, și au satisfăcut pe deplin publicul. A urmat apoi dans până în zori.

Pentru casa corului au incurs, în total, 218 coroane. Au contribuit domnii Ștefan Velovan, director **Craiova**, 20 coroane; / Gerasim Serb, protopresbiter **Belinț**, 10 coroane; / Doamna Tompo, mare proprietară **Lăpușnic**, 10 coroane; / C. Rosa, din **Leucușești**, 10 coroane; / Madincea, controlor **Caransebeș**, 10 coroane; / Lucian Șepețian, preot **Chiseteu**, 5 coroane; / C. Lazar, avocat **Recaș**, 3 coroane; / Dr. Florescu, protonotar în **Lugoj**, „Lugoșana” institut de credit, Dr. Corneliu Jurca, avocat în **Lugoj**, Dr. G. Dobrin, avocat în **Lugoj**, Dr. N. Petrovici, avocat în **Lugoj**, Cornel Gherga, preot în **Bu-**

coveț, domnișoara Sofia Florescu, învățătoare în **Lugoj**, câte 2 coroane; / V. Bumbescu, casar la „Lugoșana”, Maniu, I. David din **Panciova**, câte 1 coroană. Deci curat 62 coroane”¹⁴⁵.

1907: „Cu privire la alegerea din **Lugoj**, ni se comunică următoarele amănunte: Pe baza statisticii ce s-a făcut de către comitetul electoral român, au votat, dintre alegătorii români, pentru candidatul Makkay, cam 240-250, între care și preoții Constantin Silardin Roza din **Leucușești**, Iulian Suciu din **Dobrești**, Vichentie Micu din **Spatta** și învățătorii Traian Barabaș din **Balint**, Nicolae Alexa din **Gruiu**, Petru Opreșcu din **Cliciova**, Toma Ioan din **Sudrieș** și încă câțiva. O parte mai mică dintre preoți și învățători nu s-au prezentat la vot. Nu-i numesc deocamdată. În schimb, au votat pentru Dr. G. Popovici mai mulți străini, mai ales germani, care fac parte din partidul nou poporal german din Banat, în frunte cu dl Frantz Brenner și câțiva socialiști”¹⁴⁶.

¹⁴⁵ *Drapelul*, Anul V, nr. 51, Lugoj 1905, p. 3

¹⁴⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 64, Brașov 1907, p. 3

LIBOTIN

(comuna Cupșeni, județul Maramureș)

1553: „O conscripție din timpul lui Alexandru Lăpușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparțineau cetății Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Ba-ba, Bața, Poiana-Blenchii, Bârsău, Ciceu Giurgești, Ciceu-Hașmaș, Ciceu-Mihaiești, Ciceu-Corabie, Dăbăcenii, Ambriș, Galgău Ganciu, Gostila, Gighișul de sus, Ileanda mare, Ilișua, Cațcău, Căplani, Căpâlnea, Cașeu de jos, Răgusești, Coldan, Chireu, Lelești, Mica, Mănăștiur, Muncel, Negrilești Urișor, Uriul de sus, Orman, „Orbo”, „Patakfalva”, Petrihaza, Peșteș, Refeni, Reteag, Glod, Șomcutul mic, Selișca, Sânmărg-hita, Suciul de sus și de jos, Vima-mare, Vaida-Că-măraș, Borcuț, Vălenii, Poiana-Porcului, Dămăcușeni, Draghia, Lăpușul unguresc, „Ioszeplápos”, Dobric, Li-**

botin, Masca, Rogoz, Rohia și „Szaszmezö” (dispărut)¹⁴⁷.

1887: „Și la noi, ca și pe aiurea, mișcările electorale și-au începută cursul cu finea lunii mai, așa că partida liberală, în aceea zi, la orele 8 și jumătate a. m., și-a primit pe candidatul său, baronul Carol Bornemisza din **Dobric**, în prezența unui număr însemnată de persoane. Preotul catolic din **Lăpușul unguresc**, prin o vorbire lungă și seacă, i-a arătat calea către dubla penitență... Ajunși în opid (târgușor), pe la orele 11 din zi, se întrunesc, în localitățile școlii de stat, unde s-a ținut conferința, la care au luat parte, pe lângă poporul din **Lăpuș**, și cam **30 de slugarnici preoți români** din jur. Poporul băștinaș din jur – onoare și iarăși onoare lui – ținând strâns la concluziile conferinței naționale din Sibiu – pasivitate! – n-a luată parte. **Preoții participanți sunt următorii:** / I). Din tractului protopopesec greco-ortodox vechi al **Lăpușului:** / Protopresbiterul Samuilă Cupșia, cu preoții săi: Gavrilă Nodișiu din **Costeni**. / Teodor Buda din **Ungureni**. / Ales. Perhaița din **Libotin**. / Donisie Filip din **Libotin**. / Ioan Hermann din **Rogoz**. / Ioan Perhaița din **Suciul inferior**. / Petru Mann din **Boereni**. / Aron Cosma din **Rohia**. / Nicolau Hermann din **Mașca**. / Ioan Perhaița din **Borcut**. / Ioan Bodea din **Dobriținaș**. / Cel din Poiana Porcului, Ilie German, fiind morbos, n-a fost. / Aceștia toți au venită la **Lăpuș**, sub conducerea marelui om, naționalist și orator – cu brâu roșu de mătase – Samuilă Cupșia, care, prin dicția sa, ținută la cetirea programului, din care esența: „odihna lui

¹⁴⁷ Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

sufletească și liniștea conștiinței sale”, cu referință la program, dovedește că e plătit mai bine ca acum 6 ani, când contra unui candidat român, în persoana veneratului domn Andreiu Medan din **Măgureni**, a jucat pe Efialte, fiind cumpărat, cu 100 florini v. a. și cu o oală de vinars de prune. În decursul dicției, mâna i-a fostă toată pe inimă.

Din tractul protopopesc greco-ortodox Chioar:
/ Protopresbiter Ioan Siovre – Sowre János – din **Cărbunari**, cu preoții săi: / Ioan Ciocașiu din **Cărbunari**. / George Pasca din **Curtuiuş**. / Ales, Pop din **Berința**. / Alex. Ciocașiu din **Făurești**. / N. Siovre din **Trestia**, / Eftenie Bolbosu din **Ciocotiș**. / N. Siovre din **Fânaț**. / Onoare dlui preot din **Lesohia**, Gavrilă Ștefu, care și-a căutat de treabă, pe acasă, lângă familie. / Protopresbiterul Ioan Siovre, poreclită prin sine și Sorre Iános, figurează și ca membru în comitetul partidei liberale, subscrisă în invitațiunile de la banchet, din care invitațiuni, având și eu, îi pot dovedi adevărul faptic.

Din tractul Ungurești: Grigore Popescul din **Suciul inferiori**. / Ioan Filip din **Lăpușul românesc**. / Demeteriu Dragoș din **Băiuț**. / Ilie Buda din **Ungureni**. / Ioan Griguția din **Stoiceni**.

Din tractul Chioreni: Nicolae Avram din **Mănăştur** (azi Mănăşturel). / Ioan Dragomir din **Ruşiori**. / Gavrilă Simion din **Preluca**. / Iată, dară, domnule redactor și stimată inteligență română, unde zace răul și regresul națiunii noastre”¹⁴⁸.

¹⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 119, Braşov 1887, pp. 1, 2

1887: „Alegerile de deputați în cele 7 cercuri electorale ale municipiului de model „Solnoc-Dobâca” au fost fixate pe 17 iunie. Cu această ocaziune, voiesc a aduce la cunoștință onoratului public cetitor român decursul alegerii din cercul electorală al **Lăpușului unguresc**. După ce aici contra-candidat nu a pășită, s-a ales, cu aclamațiune, de deputat guvernamental, pe periodul de 5 ani: baronul Carol Bornemisza. La alegere au participat vreo 300-400 inși, din 2.500 alegători. / Alegători au fost cam 100, între care: notari, sub-notari, juzi, sub-juzi, jurați, prea puțini plugari, lăpușeni maghiari, ca corbii albi, fiind toți opoziționali, cu excepțiunea diregătorilor, 32 (treizeci și doi) **slugarnici preoți români** și 4 învățători, iar restul, coada nației românești, strânși și culeși și aceia, cu forța, din case și de pe străzi. Preoții participanți sunt următorii:

I). Din tractul protopopesc greco-ortodox vechi al **Lăpușului**: 1). Samuil Cupșia din **Cupșeni**, cu clica sa; / 2). Gavril Nodișiu din **Costeni**; / 3). Todor Buda din **Ungureni**; / 4). Ales. Perhaiția din **Libotin**; / 5). Dionisiu Filip din **Libotin**; / 6). Ioan Herman din **Rogoz**; / 7). Ioan Perhaiția din **Suciul inferior**; / 8). Petru Manu din **Boereni**; / 9). Aron Cosma din **Rohia**; / 10). Ilie German din **Poiana Porcului**; / 11). Nicolau Herman din **Masca**; / 12). Todor Herman din **Masca**; / 13). Ioan Perhaiția din **Borcut**; / 14). Ioan Bodea din **Dobriținaș**; / 15). Pavel Griguția din **Stoiceni**; / 16). Augustin Herman din **Văleni**... / În confuzia ce înduraseră cinstiții preoți, în urma unui vehement orcan, ce se iscase prin **Lăpușiu**, puneau penele în pălării tot întoarse, așa cât părintele protopresbiter era cu ea înainte, iar păstorul I. Ciocaș, cu ea îndărăt; nația ungurească râdea și înjura că ocărăsc

„cormanul” (kormany) sau că, în starea normală nu știu ce fac, zicând: „Szegény oláh páczio megfosztojok” (Bietul bolnav valah este jefuit)”¹⁴⁹.

1888: „Cu privire la omorârea notarului din **Libotin**, ni se comunică următoarele, din **Lăpușul ungu-resc**, cu data de 3/15 octomvrie: Vin a vă face cunoscută o foarte tristă și dureroasă întâmplare de pe la noi. Notarul cercual Ivan Filip, din **Libotin**, a fost împușcat vineri, în 12 octombrie, seara, pe la 8-9 ore, de o mână răutăcioasă. Îl deplâng soția, 3 copii minori, numeroasa sa familie și inteligența română din cerc. / Sâmbătă, a fost comisiunea judecătorească la fața locului, s-a ținut investigația și l-a secționat. Bănuiți sunt un morar și un faur, ambii din **Libotin**, unguri de naționalitate, care au fost arestați și escortați în **Lăpușiu**, în închisoare. Azi se va înmormânta notarul. Întreaga inteligență română din jurul Lăpușului e adânc mișcată și indignată”¹⁵⁰.

„An der Tränke”
„Dreieckscott”

„La apă”
„Altecegar”

¹⁴⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 126, Brașov 1887, p. 2

¹⁵⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 220, Brașov 1888, p. 2

LIPOVA

(Lippa, județul Arad)

1352, mai 10, Buda: Nicolae, regele Ungariei, dă „de știre că înfățișarea actelor pe care magistrul Ioan, fiul lui Alexandru, era dator s-o facă... la octavele sărbătorii sfântului mucenic Gheorghe (1 mai)... în pricina cu Mihail, fiul lui Fabian, pârâșul” a fost amânată, din porunca reginei, pentru că Ioan „avea să meargă, cu pomenita noastră regină, la **Lipova** (județul Arad) și la **Oradea**”¹⁵¹.

1362, septembrie 11: Judele curții regale scrie capitlului bisericii din Oradea că, înfățișându-se judecății regelui Ludovic, „Mihail, fiul lui Blasiu și Ioan, fiul lui Hector, nobili de **Recea** (Reche, Rethe, județul Sălaj), în numele lor și a lui Ioan, fiul lui Laurențiu, tot de Recea... împotriva episcopului Transilvaniei Dominic, care, luând cu silnicie și pe nedrept moșiile lor **Palvara** (Paluara, dis-

¹⁵¹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 124, pp. 134, 135

părut, lângă Zalău, județul Sălaj) și **Recea Mică** (Reche Minor, Kysreche, județul Sălaj), le-a alipit la moșia sa, numită **Zalău**, din vecinătatea acelor moșii, apoi a dat, în chip de zălog, moșia Zalău lui Mihail zis Buldik, fost comite al cămărilor de sare regești din **Lipova** (Lippa, județul Arad), dar au redobândit acele moșii pe calea legii¹⁵².

1363, februarie 15, Pâncota: Petru de **Bellantis** (în Italia), stăpân al baroniei de **Pâncota** (Pancatha, Pankata, Pankota, județul Arad), dăruiește lui „Gheorghe, fratele lui Sixt... dintr-o jumătate de moară, așezată aproape de satul nostru **Saldobady** (dispărut, județul Arad), cu o roată ce mișcă o piuă... moară fostă a unor tâlhari, și anume a răposatului Ladislau cnezul și a vecinului său Preliub, care, din pricina tâlhăriilor lor la **Lipova** (Lippa, județul Arad), au fost osândiți la pedeapsa spânzurătorii, și ajunsă în stăpânirea noastră”¹⁵³.

1367, august 11, Arad: Capitlul bisericii din Arad raportează regelui Ludovic despre activitatea trimișilor „la fata locului, pe moșiile **Bobâlna** (Babolna, județul Hunedoara), în comitatul Alba, **Apaty** (dispărut, lângă Mircea Mică și Peștișu Mare, județul Hunedoara), cu alt nume Vruzfolu, aflătoare în comitatul Hunedoara; de asemenea, s-au dus... pe moșiile numite **Bata** (Kethbata, județul Arad), **Vilak** (dispărut, lângă Firiteaz, județul Arad), **Chura** (dispărut, lângă Sâmbăteni, județul Arad) și **Vodkerth** (dispărut, lângă Zăbrani, județul Arad), și la

¹⁵² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 125, pp. 97-102

¹⁵³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 155, pp. 129, 130

o vie, numită Apathzeuley, avută deasupra satului **Miniș** (Menesy, județul Arad), alăturată, înspre miazăzi, viei lui Petru, **medicul din Lipova** (Lyppa, județul Arad), iar înspre miazănoapte, viei lui Iacob, fiul lui Toma de **Covășinț** (Koazi, Kusal, județul Arad), avute în comitatul Arad, și fiind chemați și de față toți cei care le țin în stăpânire, cărora le-au fost lăsate în orice chip și sub orice nume de către înaltașii acestui domn abate, le-au dat și le-au trecut în stăpânire veșnică aceluia domn abate”¹⁵⁴.

1416, iulie 3: „Aflat la **Lipova**, Scolari îi cere imperativ prietenului său Ștefan de **Remetea** să rezolve doleanța Margaretei de Laposnok, fiica lui Ladislau de **Belinț**, privitoare la sfertul ei filial din posesiunile părintești”¹⁵⁵.

1529, mai, 11, Lipova: „Secretarul regal, către un preot anonim: / După ce toată nobilimea ardeleană s-a supus regelui Ferdinand și numai sașii au rămas protivnici, Domnii țărilor române vor intra în Ardeal, pentru a-i supune. Aceste lucruri s-au aflat de la solul moldovean, care a sosit, zilele trecute, acolo, la **Lipova**, în drum spre curtea regală. Țara de jos e toată de partea regelui, afară de **Timișoara**, dar, peste puțin, se va supune și ea, din cauza lipsei de ale mâncării”¹⁵⁶.

¹⁵⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 256, pp. 417, 418

¹⁵⁵ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 186

¹⁵⁶ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, 1527-1572, București 1929, doc. 7, p. 6

1551, Evlia Celebi: „Gazi Hasan paşa, mergând în Iemen şi în Abisinia, a ajuns apoi valiu (guvernator, conducătorul militar al unui vilaiet) la **Timişoara**. / Ulama paşa... Dându-i-se în dar sangeacul (steag, drapel; are şi sensul de subdiviziune a unei provincii numite vilaiet) **Lipova**, a îndurat, acolo, patruzeci de zile de asediu; şi tocmai când ieşea din cetate, predând-o, de nevoie, în mâinile ghiaurilor, cu iertare (aman), a fost făcut martir de către ghiauri, pentru că s-a luptat cu ei timp de patruzeci de zile. Este înmormântat la **Lipova**”¹⁵⁷.

1552, iunie 24: „Kasâm, beiu de **Becicherec**, ajunge, cu 1.500 călăreţi, în fata **Timişoarei**. Îi ies în faţă 400 de călăreţi, cu Alfonso Perez şi Nicolae voievodul, şi 100 pedestraşi spanioli; în luptă, sunt ucişi 20 otomani. Losonczy plecase, cu câteva ore înainte, la **Lipova** spre a cere ajutor. Este găsit rapid de un emisar, trimis din cetate, şi se întoarce, prin pădurea de la Giarmata, închizându-se în cetate”¹⁵⁸.

1553, februarie 7: „Omul trimis de Petrovici, la beilerbeiu de **Timişoara**, s-a întors cu acordul reîntoarcerii lui Zápolya şi cu promisiunea că va primi cetăţile **Becej**, **Becicherec**, **Timişoara**, **Lipova** şi **Soimoş** (Fenuvesi L.1995, p. 669)¹⁵⁹”.

1566: „Vilayetul Timişoarei este împărţit în sangeacurile: **Timişoara**, **Lipova**, **Arad-Gyula**, **Cenad-Be-**

¹⁵⁷ AŞSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 327, 328

¹⁵⁸ Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 35

¹⁵⁹ Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 47

cicherecu (Mare, azi Zrenjanin), **Moldova, Pâncota-Ineu**”¹⁶⁰.

1595, august 25, Cosimo Capponi: „Azi, de dimineață, a venit vestea ocupării **Lipovei**, lângă Timișoara, o foarte bună cetate, și, dacă nu ar fi nevoie să altețe să meargă în Țara Românească, ar cuprinde Timișoara și tot ce stăpânește turcul în această parte de dincoace. Și ce este mai rău e că nu poate să trimită acestei armate patru mii de oameni într-ajutor, pe care, dacă i-ar trimite, ar fi speranța de a cuceri, prin ei, Timișoara. Și e sigur că izbânda, pe care ai noștri au avut-o după luarea **Făgetului**, a fost mult mai mare decât se credea, întrucât, pe o distanță de șaisprezece sau optsprezece mile italiene, nu se văd decât turci morți, și unul, pe care l-au luat prizonier, acum, la Lipova, declară că 6.000 au rămas pe câmpul de luptă, și cei doi begi vor fi aici, în astă-seară, și sunt oameni de seamă”¹⁶¹.

1595, august 26, Giovan Pietro Giordano: „Azi, dimineață, au fost conduși, în fața alteței sale Sigismund, doi begi, persoane de seamă, cu două steaguri, și alți 25 de turci, prinși în lupta de la **Făget**, unde este foarte adevărat că au murit 10.000 de turci. Acum, armata aceasta se află la **Lipova** și, acum două zile, a ocupat orașul, a rămas însă fortul acestuia, dar care nu poate să reziste, atât datorită vitejiei alor noștri, cât și pentru că au fost uciși, în această înfrângere, turcii care erau destinați pazei acestuia. Se spune că, pe 30 de mile italiene, nu se găsesc decât leșuri și turbane, căci au fost urmăriți până la Timi-

¹⁶⁰ Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 65

¹⁶¹ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București 1971, pp. 508, 509

șoara, la poarta căreia au ucis 20 de soldați, astfel că, pe acolo, slavă Domnului, lucrurile merg bine, și aceasta e din gura cuiva, care a fost de față la acțiune”¹⁶².

1595, noiembrie 26, Filippo Pigafetta: „Hotărârea dietei din urmă, de la **Brașov**, a fost ca să fie trimis Ștefan (Răzvan), voievodul Moldovei, cu oastea sa, de 1.000 de pedestrași și 600 de lăncieri, și cu trupe de ajutor, de la principe, în total, deci 5.000 de combatanți, și să-l alunge pe voievodul Ieremia, așezat de cancelar, de turci și de tătari, cu poruncă și către voievodul Țării Românești să-l ajute; ca domnul Silvio să rămână, cu trupa sa, și să ierneze la **Lipova**, cu scopul de a da asalt Timișoarei, cu toată armata care ar merge acolo, împreună cu principele, de cum va fi cu putință; până atunci, va merge fiecare să se odihnească de oboselile de acum”¹⁶³.

1595, decembrie: „Djafer pașa este numit beilerbei de **Timișoara**. „Mai sus numitul Djafer pașa, în rebiul-ahir (decembrie), intrând în Belgrad, a trimis la Timișoara pe beii de Alagea Hisar și Velcetrin și de Semendria, împreună cu zaimii lor, pentru a izgoni pe dușmanii maghiari, care atacaseră cetățile **Lipova**, **Ineu** și **Cenad**, din apropiere de Timișoara. De astădată, Sinan pașa, trimițând porunca lui Mehmed pașa, beilerbeiul de Anatolia, i-a încredințat acestuia conducerea treburilor de la graniță, iar Djafer pașa a fost însărcinat cu paza ținutului Timișoarei”¹⁶⁴.

¹⁶² AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București 1971, pp. 538, 539

¹⁶³ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București 1971, p. 554

¹⁶⁴ Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 110

1596, martie 2, Cosimo Capponi: „În direcția **Lipova** sunt trimiși ostași, în fiecare zi, și se mai aude că Deli Marcu a adunat împreună mai bine de 2.000 de haiduci liberi și a fost ales de toți drept căpitan general, și că apoi s-a mutat într-un loc puțin depărtat de Timișoara, de unde se așteaptă rezultate bune”¹⁶⁵.

1597, iunie 4, Alfonso Visconti: „Soldații din **Lipova**, bănuind pe căpitanul lor că ar trata predarea acelei fortărețe în mâinile turcilor, care, după cum se afla prin spioni, se adunau în acest scop sub Timișoara, l-au făcut prizonier și alțeta sa a poruncit să fie adus aici, la Alba Iulia, ca să facă cercetare, crezându-se că totul nu e decât o bănuială, deși se aude că, după arestarea acestuia, turcii aceia s-au reîntors la locurile lor, fără a mai încerca ceva”¹⁶⁶.

1598, octombrie 12: „Prea senine milostive rege, etc. Dăm de știre Măriei Tale regale, domnul și binefăcătorul nostru milostiv, că au venit la noi curierii noștri de la Vizir și de la oastea turcească, pe care i-am trimis, pe lângă solii domnului voievod al Ardealului și pe lângă solul nostru. care, de asemenea, este trimis cu aceiași soli ardeleni. Prin acești curieri ai noștri ne scrie solul nostru că solii domnului voievod al Ardealului au cerut vizirului, în numele stăpânului lor, ca să li se păstreze granițele țării lor, așa cum au fost în vremea împăratului Suliman, și, pe lângă aceasta, să li se dea cetățile **Lipova** și **Ianova**, și încă și Țara Românească să rămână sub ascultarea lor. Vi-

¹⁶⁵ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București 1971, p. 515

¹⁶⁶ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București 1971, p. 490

zirul, neîncumetându-se să primească acestea, i-a trimis la împărat, scriind scrisori atât către însuși împăratul, cât și către mama împăratului, ca împăratul să aibă în băgare de seamă acestea. Au și plecat cu acestea de la pașă, spre Constantinopol, precum ne-au spus acei curieri. În ce privește pe solul hanului, care a fost trimis la Măria Sa, împăratul creștin, aga ne scrie că s-a și întors și, cu dânsul, împreună, a venit un curier împărătesc cu acest răspuns, dând de știre că sunt trei boieri mari la Ostrogon, care așteaptă venirea pașei și a hanului. Dacă împăratul turcesc înapoiază Măriei Sale, împăratului creștin Agria, iar împăratul creștin înapoiază împăratului turcesc 64 de cetăți, care fuseseră luate de la turci, sau dacă nu vor așa, fiecare ce a luat să țină în pace, atunci vor face pace între dânșii. Iar dacă nici așa nu vor, atunci îi așteaptă la Ostrogon, vrând să le dea război și ceea ce Dumnezeu va hotărî în această luptă, să rămână ca hotărâre. Așa ne scrie acum solul nostru că, îndată ce se va termina această lună, se vor îndrepta [turcii] spre Ostrogon, iar data scrisorii pe care ne-o scrie este 13 septembrie, după calendarul nou, și înțelegem că, până acum, pașa este deja sub Ostrogon. Despre han, de asemenea ne dau de știre că toate prăzile și prinșii pe care le are, le-a trimis, prin Ablany-aga, la urdie, cu care a trimis și 5.000 de tătari. Astfel înțelegem și ne dumirim că pentru aceea, că vrea să se întoarcă înapoi, și de aceea trebuie să fim pe pază. Mai departe ce se mai întâmplă nu voi neglija să dau de știre Măriei Tale, domnul și binefăcătorul nostru milostiv”¹⁶⁷.

¹⁶⁷¹⁶⁷ Panaitescu, P. P., *Documente privitoare la Istoria lui Mihai Viteazul*, București 1936, pp. 61, 62

1599: „Andrei alesese **Sebeșul** ca loc de adunare a trupelor sale. Mai aștepta aici oști de la **Lipova**, **Ianova**, **Caransebeș**, precum și secui din scaunele Mureșului și Arieșului. Credincioșii săi îl sfătuiesc să fie prudent și să aștepte întăririle în tabăra de la Sebeș. Numai că dușmanii săi ascunși, printre care și generalul Gáspár Kórnis, au stăruit să se înainteze împotriva dușmanului, aflat în marș, până la **Sibiu**, pentru a fi siguri de acest oraș, de ale cărui fortificații să-și sprijine tabăra, să ridice acolo o întăritură și să amâne. cât mai mult, războiul printr-o defensivă înceată și negocieri, care să-l obosească pe dușman”¹⁶⁸.

1602, august 6: „Comandantul cetății **Oradea** scrie că „pașa de Anatolia a trecut Dunărea, la Panciova, cu oștile, și, unindu-și forțele cu Bekteș pașa, care era deja cu oastea sa la Gyula, a făcut tabără la **Timișoara** și vrea să jefuiască, să pustiască și să treacă prin foc și sabie tot acest ținut, adică de la **Oradea**, la **Lugoj** și **Caransebeș**, în jurul cetăților **Ineu** și **Lipova**, iar dacă s-ar ivi prilejul să asedieze una din cetăți, **Ineu** sau **Lipova**, și aceasta cu scopul de a ține în loc pe domnul Gheorghe Basta, de a-l întârzia și de a-l trage cu totul dinspre Țara Românească, așa ca aceasta să nu mai fie în puterea și stăpânirea lui”¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Academia Română, *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 3, *Istoriografia străină din secolul al XIX-lea*, București 1984, p. 71

¹⁶⁹ Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 140

1614, aprilie 16: „Turcii au atacat cu succes cetatea **Lipova**, din cauza trădării a doi români, dintre care un preot, care au fost pe loc omorâți”¹⁷⁰.

1614, iulie 1: „Bethlen Gabor, care slujise cu sinceritate împărăția (devlet), era totdeauna prieten cu prietenii și dușman cu dușmanii Porții. Având în vedere că, în afară de atașamentul arătat prin propria sa scrisoare, el a dat dovadă și de o purtare devotată, Bethlen s-a rugat pentru reînnoirea tratatului, care fusese încheiat pe vremea răposatului sultan Suleiman han. De aceea, în a douăzeci și treia zi a lui gemazi ul-evvel din anul susarăt (1 iulie 1614), a fost scris tratatul (ahidname), pe care îl solicitase. Clauzele acestuia sunt următoarele : „Odată cu moartea principelui din Ardeal sau datorită unei alte situații, dacă va fi nevoie ca principele să fie reînnoit, atunci potrivit înaltului firman va fi numit de către sultanat unul dintre cei mari, dintre transilvani, care va fi dorit și acceptat de către toți beii Transilvaniei și de către notabilii celor trei neamuri. Nu se va da crăia fără consimțământul notabililor și al raialei, dacă o vor solicita cei care nu au dreptul, precum nici celor care vor încerca să ia puterea prin uzurpare. Atâta timp cât principele, emirii și notabilii, precum și raiaua vor arăta ascultare, beii care sunt în vecinătate, precum și ostașii din împrejurimi nu vor ataca nici unul hotarele vilaietului Ardeal. Prizonierii vor fi înapoiți, dacă vor fi găsiți nevinovați. Satele și orașele de la hotarele cetăților **Solnoc** și **Gyula**, și **Ineu**, **Lipova** și **Timișoara**, care au dat odată haraci

¹⁷⁰ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, 1614-1636, București 1937, p.

celor din Solnoc și Gyula, și **Ianova** și **Lipova** și **Timișoara**, de asemenea și orașul **Dioszeg** (Dirsek), dependent de Solnoc, care a dat haraciul 2 și s-a supus în partea aceasta la turci, până la răscoala de dinainte, care izbucnise în Transilvania, fiind anexate părții acesteia Imperiului otoman, până la răscoala lui Sigismund Báthory, să-și dea dările lor obișnuite. Transilvanul să nu se amestece în nici un fel și să nu provoace gâlceavă și de asemenea să nu intervină în nici un fel... Dacă se află raiale care, plecând din Imperiul otoman, s-au dus în Ardeal, să fie trimise înapoi. Ca și mai înainte, Ardealul să-și trimită în mod sigur haraciul, după cum s-a angajat în trecut, iar cu voievozii Țării Românești și Moldovei să trăiască în unire și înțelegere, respectând condițiile de bună vecinătate și atunci când se va ivi dușmanul, să ajute, după cum va fi nevoie, la înlăturarea lui. De asemenea, dacă la hotarele Imperiului otoman, beii de aici vor cere, în caz de nevoie, serviciul său, al principelui Transilvaniei, să îndeplinească această slujbă și să dea ajutor cu sinceritate. Să nu fie atacate și călcate hotarele Transilvaniei, care au fost prevăzute din timpuri mai vechi, în tratatele și înțelegerile dintre principii din Transilvania și Viena. Nici unul dintre emirii maghiari, care sunt supușii principelui din Transilvania, să nu fie persecutat de cineva”.

1657-1660, Evlia Celebi: „Ghiaurii, mergând în Ardeal, au scos comorile îngropate, prețuite la patruzeci de milioane, și, strângând o sută de mii de ostași din țara secuilor și dintre ungurii-blonzi (de fapt Sazmadjar, sași) și din haiducime, precum și de la cehi și leși, de la suedezi, de la slavi, de la cazaci și ruși, de la austrieci și de la slovaci, și de la croați, și de la cei din Ungaria de Mijloc, s-au dus și au devastat cetățile numite **Lipova**,

Cenad, Făget și **Fenlac** din eialetul **Timișoarei**. Când aducătorii acestei știri au sosit la Poarta Devletului, atunci vizirul Budei, Kenan pașa, a fost numit serdar în aceste părți. / Serdarul mai sus numit, având optzeci de mii de oameni, s-a întâlnit cu oastea dușmană între cetățile numite **Arad** și **Lipova**, de pe malul râului Mureș. Cu voia lui Allah, oastea islamică a fost zdrobită, iar ghiaurii au ieșit învingători. Serdarul Kenan pașa a scăpat, fugind pe câmpia **Salontei**, cu multe mii de călăreți pe cai arăbești. Elgi-Husein pașa, la rândul său, aruncându-se în râul Mureș, a dispărut. În sfârșit, în această înfrângere au pierit zece mii de oameni. După aceea, Kenan pașa, cel învins, fiind mazilit de la Buda, serdariatul Budei a fost dăruit, fără tugra (monograma) împărătească, lui Seidi-Ahmed, pașa din Bosnia.

Ajungând mare serdar, Seidi-Ahmed pașa a fost trimis împotriva Ardealului, iar eialetul Bosniei a fost dăruit lui Melek-Ahmed pașa. Fără să țină seama de asprimea iernii din anul acela (1659-1660), gaziul Seidi-Ahmed pașa a pătruns, prin Porțile de Fier ale Ardealului, cu o oaste de douăsprezece mii de oameni, echipați ușor, și, întâlnindu-se cu cei o sută de mii de oameni ai blestematului de Rákoczi, care stătea în câmpia **Hațegului**, cu spatele la cetatea Kolțvar (Cetatea Colț a familiei Căndea-Kendeffy), a pornit la luptă. Atunci, Husein pașa, fratele vizirului de Timișoara, Siavuş pașa, atacându-i pe ghiauri prin mijloc, așa cum lupul flămând atacă oile, i-a măcelărit, într-o clipă, pe ghiaurii cu fața albă, pe zăpada albă, încât de sângele lor a topit și zăpada”¹⁷¹.

¹⁷¹ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, pp. 338, 339

1664, iunie 15-21: „Ordin al beilerbeiului pentru ca din vilayetul său să vină în tabăra sultanului călăreții din cetățile **Ineu, Timișoara, Lipova, Lenauheim, Lugoj, Făget, Vârșet, Panciova, Deta, Orșova, Mehadia, Kankik (?)**, **Sarde (?)**, **Bocșa, Ciacova și Ictar**, dar și azapii vechi și noi, inclusiv pedestrașii sus-ziselor cetăți, iar pe de altă parte, din **Caransebeș** să vină 70 de neferi, în frunte cu comandantul lor”¹⁷².

1685, aprilie 26, Antide Dunod, generalului imperial Schultz: „Am sosit, cu mare promptitudine, la **Satu Mare**, împreună cu trimisul prea înălțatului principe al Transilvaniei, ca să încerc să-i fac cunoscute, mai pe larg și amănunțit, intențiunile împăratului și să-i dezvălui dispozițiile turcilor, tătarilor și ale acestor regiuni, și să-i arăt cele ce trebuie făcute pentru acea ocrotire și înaintare... Așadar, să-și adune îndată trupe, măcar și până la 9.000, atât călărime, cât și pedestrime, cu câte tunuri va putea. Din **Satu Mare** să scoată pe ungurii ce sunt acolo și să-i ia cu sine, împreună cu domnul Csáki, căruia să-i dea comanda acestor unguri, și să coboare, cât mai iute, la orașul Debrețin, de la care va avea aprovizionarea necesară, ca și de la transilvani, la vremea sa, apoi să meargă la cetatea **Timișoara** și să o împresoare, și să nu lase să se introducă ceva în cetate, până la venirea forțelor mai mari, destinate asediului său, ocupând, totuși, în prealabil, castelul de la **Lipova**.

Din **Satu Mare**, să trimită doi ofițeri de credință neîndoioasă la preamăritul domn Teleki, generalul suprem al Transilvaniei, care să meargă, de-a dreptul, la **Șimlău** (Somlio), la domnul Francisc Bialis, căpitanul

¹⁷² Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 239

acestui loc, care le va da o escortă, până la sus-zisul domn Teleki, dintre care unul să meargă, apoi, la principele Țării Românești, și să vestească atât sus-zisului domn Teleki, cât și zisului principe, sosirea excelenței voastre și să afle, și de la unul, și de la celălalt, informațiile necesare și drumul pe care să-l urmeze excelența voastră, care va aștepta înapoierea lor în părțile timișorene, de unde nu va pleca, până nu se va organiza asediul, afară de cazul în care ar fi chemată excelența voastră fie de către principele Transilvaniei, fie de al Țării Românești, pentru apărarea lor și împotrivirea ce ar fi de opus tătarilor, de va fi necesară, despre care, totuși, sus zișii principii cred că nu va fi nici o primejdie”¹⁷³.

1688, Osman aga din Timișoara: „În sfârșit, în anul 1687, când fericitul Kogja Djafer pașa era comandantul cetății **Timișoara**, au venit, de la Înalta Poartă, la începutul lunii Sa’ban 1099 (21-22 iunie 1688) soldele pentru ienicerii din garnizoana cetății **Arad**, pentru cuirasierii și pentru tunarii sultanului (Suleiman al II-lea, 1687-1691), care trebuiau să fie aduse, de la **Timișoara**, la **Arad**. Dar cum noi eram înconjuțați, de jur-împrejur, de ținuturi dușmane și astfel drumurile erau nesigure, fericitul pașă a detașat unitatea mea, adică escadronul în-tâi, și mi-a dat ordin să însoțesc, cu oamenii mei, banii până la **Lipova**. Potrivit ordinului, am pornit așadar călare, cu steagul meu și cu oamenii mei, spre câmpia de la Baba Huseyin (câmpie lângă Timișoara) și, cu un ceas înainte de înserare, când îmi aliniam cei optzeci de oameni ai mei, a venit înălțimea sa Dja’fer pașa în persoană

¹⁷³ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VIII, București 1983, pp. 37, 38

și ne-a inspectat; apoi mi-a predat banii și ne-a pornit la drum, urându-mi noroc.

Așadar, am pornit călări și, întrucât distanța, de la **Timișoara**, până în cetatea **Lipovei**, este de zece ceasuri de drum, mi-am lăsat caii să se ușureze doar de două sau de trei ori, dar încolo nu am descălecat de loc. De dimineață, am sosit la **poarta cetății Lipova**, numită Poarta Timișoarei, și am predat banii, pentru a fi păstrați în cetate. Noi am fost încartiruiți în casele agalei și timari-oților din Lipova și am găsit o primire ospitalieră.

Acum, **Lipova este vestită** pentru viile ei și atunci era tocmai vremea cireșelor. Erau acolo, din belșug, cele mai minunate și gustoase cireșe; ocaua costa atunci doar o akce (monedă otomană de argint, care valora, inițial, 1/50 guruș sau piastru), dar nimeni nu se sinchisea și în piață se găseau grâmezii de cireșe. Așadar, am hotărât cu toții să mai rămânem aici și să ne săturăm de cireși.

În ziua aceea, cu puțin timp înainte de lăsatul serii, când eram cu toții mulțumiți în cvartirurile noastre, au venit husari maghiari din Transilvania, de-a lungul Mureșului, către cetate; au slobozit câteva focuri de pușcă și s-au împrăștiat. / În cetatea interioară, s-a sunat de îndată alarma și fiecare bărbat din cetate, care avea un cal, a încălecat și a pornit în urmărirea inamicului, într-o goană nebună. În cursul acestei urmăriri, ajungând în dreptul cetății **Șoimuși** (lângă satul Șoimuș, de pe malul drept al Mureșului), care se afla pe malul celălalt al Mureșului, mai sus de Lipova, pe un munte înalt, ne-au strigat oamenii din această cetate, care făcuseră din reședința lor, așezată pe o înălțime, o ambuscadă pentru dușmani, să nu mergem mai departe, pentru că inamicul voia să ne în-

tindă o cursă. În urma acestei înștiințări și pentru că se întuneca, nu am mai putut lua nici un prizonier. Ne-am întors în cetatea noastră și ne-am retras în cvartirurile noastre.

Noi, cei nou veniți, care eram aici ca oaspeți, nu bănuiam ce avea să se întâmple, între timp, cu **Lipova**. Dar beiul din Lipova și autoritățile locale trebuie să fi avut informații despre aceasta. Totuși, ei nu au destăinuit nimic nimănui și au ținut totul ascuns, pentru că numărul oamenilor din cetate, în stare de a lupta, nu era îndesulător. Căci, în diferite ciocniri, căzuseră vreo sută și mai bine de oameni sau fuseseră luați în prinsoare, astfel că nu mai rămăseseră acum nici trei sute de oameni cu totul. / În afară de noi, timișorenii, mai sosise la Lipova încă un agă, cu șaptezeci sau optzeci de oameni din cavaleria cetății **Ineu**, pentru a duce acolo știutele trimiteri de bani, astfel, adunând la un loc pe localnici și pe cei veniți din afară, rezultă o forță combatantă de cinci sute de oameni.

Dar, în dimineața zilei următoare, a răsunat, pe neașteptate, de pe dealul Cioaca Dănuș, pe care se aflau viile de la Lipova, sunetul trompetelor germane și toată populația din cetate a tresărit de spaimă. Fiecare ostaș s-a aruncat pe calul său și a vrut să iasă afară, în câmp deschis, dar porțile cetății erau bine zăvorite și nimeni nu mai putea ieși. / Era generalul Caraffa (Antonio Caraffa, 1646-1693, general feldmareșal imperial, comandant al oștilor imperiale din Ungaria Superioară), care înainta, cu ostașii săi germani. În iarna trecută, își așezase, în cvartirurile de iarnă din Transilvania, cele optsprezece regimente germane de infanterie și de cavalerie, care se aflau sub comanda sa. De acolo, plecase, în primele zile de

primăvară, și mersese, de-a lungul malului Mureșului, până la Lipova, și pusese să i se aducă, pe Mureș, în jos, parcul de artilerie, munițiile și tunurile.

Așadar, în timp ce, în zorii acelei zile, la **Lipova**, localnicii înspăimântați alergau care încolo, fiecare căutând să afle, de la celălalt, ce se întâmplase, noi, cei din afară, am făcut planul să trecem călare peste Mureș, spre Rodna și Ineu. Dar când am ajuns la podul de pe Mureș, a trebuit să constatăm că atât de la **Șoimuș**, cât și din defileul Mureșului, înaintau o mie, până la două mii sau chiar mai mulți haiduci și cătane și închideau drumurile. Prin aceasta, orice drum ne era închis și acum trebuia să rămânem în cetate, la bine sau la rău.

Am dat foc podului de pe Mureș, pentru că cetatea exterioară nu era apărată dinspre râu, pe când cetățuia propriu-zisă, adică fortificațiile interioare, erau constituite din palisade și aveau un perimetru restrâns, înconjurat de un șanț plin cu apă, și erau prevăzute cu trei sau patru bastioane mici, pe care se aflau patru, până la cinci tunuri. Dimpotrivă, fortificațiile exterioare erau formate dintr-o construcție vastă, alcătuită dintr-un șir de ziduri, cu câte-va tunuri și cortine. Incinta aceasta, înăuntrul căreia se aflau o mie sau două mii de case, era deschisă spre Mureș; zidurile mergeau, de jur-împrejur, de la Mureș, înapoi, până la acest râu.

Așadar, după cum am anunțat, generalul Caraffa, împreună cu ostașii lui, au înconjurat cetatea, din toate părțile, și a început asediul, fără să se slobozească nici o singură lovitură de tun și nici un foc de pușcă, în timp ce, din cetatea interioară, se trăgea neîncetat din tunuri și din puști, până seara. Mai multe trupe de apărare au pornit în

marș, s-au furișat prin locurile cu grădini, către avanposturile germane, și au deschis focul asupra acestora. Așa a trecut ziua. / Dar, în cursul zilei acesteia și în noaptea următoare, generalul a adus, din tabăra germană, nouă piese de artilerie grea și patru mortiere și a pus să le așeze la cinci sute de pași de zidul cetății exterioare. Cu aceste nouă tunuri și cu mortierele au început germanii să bombardeze cetatea, a doua zi, când se crăpa de ziuă; și, până în vremea rugăciunii de după amiază, făcuseră o breșă suficient de mare în zidurile cetății exterioare. Sub paza mai multor stegulețe de ostași, breșa aceasta a fost umplută, din interior, cu pământ, perne și saltele, dar cu toate acestea a fost doborâtă în curând de o nouă: salvă de tun. Așa s-a desfășurat bătălia, cu diferite alternative, și, după rugăciunea de după amiază, a urmat un asalt din exterior. Pe când trupele germane ajunseseră la breșă, cei mai mulți dintre oamenii noștri au alergat în grabă acolo și au apărut breșa cu focuri de arme și granate de mină. Dar, prin manevra aceasta, celelalte poziții au rămas descoperite și s-a primit știrea că husarii maghiari și sârbi, și haiducii se urcaseră, cu scările, lângă Poarta cea Mare și lângă Poarta Timișoarei, forțaseră porțile și pătrunseseră mai departe. Așadar, a trebuit, vrând-nevrând, să renunțăm la lupta pentru breșă și acum voiam să ne retragem în cetatea interioară. Dar, când ne-am apropiat, am văzut că ostașii maghiari și sârbi ne tăiaseră calea și ocupaseră și ulițele. În aceste împrejurări, nu ne mai rămânea nimic altceva de făcut, decât să ne croim drum prin mijlocul dușmarilor. Ne-am deschis astfel drum cu armele, spre cetatea interioară, și am ajuns cu bine acolo, dar am avut mari pierderi în morți și răniți.

În ziua următoare, s-a luptat cu avânt, până seara, și germanii au ocupat cetatea exterioară. În timpul acesta, s-au aprins pretutindeni incendii, provocate, în parte, de otomani și de ostașii din afară, și întregul oraș a ars, toată ziua și toată noaptea. Întrucât cetatea și orașul erau despărțite unul de altul numai printr-un șanț, turnul porții și mai multe case din cetatea interioară au luat foc; și astfel s-a întins incendiul, care se ridica în vâlvătaii. Având în vedere îngustimea cetății și a ulițelor, care erau înțesate numai cu vite, cai și oameni, ne temeam să nu pierim în flăcări. S-au trimis oameni, pentru a stinge turnul, care ardea și casele. Dar aceștia, fiind cățărați pe minarete și în podurile caselor, erau o țintă bună pentru puștile infanteriștilor germani din afară și au fost împușcați, unul după altul, astfel că noi ne-am găsit la mare ananghie.

De altfel, de partea cealaltă a șanțului, în apropierea cetății, se afla un caravanserai de piatră, al cărui etaj superior arsese, astfel că nu mai rămăseseră în picioare decât cele patru ziduri. Acolo și-au adus germanii mortirele și au început să arunce înăuntru granate, în timp ce, trăgând de pe acoperișurile caselor, peste șanț, ne împroșcau mereu cu un puternic foc de infanterie. Au pierit, astfel, timp de trei zile și trei nopți, un mare număr de oameni și de vite. Mie mi s-a încredințat un bastion, și anume poziția de luptă cea mai înverșunată din cetate. Acolo încărcam singur tunurile și le slobozeam sau trebuia să mă arunc singur în luptă, cu pușca în mână.

Autoritățile locale de la **Lipova** au văzut, atunci, ele înșile cum stăteau lucrurile și, în cele din urmă, s-au sfătuit asupra predării cetății. Ea a fost încuviințată și s-a ridicat, pe crenelurile cetății, steagul alb al capitulării.

Când cei de afară l-au văzut și au anunțat pe ofițeri, lupta a încetat și germanii au trimis un parlamentar. La întrebarea acestuia, ce voiam noi, i s-a răspuns din cetate: „Noi vrem să predăm cetatea. Prezentați-ne ostateci potriviți și noi, de asemenea, vă vom trimite oameni pentru a negocia capitularea”.

După aceea, au fost detașați doi ofițeri germani, doi căpitani, și trimiși în cetate. La sosirea lor, au fost trimise afară din cetate două agale din Lipova, cărora begul de Lipova le-a dat, ca dar pentru generalul Caraffa, un cal negru din grajdul său particular, împodobit cu o șea și cu un hamașament de argint...

În urma condițiilor capitulării, a început retragerea, fără arme, a bărbaților și femeilor din cetate. pe care am privit-o din bastionul meu. Ostașii germani se așezaseră pe două rânduri, din tabăra lor, până la cetate, astfel că ei au format, între lagăr și cetate ca o uliță, pe un parcurs de mai bine de un sfert de ceas. Au fost lăsați să iasă din cetate bărbații cu soțiile și copiii lor, câte patru sau cinci, în unele cazuri și mai mulți sau mai puțini, și, la poartă, li s-au luat armele pe care le aveau cu ei.

Pe când mergeau mai departe, fără arme, au fost împinși la o parte, cu brutalitate, de către ostașii care stăteau de-a lungul drumului, ici și colo, izolați sau câte doi, indiferent dacă era bărbat, femeie sau copil, și jefuiți pe loc. Dacă vreunul se împotriva sau se apăra, ei îl omorau și furau tot ce găseau la el. Astfel de exemple au fost curând imitate de ceilalți germani și, astfel, aceștia au ucis, afară, pe drumul care ducea spre lagăr, mulți bărbați și femei, și i-au jefuit. Unii chiar le spintecau trupurile și le

cercetau, dacă nu ar fi înghițit bani. Trupurile goale rămăneau zăcând pe drum.

Ofițerii germani voiau, ce-i drept, să împiedice aceste cruzimi, dar nu și-au putut impune autoritatea. După cum am văzut eu însumi, generalii au împușcat, de sus, de pe cai, chiar bărbați care jefuiseră și ucisese un musulman. Totuși, ceilalți nu se sinchiseau de aceasta și au jefuit mai departe pe turci. / Când, în cele din urmă, am plecat și eu, împreună cu begul, cu kadiul și cu notabilii din Lipova, șaizeci de oameni, cu totul, am fost păziți și conduși de generali și de ofițeri, care mergeau călări înaintea noastră și în spatele nostru. Totuși, ostașii trăgeau de haine, la dreapta și la stânga, pe unii dintre ai noștri și voiau să-i rețină.

Când am ajuns la cortul generalului Caraffa, nu mai era nimeni acolo, în afară de noi, astfel că nu știam nimic de ceea ce s-a putut întâmpla cu cei care veniseră înaintea noastră. În ziua aceasta, ca și în noaptea următoare, am fost înconjurați și păziți de ostași. Apoi, în dimineața următoare, a venit un general, care ne-a numărat, cu de-amănuntul, și, după aceea, ne-a trimis mai departe, câte doi, trei sau chiar cinci oameni împreună, cu câțiva ostași. Generalii și coloneii, ca și ceilalți ofițeri, până la locotenent, au fost luați toți în prinsoare. Generalul Caraffa n-a lăsat liber nici un singur musulman, care fusese în cetatea Lipova: ofițeri bogați sau săraci, tineri, tinere și alte femei. A lăsat numai vreo sută de oameni săraci, bărbați bătrâni și femei, care au fost încărcați în căruțe și trimiși la **Timișoara**.

Împreună cu un musulman din **Ineu**, am fost predat unui german și trimis ofițerilor din regimentul de in-

fanterie al generalului principe Ludovic. În cortul în care am fost aduși, am văzut doi ofițeri, amândoi cu gradul de locotenent. Discutau unul cu celălalt care din ei să capete pe unul din noi, dar nu se puteau înțelege. În cele din urmă, și-au scos zarurile și ne-au tras la sorți. / Întrucât, prin capitulare, se acordaseră cetății Lipova condiții atât de înjositoare, în desperarea sa, fiecare musulman a strâns, în grabă, atâtea lucruri câte putea duce cu sine, iar restul a rămas în cetate. Totul se petrecuse într-o zăpăceală cumplită; nimănui nu-i păsa de avutul lui și de proviziile lui, ci fiecare se străduia numai să-și scape viața. Toti au luat-o la fugă și și-au lăsat în urmă odăile și lăzile deschise. Într-adevăr, am văzut cu proprii mei ochi cum cele mai grozave obiecte de preț, ca să nu mai vorbim de alte lucruri, zăceau din belșug, risipite și nebăgate în seamă, iar lăzile descuiate. Desigur, câțiva oameni, în speranța de a putea păstra totul, împachetaseră o mulțime de lucruri și le duceau în spate.

Și tovarășul meu de acum, un om de rând din cavaleria cetății **Ineu**, în iluzia deșartă de a putea ridica de aici o pradă ușoară, a luat cu el o mulțime de lucruri și le-a scos afară din cetate. Dar stăpânul său de acum și-a însușit de îndată tot ce acesta avea asupra sa; și, pentru a vedea dacă nu mai avea încă ceva la el, l-a pus să se dezbrace și i-a scotocit toate hainele”¹⁷⁴.

1696, Luigi Ferdinando Marsigli: „Hotărându-se **asediarea Timișoarei**, sub comandamentul electorului de Saxa, s-a socotit necesar să se stabilească comunicația cea mai scurtă cu puțință, între Petrovaradin (oraș pe Dunăre,

¹⁷⁴ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VIII, București 1983, pp. 67-72

în Serbia) și Timișoara și Titel, la vărsarea Tisei în Dunăre. Împotriva părerii unanime, aceasta s-a înfăptuit cu cea mai mare tehnică și cu muncă multă, între atâtea ape curgătoare, după cum se arată în planuri, atât în ce privește construcția podului, cât și varietatea lucrărilor de fortificație, ridicate pentru a-l apăra. / Am fost numit comandant al acestui pod, pentru a păzi trecerea, cu un corp de trei mii de infanteriști și opt sute de călăreți; întrucât sultanul se arătase cu întreaga sa armată, spre **Beciche-recul Mare** și că flota turcilor, ce pătrunsese pe Tisa, aducea vaselor noastre pagubele pe care le prevăzusem și le arătasem în consiliu, deși se afla acolo generalul Guido Stahremberg, cu un efectiv bun, de peste o mie de oameni, pentru a acoperi confluența Tisei cu Dunărea și a mă ajuta la Valjova, dacă sultanul ar fi încercat să ne în-lăture, cu toate forțele sale, de pe podul atât de necesar de pe Tisa.

A început, totuși, **asediul Timișoarei**; dar sultanul, înaintând, între râul Bega și Timiș, electorul de Saxa a trebuit să ridice asediul, greu și din cauza transportului îndelungat cu alimente, socotind că ar fi mai bine să meargă în întâmpinarea puternicului inamic. Dar aceasta a provocat o acțiune militară defavorabilă creștinilor, a cărei cauză a fost atribuită poziției favorabile, ocupate de turci, sau măsurilor proaste, cu privire la ordinea de bătaie a creștinilor, sau neorânduiei în care aceștia au atacat pe acei turci. Acolo a fost rănit mareșalul Heissler, având un picior rupt de o lovitură de muschetă. Fiind dus, de acolo, până la Seghedin, prin câmpie, în plină arșiță, fără să se fi luat nici o măsură de precauție, rana s-a gangrenat. Și eu, fiind chemat acolo, de la postul meu, spre a deschide o nouă trecere pe Bega, pentru trupele care ve-

neau din Brandenburg, am găsit pe generalul Heissler într-o stare nenorocită. După ce i s-a tăiat piciorul, generalul a murit.

Trupele din Brandenburg, care se pregăteau să treacă râul Bega, aduceau un ajutor însemnat armatei imperiale, ca și mine, cu efectivul meu de la Valjievo, pe care l-am trecut cu bărcile. Căci podul acela a fost aruncat pe Bega și înzestrat cu mai multe tunuri de campanie. / Ieșind din bălți sau din mlaștini pe o câmpie întinsă, mi-am rânduit bine trupele în ordine de bătaie, pentru a ține piept cavaleriei ușoare turce și tătare, care venea să mă atace; nu m-a putut împiedeca să fac joncțiunea cu grosul armatei, de care se temeau. Dar cunoașterea ținutului și a terenului dintre mlaștini mi-a asigurat succesul, care ar fi avut un răsunet mai mare, în fața lumii, dacă nu l-ar fi supărat pe mareșalul Caprara din cauza dușmăniei ce nutrea față de mine.

Aceste marșuri și contramarșuri, de la Tisa și de la Dunăre, până la **Timișoara** și prin tot ținutul care ținea de cetatea aceasta, a dat prilej întregii armate să mărturisească, căci Marsigli sfătuisă să se execute, în campania precedentă, acest marș, care ar fi putut salva **Lipova**, pe Veterani, **Caransebeșul** și ar fi dus la victorie. / Electorul de Saxa își mușca mâinile, văzând că nu voiau să-mi execute planul, nici să se folosească de dispozițiile pe care le luasem pentru el. Și, ajungând la Viena, a spus împăratului: „Dacă s-ar fi luat în seamă, în campania precedentă, cele propuse de Marsigli, treburile maiestății voas-

tre și faima mea s-ar fi aflat într-o stare mai bună; nici bietul cavaler nu ar fi suferit atâtea persecuții”¹⁷⁵.

1703: „De îndată ce eparhiile se organizează pe bază de lege, delimitându-li-se teritoriul, episcopiile de la **Lipova** și **Becicherec** se vor concentra, contopindu-se cu episcopia-mitropolia Timișoarei; cea de la Vârșeț revine la **Caransebeș**, iar cele de la Gyula și Inău sau Ienopole se vor contopi, formând, de la 1703, **episcopia Aradului**”¹⁷⁶.

1732: „Monument de arhitectură și pictură, **biserica ortodoxă română din Lipova** este, incontestabil, „cea mai complexă”, dacă nu și cea mai măreață mărturie a artei vechi românești din Banat, provincie istorică nu îndeajuns studiată și cunoscută. Dacă transformările suferite de monument, în urma „pseudo-restaurării”, efectuată între anii 1928 și 1930, „au denaturat compoziția barocă din veacul al XVIII-lea”, după cum, pe bună dreptate, observă arh. Eugenia Greceanu, biserica ortodoxă română din **Lipova** rămâne extrem de interesantă și importantă prin pictura sa, o remarcabilă antologie a artei vechi din Banat, datorită celor trei componente: stratul de frescă, din jurul anului **1400**, din care sunt vizibile azi două panouri, reprezentând pe sfinții Pahomie și Teodosie, aflate în pronaos, pictură semnalată de Nicolae Iorga în timpul lucrărilor de restaurare din 1928-1930, stratul al doilea de frescă, din **1732**, de pe pereții naosului și în exterior, deasupra ușii vechi de intrare în biserică, iconostasul din

¹⁷⁵ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VIII, București 1983, pp. 61, 62

¹⁷⁶ Cotoșman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeșului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeș 1941, p. 82

1785-1796, opera lui Ștefan Tenetchi, primul pictor, în accepțiunea apuseană a termenului, din secolul al XVII-lea bănățean... / În ceea ce privește biserica de la **Lipova**, luând în cercetare vechea inscripție, cu numele zugravului, Viorel Țigu, stabilește că, alături de Nedelcu Popovici, au lucrat la împodobirea acestui monument zugravii Șerban Popovici și Radu Popovici”¹⁷⁷.

1815: „Mișcări de Unire în Lipova, în anii 1815, 1816 și 1831. / Unii dintre neodihniții din eparhia Aradului, nu înceată de a ponegri, la toate răspântiile, biserica unită, care, după părerea lor, ar fi lucrat, cu mijloace violente și necreștinești, pentru lățirea unirii în județul Aradului, în anii 1834-1835, s-au năpustit cu deosebire asupra memoriei marelui nostru Arhiereu, de pe acele vremuri, Samuil Vulcan. / Nu vom încerca o polemică zadarnică cu acești incorigibili, care, în loc să își apere turma lor de sectele adventiste, tocmai în eparhia Aradului foarte lățite, ne atacă cu mârșave arme pe noi, uniții, care nu dorim altceva decât să fim lăsați în pace, ca să propovăduim Evanghelia păcii și a dragostei credincioșilor noștri. Lupta fratricidă, pornită nu din partea noastră, noi o socotim de o mare crimă națională, de aceea o detestăm și la nici un caz nu ne lăsăm târâți în vârtoarea ei. Dar pentru apărarea memoriei neprihănite a acelui mare bărbat al neamului românesc, vom remarca aici unele întâmplări din viața lui, din care se va vedea, de o parte, care a fost adevăratul motiv al mișcărilor spre unire, în părțile Aradului, adecă în primul loc: „nefaria” fără seamăn a sâr-

¹⁷⁷ Medeleanu, Horia, *Perspectivă nouă asupra picturii din biserica română din Lipova (județul Arad)*, în *Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice și de artă*, București 1981, p. 83

bilor, cum s-a exprimat Moise Nicoară, iar de altă parte se vor vădi frumoasele sentimente de recunoștință ale unor oameni de bună înțelegere, cum se văd că au fost **românii din Lipova** de atunci.

Într-o scrisoare din 1 octomvrie **1815** și iscălită, în numele tuturor, de către Lazar Roșu, așa îl agrăiesc pe Vulcan: / „Nici un loc și nici o limbă drept vorbitoare, virtuțile, sânguința și dragostea Preaosfinției Voastre, mărite Doamne, spre ridicarea și dignitatea Gintei cei de un sânge și de o limbă cu Preaosfinția Voastră și spre asemănarea și numărarea acestei căzute nații, ceale vestite astăzi pe coaja pământescului trup, nici un om și nici o limbă poate să ascundă. / Multe veacuri vor trece și așa heroic și dumnezeiesc bărbat nu se va naște, cu adevărat și fără nici o îndoire te putem numi alt Moisi, căci cu toiagul sânguinței desparți marea, nu cea roșie, ci cea neagră a neștiinței și a barbariei, de treci pre noul Izrail din Eghiptul prostiei și a mișelității, în câmpia luminării și a virtuții, spre a se satura de manna creștineștii învățături și a se adăpa din izvorul cel cu multă osteneală a multor bărbați, anume îi săpat și curățit, a se adăpa zic, ca să poată fi și el creștin adevărat și credincios supus Preamilostivului său Monarh până în zi de moarte, cu toată inima”.

După aceste, se plâng că Grigorie Obradovici, fostul director școlar, pensionându-se, s-a așezat în **Lipova**, fiindu-i soția de acolo, și a început să facă zavistie între creștini. Românii, 650 de case, au trăit până acolo bine cu grecii și sârbii, aceștia numai 40 de case; dar Obradovici a început a-i batjocori pe români, zicând că ei nu sunt viță de romani, ci strămoșii lor au fost numai robii acelora și

altele, iar căpătând ei un învățător român, cu numele Petru Scăiușan din **Arad**, care a început să învețe pe pruncii lor și românește, și, în joia canonului celui mare, 31 martie, a pus pe un prunc să „cetească catismele românește, spre înțelegerea poporului, dar Obradovici i-a smuls din mână psaltirea cea românească și i-a dat pe cea sârbească, să cetească, zicând că în strana cea dreaptă numai sârbește se poate ceti. / La Paști, începând preotul Partenie Popovici să cânte românește troparul: „Învierea ta, Hristoase”, toți sârbii și grecii s-au întărtat și l-au pârat la episcop. De aici, certele au fost neîntrerupte și după ce nici protopopul nu le-a putut aplana, a ieșit la fața locului însuși episcopul (Pavel Avacumovici, sârb și el) de la care românii au cerut: / 1). Ca în strana dreaptă să se cetească românește și în cea stângă sârbește. / 2). Cantorii să fie români. / 3). Să iasă cei streini afară, care nu sunt din statul bisericesc (aluzie la Obradovici). / 4). Slujba Sf. Liturghii să se facă românește. / Însă Episcopul nu numai că nu le-a împlinit cererea, ci și urâte vorbe, nu „ca un păstor sufletesc, le-a spus, adecă: cui nu îi place aici, să se ducă la **Chesinți** (un sat românesc lângă Lipova) că acolo e tot românește, măcar și la dracul!”. Despre Obradovici a zis că „bine a făcut. Le-a predicat despre pace sârbește, căci nu știe românește și le-a tălmăcit vorbirea un preot. Evanghelia a poruncit să se cetească românește, când se cetește apostolul sârbește și viceversa. / În urma acestora au dat cauza unui avocat, cu numele Szántó, și au mers și la comitele suprem Almási, care i-a trimis la vicecomitele, ca să îi judece în congres (congregația comitatului) și să le facă după a lor dorință. / Obrado-

vici¹⁷⁸ voia cu tot prețul să scoată pe învățătorul Petru Scăiușan din post, zicând că e unit și să aducă un sârb în locul lui. Asemenea, și giecii vor să-l scoată din oraș, dar lor le plăcea mult de el, ba încă doresc să li se mai dea unul, dar tot român. De aceea, cu genunchii aplecați, îl roagă pe Vulcan să le ajute în grabă unde și cum poate să nu își piardă învățătorul și să mai capete unul tot român. Se roagă dară cu fierbinți lacrimi și suspinând să fie primiți sub acoperemântul său și, ca un nou David, să lovească pe Goliat, cel ce virea să batjocorească neamul lui.

„Strigăm, iarăși, tot norodul român din **Lipova**: ajută-ne, Preaosfințite Doamne, a le vedea acestea toate, că gândim, cu vremea, din mila lui Dumnezeu și a Prea înălțatului Monarh, să te avem toți păstor și să vadă, de astădată, că nefiind cum ne zic ei, uniți, i-am biruit dar să nu ne batjocorească, că de frica lor ne-am unit, acum au trecut vremile cele fabuloase, ci, încet, nepomenindu-se oamenii cu mai mare număr, gândim a avea un obicei și credință și un păstori, însă deodată nu putem. / Noi, toți românii din **Lipova**, ne încredințăm dragostei și acoperământului Preaosfinției Voastre, cu toată inima și spre aceasta, îngenunchind, te rugăm un milostiv sfat de îndreptare în calea noastră, ca să... avem drept de a căuta mai departe pofta noastră, au mai bine să tăcem, cât mai curând, prin vreo scrisoare binevoiește a ne urma. că pre alt ajutor și povățuilor nu avem”.

¹⁷⁸ Este de însemnat că Obradovici s-a purtat foarte bine față de români, ba se credea chiar că e român, de aceea s-a bucurat de sprijinul Episcopului Vulcan, dar se vede că, după pensionare, i-a revenit firea cea sârbească, de a urî pe români, căci, deh!, leacul din fire nu are lecuire!

În doua scrisoare, din 7 ianuarie 1816, iscălită tot de: „Lazar Roșu, jurat și ctitor împreună cu toți românii din Lipova”, cer sprijinul lui Vulcan ca să fie numit director școlar la **Lugoj** profesorul Ioan Mihuț (a și fost numit, în acel an) căci, fiind acesta director, „fără nici o îndoială, după pofta Preașfinției voastre toate vor urma, că acesta e jertfit pentru neam” și „fie Mihuț director, apoi va fi o turmă și un păstor”. Iară mai sus, ziceau: „Fie binecuvântat Dumnezeu și preamărit că te dăruie nouă, românilor, pe Preașfinția Ta, păstor adevărat duhovnicesc, spre aducerea cuvântătoarei turme în staulul cel de Cuvântul lui Dumnezeu făcut. Iară mai vârtos, căci între toate celelalte proprietăți, te dăruie și cu așa inimă iubitoare de neam, și cu acestea toate la împlinire după să le poți aduce“. / A treia scrisoare, din 21 august 1831, era iscălită, în numele a tot poporul românesc din **Lipova**, de același Lazar Roșu, acum local director și încă 24 de inși»¹⁷⁹.

1881: „Conspectul premiaților la expozițiunea română din Sibiu, 1881. / Medalia de aur (unică), / Institutul „Azilul Elena Doamna”, **București**, pentru organizațiunea excelentă, manifestată prin obiectele expuse în total.

Premiul clasa I. / diploma de onoare, / 23). Școala normală (pedagogică) de la „Azilul Elena Doamna”, caligrafia, desemnuri și alte lucrări de mână, **București. / 24).** Școala profesională de la institutul „Azilul Elena Doamna”, costume naționale și broderii, **București. / 25).** Școala de pictură de la institutul „Azilul Elena Doamna”, desemnuri cu creionul, acuarele și pic-

¹⁷⁹ *Vestitorul*, Anul II, nr. 21, Oradea 1926, pp. 4-6

tură în olei, **București**. / 26). Școala primară de la institutul „Azilul Elena Doamna”, caligrafia și lucrări de mână, **București**. / 27). Stoica G. Maria, materia de haine, **Cernat**. / **Premii în bani**: / 1). Fara Ana, cusături, **Miercurea**. / 2). Pap Iulia, învățătoare, 1 față de masă, **Năsăud**. /

Premiul clasa II / medalie de bronz: / 1). Antoniu Vasile, pantofar, **Brașov**. / 2). Anisu Clement, pantofar, **Bistrița**. / 3). Ardeleanu Vasile, mașinist-sodal, **Sibiu**. / 4). Ardeleanu Ioan, olar, **Lipova**. / 5). Bidu Ioan, croitor, **Brașov**. / 6). Bichișanu Cristofor, cojocar, **Lipova**. / 7). Bogoiu George, cojocar, **Lipova**. / 8). Brata Iosif, olar, **Lipova**. / 9). Cheresi Vasile, pantofar, **Sibiu**. / 10). Ciurea I. A., farmacia, **București**. / 11). Colbazi Theodor, proprietar, vinuri, **Cut**. / 12). Comanescu Iacob, butnar, **Apoldul-inferior**. / 13). Copăceanu Dumitru, pielar, **Sibiu**. / 14). Crucitia Florian, croitor, **Sibiu**. / 15). Culeni Dumitru, cojocar, **Sighișoara**. / 16. Daina, frații, olari, **Lipova**. / 17). Danciu Teotor, pantofar, **Nadeșa**. / 18). Diaconovici Vasie, cojocar, **Bocșa-montană**. / 19. Domnariu Nicolae, cizmar, **Sibiu**. / 20). Dusoiu Ioan, fabrica de bumbacuri colorate, **Brașov**. / 21). Etves Nicolae, pielar, **Făgăraș**. / 22). Făgărășan Ioan, croitor, **Sibiu**. / 23). Fejer George, puști, **S.-Regen**. / 24). Foica Petru, funar, **Săliște**. / 25). Fulea Ioan, cojocar, **Săliște**. / 26). Gottloff Nicolae, fabricant de lumini de ceară, **Turcheș**. / 27. Gavosdea Nicolae, pantofar, **Cluj**. / 28). Gavra Alesandru, faur, **Vărzari**. / 29). Grecescu Alesandru, tipograf, **București**. / 30). Imbarus Nicolae, pantofar, **Sibiu**. / 31). Israil Ioan, masar, **Rășinari**. / 32). Lazar George, butnar, **Turda**. / 33). Lobonț Nicolae, oțet, **Abrud**. / 34). Lucuța Grigore, pipe de lut, **B.-Joseni**. /

35). Martinovici & Fiul, conserve, **București**. / 36). Moga Vasile, masar, **Apoldul-superior**. / 37). Moldovan George, pălărier, **Făgăraș**. / 38). Moldovan Dimitrie, pălărier, **Făgăraș**. / 39). Mihailovici Petru, croitor, **Arad**. / 40). Misica George, pantofar, **Sibiu**. / 41). Musteți Gîrgore, cojocar, **Ciacova**. / 42). Neagoe Alecsiu, vinuri, **Michesasa**. / 43). Onișor Teotor, proprietar, cărămizi și țigle, **Blaj**. / 44). Orgidan & Farcaș, ghete, **Brașov**. / 45). Petruț Vasile, pantofar, **Sibiu**. / 46). Pop Teodor, pantofar, **Brașov**. / 47). Pop Ioan, rotar, **Turda**. / 48). Pop Constantin, cofetar **Brașov**. / 49). Pop George, funar, **Beiuș**. / 50). Popea Ioan, fabricant de lumini, **Satulung**. / 52). Popescu Napoleon, pălărier, **Buzău**. / 53). Popovici Constantin, pantofar, **Lipova**. / 54). Reuniunea pielarilor, **Porcești**. / 55). Rosica Nicolae, cizmar, **Alba-Iulia**. / 56). Ruschilă Oprea, cojocar, **Săliște**. / 57). Săbădeanu I., ghețe, **Brașov**. / 58). Simoneti Simion, pantofar, **Săliște**. / 59). Simoneti Iosif, cizmar, **Sibiu**. / 60). Simtion Emilia, etablisamente de împletituri, **Sibiu**. / 61). Societatea „Hebe”, **S. Georgiu**, ape minerale, **Năsăud**. / 62). Societatea pentru exploatarea produselor forestiere, **Năsăud**. / 63). Stănescu Mircea, avocat, vinuri, **Arad**. / 64). Tipografia, seminarială **Blaj**. / 65). Todosan Vasile, pantofar, **Sibiu**. / 66). Tomi Dumitru, curelar, **Teaca**. / 67). Vestemianu Ioan, croitor, **Sibiu**. / 68). Vintilă Emil, pantofar, **Sibiu**.

Diploma de recunoștință: / 1). Alutanu Irina, diferite obiecte din industria de casă, **Beiuș**. / 2). Antal Irina, diverse lucruri de mână, **Beiuș**. / 3). Bădilă Ivana, taburet, **Sibiu**. / 4). Barabaș Elena, As. El. D. caligrafie și desemnuri. / 5). Barbolovici Alimpiu, vinuri, **Șimleul Sibiului**. / 6). Berarin George, vinuri, **Lipova**. / 7). Bârsean A. Maria, materie de haine, **Turcheș**. / 8). Boiu Caliope,

perină de canapea, **Sibiu**. / 9). Boier Ana, oțet, **Aiud**. / 10). Bologa Maria, taburet, **Sibiu**. / 11). Borlodian Rosa, capot, **Arad**. / 12). Bran Ioan, tabac, **Unimăt**. / 13). **Bucevschi Epaminonda**, pictor, tablou, **Cernăuți**. / 14). Caluda Victoria, elevă la „Azilul Elena Doamna”, caligrafie și desemnuri, **București**. / 15). Cinteș N. Maria, surtie, **Săliște**. / 16). Coroianu Pop Carolina, mapă de mătasă, **Cluj**. / 17). Cosma Maria, perină de canapea și masă de fumat, **Sibiu**. / 18). Cosma Maria, diverse semințe, **Supurul superior**, / 19). Cosma Andrei, grâu de toamnă, **Supurul superior**”¹⁸⁰.

1893: „Subscrișii, prin aceasta aducem mulțămîită publică domnilor care, la ocaziunea jubileului de 25 de ani al **Societății române de lectură din Lipova** au contribuit la fondul aceleia cu generoasele lor ofrande mărinimoase. / Spre mulțumirea domnilor contribuienți, aducem totodată la cunoștință că magistratul societății, în ședința sa din 6/18 ianuarie, a întregit, din mijloacele societății, suma încursă până la 101 florini 50 cruceri, cu care apoi a subscris și solvit o acțiune la înființanda **bancă „Lipovana”**, pe numele Societății române de lectură. / Lista contribuienților este următoarea:

David P. Simon, comerciant în **Lipova**, 10 florini; / Dimitriu V. Păcățian, comerciant în **București**, 20 lei – 9 florini 47 cruceri; / Zeno Mocsonyi, mare proprietar, 5 florini; / Dr. Nestor Opreanu, avocată în St. **Miclăușul mare**, 5 florini; / Iuliu și Alecsandru Tuducescu, în **București**, 10 lei = 4.18 florini; / Dr. Aurel Halici, medic în **Lipova**, 4 florini; / Alexandru și Eugen Mocsonyi, mari proprietari, 4 florini; / Dr. Ioan Suciu, avocat în **Arad**, 8

¹⁸⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 117, Brașov 1881, p. 3

florini; / Aurel Savici, comerciant în **Lipova**, Nicolau Șerban, Georgiu Savici, notar comunal în **Ujtaiu**, Gavrilă Papp, din **Șoimoș**, Isidori Georgeovici, din **Secaș**, Floria Budiu din **Zam**, fiecare câte 2 florini; / Georgiu Georgevici, industriaș în **Lipova**, 2 florini 50 cruceri.

Apoi, **câte 1 florin**: Zaharie Halici, paroh în **Berza**, / Terentiu Oprean, din **Lipova**, / Vasiliu Muntean, industriaș în **Lipova**, / Iosif Vuculescu, paroh în **Soinos**, / N. N. din **Radna**, / N. N. din **Pauliș**, / doamna văduvă Maria Barna, din **Lipova**, / Al. Ciugudean, din **Bruznic**, Aug. Berian, din **Lipova**, / Al. Cujedan, jude comunal în **Silindia**, / Constantin Cismaș, adjunct în **Lipova**, / Teodor Suricescu, notar comunal în **Sistarovecz**, / Hermina Suricescu, din **Sistarovecz**. /

Teodor Marcu, industriaș în **Lipova**, 60 cruceri. **Câte 50 cruceri**: Gr. Marienescu, / Val. Oprean, / I. Tudulescu, / Al. Popp, / Isaia Vuia, / Constantin Petrovici, / Iul. Marcovici, / Nic. Roșu, / Nic. Căprucean, / St. Hodagiu, / I. Fogaraș, / P. Caciuca, / I. Labasian, pădurar în **Petriș**, / G. Suciu, pădurar în **Labeșeț**, / G. Toplăda, notar pensionar din **Secaș**, / I. Muntean, adjunct notar în **Dorguș**, / Ios. Iorgovici, paroh în **Ioverd**, / G. Toni, învățător în **Cuveșd**.

Câte 40 cruceri: G. Botta, paroh în **Dorgos**, / At. Suciu, paroh în **Labășinț**, / Iul. Nestor, / P. Papp, / At. Barna, / Part Sulegia. / **Câte 30 cruceri**: Eft. Ciorogar, / Eft. Vuia, învățător pensionar. / Georgiu Mateiu, arhitect 50 cruceri. / Total. 85 florini 85 cruceri. / Dr. Aureliu Haulică, președinte / Aureliu Saviciu, casar”¹⁸¹.

¹⁸¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 14, Brașov 1893, p. 3

1885: „Vineri, la 1 mai nou, pe când poporul era aduna la târgul de țară în **Lipova**, pe la 9-10 ore, ziua, a izbucnită un foc înfricoșat în comuna **Spata**, comitatul Caraș, Banat. Satului fiind așezat pe deal și având numai patru fântâni, aproape jumătate a devenit pradă flăcărilor. Biserica, fiind toată de lemn, încă a ars până în fundament, clopotul s-a topit scrum, iar celelalte rechizite bisericești mai toate s-au mântuit, Între casele și averile arse sunt și casele preotului, ale crâșnicului etc. Paguba s-a prețuit la aproximativ la 10 mii florini”¹⁸².

1893: „Cu ocaziunea petrecerii aranjate, la 7/19 ianuarie, de junimea română studioasă din **Lipova**, care, pe lângă un succes moral, a avut un rezultat frumos și material, au incurs următoarele suprasolviri și oferte, care, amăsurat destinației petrecerii, s-au și transpus mult stimatei doamne Elena Hamsea, casiera înființândei **Reuniuni a femeilor române din Lipova**:

De la stimata doamnă Aurora N. Perlea, din **Brăila**, 20 franci. / Iluștrii domni Alexandru și Eugen Mocsonyi, 6 florini; / Domnii: Emanuil Ungurean, avocat în **Timișoara**, 5 florini; / Dr. Putioiu, protopop, 3 florini; / Svetozar Sârbu, notar în **Ciacova**, 3 florini; / doamna Victoria Marienescu, 2 florini; / Iulia Doje, 2 florini; / Gustav Vannai, notar public, 2 florini; / Dr. Aurel Aulic, medici oraș, 2 florini; / Ioan Tuducescu, docinte, 2 florini; / Al. Gebhardt, avocat în **Lipova**, 4 florini; / doamna Sofia Petrescu, din **Remetea**, 2 florini; / Sofia Beleşiu, din **Radna**, 2 florini; / Al. Maniu, notar pensionat, din **Lugoj**, 2 florini; / Iosif Daliciu, preot în **Capolnaș**, 1 florin; / Nic. Avram, docinte din **Totvaradia**, 1 florin; /

¹⁸² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 101, Brașov 1885, p. 3

Aug. Hamsea, protosincol în **Arad**, 2 florini; / Voicu Hamsea, protopop în **Lipova**, 2 florini; / Ecaterina Scalla, din **Lipova**, 2 florini; / Iacob de Rác, comerciant în **Lipova**, 2 florini; / Ioan Groza, preot în **Firighiaz**, 1 florin; / Cons. Dajevits, din **Lipova**, 2 florini; / Parteniu Popovici, din **Lipova**, 2 florini; / Const. Crăciun, docinte, din **Lipova**, 1 florin; / Romul Nestor, din **Arad**, 1 florin; / Al. Ciugudean, oficiul domin. **Bruznic**, 1 florin; / Fr. Kishalmy, avocat în **Lipova**, 1 florin; / Ioan Crișan, preot în **Căpruța**, 1 florin; / Nic. Grünzweig, notar în **Lipova**, 1 florin; / Izidor Gyorgyeviciu, notar cercual în **Secaș**, 1 florin; / I. Munteanu, candidat de notar în **Dorgoș**, 50 cruceri; / Aug. Berian, practicant forestier în **Lipova**, 1 florin. / Athanasie Brădean, președinte / Octavian Puticiu, secretar”¹⁸³.

1893: „O nouă bancă românească... / O zi de bucurie pentru noi, românii din Lipova-Radna și jur, a fost ziua de 23 februarie nou, când un număr frumos de inteligenți și țărani din Lipova-Radna și jur se întruniră la adunarea generală constituantă a înființându-lui Institut „Lipovana”, în sala hotelului „Arhiducele Iosif” din Lipova. În această zi, pe la ora 10 a. m., era convocată adunarea, și la această oră, inițiatorul și antelucrătorul înființării acestui institut, Reverendisimul Domn protopop al Lipovei, Voicu Hamsea, ca președinte al comitetului fondator, deschise adunarea generală, prin o vorbire scurtă, dar acomodată, bineventând pe domnii acțioanari prezenți. / La propunerea părintelui protopop Voicu Hamsea, adunarea se constitui ad-hoc, alegând de președinte pe Reverendisimul domn protopop al Radnei, Vasile Be-

¹⁸³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 30, Brașov 1893, p. 3

leșiu, de bărbați de încredere, pe domnii: Iacob de Rațiu și Terențiu Opreanu, iar de notar, pe dl Dr. Ioan Suciu, avocat în Arad. / Agendele prescrise în ordinea de zi, cu observarea dispozițiilor legii comerciale, s-au dezbătut și decis în cea mai frumoasă ordine și cu un viu interes. / Dintre agendele pertractate și decise, cele mai însemnate sunt următoarele: / S-a luat la cunoștință raportul comitetului fondator; s-a aprobat rațiociniul, s-a cetit conspectul acționarilor cu acțiunile subscrise, apoi, fiind subscrise 577 de acțiuni, s-a referat sortarea, făcută prin comitetul fondator, a 77 de acțiuni, reducându-se astfel, prin sortare proporționată, acțiunile la suma de 500 de acțiuni a 100 florini, ce formează capitalul de fondare de 50.000 florini v. a., prevăzut prin prospectul de subscriere, s-au dezbătut și satorit statutele societății, și apoi s-a ales personalul de administrațiune și control al societății, cum urmează: / I). Cu vie aclamațiune și între urări de „Să trăiască!” s-a ales de președinte al Institutului: Ilustrul domn Dr. Alexandru Mocionyi. / II). Direcțiunea institutului: director executivă: Reverendisimul domn Voicu Hamsea, protopopul **Lipovei**; Membrii în direcțiune, domnii: Iosif Suciu, paroh în **Lipova**; Dr. Ioan Suciu, avocat în **Arad**; Iacob de Rațiu, comerciant în **Lipova**; Dimitrie Roman, învățător în **Radna**; Ioan Crișan, paroh în **Căpruța**; Atanasie Pop, proprietar în **Lipova**. / III). Comitetul de supraveghere: Președinte: Reverendisimul domn Vasile Beleșiu, protopopul **Radnei**. Membri: Domnii Parteniu Popovici, comerciant și proprietar în **Lipova**; Ioan Tuducescu, învățător în **Lipova**; Aurel Micu, notară în **Dorgoș**; Aurel Halici, medic în **Lipova**.

După acestea, s-a designat ca foaie a societății foia „Luminătorul” din Timișoara, apoi s-a decis ca domnilor

acționari, ce solvesc ratele anticipative după acest plus să li se solvească 5 %. / În fine, exprimându-se mulțămită domnilor acționari participanți la adunare, precum și prezidiului pentru înțeleapta conducere, s-a finit această adunare generală constituantă, depărtându-se toți, pe la ale lor. / De pe fețele tuturor celor ce au participat la această adunare se putea ceti bucuria că, cu ajutorul lui Dumnezeu, în timpuri critice, am mai făcut un pas înainte. / Salutând utila și buna întreprindere, să dorim succes complet Societății de credit și economii „**Lipovana**”, oftândă din inimă: Înainte, cu Dumnezeu, pe calea progresului pe toate terenurile!”¹⁸⁴.

1895: „Nu mai știu contrarii noștri cum să ne în-vrăjbească. Planul lor răutăcios, de a vâri zăzani în dăscălimea și preoțimea română din părțile Aradului e dat pe față și nimicit prin declararea de mai jos, ce ni-o trimit **învățătorii din Lipova**, pe lângă următoarea scrisoare: / Onorată Redacțiune! / În numărul 276, din 1 decembrie 1895, al ziarului kossuthist „Arad és Vidéke”, sub rubrica „Tanügy” (Cestiuni școlare), a apărut un comunicat, pe care avem onoarea a vi-l alătura, aici sub a). și b)., în copie ungurească și în traducere românească. / La acest comunicat, noi, subscrișii, ne-am aflat deopotrivă îndemnați și îndatorați a trimite la redacția numitului ziar alăturatul răspuns, în limba maghiară și în traducere românească, sub c). și d)., pe care, în interesul marelui nostru public, cu onoare vă rugăm să binevoiți a le publica cu toată urgența. / Lipova, la 9 decembrie 1895. / Ioan Tuducescu mp. / Constantin Crețiu mp. / Ioan Lucaci mp. / învățători în **Lipova**.

¹⁸⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 38, Brașov 1893, p. 3

Comunicatul din „Arad és Vidéke”. Cestiuni didactice. / În atențiunea ministrului de instrucțiune publică și a învățătorilor români! / Învățătorii români greco-ortodocși din comitatele Arad, Timiș și Caraș-Severin s-au întrunit, în luna noiembrie, într-o conferință secretă, în **Lipova**. La acesta i-a îndemnat, în primul rând, adevăratul simț al inimii lor, care se înflăcărează pentru patria maghiară, iar în rândul al doilea, procedura nesuferită a superiorilor lor, care, pe lângă puțină plată, învățătorilor, copleșiți de multele afaceri, le cauzează enorm de multe amărăciuni, și procedura lor oficioasă și-o află rezolvată prin aceea că, fără de nici o cauză, dojenesc și mustră pe bieții învățători înaintea nevoiașilor țărani. / Retăcând în aria îndelungatelor noastre nevoi, cu adâncă supunere și cu stimă patriotică maghiară rugăm, prin foaia aceasta, pe Excelența Sa, dl ministru, ca să se îndure preagrățios a-și îndrepta atențiunea asupra noastră, care nu mai putem să suferim brutalitățile preoților noștri, și care voim să servim patriei maghiare și recurgem acolo unde sălășluiește buna voință și simț față de indivizii care asudă pe cariera nobilă, dar spinoasă. / Această conferință, constătoare din învățători greco-ortodocși cu bucurie servește și cu un registru al numelor lor, dacă în urma prețioasei atențiuni a dlui ministru de instrucțiune, asigurați vom fi prin ordin în contra fanaticilor noștri preoți, pentru ceea ce conferința din **Lipova** a învățătorilor români greco-ortodocși patriotică se recomandă prețioasei atențiuni a dlui ministru de instrucțiune și a marelui public. / Provoacă totodată pe acei colegi greco-orientali, care consimt cu noi, să se adreseze cu scrisorile lor către cancelaria inspectorului regesc de școli al comitatului Arad.

Răspunsul învățătorilor din Lipova. Stimată

Redacțiune! Sub titlul „Chestiuni didactice” și „În atențiunea ministrului de instrucțiune publică și a învățătorilor români”, în No. 276 a lui „Arad és Vidéke” a apărut un comunicat, al cărui conținut, pe scurt, este că învățătorii români greco-ortodocși ar fi ținut, în luna trecută, noiembrie, o conferință secretă în **Lipova**, fiindcă „nu putem suferi brutalitățile preoților”; și, după mai multe asemenea instrucțiuni „brutale”, autorul dă învățătorilor sfatul ca să-și subștearnă gravaminele lor la înaltul minister. / În **Lipova** numai noi, subscrișii, suntem învățători români greco-ortodocși și declarăm că noi despre nici un fel de conferință nu avem cunoștință. Dar, dacă conferință n-a fost, după logică urmează că vorbă n-a putut să fie nici despre brutalități, despre gravamine etc. / Binevoii a da loc acestor șiruri ale noastre în prețuita dumneavoastră foaie. / Lipova, la 9 decembrie 1895. / Cu stimă: / Ioan Tuducescu m. p. / Constantin Crețion mp. / Ioan Lucaciu mp. / învățători români greco-ortodocși în Lipova”¹⁸⁵.

1898: „Manevrele împărătești. Știm cu toții că manevrele cele mari din ăst an, numite împărătești, s-au ținut la **Buziaș**. Vinerea trecută, după-amiază, pe la orele 5, 15 a sosit și M. S. Împăratul la Buziaș, însoțit de arhiducii Francisc Ferdinand și Francisc Salvator. Arhiducele Iosif a ajuns, deja joi, acolo. / M. Sa Monarhul a fost întâmpinat, la gara Timișului, prin o vorbire de beneventare, din partea fișpanului, Victor Molnár, căruia M. Sa i-a răspuns în următorul mod: „Primiți mulțumita Mea cea mai adâncă pentru primirea cordială și expresiunea devotamentului credincios al Domniilor Voastre. Aducându-mi cu plăcere aminte de zilele ce le-am petrecut, de

¹⁸⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 268, Brașov 1895, pp. 2, 3

repetate ori, pe teritoriul Timișului, Vă asigur că și cu prilejul acesta am venit foarte bucuros în mijlocul Domniilor Voastre”. / Îndată după aceasta, au plecat spre scaldă. Mulțimea, care se ridica la 26.000 oameni, cea mai mare parte români, nu mai înceta cu strigătele de „Să trăiască!”, la adresa Monarhului.

Dintre statele străine, și-au trimis atașații lor următoarele: Anglia, Italia, Rusia, Serbia, Iapanul, toți colonei, Germania și Spania, sub-colonei; Franția și Turcia, majori; din partea Serbiei au fost trimiși generalul Marcovici și majorul Pantovici, pentru a saluta pe M. Sa Monarhul ca trimiși extraordinari.

Sâmbătă, a fost prima ciocnire a trupelor, între **Buziaș** și **Lugoș**. / A doua zi, duminică, fiind pauză, s-a dat, în onoarea M. Sale, o mare serenadă. / Luni, marți și miercuri au manevrat corpurile de armată XII, din Transilvania, și VII, din Banat și partea răsăriteană a Ungariei. Acestea, manevrând între **Bocea** și **Oravița**, au avut ca temă un război al României, în alianță cu Rusia, contra Austro-Ungariei. / Ca supozițiune au avut năvălirea unui contrar, de la Sud-Ost, în Transilvania, pe la strâmtorile Oltului și Jiului, cu scop de-a înainta până la Budapesta. O armată inamică este trimisă contra Austro-Ungariei, parte pe Dunăre, în sus, parte peste munții Gorjului și Mehedinți, în Banat, pentru a ocupa ținuturile locuite de români și a înainta, pe Valea Mureșului, până la **Lipova**, pentru a veni în contact cu armata principală, care operează în Ardeal. În caz de înaintare bună, inamicul ar putea amenința și linia de retragere a trupelor austro-ungare din Ardeal. Contra acestui corp străin de armată, se trimit honvezii și glotașii din ținutul Timișoarei și

Seghedinului, honvezii, în lipsă de artilerie, luptă fără succes. După toate acestea, lupta decisivă se dă în triumghiul strategic Caransebeș-Lipova-Arad. / M. Sa și-a exprimat mulțumirea față de aceste manevre”¹⁸⁶.

1900: „Cu ocaziunea petrecerii de dans, aranjată de damele române din **Lipova**, în favorul copiilor săraci de la școlile române din loc, ținută la 9/21 ianuarie, au binevoit a contribui cu oferte și suprasolviri următorii domni și doamne: / **Domnii** Alexandru și Eugen Mocsonyi, György, deputat dietal câte 20 coroane; / **Doamna** Lucreția Aciu (Murăș-**Ilia**), 16 coroane; / Ilustria Sa dl Desseffy Sandor, episcop romano-catolic, / Pavel Rotariu, avocat, / Dr. Marta, avocat, câte 70 coroane; / Zeno Mocsonyi, / Dr. Traian Putici protopop, / Barlay Sándor, câte 6 coroane; / Avram Păcurariu, protopop în **Ilia**, 5 coroane; / Voicu Hamsea, protopop, / Vanay Gustav, notar public, / Ioan Maximilian, paroh în **Stupini**, / Nicolae Bejan, / Ioan Oncescu din **Rahău**, / Klepp, / Zar. Mircu, / N. N. din **Arad**, / Vasile Beleş, protopop în **Radna**, / Lui Cineșiu din **Hațeg**, / Lazar Tritean, / Ioan Cimponer, / Hepp Micloș, / Dr. Ilie, câte 4 coroane; / Emil Ianicek, / N. N. câte 3 coroane; / Dr. Halie, / At. Todan, / Iosif Vuculescu, / Schvarz, / Ioan Nenelcu, / Ghiță Boambăn din **Arad**, / Isa Vuia, / Cosma, / Ios. Serb, / Scheffer, / Dr. Popescu, / Ioan Maximilian junior, / Victor Florescu, / Rubinovici, / Ales. Maniu, / Ioan Becicherenu, / Aurel Micu, / Tomescu, / Anastasia Putici, / N. N., câte 2 coroane; / Petru Ionaș din **Timișora**, / Traian Popovici, / Nagy Endre, câte 1 coroană. / La casă au intrat 294 coroane. Oferte: 153 coroane. Peste tot, s-au încasat 447

¹⁸⁶ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 35, Orăștie 1898, p. 138

coroane. / Subtrăgându-se spesele, de 193 coroane 72 fileri, rămân venit curat 253 coroane 28 fileri. / Pentru comitetul aranjator: Elena V. Hamsea”¹⁸⁷.

1904, Diaconovich: „**Lipova** (magh. Lippa), comună mare în Banat, comitatul Timiș, cu 7.000 locuitori, în 1891, între care 3.300 români, 2.608 germani, 961 maghiari. Judecătorie cercuală, casă de păstrare, institut de credit, două tipografii și fabrica de oțel. Sediul băncii române „Lipovana”. În vechime, avea mari magazine de sare și comerț de lemne. Acum e însemnată pentru târgurile sale de vite și industria de olărit. Are stațiune de cale ferată (Radna-Lippa). În apropiere izvor de apă minerală. **Cetatea Lipovei**, clădită de Bela IV, a jucat rol în istoria ungară. În **1487**, proprietate a lui Ioan Corvinul, în **1514**, în posesia insurgenților lui Dózsa; în **1529**, Ioan Zápolya primește în ea omagiul părților ardelen. Oștirile turcești au luptat mult pentru ea, bătălii mai renumite s-au dat, în jurul ei, la 24 iunie **1659**, între George Rákoczi II și pașa Ahmed Said, la 13 noiembrie **1848**, între oștirile împărătești și maiorul Măriassy. Lipova, de la 1718, încorporată la Banatul timișan.

Lipova, protopresbiterat greco-ortodox, în dieceza Aradului, cu 36 comune; rezidența, în Lipova. / **Izvorul „apa acră” din Lipova**, mult neglijat în timpul mai nou, ar merita o soartă mai bună, considerând compoziția sa chimică, ca apă alcalină-feruginoasă și, mai vârtos, acidul carbonic liber, care, după analiza făcută, în 1854, de prof. Redtenbach din Viena, face 942 centimetri cubi la un litru de apă. Înainte de câteva decenii, provincia din comitatul Timiș și Arad alerga des la „apa acră”

¹⁸⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 38, Brașov 1900, p. 3

din Lipova. Astăzi este prea puțin vizitat locul, deși s-a construit un mic stabiliment pentru băi calde și reci, precum și camere de închiriat. O nouă analiză a apelor și o asanare a locului se impune”¹⁸⁸.

1911: „Ieri, în ziua sfinților arhangheli Mihail și Gavril, s-a făcut instalarea dlui protopop Fabrițiu Manoilă în scaunul protopresbiteral al **Lipovei**. Instalarea a fost efectuată prin dl Gheorghe Popovici, asesor consistorial, care, în calitate de comisar consistorial, condusesese, la timpul său, și alegerea de protopop. / Scaunul protopopesc al Lipovei era vacant acum aproape de 4 ani de zile și protopopiatul întreg dorea fierbinte să-și primească, odată, pe noul șef, care să înceapă viața nouă în acest colț românesc. / Oamenii de bine au primit cu multă satisfacție și cu adevărată bucurie numirea dlui Fabrițiu Manoilă de protopop al Lipovei. Această bucurie s-a remarcat la evidență la instalarea de ieri. **Frumoasa biserică din Lipova** era tixită de lume: preoți, învățători, aproape toți intelectualii din Lipova și popor foarte mult. Liturghia a fost celebrată de dl asesor consistorial Gheorghe Popovici, cu asistența noului protopop Fabrițiu Manoilă, preoții din loc, Ioan Cimponeriu și Florian Rorin, și arhidiaconul dr. Iustin Suciu, profesor la teologia din **Arad**. Răspunsurile liturgice le-a cântat **corul meseriașilor români din Lipova**, sub conducerea dlui învățător Iuliu Putici. Corectitudinea în executarea cântărilor, din partea acestui cor, a pus în uimire pe cei de față. Dl învățător I. Putici, la finea serviciului, a fost felicitat din

¹⁸⁸ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 110

partea tuturor pentru instruirea atât de corectă și conducerea corului.

Instalarea noului protopop s-a făcut în cursul sfintei liturghii, cetindu-se actele referitoare ale consistoriului și singhelia (actul de investitură) dată noului protopop din partea dlui episcop Ioan I. Papp. Cu acest prilej, noul protopresbiter a rostit o predică foarte potrivită, în care a dat promisiunea solemnă că-și va pune întreg sufletul său și toate puterile sale pentru prosperarea intereselor bisericești și naționale ale cercului care i s-a încredințat și, în acest scop, a cerut sprijinul tuturor fiilor săi sufletești. Discursul a fost primit cu mare însuflețire și vii aclamări. / După serviciul divin, noul protopop a primit, la casa sa, felicitările preoțimii și învățătorimii din tract, ale corporațiunilor parohiale și comunale din **Lipova** și a celor mai mulți fruntași din localitate, care cu toții au ținut să-l asigure pe noul protoprezbiter de întreg sprijinul lor. A făcut foarte bună impresie faptul că dl avocat dr. Aurel Cioban, capul partidului contrar la alegerea de protoprezbiter, acum s-a prezentat și dânsul la noul protopop, asigurându-l de stima ce-i poartă și promițând, și din partea sa, și a tuturor amicilor săi, sprijin și conlucrarea pentru promovarea binelui obștesc al tractului. Noul protopop a răspuns tuturor cu iubire și cu blândețe. / La orele 1 după-amiază, s-a dat, în restaurantul hotelului „Arhiducele Iosif”, un mare banchet, la care au luat parte peste 100 de persoane. Banchetul a decurs în cea mai perfectă ordine, însuflețire și armonie. S-au ținut toastele obișnuite pentru Prea Sfinția Sa părintele Episcop, prin dl Gh. Popovici, pentru comisarul consistorial, prin dl I. Cimponeanu, pentru noul protopop, prin dl I. Tuducescu, pentru sinodul protopopesesc, pentru protopopul Pr. Givulescu din

Radna și alții. / Astfel s-a terminat instalarea părintelui protopop Fabrițiu Manoilă în **Lipova**, spre bucuria tuturor oamenilor de bine, care, cu drept cuvânt, așteaptă de la noul protopresbiter regenerarea tractului **Lipovei**”¹⁸⁹.

1929: „Zilele trecute, în gara Charlottenburg (din Timișoara – n. n.), s-au desfăcut trei vagoane de marfă de la trenul mixt, ce trece, dimineața, spre **Lipova**. Vagoanele au pornit pe pantă, într-o considerabilă viteză, spre vale. Au trecut prin gara **Fibiș** și **Pischia**, unde s-au oprit. Mecanicul trenului a dezlegat locomotiva și a pornit după vagoanele fugare. Le-a ajuns și, aducându-le în gară, unde aștepta garnitura, le-a legat de tren și a plecat. Cu două ore întârziere a ajuns la **Lipova**, unde călătorii au înjurat strașnic, pentru că au pierdut legătura cu trenurile Ardealului. / Ar fi bine ca deputații de **Lipova** să se intereseze mai mult de circulația trenului antidiluvian **Timișoara-Lipova** și să curme, odată, rușinea ce domină în circulația acestei linii. / Dacă dl Vidrighin nu capătă locomotive pentru această linie, ar face bine să cumpere 4 perechi de boi, care cu siguranță ar trage mai repede trenul până la **Lipova** ca râșnițele de cafea ce fac, astăzi, acest serviciu”¹⁹⁰.

1930: „După strâmta cale, în care curge Mureșul, începând de la **Deva**, deodată, la **Radna**, se deschide orizontul larg, plin de lumină al șesului neted ca-n palmă. Deoparte, Munții Apuseni, de alta, ultimele înălțimi ale Carpaților strâng Mureșul, de-abia îi lasă loc să curgă, cu o tivitură îngustă de ogoare în lung. Pădurea se scoboară până-n șosea, iar trenul adesea înnegrește cu fumul loco-

¹⁸⁹ *Românul*, Anul I, nr. 246, Arad 1911, p. 7

¹⁹⁰ *Svastica Banatului*, Anul III, nr. 49, Timișoara 1929, p. 4

motivei stâncile proaspăt tăiate, ca să-i facă loc. / Într-aceasta stă tocmai farmecul văii.

La **Radna**, Munții Zarandului pare că sunt retezați la capăt cu paloșul. Pe coasta lor dinspre apus, șirurile de vițe trag linii verzi regulate, cât ține marginea dealurilor, sunt vestitele vii arădene, bine stropite.

La **Lipova**, peste drum, ultimele valuri pietroase se trag încet din cale, lăsând iarăși loc deschis. Ogoarele formează îmbrăcămintea șesului, care nu are drept variație decât cumpenele lungi de la fântâni, ce par și mai lungi, proiectate pe cerul albastru strălucitor, încins de arșița zilei de vară. / Aici e un fund de leică, una din porțile Ardealului, prin care e greu de străbătut. / Sus, pe umăr de stânci dezgolite, acoperite cu licheni și surpate din trei părți, se mai păstrează încă zidurile aproape întregi ale **cetății Șoimușului**, care a aparținut, în veacul al 15-lea, Huniazilor. Dincolo de malul stâng, tot pe colț de granit, se înălța **cetatea Lipovei**, azi ștearsă de pe fața pământului. / Cele două cetăți străjuiau intrarea, iar în jurul lor iureș s-a dat în toate vremurile. / De aceea, **Lipova** este un nume cunoscut în desfășurarea evenimentelor istorice, petrecute la marginea stepei ce se sfârșește abia aproape de Budapesta. Bieții români, băstinașii, au avut de înfruntat valuri grele, care i-au împrăștiat câteodată, cum spulberă vârtejul vântului paieile dintr-o căpiță. Dragostea de loc însă e mai tare decât toate vifoarele. S-au adunat din nou.

De la **1551**, când **Lipova cade sub turci** și până în **1716**, când geamiile devin pustii pentru totdeauna, val peste val s-a abătut asupra lor, fie din partea sârbilor, pe teren religios, fie din a turcilor, mai târziu a austrieților,

înainte de unguri. / Românii au rezistat tuturor încercărilor de distrugere. Dovadă că **Lipova** azi e pe deplin românească, în afară de puținii nemți colonizați abia în veacul al XVIII-lea. / Au rezistat, urmele trecutului s-au șters însă aproape cu totul. Doar în povestirile rămase din bătrâni, cât se mai păstrează amintirea zidurilor ce împre-surau orașul, pomenit încă din vremea invaziunilor tătă-rești, din veacul al XIII-lea, sau a geamiilor ce-și înălțau încă minaretele cu semiluna-n vârf, în tot cursul veacului al XVII-lea. / Și-au păstrat românii sufletul curat, ca și credința. Frumoasa biserică din mijlocul târgului, cu turnul înalt, ce aduce aminte de unele biserici din Viena, este restaurată pe temeliiile unei vechi biserici românești, ridicată pentru preamărirea religiei străbune, cu mult înainte de veacul al XVII-lea. / Prin lucrările cu multă îngrijire și pietate săvârșite, în vara anului trecut, s-a dez-mormântat, de sub aparența nouă a zidurilor, urmele bisericii vechi, după cum sub tencuiala proaspăt întărită, s-au găsit picturi frumoase, săvârșite de un Nedelcu, în veacul al 18-lea, dar și alte picturi mai vechi, pe dinăuntru și pe dinafară.

În numărul de curând apărut al promițătoarei reviste „Analele Banatului”, redactată cu multă grijă și cuprinzând material interesant, sunt date fotografii din urmele străvechii mănăstiri, dovada cuibului sănătos al românilor din acel istoric orașel, astăzi în plină viață economică. Simți cum, pe fiecare zi, pulsul vieții românești se întărește. Ici, o bancă, dincolo o librărie, alături o dugheană, firmele românești se întetesc, deși casele mari, de la capătul apusean al orașului, îți spun că privilegiații până ieri n-au fost ei. / Uliți largi, relativ bine pavate, prin multe locuri umbrite pe delături cu arbori sănătoși îți

arată spațiul liber în care orașul se întinde. Nu e strâmt decât în susul apei; între râu și stâncile de granit abia încap un șirag de case, sărăcuțe, ale bietului român necăjit; mai în jos, în apropiere de biserică, sunt însă și frumoase case, cu curți largi. Piața mai aduce aminte că pe aici îndelungă vreme au stăpânit turcii. Unele dughe-ne, cu acoperișul tras pe ferestre, pare că sunt acele de pe lângă vechiul palat domnesc din Iași, rămase cu vechea lor arhitectură orientală. / Mai în jos de biserică, în spațiul mai deschis, se țin zid casele nemților, în mare minoritate față de români. / Două poduri de fier, cu arcuri zvelte, sunt azvârlite peste Mureșul scăpat în voie. Peste unul trece trenul. Prin celălalt se face legătura cu **Radna**, orașel care e mai înghesuit în jurul monumentalei biserici catolice, înălțată pe coastă de deal. Se vede de departe albul clădirii, cu cele două turnuri mari, în față, proiectându-se pe verdele păduricii de la spate. / Scări înalte, duc la portalul principal, umbrite de bătrâni platanii cu coaja alburie, sub frunzarul cărora stau înșirate barăci pline cu icoane, amulete și tot ce e în legătură cu practica religioasă. / La Sf. Maria, aice vine lume de pe lume, în procesiune, căci mănăstirea e vestită prin icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, dăruită de un sârb. Pare-se că această mănăstire s-a rădăcat mai mult ca o abatere a românilor de la mănăstirea lor din **Lipova**, care tot la hramul Sf. Marii dădeau năvală de pretutindeni. Restaurată, îmbrăcată în haina nouă, atât de deosebită de aceea cu care erau deprinși, n-au mai recunoscut-o. Nemaigăsind-o, au trecut Mureșul. Au fost furați sufletește, iar o bună parte din impunătoarea clădire barocă a **Radnei**, s-a rădăcat pe banii românilor (I, în *Analele Banatului*, No. 1).

Toate mijloacele le întrebuințau nemții și ungurii, doar vor lovi și doborî centrele românești, scop pentru care erau în înțelegere. Nu le-a mers însă deplin.

Băile Lipova. Mi se vorbea mereu de ele, ori de câte ori treceam pe la **Arad** ori **Timișoara**; n-a fost chip să le vizitez decât la sfârșitul verii trecute. Cam obosit de drumurile lungi, făcute în condițiuni nu întotdeauna confortabile, vreme mai bine de o lună, îmi pusesem în gând o odihnă deplină, măcar de câteva zile. Încheiasem excursiunile la **Timișoara** și aveam de ales între **Buziaș** și **Lipova**. Taina necunoscutului mă îndreaptă spre a doua. Nu mi-a părut rău. Ceea ce am căutat am găsit pe deplin. Rar mi-a fost dat, numai la unele mănăstiri, să simt ce e liniștea întremătoare, într-un cadru domol, larg, dar nu lipsit de variații. / Era o zi de început de toamnă, când soarele se uită mai galeș spre noi, ca și când i-ar părea și lui rău că-i silit să slăbească puterea cuptorului său încins. Raze blânde învăluie pământul; între umbra prelungă, lăsată mai de timpuriu, și lumina ce bate în coastă, chiar mușuroiul de cârțiță, se stabilește un contrast izbitor. Boabele ca de mărgean ale fructelor de măceș fac podoaba haturilor dintre vii, înlocuind florile tot mai rare, unde și unde câte o corolă. Totul te învăluie în atmosfera odihnei ce urmează trudei de peste vară, chiar a pământului. / În drumul ce-l facem cu trăsura, din gara **Radna**, dominată de un vechi castel cucuiat pe colț de munte și oglindit în apa lată a Mureșului, o seară de toamnă își arăta pe deplin farmecu-i ademenitor. / Credeam că vizitiul a prins de veste că nu-s din partea locului, și mă duce cine știe unde, mai ales că era cam vorbăreț și s-a oprit în cale de vreo două ori, cât am străbătut **Lipova**, ca să mai ia curaj. Am ajuns în mijlocul ogoarelor.

Cetatea de la **Solimoș**, după ce se mai iți de vreo câteva ori la cotituri de drum, se ascunse cu totul. Dispăru și clădirea albă, impozantă a bisericii din Radna, cu icoană făcătoare de minuni. / Din târgușorul **Lipova** nu se mai zăreau decât puține case și vile din viile de pe coastă. Pe urmă rămaserăm între cer și pământ. / Cerul senin începea a păli, iar pământul cu puțini arbori a se cerni. Legănat în droșca spațioasă, parcă eram într-o barcă pe valuri. Liniștea era aceeași, în tot cuprinsul zării, cu dealuri scunde și cu profilul întunecat al Munților Apuseni, rămași în urmă. / Deodată, în fața mea, după o alee de plop răzleți, se ridică din valea largă și netedă un enorm coltuc întunecat, excrescența unui pâlc de pădure deasă, formată din stejari rămuroși. Era ca o insulă în locul pe care pluteam. / „Sunt Băile”, îmi spune birjarul. / De clădiri, nici urmă; nici un turn nu anunță localitatea care începe să fie cunoscută. / E o cetate de verdeață, în care intri pe un pod, și șanțul de apă nu lipsește. Taina pădurii te cuprinde, când o străbați prin aleile bine întreținute. Din marginea rariștei de pădure răsare o clădire nouă, curată. E hotelul, acum aproape gol. O odăiță ca de mănăstire, văruiată, te primește surâzător de cum ai deschis ușa. Încăperea e plină cu miros de rășină, rădicat din mobilierul de brad proaspăt geluit. / Am mulțumit întâmplării care mi-a dat ce am dorit: taina pădurii, murmur de izvor, o odaie curată și, pe deasupra, feeria lunii pline, care se ridicase între timp, aducând și mai mult umbra în pâlcul pădurii de stejar din fața ferestrei. / Explorarea începu a doua zi, când bruma arginta pajișea din alee. Un colț de recreație minunat. Îmi aducea aminte de o mică stație de odihnă, „Thalkirchen”, din ostroavele răsfirate în apropiere de Munchen. Aceeași grădiniță îngrijită, cu

straturi de salvii îmbujorate, cu alee prunduite și curate, cu boschete tănuite de arborași, alătura de cărările tăiate sub bolta deasă a stejarelor bătrâni.

În afara hotelului, de curând clădit, în fund, în bătaia soarelui și adierea aerului curat din vâlcea, se ridică un alt hotel, mai încăpător, mai boieresc, cu sală de lectură și bibliotecă. / Între pădure și grădină, un cochet pavilion, cu terasă acoperită, e restaurantul unde afli tot ce-ți trebuie, fără să mai duci dorul orașului. Pe lângă recreația de la Thalkirchen, însă aici găsești și o apă tămăduitoare, ce vine din tănuitele cămări ale pământului, de pe lângă vreo șuviță ascunsă de lavă. Instalațiuni moderne, dar îndeajunse și curate, o folosesc la băi întremătoare, iar dintr-o cișmea, din fața administrației, ori din pădure, apa țâșnește cu putere, aducând din drumul ei lung, radio-activitatea ce dă tărie, pe lângă substanțele minerale ce ajută la lecuire. / Atât. Cum ai ieșit din pădure, dai în ogoare; cum te-ai rătăcit îndărătul hotelului, hoinărești pe costișă luminată de deal cu tufe de ciritei, mlădițele ieșite din cioturile pădurii tăiate. E miros de spațiu larg, de brazdă proaspăt răscolită ori de pâine de curând secerată. / Satele sunt mai departe, spre intrarea văilor, în dealurile joase. Cel mult sunetul tălângilor de oi întrerupe liniștea ori, spre seară, stridentul glas al buhelor din pădure, / Apele fac minuni. De natură carbo-feruginoase, cu mult gaz carbonic, au început să facă concurență celor de la **Buziaș**. Radioactivitatea puternică, după studiile unui tânăr specialist de la Cluj, le dă o valoare terapeutică deosebită. / Pentru cei suferinzi de inimă, localitatea prezintă avantajul deosebit al liniștii, al preumblărilor domoale și al apelor eficiente. Se mai leagă ceva deosebit de băile **Lipova**. Sunt administrate de o

bancă românească din **Lipova**, modestă, dar pășind sigur spre dezvoltare”¹⁹¹.

1930: „În ședința de constituire a consiliului comunal din **Timișoara**, consilierii comuniști, aleși grație inconștienței politice a șefului „**împărat de Lipova**”, au comis un act de ofensă la adresa Regelui, cum nu s-a mai pomenit în România. / Când consiliul a aclamat pe M. S. Regele Carol II, comuniștii nu s-au ridicat în picioare, în urmă, fostul secretar al lui Béla Kun, „tovarășul” Leyritz, a explicat lui Bocu că, după părerea comuniștilor, Regele este numai un simplu funcționar de stat. Nimic mai mult. / Gestul de obraznică provocare constituie o crimă de „lese maiestate”, care cade sub prevederile codului penal. / În fața acestui fapt împlinit, oricare funcționar de stat ar fi închis ședința și ar fi dresat cuvenitele acte de dare în judecată a criminalilor. Așa ar fi procedat cei cu mintea sănătoasă, nu însă un **Bocu de Lipova**.

Sever Bocu, paranoicul, s-a crezut de reprezentant, mai bine zis de un fel de procurist, al M. S. Regelui și a trecut peste aceasta crimă, cu un nobil gest de iertare regală. Doar își va permite el, Bocu, un asemenea gest de suveran, când el a dat sfaturi M. S. Regelui ce să facă în augustul său Tron. Aceasta, evident, numai în creierul bocalui din **Lazuri**. / Împăratul Banatului Caligula-Bocu, cu reședință în castelul său imperial din **Lipova**, Regele Mureșului și voievod de **Șiștarovăț**, nu cunoaște, pe aceste plaiuri, o autoritate mai mare ca dânsul. După Dumnezeu, vine, imediat, Bocu. Astfel a gândit în acele clipe de rușine națională. / El n-a dresat acte de dare în judecată, ci s-a prins în discuții cu secretarul lui Béla

¹⁹¹ Simionescu, I., *Popasuri prin țară*, București 1930, pp, 47-54

Kun. Astfel înțelege el să apere prestigiul Coroanei și a Regelui, despre care zice că el l-ar fi adus în țară (Bocu toate le știe mai bine: Regele nu a spus adevărul, când a afirmat că singur a venit în țară, neadus de nimeni).

Împăratul de Lipova s-a constituit în șef suprem al Justiției și a început să judece pe Leyritz, amenințându-l că, la proximul caz de asemenea natură, va proceda la arestarea lui. / Va să zică, Bocu zise către ucigaș: „Dacă mai omori pe cineva, să știi că mă supăr!”. Paranoică justiție! / Pentru satisfacerea tuturor dorințelor lui Bocu, ar fi bine dacă i s-ar ridica un tron imperial – după modelul celui ridicat de dânsul pentru sine, în sala de ședință a fostei prefecturi – în balamucul din **Lugoș**, unde se mai află și alți nebuni ce se cred de împărați, regi, miniștri etc. / Tron Imperial îi lipsește lui Bocu, nu postul de director ministerial, pentru că în funcțiune publică compromite ideea de stat și distruge încrederea poporului în viitorul acestei țări. Dovada se vede la sate, unde cei mai mulți țărani ar emigra în America, dacă le-ar fi permis. / Ultrajul ce se aduce mereu față de conștiința regalistă are aparența unui plan sistematic de distrugere a Dinastiilor, plan ce se vede demascat în nebuna propunere a lui Briand, care cere o republică a statelor din Europa și care propunere a fost acceptată de guvernul Maniu. / Oare n-a mai rămas nici un singur regalist sincer în jurul Regelui Carol II? / Regalismul prea adânc este pătruns în corpul neamului românesc, încât toate încercările republicanilor sperjuri rămân zădarnice. / Cu toate acestea rămâne în vigoare vechiul proverb: paza bună previne primejdia rea. / Credem că M. S. Regelui nu-i va rămâne altă soluție, pentru normalizarea vieții noastre de stat, ca mătura cea mare de fier, cu care să curețe țara de partide compuse din ne-

buni și mișei. / Altă soluție nu există. Mătura de fier, balamucul și pușcăria”¹⁹².

1936: „Orășelul **Lipova**, zis și „Perla Banatului”, este așezat pe malul stâng al Mureșului, la încrucișarea acestuia cu linia ferață Timișoara-Radna. Două poduri de fier peste Mureș îi fac legătura cu **Radna**. / Dacă cercetăm istoria, vom constata că **Lipova** are un trecut istoric foarte important și destul de îndepărtat. Astfel, prin **1487**, ne apare cunoscută ca cetate și proprietate a lui Ioan Corvin, iar prin **1600**, aparținând lui Mihai Viteazul.

Stațiunea balneară de astăzi începe, propriu-zis, de la periferia orășelului și se întinde spre valea Șiștarovaț. O linie de tramvai face legătura băilor cu orășelul. / La dispoziția vilegiaturiștilor există un restaurant modern, cu sală de dans, o terasă splendidă, ridicată în stil oriental, și o grădină de vară, umbrită de stejari bătrâni. Bucătăria este franceză și românească, în regie proprie și cu prețuri moderate. / Pe teritoriul parcului băilor, între alte edificii, se află și 3 hoteluri, cu 280 camere nou construite și cu tot confortul modern.

În **orășelul Lipova**, ce numără peste 12.000 locuitori, se găsesc, de asemenea, și camere pe la hoteluri și particulari, destul de curate și cochete. / Altitudinea stațiunii este de 138 m, clima temperată și cu un aer curat și lipsit de vânturi. / Izvoarele sale tămăduitoare sunt cunoscute încă din secolul al XVI-lea; cele exploatare astăzi, cu originea post-vulcanică, sunt niște puțuri arteziene, în număr de 4, denumite Lipova, Gloria, Izvorul nou din Pădure și Regina Maria. / Toate conțin ape ra-

¹⁹² *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 27-28, Timișoara 1930, p. 1

dioactive gazoase, saturate în bioxid de carbon și bicarbonați; sunt feruginoase și lithinifere. / Apa acră de la Izvorul nou din Pădure are efect diuretic și se vinde în comerț ca apă de băut.

Astăzi, **băile Lipova** sunt modernizate și exploatare cu multă pricepere de Societatea numită „Băile Lipova”. / În general, stațiunea este un refugiu făcător de minuni pentru reconvalescenți și surmenați, recomandată și pentru afecțiuni ale vaselor sanguine; căilor respiratorii și urinare; organelor de digestie; congestiuni ale ficatului; boli de femei; reumatism; boli nervoase etc. Dușurile, inhalatiunile și băile de gaz carbonic produc o adevărată revoluție în arta vindecării. / Multă lume vine însă și pentru recreație, fiind o stațiune foarte liniștită”¹⁹³.

1944: „Completări la monografia: I. S. Udrea, S. Bocu și I. A. Popescu: **Biserica greco-ortodoxă română din Lipova**. / În anul 1930, Ioan S. Udrea, în colaborare cu Sever Bocu și arhitect I. A. Popescu, a publicat o monografie foarte valoroasă a bisericii ortodoxe române din **Lipova**. Monografia se ocupă cu istoricul bisericii, cu felurile ei picturi și cu restaurările din cursul vremii, până la cea din urmă, din anul 1928. / Monografia, care, din punct de vedere istoric, artistic și bisericesc prezintă un interes deosebit, cuprinde și o scăpare din vedere istoric, care trebuie rectificată. / Ea spune (p. 29) că, „la 1606, pe oglinda istoriei **Lipovei** se proiectează minunata figură a lui Sava Brancovici, care, părăsind **Inăul**, vine și se așează în scaunul episcopal al bisericii din Lipova”. / Episcopul Sava, pomenit aici, nu poate fi identic cu Sava

¹⁹³ Pășărică, Ioan, inginer, *Frumusețile naturale ale Banatului, cu localitățile climatice-balneare*, București 1936, pp. 57, 58

Brancovici, din următoarele motive: / Știm că Sava Brancovici ajunge mitropolit în anul 1656 și moare la anul 1680, fiind în vârstă de circa 65 ani. / Dacă luăm în considerare această împrejurare, atunci nici anul nașterii lui Sava Brancovici nu poate fi anul 1606, căci, atunci, în anul 1680, anul morții sale, el ar fi trebuit să aibă 74 ani. / Admițând însă cazul că vârsta mitropolitului Sava Brancovici era mai înaintată, la moartea sa, decât cum o cunoaștem, totuși anul 1606 nu-l putem admite ca an de episcopat al lui Sava la **Lipova** și din alte considerațiuni.

Mitropolitul Sava Brancovici ar fi trebuit să aibă, în anul 1606, cel puțin 24 ani, dacă admitem și pentru el vârsta lui Veniamin Costache din Moldova, unicul caz în istoria bisericii noastre de episcop la 24 ani, atunci, în anul 1656, când ajunge mitropolit, ar fi avut 74 de ani, iar la moarte, în 1680, 98 ani, ceea ce nu corespunde realității istorice. Iar dacă luăm vârsta normală pentru episcopat, de 40 ani, atunci situația se prezintă și mai absurdă, căci, în anul 1656, ar fi avut 90 ani, iar la moarte, 114 ani. Cine-ar fi ales mitropolit pe un moșneag de 90 ani? / Prin urmare Sava Brancovici n-a putut fi episcop la **Lipova** în anul **1606**, ci cel mai curând între anii 1645-1656, deci aproape 40 ani mai târziu. / Adevărat este că N. Iorga, în a sa „Istoria Bisericii Românești și a Vieții religioase a Românilor”, vol. I, p. 351, spune că: „Unul dintre acești episcopi, Sava, e pomenit la 15 ianuarie 1608” și îl confundă pe acest Sava cu Sava Brancovici, dar acest Sava, episcop de **Lipova**, pomenit la anul 1608, din considerațiunile de mai sus, nu poate fi identic cu Sava Brancovici de mai târziu.

A doua rectificare, pe care trebuie s-o facem, este cu privire la frescele bizantine, descoperite sub straturile de tencuială. / Arhitectul I. A. Popescu afirmă despre ele, și cu drept cuvânt, că sunt bizantine. Dar această afirmație trebuie rectificată, în sensul că **frescele bizantine ale bisericii din Lipova** au trecut prin filtru sârbesc. Căci, pe când pictura bizantină ne prezintă figuri de sfinți scheletici și ascetici, frescele din biserica **Lipovei**, păstrând tonalitatea bizantină a culorilor, ne înfățișează figuri masive, rotunjite, îndesate și scunde, o inovație sârbească la pictura bizantină. / Monografia descrie mai multe obiecte de mare valoare artistică și bisericească ce se păstrează pe masa altarului, dintre care, pe câteva tradiția bisericească din **Lipova** le atribuie vremii episcopului Sava Brancovici. / Este mai întâi vorba de o Evanghelie slavonă, tipărită. „în marea cetate a Moscovei. În anul de la facerea lumii 7260, luna octombrie”, ceea ce înseamnă, de la nașterea lui Hristos, 1751, pe timpul „marii noastre împărătese Elisabeta Petrovna a toată Rosii”... / Evanghelia aceasta, pe care tradiția bisericească din **Lipova** o atribuie vremii episcopatului lui Sava Brancovici, are o dată mult mai târzie, de care însă tradiția n-a ținut cont... / Pr. Dr. E. Costea”¹⁹⁴.

¹⁹⁴ *Revista Bucovinei*, Anul III, nr. 6, Cernăuți-Timișoara, 1944, pp. 223-227

LIVADIA

(comuna Baru, districtul Hațeg, județul Hunedoara)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Vladislavu** (Vládislav), în comuna Livadea de câmp, 1679, 18 familii.

Stoica (Sztójka), în comuna Livadea de câmp, 20 familii.

Danu (Dán), în comuna Livadea de câmp, 9 familii.

Cincora (Czinkora), în comuna Livadea de câmp, 9 familii.

Unguru (Ungur), în comuna Livadea de câmp, 22 familii.

Bera, în comuna Livadea de câmp, 3 familii.

Berbone (Berbonye), în comuna Livadea de câmp, 7 familii.

Gábor, în comuna Livadea de câmp, 1 familie.

Dencisoru (Dencsisor, Dănțișor), în comuna Livadea de câmp, 8 familii.

Ravitia (Rávicza), în comuna Livadea de câmp, 3 familii.

Craciunescu (Kracsunyeszk), în comuna Livadea de câmp, 11 familii.

Neamtiu (Nyámecz, Neamțu), în comuna Livadea de câmp, 1 familie.

Balteanu (Baltyán), în comuna Livadea de câmp, 4 familii.

Delgia (Delzsa), în comuna Livadea de câmp, 2 familii.

Ceutia (Cseutza), în comuna Livadea de câmp, 1 familie.

Ardeleanu (Erdély, Argyelán), în comuna Livadea de câmp, 1 familie.

Sârbu (Szirb), în comuna Livadea de câmp, 3 familii.

Albertu (Albert), în comuna Livadea de câmp, 1 familie.

Popescu (Popesk), în comuna Livadea de coastă, 11 familii.

Ravitia (Rávicza), în comuna Livadea de coastă, 4 familii.

Vladislavu (Vládiszlav), în comuna Livadea de coastă, 1 familie.

Ceutia (Cseucz), în comuna Livadea de coastă, 11 familii.

Unguru (Ungur), în comuna Livadea de coastă, 2 familii.

Stoica (Sztójka), în comuna Livadea de coastă, 1679, 2 familii.

Popa, în comuna Livadea de coastă, 4 familii.

Craciunescu (Kracsuneszk), în comuna Livadea de coastă, 1 familie.

Gruia, în comuna Livadea de coastă, 1 familie.

Brodán, în comuna Livadea de coastă, 4 familii.

Albu (Alb), în comuna Livadea de coastă, 1 familie.

Farcasiu (Farkas, Fărcaș), în comuna Livadea de coastă, 1 familie.

Cincora (Czinkora), în comuna Livadea de coastă, 1 familie.

Baltean (Baltyán), în comuna Livadea de coastă, 1 familie.

Vistile, în comuna Livadea de coastă, 1 familie”¹⁹⁵.

1936: „Subsemnatul Portărel aduc la cunoștință publică cum că mobilele următoare: 2 cai, 1 căruță, 1 porc, 20 oi, 1 vacă, 1 junincă, 1 vițea, care, în urma

¹⁹⁵ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, pp. 48, 49

deciziunii Nr, 2308, 2309 pe 1928 a judecătoriei **Pui** au fost sechestrate, la 8 aprilie 1929 și 5 august 1931 în favorul lui „Banca Centrală”, sucursala **Hațeg**, reprezentată prin Dr. Mihai Tirea, avocat, în contra urmăritului domn, în comuna **Livadea de Câmp**, pentru suma de lei 32.066 și 12.035 capital și acc., și care s-a prețuit în sumă de 32.000 lei”¹⁹⁶.

Rusu-Bărgăului

¹⁹⁶ *Solia*, Anul XV, nr. 38, Orăștie 1936, p. 4

LIVEZILE

(Iad, Jaad, azi **Livezile**, județul Bistrița-Năsăud)

1767, François-Xavier de Feller: „La 8 mai, am mers, împreună cu contele d’Ybarra, la **Rodna**, unde se află minele de sub conducerea sa. Cum aceste mine dădu-seră mari speranțe, în 1767, s-a cântat chiar un Te-De-um... / Am sosit, în aceeași zi, la **Iad** (Jaad, azi satul și comuna Livezile, județul Bistrița-Năsăud), un sat săsesc: acești sași sunt oamenii cei mai cumsecade, de o nevino-văție desăvârșită și de o egală neștiință. Fiul preotului din Bistrița, în vârstă de 20 de ani, susținea, de curând, că Luther ar fi trăit odată cu apostolii. Sunt mult mai curați decât ungurii și românii, au același fel de a fi și aceeași limbă ca și luxemburghezii.

La 9, am trecut pe lângă **Bârgău**, ultimul sat din Transilvania, spre Moldova. Acolo se face carantina, înainte de a intra în Transilvania. După ce am trecut peste un munte mare, am pătruns într-o regiune hâdă și pustie, dar foarte plăcută pentru un filozof. Priveam la munții înalți,

care păreau că ne închid în aceste văi adânci, neștiute muritorilor, ca niște metereze împotriva ispitelor și nebuniei din lume.

Am luat masa la **Ilva Mică**. Românii care locuiesc în această parte sunt buni și uniți: femeile lor poartă turbane și cercei după moda turcească. Am trecut, de două ori, Someșul, care era grozav de umflat și ajungea până la partea de sus a caprei de la trăsură. În drum, am văzut munți care purtau urmele clare ale acțiunii apelor din timpul potopului. Toate aceste coline poartă pecetea prăpădului și furiei apelor și nicidecum a unei mutări încete și treptate a mării. În sfârșit, după multe pățanii, am ajuns la **Rodna**, la nouă și jumătate, seara. Am tras la gazdă, la Berch Schapfer (administratorul minelor).

La 10, am plecat călare, căci nu s-ar putea merge altfel, la minele care se află încă la trei leghe de Rodna. Am trecut, de 33 de ori, peste un șuvoi de apă foarte mare. Era foarte frig și munții erau din nou dezbrăcați de verdeața lor și acoperiți de zăpadă. Zăpezile acoperă, câteodată, acest ținut în august. Acum șapte ani, se mergea cu sania în ziua de Sf. Bartolomeu (24 august); serbarea Adormirii (15 august) nu este întotdeauna fără zăpadă. Am admirat evaporările înghețate și întărite la ieșirea lor din pământ, într-o poziție minunată.

Înainte de a ajunge la locul minelor, am văzut o trupă de soldați români, care păzesc ieșirea din Transilvania; este o miliție, al cărei rost, ca și al secuilor, este doar de a apăra granița. În apropierea ei, se află ridicată o spânzurătoare, pentru românii fugari, care însă nu se dau înapoi de a fugi în mare număr. Ei au fost puși să facă slujbă, împotriva voinței lor. Arătau destul de prost, pur-

tând aproape aceeași îmbrăcămințe, pe care o avuseseră înainte. De atunci, încoace, totul merge din ce în ce mai bine; au acum o uni formă cenușie cu roșu; efectele lor sunt curate. Ofițerii lor, când i-am văzut, aveau garnituri roșii la hainele castanii. Acest fel nou de soldați duce cu o mână plugul și cu cealaltă poartă sabia, ca evreii, când și-au clădit din nou templul...

Acești oameni simpli sunt uniți cu biserica de la Roma, dar ei știu tot așa de puțin ce înseamnă această unire, cât știu și schismaticii ce înseamnă neunirea. Unul dintre aceștia susținea, în fața unui prieten de al meu, că schisma consta în a înconjura altarul de la stânga, la dreapta, în timp ce catolicii merg de la dreapta, la stânga. Ei păzesc posturile cu atâta strășnicie, că n-ar pune gura pe o lulea, al cărui capăt să fie de corn sau de os... / Un număr oarecare din acești români locuiesc la munte. Li s-a împărțit cartofi, care cresc foarte bine la munte, unde plugul nu se poate folosi decât foarte puțin. Se crede, fără temei, că această cultură a cartofului sărăcește pământul, deoarece îi priește foarte bine pământul cel mai arid, ca în Ardennes. Dimpotrivă, cum plantarea și recoltarea nu pot fi despărțite de săparea și răsturnarea pământului, această cultură trebuie să-l facă, fără îndoială, mult mai rodnic”¹⁹⁷.

1900, Diaconovich: „**Iad** (Livezile), comună rurală în Transilvania, comitatul Bistrița-Năsăud, cu 1.426

¹⁹⁷ AR, *Călători străini despre Țările Române*, IX, serie nouă, București 1997, pp. 566, 567

locuitori sași și români (299). Aici avu loc, în 1849, o luptă între Bem și Urban”¹⁹⁸.

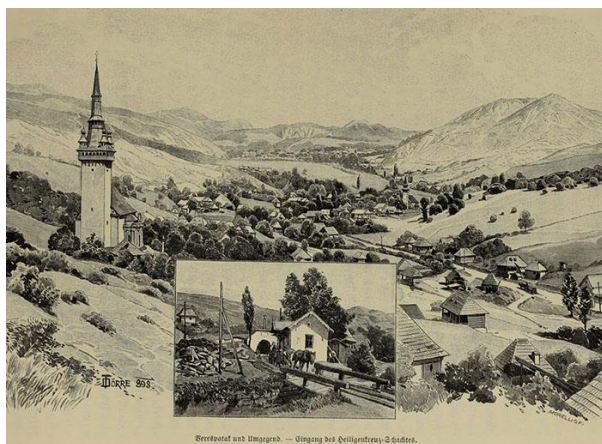
1907: „În comuna **Iad**, o comună mare săsească din comitatul Bistrița-Năsăud, locuiesc și vreo 60-70 familii române, al căror preot, spre a putea exopera un ajutor de stat pentru biserica acestor români, încă în anul trecut s-a adresat la reprezentanța comunală pentru un atestat de sărăcie; durere, însă, notarul comunal Frűhm Tamás, un sas șovinist, a răspuns preotului, în un mod cu totul brusc, cum că reprezentanța comunală și comuna politică săsească nu este și nu va fi aplicată niciodată a da românilor vreun atestat. / În comuna săsească **Lechința** locuiesc și vreo 80 familii române, care, încă înainte de aceasta cu 6-7 ani, când s-a început comasarea hotarului **Lechința**, au înaintat petiție la reprezentanța comunală, ca din prilejul comasării să li se dea și lor vreo câteva iugăre de pământ, ca porțiune canonică. Durere, însă, sașii din **Lechința** nu numai că nu au împlinit această justă pretensiune a românilor, ci, dimpotrivă, din acel moment au început a-i persecuta pe români, pe toate căile și cu toate mijloacele, și a le retrage toate drepturile și favorurile comunale de care, până atunci, măcar în parte s-au bucurat. / Atât cei colonizați, cât și cei născuți în **Lechința** au fost citați la primăria comunală și provocați ca, în timp de câteva zile, să plătească 400 de coroane taxă de colonizare sau să abzică de apartenența comunală (*községi illetőség*) și să părăsească comuna. Urmarea a fost că cele 80 familii române, lipsite de conducători, atât cei colonizați de 20-30 ani, cât și cei născuți în **Lechința**,

¹⁹⁸ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 756

au fost despoiați de toate drepturile comunale și, deși paragraful 5 din legea comunală spune apriat că fiecare cetățean ungar trebuie să aparțină unei comune politice, cele 80 familii române din **Lechința** săsească astăzi nu aparțin nici unei comune și, deși în cauza comasării, românii au avut avocat, comasarea a trecut, tablele s-au tăiat și biserica românilor a rămas fără porțiune canonică. Fiindcă românii din comitatul Bistrița-Năsăud, pe lângă toate greutățile ce le îndură din partea sașilor, fac, zi de zi, progrese frumoase, „Bistritzer Zeitung”, foaie opozițională săsească, încă în cursul primăverii trecute, când proiectul de lege școlastic era în dezbatere, scria că sașii să nu se teamă de proiectul lui Apponyi, pentru că pericolul față cu sașii nu poate veni de la acel proiect de lege, fără cel mai mare pericol pentru sași e înaintarea românilor. Urmarea a fost că, la 27 iunie, la alegerea oficianților la magistratul orășenesc din Bistrița, dintre 37 oficiuanți, nu s-a ales nici un român.

La 23 decembrie, a fost restaurarea oficianților comitatensi în Bistrița și, fiindcă la comitat sunt ocupate patru posturi și de români, sașii din **Bistrița**, încă înainte de congregație, au mișcat toate pietrele ca pe acei români să-i scoată din serviciul comitatului, din norocire însă, în zadar. / În cercul pretorial al **Iadului**, cu sediul în Bistrița, un post de medic cercual a devenit vacant. Au competat doi români și un evreu. Timpul de alegere a fost fixat pe 27 decembrie, la 2 ore p. m., și fiindcă între cei doi români competenți a fost și domnul dr. Leonida Domide, domnul protopop Gerasim Domide, ca părinte al tânărului doctor, încă înainte de alegere, cu o săptămână, și-a ținut de datorință a ruga pe toți alegătorii sași ca, în lipsă de candidat de națiune săsească, să-și dea votul pentru tâ-

nărul medic dr. Leonida Domide. Sașii au și promis, cu toții, ba unii și-au dat și cuvântul de onoare, că dacă între competenți nu va fi și vreun sas, apoi tânărul dr. român poate conta la sprijinul sașilor. / Ce să vezi, însă, când a fost la alegere, alegătorii sași, influențați de notarii sași Frűhm Tamás, Iăger Béla, Hörr, Stieri, Wagner și Izsák Primusz, evreu, precum și preotul Dör Károly, tot sas, și-au dat votul, cu toții, pentru evreul Brecher, care precum se vorbește, e un om cu defecte spirituale și a fost mult timp internat într-un sanatoriu, ca bolnav. / Din toate acestea se vede că sașii nu numai că ne trag totdeauna pe sfoară, dar nutresc o ură atât de neîmpăcată față de noi, încât se însoțesc și cu mamonul, numai ca să-și poată răzbuna contra noastră. Deși recunosc că lucră contra conștiinței și simtului lor, dacă e vorbă de români toate le fac numai pe român să nu-l vadă înaintat”¹⁹⁹.

¹⁹⁹ *Lupta*, Anul I, nr. 271, Budapesta 1907, p. 4

LOMPIRT

(Lomperth, județul Sălaj)

1359, mai 15, Vișegrad: Voievodul Andrei dă de știre că, venind „Ladislau, fiul lui Ioan, siul lui Martin de **Șarmășag** (Sarmasag, județul Sălaj), în nume propriu și pentru Egidiu și Ștefan, frații săi buni, și ne-a înfățișat, împotriva lui Ștefan, fiul lui Ioan de **Șamșod** (Samson, azi **Samșug**, județul Sălaj), scrisoarea de răspuns a capitolului Orășii, cuprinzând o hotărnicire de moșie, o împotrivire și o chemare în judecată... și arătând că Egidiu, fiul lui Ioan de Șarmășag, în numele său, al lui Ladislau și al lui Ștefan, frații săi de sânge, și a declarat că moșia Sarmășag, care este în stăpânirea lor, are mare nevoie de hotărnicire. / Drept aceea, regele a dat poruncă acestui capitolu să-și trimită omul vrednic de crezare, în fața căruia omul regesc, Ștefan, fiul lui Pavel de **Batawolge** (Barthaveule, dispărut, lângă Cehăluț, județul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de **Dioșod** (județul Sălaj), ori Ștefan, fiul lui Alexandru de **Sandorhaza** (sat dispărut, lângă Hodod, județul Satu Mare), ori, în lipsa acestora,

Bechen, fiul lui Ioan din sus-pomenitul Dioșod, venind la moșia Șarmășag, s-o hotărânicească... / Deci au hotărânicit acea moșie în chipul de mai jos scris:

Și anume, mai întâi, începând din partea moșiei numite **Moiad** (Mayad, județul Sălaj), au mers de-a lungul aceluia râu zis Crasna, o bună bucată de loc, până la locul numit Urcușul Paltinilor, unde, înfățișându-se însuși Nicolae, fiul lui Albert din numitul Moiad, a spus că acel râu Crasna este și a fost, din vechime, semn despărțitor de hotar între acele moșii Șarmășag și Moiad și că și mai departe acel râu era socotit ca hotar între sus-zisele moșii Șarmășag și **Supur** (Zupur, județul Satu Mare). De aci, așa cum au spus acel om al regelui și omul de măturie al numitului capitlu din Oradea, mersul hotarelor arătate de numiții nobili de Șarmășag, ține o bună bucată de loc, de-a lungul aceluia râu, și îl părăsește în partea de răsărit, unde acei nobili de Șarmășag au arătat drept hotar trei șanțuri, care, după spusa lor, despart pomenitele moșii Șarmășag și Supur. Apoi hotarul cotește spre răsărit și ajunge la râulețul numit Corandul, care desparte între ele acea moșie Șarmășag și moșia regească numită **Bogdand** (județul Satu Mare), aflătoare în ținutul Ardud. Apoi, urcând în sus, o bună bucată de loc, pe acel râuleț Corandul, au ajuns la locul în care un alt râuleț, numit Pârâul Masa, se varsă în acel râuleț Corandul, și acolo numita moșie Șarmășag, despărțindu-se de sus-zisa moșie a maeștrății regești, se unește cu hotarele moșiei numite **Ser** (Sceer, județul Satu Mare), acolo unde, aproape de unirea acelor râuri, sub un stejar, se află o movilă de hotar ridicată din nou. De acolo, merge în sus, pe același râuleț Pârâul Masa, către miazăzi și, părăsind acel râuleț, se urcă pe un deal, ce se află între sus-zisele moșii Șarmășag și

Ser și în vârful căruia acei nobili de Șarmășag au arătat o movilă de hotar. De aici, trece pe o creastă și acei nobilii de Șarmășag au arătat, la o mică depărtare, două movile de hotar. De aici au arătat iarăși două semne de hotar, spunând că aceste semne de hotar despart și deosebesc acele moșii Ser și Șarmășag, de la sus-zisul semn de hotar, ridicat din nou, și până la cele două semne de hotar din urmă, arătate îndată mai sus. Iar în dreptul acestor două semne de hotar din urmă, înfățișându-se însuși Ioan zis cel Greu, slujitorul lui Filip, fiul lui Iacob din numitul sat Ser, în locul și în numele aceluia Filip i-a oprit, în chip fățiș, pe cei ce făceau hotărnicirea de la ridicarea de noi semne de hotar și de la punerea acelor nobili de Șarmășag în stăpânirea pământului ce începe de la acel râuleț Pârâul Masa, până la locul numit Prisaca, spunând că acest pământ este al aceluia Filip și ține de el, prin drept de moștenire. În același loc, înfățișându-se Ioan de Dioșod, pentru Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, s-a împotrivit la pomenita punere în stăpânire și ridicare a semnelor de hotar ale numitului pământ, în ce privește acea parte care se știe că ține de acel Ștefan, fiul lui Ioan, în temeiul actelor sale. De aceea, la ziua și locul de mai sus, ei au chemat pe acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, înaintea maiestății sale regelui, spre a sta față cu suscrișii Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan de Șarmășag, și a da socoteală de împotrivirea lor, statornicindu-le ca soroc octavele anului nou, ce urmau să vină în curînd. După ce au făcut aceasta, pomenitul mers al hotarelor urcă pe un alt deal, în vârful căruia aceiași fii ai lui Ioan de Șarmășag au arătat o movilă de hotar; de aici, la o mică depărtare, au arătat un alt semn de hotar, pe o creastă. Apoi mersul hotarelor, coborînd de pe acel deal, intră

în sus-zisul râuleț Pârâul Masa, și merge pe el spre miazăzi, o bună bucată de loc, apoi ajunge la semnele de hotar ale moșiei numită **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj), a sus-zisului Blasiu, pe atunci om al regelui. Și acolo, aproape de acel râuleț, dinspre partea de miazănoapte, cu dimpreună încuviințare și învoire a acelor fii ai lui Ioan, nobili de Șarmășag și a pomenitului Blasiu de Mocirla, au ridicat două movile noi de hotar între acele moșii, Mocirla și Șarmășag, ca să le despartă pe veci. De acolo hotarul merge, pe o vale, spre vârful unui deal și acolo, dinspre partea aceleiași moșii Mocirla, au lăsat drept semn de hotar un stejar înalt, ridicând în jurul lui pământ; iar dinspre partea aceleiași moșii Șarmășag, lângă pomenitul arbore, au ridicat o movilă de hotar. De acolo, coborând puțin de pe același deal, au ridicat, pe coasta lui din sus de un râuleț numit Pârâiașe, două movile de hotar, care să despartă acele moșii Mocirla și Șarmășag. Ieșind de acolo, hotarul intră în acel râuleț Pârâiașe, unde... de **Lompirt** (Lomperth, județul Sălaj), înfățișându-se însuși a declarat că întreg cursul aceluia râuleț, pe toată întinderea sa, până unde acel râuleț se varsă în râul Crasna, este socotit drept semn de hotar, despărțind sus-zisele moșii Lompirt și Șarmășag. Și, făcându-se astfel această hotărnicire și ridicare de semne de hotar, ei, adică omul regelui și omul de mărturie al numitului capitu, întrucât nu s-a ivit atunci nici un împotrivor, afară de acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, au dat în stăpânire și au lăsat pomeniților Egidiu, Ladislau și Ștefan, și, ținând de acea moșie Șarmășag, împreună cu toate folosințele sale, afară de sus-zisa bucată de pământ, la a cărei punere în stăpânire s-a făcut împotrivire în chipul arătat mai sus, ca să-l stăpânească cu acel drept, cu

care se știe că țin de ei, fără a știrbi dreptul altuia”.

Ștefan de Dioșod, în numele lui Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, a arătat, în transcriere, o scrisoare privilegială din anul **1299**, în care era inclus actul de împăciuire, dar de Grigore, comitele curial, și cei patru juzi jurați de Solnoc, în pricina dintre comitele Desideriu, fiul Petru, iar pe de altă parte, comitele Mogh și fiii lui Martin de Șărmășag, „cu privire la nimicirea și arderea bisericii fericitului apostol Petru, așezată în satul aceluia Desideriu, și cu privire la uciderea fiului său și a doi slujitori ai săi, și cu privire la toate vătămrile pe care le-a adus comitelui Desideriu Mortunus, fiul lui Mortunus, frate aceluia”, hotărându-se între ei, prin judecata de împăciuire, „că, deoarece comitele l-a dovedit, pe calea judecății, pe Mortunus, încă pe când trăia, ca fiind vinovat de toate cele de mai sus... o scrisoare regească poruncind ca acel Mortunus să-i dea cuvenita despăgubire, Desideriu l-a chemat în judecată pe acel comite de Mogh și pe fiii lui Martin pentru faptele aceluiași Mortunus și a dobândit ca să fie luată în întregime o bucată de moșie a aceluiași Mortunus, de aceea Mogh și fiii lui Martin i-au dăruit aceluia comite Desideriu... moșia numită **Zeertelek** (dispărut, județul Sălaj) și jumătate din moșia numită **Masatelek** (dispărut, județul Sălaj)... / Iar noi, după ce-am văzut cuprinsul scrisorii privilegiale... am întărit-o”²⁰⁰.

1932: „Un locuitor din comuna **Lompirt**, cu numele Lukács M. Gligorie, din ură în contra câtorva săteni, a aruncat otravă în fântâna unde se adăpau vitele. Au și murit vitele câtorva săteni, care au băut din apa otrăvită.

²⁰⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 373, pp. 378-386

Lukács a fost prins și dat în judecată, care i-a dat pedeapsă de 2 ani închisoare. El a fost închis și și-a făcut o parte din pedeapsă. Dar, cu ocazia zilei de 10 Mai, când la mulți dintre cei închiși li se iartă o parte din pedeapsă, i s-a iertat și lui Lukács. Și, acum câteva zile, el s-a înapoiat acasă, din închisoare. Imediat ce locuitorii comunei **Lompirt** au aflat de înapoierea lui, s-au adunat cu toții, în fața casei lui, l-au scos afară, în curte, și l-au bătut până l-au lăsat mort. Autoritățile, aflând de aceasta, au început cercetările, să afle cine a îndemnat pe săteni să-și facă ei dreptate, ca să-l trimită pe acesta la locul de unde venise Lukács”²⁰¹.

1939: În cadrul serbării de 10 Mai de la **Lompirt**, „serviciul religios s-a oficiat la câmp, pe un teren amenajat foarte frumos în acest scop, de preotul greco-catolic Ioan Taloș și preoții Boca Ioan din **Ilișua**, romano-catolic, Noghi Ludovic din **Ilișua**, reformat, și Adalbert Alby din **Lompirt**”. După cuvântări, „a urmat defilarea, în ordinea următoare: elevii școlilor primare din comunele **Curitău**, **Câmpia**, **Ilișua** și **Lompirt**; premilitarii subcentrului **Bocșa**, sub conducerea dlui I. Naghi, sublocotenent în rezervă, comandantul subcentrului, și armata. / Între asistenți, am remarcat pe domnii dr. I. Pop, judecător, și fiica, dr. Pop Ionel, avocat, Gheorghe Apostol, subrevizor școlar, Gheorghe Crișan, avocat stagiar, Iosif Moldovan, învățător pensionar, toți din **Șimleu**, Alexandru Pop, subrevizor școlar în **Zalău**, V. Bogdan, șeful gării **Șărmășag**, R. Sipoș și Danilă Graur, învățător pensionar, Trufaș, notar în **Ilișua**”²⁰².

²⁰¹ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 24, Blaj 1932, p. 8

²⁰² *Universul*, Anul 56, nr. 131, București 1939, p. 8

LOPADEA

(Lapad, județul Alba)

1202: „Satul **Lopadea Veche**” este menționat în diploma regelui Emeric, prin care dăruiește „credinciosului nostru Richard, prepozit de **Arad**” câteva sate, și o pădurice, care „are hotar cu satul **Lopadea Veche**”²⁰³.

1354, ianuarie 26: „Nicolae și Beken, fiii lui Petru de **Lopadea** (Lapad, județul Alba)” au arătat regelui Ludovic „o scrisoare, care cuprindea dania unei moșii, numită **Dâmbău** (Dombow, județul Mureș), aflătoare în comitatul Târnava... Noi, înduplecați cu regească dragoste

²⁰³ Academia Română, *Documente privind Istoria României*, Veacul XI, XII și XIII, C. Transilvania, vol. I (1075-1250), București 1951, doc. 39, p. 21

de dreptele și legiuitele cereri... încuviințăm și consfințim pentru toți moștenitorii și coborâtorii lor”²⁰⁴.

1354, mai 6, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic că oamenii de mărturie al regelui și al capitlului „s-au dus, în duminica din urmă, adică în a cincisprezecea zi de la sărbătoarea Paștilor pe moșia capitlului bisericii Transilvaniei (din Alba Iulia), numită **Mirăslău** (Myrszlou, județul Alba), pe care, după ce au chemat vecinii și megieșii acesteia, și fiind de față, au hotărnicit-o în felul acesta: începând mai întâi de la o vale sau de la albia unei ape, s-au suit de-a lungul unei păduri, spre apus, la o creastă; mergând apoi înainte, la niște lunci sau fânațuri, de aici am ajuns la drumul mare. / Așadar, după ce au făcut această hotărnicire... l-au oprit pe slujbașul răposatului mărit bărbat Toma, judele curții luminăției voastre din satul **Lopadea** (Lapad, județul Alba) și pe toți oaspeții din acel sat de la culegerea neîndreptățită a roadelor și foloaselor acestei moșii Mirăslău”²⁰⁵.

1354, mai 13, Vaț: Capitlul bisericii de Vaț scrie că înfățișându-se „Mihail, episcop de **Vaț** (în Ungaria), prelatul nostru, și magistrul Konya, comite de Gömör, castelan de **Fylek** (în Slovacia) și de **Chehte** (în Slovacia), fiii măritului bărbat Toma, fostul voievod al Transilvaniei, au dăruit... domnului Andrei, episcopul Transil-

²⁰⁴ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 246, pp. 252-254

²⁰⁵ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 256, pp. 263, 264

vaniei... o moșie a lor, numită **Lopadea** (Lapad, județul Alba), aflată și așezată în comitatul Turda”²⁰⁶.

1357, iunie 19, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea raportează regelui Ludovic despre cele aflate de trimiși „la moșia numită **Lopadea** (Lapad, județul Alba)”, pe care, „când au voit să o treacă și s-o dea în mâna episcopului Dominic... împreună cu moșiile **Laz** (Laaz, Căcova, azi **Poiana Aiudului**, județul Alba) și **Rachiș** (Răchișel, Rakus, județul Alba), ce țineau cu temei de domnul episcop Andrei, cât a trăit, și, pe lângă acestea, moșiile numite **Heyud** (Heud, sat dispărut, lângă Ațintiș, județul Mureș), **Ațintiș** (Acentus, Acintus, Acyntus, județul Mureș) și **Nandra** (Nandurlaka, județul Mureș)... le-au găsit ținute, fără drept, în mâinile lui Petru, fiul lui Mykus, acel Petru, înfățișându-se el însuși la Lopadea, a pus piedica împotrivirii la trecerea în stăpânire și lăsarea acestor moșș, oprindu-i pe ei sub pedeapsa cu moartea... / Și, deoarece în scrisorile luminăției voastre se spune lămurit că trimișii trebuie să dea și să treacă în stăpânirea acelui domn Dominic, episcopul, fără a ține seama de împotrivirea cuiva, ei, luând pomenitele moșii Lopadea, Laz, Rachiș, Heyud, Ațintiș și Nandra, în temeiul scrisorii înălțimii voastre de la acel Petru, fiul lui Mykus, deținătorul lor, le-au dat și le-au trecut în stăpânirea episcopului”²⁰⁷.

1358, ianuarie 11, Vișegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că i s-a plâns „Dominic,

²⁰⁶ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 258, pp. 265, 266

²⁰⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 157, pp. 146-148

episcopul bisericii de Alba Transilvaniei, că, pe când scaunul acelei biserici era liber și văduvit de episcopul său, și când am luat în mâinile noastre, ca episcop, pomenita sa biserică, împreună cu toate cetățile, moșiile, pământurile și locurile ei – precum se și cuvenea după lege, Andrei, voievodul Transilvaniei, a dat, prin judecată, lui Petru, fiul lui Mykus, și altor câtorva nobili, spre marea pagubă a acelei biserici, moșiile ei, numite **Lopadea** (Lapad, județul Alba), **Laz** (Laaz, Cacova, azi **Poiana Aiudului**, județul Alba) și **Rachiș** (Răchișel, Rakus, județul Alba), și moșiile **Heyud** (Heud, sat dispărut, lângă Ațintiș, județul Mureș), **Ațintiș** (Acentus, Acintus, Acynthus, județul Mureș) și **Nandra** (Nandurlaka, județul Mureș), ce privesc acea biserică în temeiul zalogirii... / Drept aceea... vă punem în vedere și poruncim cu tărie să trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru să dea și să statornicească pomenitului domn episcop acele moșii ale bisericii Transilvaniei”²⁰⁸.

1885: „Domnii pământești își fac venituri din prevaricatiuni închipuite și le validează forte ușor, căci își aleg vreo doi oameni stricați de păzitori, și apoi aceștia, ca jurați, fazionând chiar strâmb, motivează o sentință dăunătoare și nedreaptă. / Ca de exemplu, voi aminti un caz din **Lopadea românească**, un sat aproape de Aiud, întâmplat în acești ani. Posesorul din **Aiud** Bedö Károly are, pe hotarul numitei comune, câteva posesiuni, după care i s-a comasat și din pădurea comună o părticică, dar, în loc de pădure, el a căpătat niște colțuri și o râpă

²⁰⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 206, pp. 205, 206

fără pădure, din care cauză s-a plâns la toate forurile, însă fără de nici un rezultat. Ca el să nu rămână de pagubă, a aflat cu cale a face arătări de prevaricațiune, că vitele oamenilor i-au stricat pădurea, și ce se întâmplă? Omenii sunt judecați a plăti până la 80 florini, când, în adevăr, pădure nici nu a fost, nici este, dar nici că au păscut vitele oamenilor pe acolo. / Acesta este dreptatea croită românului; deci, ca să li se poată face și mai încolo tot astfel de dreptate, apoi trebuie cătane! Poporul să nu cuteze a se plânge asupra asupririlor, nici când își vede preoții și inteligența din sânul său cu nedrept urmărită și dusă în temniță, cum se duc niște făcători de rele”²⁰⁹.

1896: „Furtună grozavă. Ni-se scrie din comuna **Băgău**, că, în 12 august, pe la orele 4 d. a., s-a descărcat, în ținutul acela, o furtună, împreună cu grindină așa de mare, decât care mai teribilă nu pomenește nici un bătrân din sat. Furtuna a început de la poalele Munților Apuseni, în direcția de la vest, spre est, și a nimicit total recoltele comunelor: **Aiudul de sus, Aiudul, Ciumbrud, Păgida, Băgău, Lopadea maghiară, Hopârta** și a altor comune. Viile sunt total nimicite, asemenea cucuruzele și otăvurile. Paguba se urcă la 35.000 florini. Omenii sunt disperați, în urma nenorocirii ce au suferit”²¹⁰.

1910: „Acei întreprinzători, care doresc a lua în întreprindere edificarea bisericii greco-catolice din **Lopadea-română**, sunt invitați că: / Sau să-și înainteze ofertele, însoțite de vadiul de 750 coroane, la oficiul proto-popesco greco-catolic în **Aiud**, până în 12 april 1910, la 5 ore p. m. / Sau depun vadiul de 750 coroane la mâna cu-

²⁰⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 252, Brașov 1885, p. 3

²¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 171, Brașov 1896, p. 2

ratoratului parohial din **Lopadea-română**, să ia parte la licitațiunea publică ce se va ține în 30 april 1910, la 10 oare a. m., la oficiul parohial greco-catolic, în **Lopadea-română**: / Planul, preliminarul și condițiunile de de licitațiune se pot vedea în **Aiud**, la oficiul protopopesco greco-catolic, de la 8-10 a. m. și de la 3-5 p. m. / Curatoratul își rezervă dreptul a da întreprinderea cui va voi, fără considerare la suma de întreprindere. / Lopadea-română, 10 martie 1910. / Ioan Maior, protopop greco-catolic / Toma Pop, paroh greco-catolic / Teodor Milea, curator primar”²¹¹.

²¹¹ *Unirea*, Anul XX, nr. 1, Blaj 1910, p. 101

LOZNA

(districtul Cetatea de Piatră,
comitatul Satmar, județul Sălaj)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Pokol** de Nagy-Lozna, în comuna Lozna, 1593; scut militar de culoare azurie, în a cărui parte din jos e coroana, din care iese un leu, ridicat, cu sabia în laba dreaptă; 12 familii.

Ilyés vel Csaskai de Lemény, în comuna **Lozna**, 1631, 12 familii.

Cholthy vel Antsán sau **Irimus** de Cholth, în comuna Lozna, 1613 și 1658, 60 familii.

Hosszu de Kis-Nywes, în comuna Lozna, 1610, 2 familii.

Pap de Rogoz, în comuna Lozna, 1598, 1601, 8 familii.

Pap de Letka, în comuna Lozna, 1675”²¹².

1889: „În primăvara anului 1889, Someșul era alături cu țarmurile. / Două femei, una mai bătrână, din **Letca**, cu numele Onica lui Iuon Văsălichii Oanii, și alta mai tânără, din **Purcăreți**, al cărui nume nu-l știu, după cât își aduc aminte însă oamenii era „tăroasă”, au vrut să treacă, cu luntrea, în **Lozna**. / În luntre era podarul Gavriș Rusu, un bărbat care, atunci, putea să fie de vreo 30 de ani, și Mihai Vale al lui George, atunci în etate de vreo 22 ani, apoi cele două femei, dintre care Onica, care ne este vecină, putea să fie, atunci, de vreo 65 ani. / În mijlocul Someșului, s-a răsturnat luntrea și toți patru au căzut în apă. Gavriș, podarul, și Mihai al lui Gheorghe au scăpat cu înotul, cele două femei, neștiind înota, s-au prins de luntrea răsturnată și pluteau cu luntrea, în jos. / „Tuluai! Mor!”, „Tuluai! Mor!”, strigau bieteile femei și pluteau, ținându-se de luntre, pe Someș, în jos. / Pe țarmurile Someșului se adunase tot satul. La toți li se făcuse părul măciucă de groază. Cu toții strigau „Tuluai! Tuluai!”, dar nici unul nu știa ce e de făcut. / Era de fațăși Gavriș Onichii, un bărbat voinic ca un „goron” și își frângea mâinile, și își rupea hainele de pe sine, văzând că moare mă-sa. A venit și bătrânul Ion Văsălichii Oanii și se uita, cu lacrimile în ochi, cum îi more femeia, cu care trăise cincizeci de ani împreună, de moarte năprasnică. / Disperarea ajunsese la culme. Femeile strigau acum din ce în ce mai slab și din ce în ce mai rar: „Tuluai mor!”, „Tuluai mor!”. La început se țineau binișor, așa că li se vedeau umerii, pe urmă dispăruseră umerii și nu se vedea decât

²¹² Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 25

gâtul, apoi numai capul, în sfârșit ajunsese apa aproape de gură. Luntrea se apropia de „Cornul Trestii”, unde Someșul se desparte în două brațe, formând o mică insulă. Dacă ajunge la despărțirea râului, luntrea va apuca, de bună seamă, pe brațul de dincolo, unde fuiorul apei e tare repede, femeile sunt pierdute!

Era în săptămâna Paștilor. De atunci, sunt tocmai 13 ani. Costan Pop a Anei lui Filip ara cu patru vaci, împreună cu Pop Ion, căruia îi zice și Ianoș, al lui Grigorea lui Ilie, pe un deal, în partea hotarului numit „La Hârtop”, distanță de vreo 400 de metri, în linie dreaptă, de la locul sinistrului. / Deodată îi vin la urechi strigătele disperate ale femeilor. Se duce la marginea dealului și vede, înotând pe Someș, două capuri, iar pe țărmure, mulțime de popor. Luntrea era deja foarte aproape de „Cornu Trestii”. / Costan își lăasă vacile și plugul și, sărind peste „Scărițe” și traversând „Brănesciora”, cât ai bate în palme a fost pe țărmurile Someșului. / De-a lungul drumului parcurs, vedeai ici „clopul”, colo guba și „laibărul” lui Costan, dincoace cămașa, pe care, în fuga cea mare, le arunca de pe sine. / Când sosi la Someș, a strigat către niște „feciori”: „Haid, trageți-mi cizmele!” și, cu aceasta, s-a aruncat în Someș. / Cu brațe vânjoase brăzda Costan valurile apei și, sosind la femei, le-a strigat: „Nu vă temeți, că vă scap, dar să nu puneți mâna pe mine, că pierim cu toții! Țineți-vă de luntre!”. / Și, cu mâna stângă, a apucat luntrea, iar cu dreapta înota spre țărmurile drept. Mulțimea de pe țărmure striga: „Doamne ajută! Doamne ajută”. / În câteva minute, femeile erau salvate. / Era pe vremea prânzului, adică, după socoteala noastră, pe la orele 9 a. m. / Onica trăiește și azi și, deși în etate aproape de 80 ani, se bucură de cea mai bună sănătate, împreună

cu bărbatul său, Ion Văsălichii Oanii. / Iarr despre fapta lui Costan nu s-a făcut nici o pomenire nicăieri, ca să-i vină o recunoștință ori remunerațiune”²¹³.

1904, Diaconovich: „**Lozna Mare** (ung. Nagy-Lòzna), comună mică în Transilvania, comitatul Solnoc-Dobâca, 1.011 locuitori, în 1891, români”²¹⁴.

²¹³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 63, Brașov 1902, p. 2

²¹⁴ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 127

LUDOȘUL MARE

(județul Sibiu)

1791: „La raportul din 28 iunie 1791, este alăturată această *Specificatio candidatorum ad Ludimagisterium et Cantoratum praeparatorum et examinerum* (Specificațiunea candidaților pregătiți și examinați pentru dascălie și pentru cantorat)” și numele lui „Nicolae Zugraff din **Ludoșul mare**, scaunul săsesc al Mercurii”²¹⁵.

1900: „Maxim Roman, jude comunal în **Oroiul de Câmpie**, a donat, pe seama sfintei biserici de acolo, un Liturghier, legat în piele, în preț de 6 coroane 40 fileri. Dumnezeu, primindu-i fapta creștinească, să i-o răsplătească însușit. / În numele comitetului parohial greco-catolic din **Ludoșul-mare**, ne ținem de datorință a aduce, și pe această cale, mulțămita și recunoștința noastră profundă Stimatei Doamne Aurelia Solomon, directoarea internatului de fete din **Blaj**, care din nou și-a adus aminte

²¹⁵ Lupaș, I. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București 1927, p. 310

de mizera noastră biserică, dăruindu-ne o cruce de argint-china, în preț de 10 florini (20 coroane), și comitetului bisericesc greco-catolic din **Dostad**, care a dăruit din pădurea bisericii sale patru lemne groase pentru școala noastră greco-catolică **Ludoșul-mare**. / 24 ianuarie 1900. / Alesiu Staicu, preot greco-catolic / George Tănase, curator prim”²¹⁶.

1902: „La fondul Internatului de fetețe au intrat următoarele contribuiri: Iosif Solomon, din **Ludoșul-mare**, / Alexiu Staicu, din **Ludoșul-mare**”²¹⁷.

1907: „**Târnosirea bisericii din Sângătin**. În gara **Apoldului**, mitropolitul a fost bineventat de către protopopul tractului A. Păcurariu, în numele preoțimii și al poporului, și de către primpretorele cercului **Miercurea**, dl Mangesius (sas), în numele autorităților civile și a întregului cerc administrativ. De la gară, se trece prin străzile largi ale Apoldului, moștenite de la foștii locuitori sași ai acestei comune, care au pierit până la cel din urmă, lăsând locul românilor mai plini de viață, până în deal, unde sunt cele două biserici, una veche și mică, cealaltă mai nouă, mai încăpătoare și mai puțin frumoasă pentru un sat cu trei mii de suflete, toate românești, ca acesta. E o mulțime de popor, prin care abia poți străbate...

Din vârful dealului, de unde, în depărtări, se deschidea o minunată panoramă vastă, iar în față se ridica semnul de amintire al trecutului: cele două cruci, cu inscripții latinești, ale ultimilor doi preoți sași, de la 1814 și 1846, ai căror credincioși au pierit. Înalt Prea sfințitul mitropolit vorbește timp de trei sferturi de oră, închegat și pe înțeles despre însemnătatea zilei nașterii Fecioarei Ma-

²¹⁶ *Unirea*, Anul X, nr. 4, Blaj 1900, p. 33

²¹⁷ *Unirea*, Anul XII, nr. 1, Blaj 1902, p. 129

ria și despre bună-creștere, dând din bogata comoară a experiențelor sfaturi bune și multe... / Cele câteva ceasuri petrecute în Apold au fost și spre bucuria căpeteniilor bisericești, care au putut vedea o comună românească harnică, cum puține se mai găsesc, și spre o comună care a avut cinstea să primească în sânul ei pe aceste căpetenii. **Apoldul** are și credincioși de religia greco-catolică, puțini, vreo 8-10 familii, care au o biserică a lor, dintre cele mai rele posibile. După ce primpretorele sas din Miercurea l-a salutat pe mitropolit în Apold, preotul român greco-catolic din Apold nu s-a arătat nicăieri.

La 3 și jumătate, am ajuns în **Sângătin**, către care duce un drum, pe un deal, de unde vezi până departe, către Carpații despărțitori de țară. În capul satului aștepta popor nenumărat, în frunte cu preotul Dăianu, care-l bineventează pe mitropolit și-i mulțamește pentru bunăvoința ce li-o dovedește, prin venirea sa în comuna asta, care vrea să înainteze. / După liturghie a vorbit IPS Sa, amintind jertfele care au trebuit făcute, pentru a se putea ridica noua biserică și sfătuind pe credincioși a se deda la împlinirea poruncilor celor de folos. Mi-am notat următoarele: fondul pentru zidirea bisericii noi s-a început la 1894, dar într-un chip foarte modest. După 10 ani, abia ajunsese la 600 coroane. Abia la 1904 s-au început pregătirile mai serioase. Zidirea bisericii s-a început la 1906. Total a costat peste 12.000 coroane, strânse din darurile credincioșilor din mai multe părți. / Frumoase pilde de jertfă a dat preotul local și proprietarul Măcelariu, care au premers cu exemplul. Între ctitorii bisericii din **Sângătin** se întâlnesc, printre localnici, și mai mulți străini din **Săliște, Săcel, Tilișca, Apold** etc.

După biserică, s-au făcut recepțiunile, în casa părintelui Dăianu. Întâi s-au prezentat locuitorii comunei învecinate, **Ludoșul Mare**, care au venit în număr de vreo 300 de inși, apoi comitetul parohial, comitetul comunal, comitetul parohial al bisericii surori greco-catolice, în numele căruia părintele Alexe Deac a spus câteva cuvinte foarte alese, reprezentanța bisericii maghiare protestante, în numele căreia a vorbit ungurește preotul Virág, apoi directorul și învățătorul de la școala de stat, cel dintâi român de omenie, cel de-al doilea cu tulipan la butonieră, și el om de omenie, și, în sfârșit, câțiva dintre ajutătorii bisericii, sălișteni și săceleni... / Pentru a nu fi cu totul incomplet, trebuie să mai amintesc și de stăruința celor care au pus la cale acest frumos prilej, de conducătorii din **Apold**, **Miercurea** și **Sângătin**, care au ostenit și cheltuit și care au făcut tuturor toate pentru ca toate să se izbândească bine. Mulțumită comitetului parohial, părintelui Orăștianu din **Apold**, dlui Dr. G. Măcelariu din **Miercurea**, părintelui Dăianu și dlui A. Măcelariu din **Sângătin**, toată lumea a fost satisfăcută”²¹⁸.

1907: „Afaceri școlare și unele neajunsuri în districtul protopopesc **al Ludoșului-mare**. / Onorată Redacțiune! / Joi, în 10 octombrie, s-a ținut, în parohia **Dăteș**, sinodul districtual de toamnă al districtului protopopesc greco-catolic Mureș-Ludoș, sub prezidiul Reverendisimului Nicolau Solomon. Programul dezbaterilor acestui sinod a fost destul de lung. S-au dezbătut afaceri de administrare bisericești și școlare, peste care, fiind lucrurile bine puse în ordine, pe lângă puțină discuție, s-a trecut la luarea concluziilor corespunzătoare. / Mai mult a ocupat

²¹⁸ *Lupta*, Anul I, nr. 199, Budapesta 1907, p. 5

și frământat mintea preoțimii, care s-a prezentat întreagă, afară de unul singur, afacerea școlilor noastre confesionale greco-catolice din acest district protopopesc, în fața noii legi școlare. Întrebarea a fost: Ce să facem cu școlile noastre și cum să le susținem și că mai susținemu-le în fața unei legi atât de îngreunătoare, pentru susținătorii lor? / După o discuție destul de lungă, purtată de cei mai capabili, cu un interes demn de cauza ce-o reprezintă, toți au căzut de acord ca, din partea acestui sinod, să se facă o reprezentațiune către capul arhidiecezei și Consistoriul din Blaj, ca cât mai în grabă să se concheme ori un consult, ori un congres provincial, în care să se dezbată cauza școlilor noastre și care să decidă în care comune să se susțină școlile românești greco-catolice, cu caracterul lor confesional. Până atunci, însă, fiecare preot, ca președintele senatului școlastic parohial, să se năzuiască din toate puterile a susține *status quo*. / În acest sinod s-a mai discutat și asupra întrebării dacă onorariul ce îl capătă preoții greco-catolici români, de la stat, pentru că propun religiunea pruncilor de școală români de prin școlile ungurești, se va putea considera ca parte întregitoare a salariului preoțesc ori nu? După ce s-a constatat că acest onorar destul de bagatel, multora nu li s-a dat din partea statului, dacă n-au voit a preda religiunea pruncilor români din școlile ungurești în limba maghiară, nu s-a putut lua de parte întregitoare a salariului preoțesc și, în consecință, s-a hotărât să se facă pașii necesari, la Prea Veneratul Consistoriu metropolitan din Blaj, ca acesta să mijlocească ștergerea acelu onorariu din conscrierile pentru congruă, unde acela ar fi luat de atare. / Totodată s-a interzis strict preoțimii districtuale a preda religiunea pruncilor români din școlile ungurești în limba maghiară. S-a

mai hotărât ca, în noile protocoale școlare, numele de familie ale pruncilor să se inducă cu ortografia în care se află induse în matriculele bisericești.

Mai indispus față cu acest decis al sinodului se vedea preotul din **Bogata-de-Mureș**, Nicolau Cucuiu, care susținea că lui i se face mare daună, detragându-i-se respective denegându-i-se câte 60 coroane la an. E drept că acest preot are o familie numeroasă și că n-are avere; dară, cu toate acestea, de la un preot cu calificația dănsului, care a competat și după stațiuni de protopop, nu se poate aștepta o umilire ca și aceea ca, pentru un onorar destul de bagatel, să jertfească interese bisericești și naționale atât de scumpe. / După exhaustiarea (de la exhaustiv, adică atotcuprinzător – n. n.) întregului program sinodal, cu toții au fost invitați la masa destul de bine prevăzută a preotului din **Dateș**, Vasiliu Angel. Și aici Reverendisimul și Veneratul nostru șef, ca și cu orice ocaziune, numai sfaturi părintești și îndemnuri bune ne-a dat, făcându-ne atenți la momentuoșitatea pozițiunii noastre și la vitregimea timpului în care trăim. Unul dintre cei ce au primit cu multă plăcere sfaturile părintești și înțelepte se părea a fi și preotul Bogății, Nicolau Cucuiu, dară, cu toate acestea, după cum am auzit vorbindu-se în **Luduș**, de niște români din **Bogata**, preotul de acolo nu numai că nu-și dă silința a urma concluziilor sinodului din 10 octombrie, nu numai că nu se năzuiește barem până când s-ar putea susține *status quo* la școala sa, ci a adus un conclud cu senatul școlastic și a stăruit din răspuțeri ca nimeni să nu-și mai trimită, dintre români, pruncii la școala lor, ci la cea de stat. / Bine ar fi să fie neadevăruri cele ce le-am auzit cu urechile mele, dară mă îndoiesc foarte mult; căci știu că, în vremea aceasta, a căciulirilor pentru ajutorul de

stat, văzând acest preot că pe la oficialii mai inferiori nu poate face bună treabă, ca să capete mult ajutor, s-a dus chiar în Budapesta, la secretarul fostului ministru Berzeviczy, de s-a căciulit, și numai după aceea i s-a dat și i se dă ajutor mai mare. Știu mai încolo că, pe când Tisza Pista era ministru-președinte și a venit între secuii din **Târgul-Mureșului**, deși poate nici pe la Paști nu îmbracă reverenda, atunci s-a dus de l-a întâmpinat pe acesta în reverendă, la gara din **Mureș-Ludoș**. De aceea îmi vine a crede că și pasul său destul de condamnabil, din duminica trecută, nu poate avea alt scop decât ca să se recomande din nou pentru un ajutor și mai mare. / În nr. 216 al prețuitei „Gazeta Transilvaniei”, scrie oarecine, sub titlul „Sta rea școlilor românești în secolul al XX-lea”, între altele: „Școala să ți-o lași ar fi cea mai mare rușine, și tot trecutul poporului român, de 18 secole, s-ar îngropa în mormântul disprețului și al nedemnității... Și chiar renegații ar tresări, când această supozițiune ar deveni faptă”. Poate că Cucuiu nu cetește ziare și cărți românești! Cum că cetește ziare ungurești, abonate pe intențiuni servinde *ad calendas grecas*, știu cu toată siguranța. Cunoscut eu foarte mulți preoți de-ai noștri îngreuiți cu familii numeroase și ferecați de mizerie, dară, decât să se facă Herostrații națiunii mame și ai bisericilor cărora le servesc, mai bine se luptă cu lipsurile. Nu ar strica dacă venerata superioritate bisericească ar cam lua la cercetare pe astfel de preoți, cari își uită chemarea lor și nu sunt dintre cei ce își împlinesc afacerile punctuos, și să-i aducă la reson”²¹⁹.

²¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 222, Brașov 1907, p. 2

1912, Blaj, noiembrie 15: „**Înmormântarea pictorului Octavian Smigelschi.** / Clopotele de la catedrala Sfintei Treimi plâng duios în glasul lor de metale. Plânsul lor prelung și jalnic cutremură văzduhul și ochii noștri se înlăcrimează de durere și de jale. În jurul catafalcului ard, în pâlpâiri domoale, luminile albe și, jur de jur, cu inimile frânte de mare durere veghează pentru cea din urmă dată credincioasa soție cu, fiii și fiicele nespuse de dragi, și rudeniile, și admiratorii mulți, care au venit să dea cel din urmă tribut de cinste osemintelor lui **Octavian Smigelschi**, în cel din urmă popas din lumea aceasta. / Sunt de față Excelența Sa Mitropolitul și canonicii. Începe prohodul, oficiat de 7 preoți profesori, pontificând în frunte cu directorul gimnazial Dr. Ambrosiu Chețianu, îmbrăcați în ornate roșii de sărbătoare, precum sărbătorește și acest trist eveniment. / Cântă dulce și plin de duioșie baciul Papiu, iar corul teologilor, sub conducerea măestrului Iacob Murășanu, transpune sufletele și mișcă inimile, scaldând în lacrimi inimile tuturor. După evanghelie, urcă amvonul delicatul și duiosul nuvelist Al. Ciura și rostește un prea duios cuvânt funebru, demn de măreția acestor triste clipe, încununând cu sinceritatea cuvintelor sale aureola de glorie a acestui mare și iubit artist al nostru, în celea din urmă clipe, când se mai află printre noi”... /

„Repausatul în Domnul **Octavian Smigelschi** s-a născut, la 21 martie 1866, în **Ludoșul-mare**, din părinții Mihail și Ana, născută Sebastian. / Stadiile gimnaziale le-a făcut în Sibiu; apoi trece la Academia de pictură din Budapesta. Încă de când era student arătase multă simpatie pentru pictură; acum visurile lui începeau a-și întinde aripile și a zbura, încet-încet, spre culmea glorioasă.

Talentul lui puternic ajunge la deplină vigoare prin studiile de pictură din München, Ravena, Roma și Veneția. / După absolvirea Academiei de pictură, a fost numit profesor la gimnaziul de stat din **Șemniț**, de unde a trecut, după doi ani, la **Elisabetopol**, unde a funcționat ca profesor până în 1906, când și-a cerut pensionarea, pentru a se putea dedica cu totul artei. / Pentru prima oară a pășit în fața publicului, la 1903, când a aranjat expoziția de la **Blaj**, mai apoi la **Sibiu**. / Lumea a rămas cu totul răpită de strălucirea acestui talent, ce ni se prezintă deodată în plină lumină și despre existența căruia puțini aveau cunoștință. În 1905, aranjează expoziția din Budapesta și jurnalele străine îl încărcau cu elogii, asemănându-l cu cei mai mari ai lor: sculptorul Strobl și pictorul Carol Lotz. Calea spre apogeu era acum netezită și Pantheonul îi deschidea larg porțile, ca să intre acest biruitor favorit al Muzeilor. / În același an, i se încredințează **pictarea catedralei din Sibiu**, care e opera monumentală a acestui mare artist, alături de cele două biserici, ce le-a pictat în timpul din urmă: aceea din **Ciacova** și cea din **Uifalău**... /

A fost cel mai mare pictor, cu care ne putem mândri românii ardeleni și am fost un neam prea sărac pentru a sprijini, după vrednicie, un talent atât de superior. De aceea îl vedem, în 1908, aranjând a doua expoziție în Budapesta, cu care prilej ia stipendiul „Fraknoi”, pentru a trece la Roma, leagănul originii noastre, spre a lucra în tihnă pânzele măiestre, care, după cât știu eu, sunt terminate, pentru capela „Rákóczi”, ce se va ridica în Budapesta. / Și a venit îngerul Morții”²²⁰.

²²⁰ *Românul*, Anul II, nr. 244, Arad 1912, p. 8, 9

LUDUȘ

(Ludoșul de Mureș, magh. Marosludas, județul Mureș)

1848, mărturia lui **Axente Sever**, ca „Răspuns la „Cartea neagră” (A „fekete könyv”), scrisă de baronul Stefan Kemény junior, în 1849, și publicată de Hentaler Jozsef, în numerele 121-131, din mai 1895, ale „Magyarország” din Budapesta. / Întâi pentru maghiarii care au fost masacrați la **Șard** și în școala de călărit a husarilor grăniceri, la **Cricău**, ne arată Raportul lui Iancu, scriind: / „Pe când eram eu ocupat cu dezarmarea și pacificarea orașelor muntene, un alt despărțământ al trupelor mele a avut să țină cea dintâi luptă cu honvezii maghiari și au câștigat o victorie strălucită la **Cricău**, ungurește Krakó... / În acele zile, mai multe companii de honvezi și gardiști maghiari din **Aiud** au atacat oastea prefectului Axente Sever, la **Sâncrai**, lângă Mureș. Prin atacul urmat, pe o negură groasă și de tot pe neașteptate, oastea românească fu pusă pe fugă. Îngâmfat din cauza victoriei câștigate atât, de ușor, 4 companii de honvezi, un despărțământ de gardiști din **Aiud**, ajutate și de ceva cavalerie,

și comandate de maiorul Banfi János și de căpitanul de cavalerie Baumgarten, trecând peste Mureș, se aruncară asupra lagărului de la **Cricău**. Poporul armat respinse atacul cu bărbăție, iar apoi se încinse o bătaie înverșunată, care a durat mai multe ore... vrășmașul, după mari pierderi, a fost luat pe fugă și gonit până la **Teiuș**".

Din acestea, se vede că despărțământul Iancului a bătut pe maghiari la **Cricău**. Acest despărțământ, ca să ajungă, din munți, la Cricău, a trebuit să treacă prin **Șard** și prin **Ighiu**. Ceea ce nu ne spune nici „Cartea cea neagră”, nici Iancu, maghiarii din aceste locuri au fost armați, având și ei arme din cetate, care, după cum am văzut din învoiala, ce o făcuseră, la 30 octombrie, cu „popa Culița”, adică cu Pap Miklos, cum scrie „Cartea neagră”, le-au depus, reținându-și cele private, ce le avuseră și până în mai 1848. / Dar, dacă despărțământul Iancului a trecut la Cricău, după această pacificare, e constatat, totodată, că românii, în trecerea lor prin **Șard** și **Ighiu**, numai au dezarmat, însă nu s-au atins nici de averea, nici de persoana celor dezarmați. Prin urmare, dacă nu veneau aiudenii, cu Banfi și cu Baumgarten, de la **Aiud**, la **Cricău**, scenele cele sângeroase și omorul aproape a 200 de bărbați nu se întâmpla. Iar dacă s-a întâmplat, trebuie să credem tradițiunii, care spune că, pe cât timp ținu bătaia, față în față, la pârăul Cingăului, de la **Cricău**, acești masacrați s-au mișcat și au ară mari semne de bucurie.

Văduvele Benedek și Szölösi, în plânsorea lor către înălțatul împărat, ne arată cum că comandanți la acest masacru au au fost Balazs, controlor cameral, și eu mai adaug că a fost și Iosif Crișianu de la **Barabant**, fiul unui

husar grănicer. Dar acești comandanți nu au comandat masacrarea, ci atacul contra honvedilor și gardiștilor maghiari, după ce le-a ajutat cel de sus de au raportat o victorie strălucită, adunându-se cu toții la Balazs, controlorul domeniului fiscal di **Cricău**, s-au pus pe chef și și-au petrecut, cum face toată lumea după vreo izbândă, iar oamenii care, poate înainte, ori în decursul bătăliei, s-au codit sau au fugit din lagăr, fugind speriați în ruptul capului către casele lor, spre munte, invitați și somați de speculanți, în fuga și turbarea lor au măcelărit pe cei ce au purtat arme, nu însă și pe femei, cum se vede din plânsorile văduvelor Kis Gergely, Benedek, Szölösi și altele, și precum știu și eu că Anghel Ioan, căpitanul din **Cricău**, a salvat viața copilului Szász Pál, tatăl pretorelui Szász Jozsef din **Aiud**, care a luat parte la instalarea Mitropolitului Victor în Blaj. Nu știu dacă Lukats Béla recunoaște și mulțumește presăcanului care l-a scos din șirul muribunzilor de la **Presaca** și l-a ținut, dar Szász Pál a dăruit, cât a trăit, la toate sărbătorile cele mari, câte-o măsură de grâu curat și câte un florin lui Anghel Ioan, căpitanul din Cricău. Aceasta probează că nu acest căpitan, nici Bálasz și Munzat, cu Șăndruc, au comandat omoru. Ci fugarii, dezertorii disperați, poate și blesuriți, întorcându-se de la locul de luptă, în durerea rănilor lor au ucis pe cei nevinovați.

Despre acesta măcelărare se colportează până în zilele noastre, nu numai la **Șard** și împrejur, dar chiar și la Brașov, niscăi vorbe ce le-ar fi zis Bărnuțiu către părintele popa Culiță din **Șard**, tatăl actualului consilier de Curie: „Ați tăiat porcii, dar ați lăsat scroafele”. Din cuvintele acestea, deși nu se pot admite că ele ar fi ieșit din gura unui așa mare filosof și moralist, cum a fost Băr-

nuțiu, încă se poate vedea că femeile și copiii au fost cruțați și că românii, și în furia celei mai legitime răzbunări, sunt mai presus decât secuii, care, la **Reghin**, în 2 noiembrie 1848, după ce puseră foc orașului, și prin acesta siliră pe orășeni să iasă afară din case, ca să nu-i cuprindă focul, pentru ca să-i poată despoia de tot ce aveau asupra lor, precum bani, scule de aur și de argint, pietre nestimate și vestminte scumpe, omorârea bărbați, femei, moșnegi, copii, încă și pe 17 soldați rămași răniți în spitalul de acolo, de trupa lui Urban / Cum că omenii noștri au fost superiori în moralitate și inferiori în cruzime se vede și de-acolo, că ai noștri, pe tot locul, au apărât, au ascuns în casele, celariile și podurile lor femei, copii, bătrâni etc. și i-au apărât de furia și răzbunarea înfuriaților, comisă totdeauna în beția și după sumuțarea speculanților; pe când nu cunoaștem nici un caz ca așa-ceva să fi făcut vreun maghiar. Ba cunosc un caz, că un maghiar, anume Albertfi Samu, și după restabilirea ordinii, la 12 ani, ca să-și răzbune, a împușcat pe cumnatul său, popa Bucur de la **Barabanț**, numai pentru că a figurat și el între comandanții din bătaia deschisă și față în față la **Cricău**, ceea ce român nu a făcut.

Dar autorul „Cărții negre”, descriind în colori și mai negre omorul și măcelărirea celor 43 de la **Sângătin**, zice că acest masacru s-a întâmplat în 18 și 19 octombrie, chiar în ziua când a ieșit Proclamațiunea lui Puchner pentru dezarmare, și că românii ar fi îndeplinit acea faptă înainte de publicarea proclamațiunii. Chiar așa să fie, trebuie să știm toți cei pe care ne doare de cele întâmplate, că înainte de acesta ieșise în 5 (17) octombrie, instrucțiunea cum au să se formeze și să lucreze glotele, și, ce e mai dureros, că înainte de acesta, teroriștii spân-

zurară, în 12 octombrie, pe Simonis și Pap Vasilie, la **Târgu Mureșului**, și, în 15 octombrie, pe Baternai, la **Clușiu**. Apoi Puchner dezarmase pe maghiarii din Sibiu, cu 2 zile înainte de ieșirea proclamațiunii, ceea ce nu românii, care nu ceteau gazete, ci maghiarii au știut mai întâi; și ei, cuprinși de frică, în loc de-a fi alergat la primării sau de-a fi conchemat pe iobagii lor, să le predea armele și să se împace cu ei, dându-le și câte-o bute ori două de vin „aldămaș”, au alergat ca nebunii, cu toții, la **Sângătin** și, concentrându-se la curțile lui Zsigmond Elek de-acolo, prin acesta au căzut în suspiciunea de-a se fi adunat cu scop de-a ataca și omorî ei pe români, care, de frica aceasta, au părăsit satul și au fugit la **Gusu** și **Ludoș**, și numai după încurajarea vecinilor s-au reîntors și au tractat, de duminică, 15 octomvrie, când s-au concentrat gardiștii maghiari în curțile lui Zsigmond, unde, din poziția cea mai ridicată, ce domină satul, au început a împușca asupra sătenilor, așa încât viile, ce sunt în dosul curților lui Zsigmond, de frica gloanțelor, au rămas neculese. Iar joi, în 22 octomvrie, alergând acolo, tribunul Ioan Dendiu de la **Roșia** interveni pe lângă maghiari, ca se predea armele și să fie pace, ceea ce s-a și întâmplat, dar ieșind tribunul, după depunerea armelor, a puscat cineva din urloiul caselor asupra lui și el, trăgând speriat sabia, românii au crezut a fi semn de atac și s-au aruncat asupra lor și i-au omorât. Și așa știm noi că s-a petrecut acea tristă faptă, iar cum că ungurii din **Sângătin** au fost gardiști și au exersat cu puștile ce le avură, martor e părintele Nicolae Dăian, din **Ludoșul românesc**. Iată, așa au stârnit și provocat ei înșiși, fără vreo proclamațiune, răscularea românilor asupra lor!

Pre cât cunosc eu firea cea bună și domoală a românului, cred cu toată fermitatea că, să fi rămas acei nobili pe la casele și moșiile lor, în bună pace și liniște, și să fi predat armele, nu ar fi fost nici unul sacrificat, precum nu a fost baronul Spleny din **Bia**, Anvander din **Obreja**, nici un evreu în **Hususău**, **Micăsasa** și **Alba Iulia**, Kovrig și alții din **Blașiu** etc. / Iar dacă autorul „Cărții negre” și toți scriitorii maghiarilor susțin că românii au omorât în comitatul Albei inferioare și femeile, și copiii, cum vine de nu se simte lipsa, în nici un loc, de foștii nobili proprietari, și nu a căzut nici o moșie în mâna fiscului? Ei, domnilor, precum o rândunică nu face vară, așa un caz-două nu fac ce arătați și propagați domniile voastre!”²²¹.

1894: „Rețele telefonice în Ardeal. Ministrul de comerț, prin ordinațiunea din 6 iunie, Nr. 41.844, a dispus aranjarea de rețele telefonice în comitatele Albei inferioare, Târnava mică, Turda-Arieș și Hunedoarei. Pe **teritoriul Albei inferioare**, stațiuni telefonice vor fi în **Blaj**, **Alba Iulia**, **Aiud**, **Conța**, **Vintul-de-jos**, **Ighiu**, **Metieș** (stațiune de jandarmi), **Zlatna**, **Abrud** și **Roșia**. În **comitatul Hunedoarei**, vor fi stațiuni în **Baia-de-Criș**, **Brad**, **Deva**, **Ilia**, **Hunedoara**, **Hațeg**, **Pui**, **Petroșeni** și **Geoagiul-de-jos**. În comitatul **Târnavei mici**, stațiunile vor fi în **Ibașfalău**, **Ernot**, **S.-Martin**, **Mediaș** și **Hususău**. În **comitatul Turda-Arieș**, în **Turda**, **Iara-de-jos**, **Trăscău**, **Câmpeni**, **Vințul-de-sus** și **Murăș-Ludoș**. Așadar, sunt 30 stațiuni telefonice, care vor fi puse în legătură cu **Clujul**”²²².

²²¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 267, Brașov 1896, pp. 1, 2

²²² *Unirea*, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894, p. 245

1902: „Ziua de 26 octomvrie a fost o adevărată zi de sărbătoare pentru comuna bisericească greco-catolică din **Ludoșul-de Mureș**. Cu mic, cu mare, alergară toți, în dimineța acelei zile, ca să-și vadă fructul ostenelilor lor, la școala edificată în anul acesta. / Un edificiu vrednic de misiunea ce o are școala pentru popoare se ridică în unul din celea mai frumoase poziții ale Ludoșului. Călătorului de pe valea Mureșului din depărtare i se înfățișează școla și biserica în stil frumos, pe când celelalte părți ale Ludoșului stau ascunse în vale, ca două fortărețe ale credinței și prosperării noastre,

Binecuvântarea școlii, ce era îndesuită de inteligență și popor, s-a început la 11 ore. De față erau și autoritățile civile. Sfințirea a fost celebrată de Reverendisimul domn canonic Dr. Augustin Bunea, care, în calitate de inspector școlar arhidiecezan, n-a pregetat a alerga ca parte să ia la bucuriile ce le simte comuna acesta bisericească, văzându-și isprăvit edificiul școlar. Răspunsurile au fost executate de **corul plugarilor români din Ludoș**, în 4 voci, sub conducerea zelosului învățător Vasilie Morariu. / Aici nu pot să nu reflectez că, în părțile acestea, corul dlui Vasilie Morariu e singurul în felul său. Prin răspunsurile și cântările executate, în decursul festivității, a stors nu numai încântarea conaționalilor săi, ci chiar și admirațiunea străinilor. Oare n-ar putea înființa și ceilalți învățători din împrejurime astfel de cor? De ce oare nu iau exemplu de la colegul lor? / După săvârșirea binecuvântării, distinsul nostru bărbat Dr. Augustin Bunea, într-un limbaj frumos, pe înțelesul tuturor, expune menirea școlii, aduce mulțămite poporului și păstorului lor, dlui Nicolau Solomon, care, în timp scurt de 20 de ani, a știut conduce poporul să-și edifice biserică și școală atât

de frumoase. După aceea, predă școala învățătorului și senatului școlastic, arătând, într-un mod cât se poate de plastic și frumos, că învățătorul are să sădească în tinerele mlădițe, pe lângă cunoștințele necesare în viața practică, și virtuțile adevărat creștinești, care ridică atât pe indivizii singuratici, cât și popoarele. Partea acesta a vorbirii a lăsat urme adânci în ascultători. Regret foarte mult că n-o pot reda din cuvânt în cuvânt, căci în mediul în care trăim azi am avea zilnic lipsă de astfel împintenări spre calea virtuții. / După vorbirea dlui canonic, a urmat un frumos program de declamări și poezii, executate de corul plugarilor.

Mai întâi, o fetiță declamă o poezie, în care, prin o paralelă foarte frumoasă, arată rolul bisericii și al școlii, de care are să asculte poporul. / Un dialog, declamat de două fete, expune foloasele școlii. Alt punct e declamarea unui elev, prin care mulțamește părinților și reverendisimului domn protopop pentru dragostea ce au avut-o, zidindu-le o școală atât de frumoasă. / A urmat apoi o vorbire, ținută de unul dintre curatori, care mulțamește, în numele poporului, dlui protopop pentru buna chibzuială cu care a știut să-i conducă timp de 20 de ani, enumerându-i și meritele mai însemnate, ce le-a avut pentru comuna bisericească greco-catolică din **Ludoș**. / La acesta, răspunde Reverendisimul domn protopop Nicolau Solomon, prin o cuvântare frumoasă și emoționantă, ce a stors lacrămile multor ochi. Domnia sa spune că, prin acesta, numai datorința de păstor sufletesc și-a împlinit-o. / După vorbirea domnului protopop, ne-am depărtat, în sunetul marșului „Auzi buciumul cum sună!”, încântați de frumosul edificiu și de folosul ce-l va aduce, care nu e

ocrotirea de vânt și ploaie, ci câștigarea cunoștințelor necesare”²²³.

1908: „În urma unei invitații, ce a primit-o cu „schiopiconul” procurat de „Economul”, dl Eugen P. Păcurariu, preot tânăr zelos, a luat parte și la adunarea generală a despărțământului **Ludoș**, în **Ludoșul de Mureș**, unde, asemenea, a avut mare efect prelegerea sa”²²⁴.

1913: „În comuna **Ludoșul de Murăș** s-a slujit, în octombrie, un recviem pentru odihna sufletească a lui Aurel Vlaicu. A luat parte aproape toată preoțimea districtuală”²²⁵.

1924: „Se aduce la cunoștință că concursul de admitere la școala de contabilitate și educație cooperatistă din **Ludoșul de Mureș**, județului Turda-Arieș, se începe în ziua de luni 20 octombrie. Toți candidații care au cerut înscrierea la această școală se vor prezenta la concurs în ziua de 20 octombrie, ora 8 a. m. După concurs, cei reușiți pot fi lăsați acasă pentru a-și aduce cu ei obiectele necesare în internat. Acei ce sunt din depărtări mai mari, pentru a evita cheltuielile de transport, vor aduce cu sine, la prezentarea la concurs, hainele de corp și așternut, și taxa pentru alimente, plătită pe trei luni înainte. / Doritorii de-a urma cursurile acestei școli, care încă n-au cerut înscrierea, pot înainta actele, prin poștă, până în ziua de 20 octombrie, sau se pot prezenta la concurs, împreună cu actele, în ziua de mai sus. / Cu această ocazie, rugăm din nou băncile populare și cooperativele, care au nevoie de

²²³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 238, Brașov 1902, p. 3

²²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 172, Brașov 1908, p. 3

²²⁵ *Românul*, Anul III, nr. 211, Arad 1913, p. 7

contabili sau vânzători, și pe domnii preoți și învățători de la sate să caute, în comuna lor, și să trimită spre a urma cursurile acestei școli câte cel puțin 2 elevi – Direcțiunea școlii”²²⁶.

1925: „Coloniștii sau „telepeșii” de la Ludoș. / În seara de 5 iulie, preotul Teodor Nagy din **Zaul de Câmpie**, dimpreună cu primarul acelei comune și măiestrul măsar David din **Sângerul de Câmpie**, mergând cu trăsura, de la **Ludoșul de Murăș**, către casă, între **Ludoș** și **Sânger**, au fost atacați de o bandă de coloni unguri. I-au bătut bine pe români, apoi s-au făcut nevăzuți în întunerecul nopții. / Acești coloniști, în 1918, au omorât pe un român din **Sânger** pentru că a îndrăznit a-și adăpa calul la fântâna lor. De atunci, întruna provoacă pe români. / E primejdios a merge numai singur până la **Ludoș**, chiar și ziua mare. Cu atât mai primejdios e însă noaptea. Acoloniștii unguri sunt adevărată primejdie pentru câteva comune românești. Mai primejdioși sunt însă pentru statul român. / Dl Ministru de agricultură, de dragul sau teama lor, a ordonat consilierilor agricoli din Ardeal suspendarea oricărei afaceri de expropriere a moșiilor lor. Această împrejurare le-a dat curaj și mari nădejdi. De atunci, amenință ei pe români. Zilnic dai de ei în **Ludoșul de Murăș**, înaintea cooperativei ungurești „Hangya“, care e cuibul lor, adunați în cete de câte 20, cu femei și copii, făcându-și sfaturile. Și dacă te apropii de ei neobservat, auzi bine înjurăturile grosolane la adresa statului român și a românismului întreg, amenințând cu pumnii încleștați. La o strâmtoare fac însă jurăminte de mare credință și fidelitate către statul român, câștigând astfel

²²⁶ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 40, Blaj 1924, p. 2

timp pentru alte fărădelegi. / Ar fi de dorit să revină dl Ministru asupra ordonanței sale, luându-le puțința de a se întări pe vecie pe aceste plaiuri românești și cruțând, astfel, pe românii din Câmpie de atâtea batjocuri și chiar și omoruri”²²⁷.

1926: „În ziua de 4 februarie, a murit, la **Orăștie**, Părintele Atanasie Bologa, fost multă vreme preot în Dieceza Lugojului și, mai pe urmă, profesor la liceul român din **Orăștie**. Răposatul s-a născut în Ludoșul de Murăș și a păstorit, timp îndelungat, în orașul **Lupeni** din județul Hunedoara. Om bun și de treabă, preot cucernic și blând, Părintele Bologa a fost un român însuflețit și cald sprijinitor al tuturor pornirilor mărețe. Banul său, greu muncit, îl dădea bucuros oriunde era vorbă de înaintarea bisericii și a neamului. Îl vedeai aproape la toate adunările naționale ori culturale, cu fața sa uscățivă și palidă, dar cu sufletul pururea cald și gata de jertfe. / Ca om n-a fost norocos în această lume. Soarta nemiloasă i-a răpit soția în cel dintâi an de căsătorie, pe care a îngropat-o cu multă jale, apoi a știut să trăiască o văduvie curată și cinstită de toți cei care l-au cunoscut. Grea cruce aceasta pentru un preot văduv. Și părintele Bologa a purtat-o cu resemnare, într-adevăr creștinească și preoțească. / Ajungând profesor la **liceul de stat din Orăștie**, părintele Bologa tot preot a rămas, fiind părinte adevărat nu numai al școlariilor pe care îi creștea, ci și al tovarășilor săi de profesură. Toată lumea îi zicea „Tata Bologa”, și elevi, și colegi. / În timpul din urmă, fusese numit paroh la **Pui**, în județul Hunedoara; și un singur dor mai avea în viață: să-și petreacă bătrânețile păstorind satul unde era mormântul so-

²²⁷ *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 31, Blaj 1925, p. 2

ției sale, pe care o jelișe o viață întreagă. Moartea nemiloasă i-a curmat însă și acest cel din urmă dor: l-a aflat la **Orăștie**, până nu apucase să-și ia rămas bun de la prietini buni din acel oraș, și de la credincioșii săi din **Șibișel**. / I s-a făcut o îngropăciune foarte frumoasă. L-au prohodit școlarii lui, colegii și toți cei care l-au cunoscut și l-au iubit. A fost înmormântat cu șase preoți și i-au ținut cuvântări protopopul Ienea, directorul Aron Demian și Dr. V. Pop, arătând cu toții că a murit un om de omenie și un preot după inima lui Hristos. / Fie-i odihna lină și pomenirea vecinică!”²²⁸.

1932: „În dimineața zilei de 25 iunie, clopotarul bisericii din localitatea **Sânpaul** a observat că pe perețele bisericii este proptită o scară lungă. Voind să intre în biserică, a observat că ușa este deschisă, iar zăvorul stricat. A dat alarmă. La fața locului au sosit parohul și șeful postului de jandarmi, plutonier George Dinu, care, intrând în biserică, au constatat că răufăcătorii au jefuit biserica de sfântul potir și de chivot, care este cel mai sfânt și prețios obiect la catolici, împreună cu sfânta cuminecătură. Harnicul jandarm, după câteva ore de chibzuință, a dat de urmele tâlharilor, identificându-i în persoana cunoscutului hoț Iosif Mose, din comuna **Ludoș**, care, în seara zilei de 22 iunie, a evadat din arestul corpului VI armată Cluj, împreună cu Sauciuc Petru, din comuna Borisou, Basarabia, care au fost condamnați la câte șase luni închisoare, pentru dezertare și furturi prin spargere. Numiții tâlhari, cu obiectele furate, s-au refugiat la hodaia Horvat, de pe hotarul comunei **Iernut**, unde au fost găzduiți de servitorul Santo Iosif. / Bravul șef al secției de jandarmi din

²²⁸ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 8, Blaj 1926, p. 1

Iernut, plutonierul major Năsăudeanu Teodor, dimpreună cu șeful postului de jandarmi din **Iernut**, plutonierul major Tapardea Justian, au făcut mai multe razii și, în cele din urmă, au dat peste hoți, pe care i-au arestat și adus pentru cercetare. / Duminică, în 20 iunie, s-a făcut reconstituirea, adică arătarea prin hoți a faptei, la care toți locuitorii comunei au fost prezenți. Mulțimea, indignată până la culme, a voit să linșeze (omoare) pe spărgători, după ce au auzit și văzut că sfintele obiecte au fost sfărmate de numiții în sute de bucăți. Cu actele dresate, numiții spărgători au fost înaintați Consiliului de război Cluj, iar găzduitorul, parchetului Târnava Mică. / B. Al-mășan”²²⁹.

1943: „La **Ludoșul de Mureș** s-a deschis o școală pentru ucenici Era foarte de lipsă, așa că ne bucură mult deschiderea ei”²³⁰.

1946: „**Sfințirea bisericii din Ațintiș.** În ziua de 28 și 29 septembrie 1946, s-a făcut sfințirea bisericii din Ațintiș, județul Turda, de către Î. P. S. Dr. Valeriu Traian Frențiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei din Blaj. / În ziua de sâmbătă, 28 septembrie, Excelența Sa Dr. Frențiu a sosit în **Luduș**, cu trenul de la ora 11, fiind însoțit, de la **Blaj**, de părinții Gheorghe Dănilă și Augustin Folea, canonici, părintele Aurel Rusu, secretar mitropolitan, și părintele Nicolae Florea, notar consistorial, părintele Grigore Sălăgeanu, administratorul Internatului Școlii Normale. / În gara **Luduș**, Înaltul Ierarh a fost întâmpinat de dl Dr. Iuliu Popa, subprefectul județului **Turda**, de părintele Octavian Rusu, paroh în **Gheja**, și

²²⁹ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 29, Blaj 1932, p. 2

²³⁰ *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 9, Blaj 1943, p. 5

părintele Nașcu Bogdan din parohia **Luduș II**. La intrarea în comuna Luduș, a fost întâmpinat de întreagă populația, în frunte cu dl Dr. A. Groza, prim-pretor, apoi primarul comunei, părintele Romul Popa, protopopul român ortodox, părintele preot romano-catolic, părintele preot reformat și reprezentanții comunității izraelite. / În fața bisericii greco-catolice, renovată după multe lovituri, ce le-a suferit în războiul din 1944, primirea o face părintele Ioan Olteanu, protopopul **Ludușului**, dl avocat Dr. Ioan Pinte, prim-curatorul parohiei, și doamna Hortenzia Rusu, prezidenta Reuniunii „Sfânta Maria”, iar domnișoara Angele Rusu prezintă un buchet de flori, în numele tinerețului. / Intrând în biserică, se slujește Litia și se fac rugăciuni pentru pomenirea eroilor care dorm somnul de veci pe teritoriul parohiei, căzuți în 1944, în luptele pentru eliberarea Ardealului de Nord. Cântă frumos corul bisericii greco-catolice, condus de dl inspector școlar Ioan Hirian. / La orele 15 și jumătate, Înaltul Ierarh pleacă la **Ațintiș**. La intrarea în sat, e cea dintâi poartă de triumf. Aici e primit de autoritățile comunale. Apoi Excelența Sa intră în comună, într-un car frumos împodobit, tras de 6 boi. La a doua poartă de triumf din comună, îl salută preotul ortodox și directorul școlii, cu elevii. În fața bisericii așteaptă toți credincioșii, în frunte cu preotul lor, părintele Iacob Bucur, care binevințează pe înaltul Arhiepiscop. / Intrând în biserică, se începe slujba Vecerniei și partea întâi a actului sfințirii. Biserica a fost zidită din jertfa credincioșilor, în anul 1930, sub păstoria părintelui Gheorghe Nicoară, care se află acum în parohia **Mihail**. Sub actualul preot, părintele Iacob Bucur, în timpul războiului, s-a făcut împodobirea bisericii, fiind frumos zugrăvită de un pictor din **Târgu-Mureș** și prevăzută cu

un splendid iconostas, executat de dl Aurel Pop, profesor în Târgu-Mureș. / La slujba Vecerniei, Înalțul Arhiepiscop e înconjurat de părinții canonici Gheorghe Dănilă și Augustin Folea, și de preoții Nașcu Bogdan din Luduș, Alex. Caianu din **Cipăieni** și Ionel Coman din **Iclăuzel**. Ca diaconi slujesc părinții N. Florea și A. Rusu. / Preoții din tract ascultă mărturisirea credincioșilor.

A doua zi, duminică, în 29 septembrie, la orele 9, începe actul consacrării, cu așezarea sfintelor moaște, apoi sfânta liturghie arhierească. Excelența Sa Dr. V. Tr. Frențiu ține predică în curtea bisericii. Servesc, pe lângă preoții însoțitori de la Blaj, protopopul districtual I. Olteanu, părinții G. Grecu din **Chețani**, Oct. Rusu din **Gheja** și Iuliu Deac din **Hădăreni**. Cântările le execută frumos părinții Ioan Florea și Grigore Sălăgeanu din **Blaj**, iar răspunsurile liturgice, corul parohial în patru voci al credincioșilor din **Ațintiș**, instruit de dl Pinteș, învățător, un fiu al comunei. / La sfânta liturghie s-au împărtășit mulți credincioși din Ațintiș și din satele învecinate. / La orele 12, au avut loc recepții în localul școlii primare. S-au prezentat autoritățile administrative, preoțimea ortodoxă, curatorul bisericii, reuniunea femeilor și preoțimea tractuală. Apoi a urmat masa comună”²³¹.

²³¹ *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 41, Bblaj 1946, p. 3

LUGOJ

(Lugaas, Lugas, județul Timiș)

1368, mai 6, Lipova: Voievodul Nicolae scrie lui Benedict, banul bulgarilor, că i s-a plâns „Dragul, iobagul nostru din **Sugdîa** (lângă Leucușești, județul Timiș), că Mihail, fiul lui Farcaș, și Fylees, fiul lui Rachka, iobagi regești din **Lugoj** (Lugaas, Lugas, județul Timiș), din îndemnul lui Marcu, fiul lui Mykola, din **Totvărădia** (Raradya, azi **Vărădia de Mureș**, județul Arad), în preajma sărbătorii Crăciunului de curând trecut, găsind 80 de porci ai aceluiași Dragul în pădurile pomenitei moșii Lugoj, i-au luat tâlhărește, prinzând și pe porcarul acelor porci. Drept care, cerem să se întoarcă numitului Dragul, iobagul nostru, cei 80 de porci, luați de Mihail, fiul lui Farcaș, și Fylees, fiul lui Rachka, precum și Marcu, fiul lui Mykola, pentru ca numitul nostru iobag să

nu suferă o pagubă și mai mare, în urmărirea înapoierii acelor porci”²³².

1404, septembrie 1: „Lângă Timișoara, continuă lucrările congregației comitatense; între primele pricini soluționate de comite și juzi este cea a lui Ioan Slavul, din districtul Chery, care-l acuză pe Petru zis Wasarhel, iobag al lui Osvald de **Belinț** din **Ohaba Forgaci**, că, ducându-se el spre, **Lugoj**, cu treburi, i-a fost luat un cal de 50 florini, cu forța armelor; comitele îl așteaptă pe pârât să vină la lucrările congregației, spre a-și prezenta poziția”²³³.

1419, mai 31: „Sigismund Losonczy, castelan de **Orșova**, **Mehadia**, **Sebeș** și **Jdioara**, împreună cu nobilii și cnezii din districtele **Sebeș**, **Lugoj**, Caran și Comiat, judecă și întărește, din **Caransebeș**, dreptul cnezial de stăpânire a familiei Mâtnic asupra unor terenuri și păduri de pe lângă apa Mâtnicului, pe care și le disputau de mulți ani, cu comunitatea locuitorilor din **Caransebeș**. Au fost confirmați Ștefan și fiul său Vasile, Ladislau și Ioan, fiii lui Bogdan, Nicolae, fiul lui Fărcaș, Nicolae, fiul lui Radu, Neagu și Ladislau, fiii lui Oprișa și Woya”²³⁴.

1457: „O carte regală, datată în 1457, spune că nobilii, cnejii (Kenézes) și plebei din districtele **Lugos**, Sebes, Miháld, Halmos, Krassóffő, Borzafő, Komját și

²³² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 314, p. 480

²³³ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 165

²³⁴ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, pp. 189, 190

Ilyéd au trimis soli regelui László al V-lea, la Viena, cu cererea ca acesta să întărească acele libertăți și drepturi pe care Olahienii și kenezul lor le-au primit de la regi. Și întrucât raioanele numite de pe Dunăre sunt în pază a lor, împotriva invadărilor turcești, regele, pentru a-i încuraja pe valahi să fie și mai zeloși, le îndeplinește dorințele”²³⁵.

1551, Evlia Celebi: „Eialetul **Timișoarei**. Cuprinde șase sangeacuri. Are un defterdar (similar logofătului) de vistierie, un intendent al condicilor, un defterdar de timar (cel care se îngrijește de problemele financiare ale feudelor, denumite timar), un defterdar pentru avuția padișahului, un chehaia de ceași și un intendent de ceași, precum și douăzeci și două de agale (căpetenii de oaste) cu tuiuri, pentru paza cetății, dizdar (comandant al cetății), ceribași (căpetenii ale unui corp de oaste) și alai-bei (șeful unui alai, adică regiment). Fiind cucerită pe vremea domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (1648-1687, în 1658, de către Köprülü Mehmed pașa, **cetatea Ineu** a devenit, acum, reședință de sangeac pentru pașa de Timișoara. Celelalte sangeacuri sunt: 1648-1687, **Lipova**, **Cenad**, Gyula (în Ungaria), **Moldova** (Morova, Moldova Veche, județul Caraș-Severin), **Caransebeș**, cucerit de curând, **Lugoj**, cucerit de curând, sangeacul **Făget** și sangeacul **Arad** și sangeacul **Becicherec** (Becicherecul Mic, județul Timiș). Mai târziu, orașul a devenit vacuf-ul (fundație religioasă, care nu avea voie să-și înstrăineze

²³⁵ Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 242

bunurile) lui Sokollu Mehmed pașa, însă sangeacul este vacuif²³⁶.

1551, martie 31: „Gheorghe Martinuzzi îi scrie împăratului că i-a trimis pe delegații bănășenilor din **Lugo** și **Caransebeș** spre curtea imperială și îl roagă să-i primească și să le promită numirea unui conducător dintre ei, așa cum au avut, întrucât aceștia reprezintă o forță armată cu o deosebită știință militară”²³⁷.

1551, mai 7, Alba Iulia: „Isabella Zápolya acordă nobililor români din orașul **Lugo** o diplomă de înnobilitare, pentru multele merite militare, și o stemă, ce are un lup în mijloc; aceste însemne pot fi purtate de acești nobili în absolut toate manifestările lor publice și private”²³⁸.

1551, august 3: „Aldana, cu 400 de oameni din trupa spaniolă și un detașament de 100 mercenari germani, se îndreaptă spre **Lugo** și **Timișoara**, unde ajunge pe 10 august, întărind garnizoanele”²³⁹.

1564, Giovan Andrea Gromo: „În această țară, se află multe orașe mari deschise, sate, precum și castele și cetăți. Orașele mai de seamă sunt **Lugojul**, oraș mare deschis, prin mijlocul căruia trece râul navigabil Timiș, care, la o jumătate de zi de Belgrad, se varsă în Dunăre. În acest oraș se află o cetățuie, păzită cu grijă, pentru că

²³⁶ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, p. 329

²³⁷ Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 24

²³⁸ Ibidem

²³⁹ Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 26

este la hotarul Gyulei (Giula. Avea să cadă sub turci, în 1566), cetate mare și bine întărită de împărat”²⁴⁰.

1566, Giovan Andrea Gromo: „**Banatul**. Capitala sa este **Caransebeș**, un oraș bine populat cu ziduri din piatră fărâmicioasă și cu șanțuri fără apă. Înăuntrul orașului se află o cetate cu ziduri groase, dar fără flancuri și fără șanțuri; toate casele sunt de lemn, dar foarte arătoase și bine înzestrate, locuite de mulți nobili unguri. / Poziția orașului îngăduie ca el să fie întărit, și Castaldo îl și întărise, în vremea când regina Isabella cedase acest principat împăratului amintit. / Pentru a înlocui **Caransebeșul**, regele de față a întărit cetatea **Lugoj**, ca fiind un loc mai aproape de Timișoara, care e sub turci, și astfel această cetate este păzită acum cu multă grijă. Și, deși în sine nu este prea puternică, ea deține, împreună cu împrejurimile ei, o poziție din cele mai bune, pe un șes, prin mijlocul căruia curge veselul și bogatul râu Timiș, în care se prind multe soiuri de pești buni și o mulțime de raci mari și gustoși. În această provincie sunt foarte multe castele, totuși cele două cetăți amintite sunt cele mai de seamă. Guvernatorul întregii provincii își are reședința la **Caransebeș** și are sub comanda lui peste 500 de călăreți, care toți sunt echipați pentru paza acestei provincii”²⁴¹.

1594: „J. H. Schwicker descrie pe larg revoluția de la 1594, în care rolul principal l-a jucat cunoscutul vlădică Teodor – Todor (Teodor) *der bekannte Vladica*, care a condus la Sigismund Báthory deputăția românilor,

²⁴⁰ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, II, București 1970, p. 317

²⁴¹ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, II, București 1970, p. 329

sârbilor și bulgarilor răsculați din ținutul timișan. „Sârbii, uniți cu românii (valahii), cu care locuiau amestecați în satele și târgurile ținutului timișan, ridicară ca la 1.500 oameni înarmați, și, sub conducerea lui Zodor și Doțian, la care s-au mai alăturat Ioan de **Lugoj**, Petru Maysocz și un oarecare Ioan (Iancu), au atacat pe turci la **Becicherec**, **Vârșeț**, precum și în toate locurile lor întărite, de la Panciova, la Haram. / Cu toate succesele ei, armata rebelilor, lipsită de disciplină militară și fără unitate în conducere, a ajuns, în anul următor, să fie complet strivită de turci, la **Becicherecul Mare**”²⁴².

1598, aprilie 11: „Laurențiu Bogar și Ioan Szepsy, din **Lugoj**, îi pun în posesia domeniului **Ictar** pe membrii familiei Bethlen. La acest eveniment sunt prezenți toți vecinii și megieșii, mai întâi nobilii: diacul Martin Ilosvay, Petru Sebesy și Martin Luca din **Lugoj**, chibzuiții Francisc Stoica și Petru Cernea, din **Chevereșu Mare**, judele Roman Giurca și Grigore Vlah din Sălaj, Daniel Zalasdi, judele Ioan Giruca, Ioan Costicean și Peia Giuchici, din **Buziaș**, Gheorghe Budai, judele Roman Baia și Serb Pala din **Ficătari**, Matia Maghiar, judele Petru Terla și Roman Stepan, din **Belinț**, diacul Matia Stănișa, Martin Sion jude și Curta Racul, din **Jabăr**, dar și iobagii acestora. din satele vecine (Feneșan Costin, 1981, p. 105-106)”²⁴³.

²⁴² Cotoșman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeșului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeș 1941, pp. 56, 57

²⁴³ Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 129

1603, iulie 12: „Radu-Vodă a ocupat și a ars **Lugoju**l și mahalalele **Caransebeșului**”²⁴⁴.

1603, iulie 26: „Cetatea **Lugojului** a căzut, prin trădare, în mâna lui Moise Székely”²⁴⁵.

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Lugoj** a fost clădită de craiul ardelean Gabriel Bethlen (Bethlen Gabor, 1613-1629), pe vremea lui Suleiman han. Pe vremea lui Murad han al III-lea, a fost ocupată de Ulama pașa, apoi necredincioșii au recucerit-o și, o vreme, a rămas, ce-i drept, în mâinile necredincioșilor, dar, în cele din urmă, în timpul lui Murad han al IV-lea, Köprülü Mehmed pașa a pus stăpânire pe ea. Acum este reședința unui sangeacbei aparte. Venitul beiului său e de 300.000 de aspri. Are 12 zeamete și 300 timare. Are alaibei și trei ciorbagii, 8 pentru oda-
lele de ieniceri, o oda de topcii, o oda de gebegii, dizdar, chehaia, muhtesib, strângător de taxe. Împreună cu oastea beiului său, are, în total, o mie de ostași. E un cadiat cu rang de o sută cincizeci de aspri. Comunele lui n-au fost încă înregistrate, întrucât este un ținut de curnd cucerit.

Cetatea. Este o cetate de lemn și de pământ, pătrată, așezată într-o câmpie întinsă, pe malul râului Jebel (Timiș). Șanțul din jurul ei e plin cu apa râului Zepel (Timiș). Acest râu își adună apele din munții Porților de Fier, din Ardeal, și se varsă în râul Timiș. Cetatea are o singură poartă. Deasupra șanțului cetății, se află un pod mobil,

²⁴⁴ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VII, 1602-1606, București 1934, p. 142

²⁴⁵ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VII, 1602-1606, București 1934, p. 143

împodobit, care este ridicat în fiecare noapte, în cetate sunt trei sute de case ale ungurilor, unele acoperite cu stuf, altele cu scânduri. Deoarece această cetate e cucerită de curând, nu are geamii, hanuri, băi sau dughene. Cetatea interioară e, de asemenea, pătrată; e o cetate mică de piatră, cu șanț separat. Are o poartă de lemn care dă spre răsărit. Și deasupra acestui șanț se află un pod mobil. În jurul orașului, pământul este roditor, acoperit cu vii și cu grădini. Raialele sunt toți români (Eflak). Dintre produse, sunt vestite prunele de aici, ca și merele și cerga albă. Raiaua de aici e înscrisă pentru a aproviziona oastea din Oradea. Zece poveri de aspri sunt vacuf pentru Mecca și Medina și, în fiecare an, pentru folosul mormântului profetului, vine trimisul lui kâzlaragasî (șeful eunucilor din haremul sultanilor otomani), ca să primească, de la defterdarul Timișoarei, cele zece poveri de aspri și, luându-le, pleacă înapoi”²⁴⁶.

1664, iunie 15-21: „Ordin al beilerbeiului pentru ca din vilayetul său să vină în tabăra sultanului călăreții din cetățile **Ineu, Timișoara, Lipova, Lenauheim, Lugoj, Făget, Vârșet, Panciova, Deta, Orșova, Mehadia, Kankik (?)**, Sarde (?), **Bocșa, Ciacova și Ictar**, dar și azapii vechi și noi, inclusiv pedestrașii sus-ziselor cetăți, iar pe de altă parte, din **Caransebeș** să vină 70 de neferi, în frunte cu comandantul lor”²⁴⁷.

1670-1671, Evlia Celebi: **Bătălia de la Cluj**. „Blestematul de Rákoczi a fugit în cetatea **Cluj** și a început să strângă iarăși oaste... Anul 1081 (1670-1671). /

²⁴⁶ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, pp. 533, 534

²⁴⁷ Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timișoara*, Timișoara 2005, p. 239

Răsculându-se, din nou, în Ardeal, ghiaurul Rákoczi nu a trimis, la Poarta Devletului, haraciul său, după cum era legea. Pe de altă parte, strângând o mulțime de oști neno-rocite, el s-a așezat **lângă cetatea Cluj**, cu două sute de mii de ghiauri. Din partea aceasta, Seidi pașa a întâmpinat, în primăvară, oastea dușmană din câmpia Clujului, cu trupele alese de la Buda, Agria, Kanizsa și Timișoara, având patruzeci de mii de călăreți înarmați, viteji și renumiți.

Făcându-se un mare măcel, cu voia lui Allah, două sute de mii de ostași de ai ghiaurilor au fost trecuți prin sabie și toți vitejii musulmani s-au umplut de prăzi. Rákoczi, la rândul său, fugind din această bătălie, rănit, s-a dus la **Oradea**, dar, neputând să rămână nici acolo, a plecat la cetatea Kálló. Pe când căuta acolo pe profetul Isus, el a căzut în ghearele lui Azrail (îngerul morții la musulmani) și a murit. Deși Seidi pașa a adus tezaurele și avuțiile, și obiectele capturate, pentru a îndestula vistieria padișahului, și a ajuns la Poarta fericirii, cântând din tobe și din surle, totuși, din pricina unora, care erau împotriva sa, el nu a putut fi pe placul padișahului.

Ultima dată, cetățile **Ineu**, **Caransebeș** și **Lugoj** fuseseră cucerite de către marele serdar și marele vizir Köprülü Mehmed pașa, și, afară de acestea, fiind cucerite încă alte șapte orașe, cetatea **Arad** fusese refăcută, iar cetatea **Ineu** reparată și întărită, devenind un oraș frumos ca o grădină de rai; aceasta a fost desemnată ca reședință de guvernare pentru vizirii de Timișoara. Tocmai când se hotărâse și cucerirea cetăților denumite Sarospatak, **Săcueni** și Ecsedvár, din ținutul Ardeal, i-au sosit lui Köprülü,

de la Pragul fericirii, din partea măriei-sale padişahului, hatişerifuri drastice”²⁴⁸.

1782, Johann Lehmann: „De la o depărtare de o jumătate de ceas, înainte de **Lugo**j, se merge spre oraş pe un drum frumos, şanţuit şi mai bine consolidat decât se obişnuieşte. **Lugo**jul însuşi este foarte mare, are o piaţă frumoasă, cu case frumoase. Negustorii greci dau viaţă acestui loc. Oraşul este împărţit în două, prin râul Timiş, care îl străbate. Partea de dincolo, spre dreapta, se numeşte partea nemţească, iar cea de dincoace, partea românească.

Partea nemţească este frumos clădită, are meşteşugari şi hanuri bune. Căruţaşii trag la aceste hanuri din partea nemţească, cu toate că nu se află în drum şi cu toate că trebuie să plătească pentru fiecare cal, care trece pe podul Timişului. Lugojul este un loc vesel şi plăcut. Locuitorii sunt veseli din fire. În partea nemţească, se găseşte o cafenea, cu biliard, şi castelul de vară, cu grădină, al contesei von Soro, soţia generalului şi comandantului cetăţii din Timişoara. Această doamnă, în multe privinţe foarte remarcabilă şi spirituală, are moşii considerabile în **Lugo**j şi în împrejurimile lui, la care se poate observa exactitatea şi înţelepciunea stăpânei. Ea însăşi îşi administrează bunurile. Cele mai multe venituri după ele le foloseşte pentru îmbunătăţiri. Încă înainte de a ajunge la Timişoara, se află, spre dreapta, o pădure a contesei, frumos rânduită. O parte din ea este destinată creşterii fazanilor. Mai multe hanuri, care-i aparţin, sunt încăpătoare, curate şi bine ținute. O mare parte chiar din oraşul

²⁴⁸ AŞSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 340, 341

Lugoj îi aparține ei. Pe teritoriul Lugojului, are semănături și vii însemnate. Toate muncile agricole și recoltarea se fac sub supravegherea ei, cu mare punctualitate. Ea are o vie proprie, dincolo de oraș. Această vie se deosebește, în privința poziției și a îngrijirii, de toate celelalte vii din Banat.

Această vie produce vin de Burgundia. Vița este din Burgundia și, prin răsădire, s-a înmulțit într-atât, încât produce multe butoaie de vin de Burgundia. Vinul de Burgundia de la **Lugoj**, nu-i așa de aspru ca cel franțuzesc; are însă mult din acea asprime sănătoasă, este ceva mai tare și mai negru ca cel franțuzesc. Întrece mult toate acele vinuri, așa-zise „de Burgundia”, care se vând și se beau în Ungaria drept vin adus din Burgundia. / Via contesei produce vin de primă calitate, pe care ea îl schimbă, vadră contra vadră, cu vinul autentic de Tokaj.

De la **Lugoj**, până la **Bujor** (comuna Dobra, județul Hunedoara), este o cale de o poștă și jumătate. De cum, ieși din Lugoj și privești la dreapta, te cuprinde un groaznic respect față de Lugoj. Se înșiră, pe un rând, opt, până la zece roți de tortură, fără a mai pune la socoteală furcile de spânzurători și alte lucrări asemănătoare. Dacă fiecare om simte ceea ce am simțit eu, la vederea acestora, atunci suntem cu toții oameni ciudați. Eu am privit țintă acest șir mai mult decât cumplit, și am izbucnit într-un râs puternic. Datoresc acest simțământ excesului de prevedere, căci, la vederea unei roate, n-am râs, ce e drept, niciodată”²⁴⁹.

²⁴⁹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 568, 569

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Rácz** de Karansebes, în comuna Cacova, comitatul Caraș și Lugoj, 1667, 8 familii, adică în **Lipova**, comitatul Timișului, 4, în **Lugoj**, 1, în **Cacova**, 1, în **Goruia**, comitatul Carașului, 1.

Vlád de Selistye, din Maramureș, în Lugoj, donațiunea nouă dată de regele Mathia I lui Ioane Vlad și fiilor lui, Nicolae, Theodor și Nichita, în 1486, 3 familii.

Fáur de Tövis, în Lugoj și Făget, 3 familii.

Drágosy de Toplitza, în Lugoj, 1610, 1 familie.

Athanasievics, în Lugoj, 1802, 1 familie.

Fogarasi, în Lugoj, 2 fanulii.

Bercianu alias **Barcsi** de Alba Iulia, în Lugoj, 1631”²⁵⁰.

1877: „**Apelul societății „Crucea roșie” din România**, îndreptat către toți binevoitorii, de a da ofrande de bani și altele, spre alinarea durerilor **soldatilor români răniți**, a aflat ecoul său și în inimile **lugosianilor**. Dovadă e că, după ce și aici, ca pe aiurea, prin stăpânire a fost și este și acum oprită înființarea comitetelor de dame sau de bărbați, spre adunarea de colecte pentru acel scop pur umanitar, subscrisul firește că era numai pe lângă conceștiunea stăpânirii, m-am făcut singuratic colectant al ofrandelor, ce s-ar da în **Lugosiu**. Rezultatul întreprinderii mele au fost următoarele contribuii, adunate în scurt timp:

²⁵⁰ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 45

Alesandru Mocioni, 50 florini; / Eugeniu Mocioni, 50 florini; / Iosif Arjoca, 1 florin; / A. B. Vernescu, 2 florini; / Vasile Dimitrescu, 1 florin; / Ioan Vlad, 20 florini; / Constantin Rădulescu senior și soția Paulina, 20 florini; / Coriolan Brediceanu, 100 florini; / Elena Blasiu (Blaș. Blaj), 1 florin; / Ioan Nedelco, 10 florini; / Dr. Iosif Miescu, 1 napoleon; / Constantin Rădulescu junior, 10 florini; / Maria Onea, 1 florin; / Alesandru Ursulescu, preot greco-ortodox în **Lugosi**, 5 florini; / Nicolau Piescu, 1 florin; / Nicolau Sciopoane, preot greco-ortodox, 2 florini; / Iulian Ianculescu, 10 florini; / Titu Hațeg, 10 florini; / Ioan Iclodianu, preot greco-ortodox, 1 florin; / Lucreția Tempea, 1 florin; / Zenobiu Bordanu, 5 florini; / un pelerin, 10 florini; / Ana Zsivi, 50 cruceri; / Cosgaria, 5 florini; / Nagy, 5 florini; / G. Crăciunescu, 5 florini; / Ioan Glăvan, 1 florin; / Petru Zsivi, 1 florin; / Th.Br., 1 florin; / Br. 2 florini; / Stoica, 2 florini; / Vasiliu Iorga, 1 florin; / Grgou Ietia, 1 florin; / Ioan Georgescu, 2 florini; / George Belu, 1 florin; / Georgiu Lupulescu, 1 florin; / Constantiu Carabaș, 1 florin; / Georgiu Luca, 2 florini; / Pop Gavril, 2 florini; / Dimitriu Mihailescu, 3 florini; / Vasiliu de **Dobreiu**, 1 florin; / Dimitriu Georgoviciu Mitrate, 2 florini; / Ecaterina Georgeviciu, 1 florin; / Iosif Iorga, 1 florin; / Iotia Giurca mare, 1 florin; / Vasiliu Giurca, 1 florin; / Ana Pestianu, 1 galben împărătesc în aur; / Mivosavlieviciu, 1 florin; / Iotia Popescu, 40 cruceri; / Georgiu Bugariu, 1 florin; / Ladislau Iovanescu, 50 cruceri; / Ștefan Partenie, 1 florin; / Orban Usa, 1 florin; / Ioan Foale, 50 cruceri; / Nicolae Iovanescu, 2 florini; / Lucreția Roja, 2 florini; / Iuliu Ignea, 1 florin; / Ales. Andrei, 1 florin; / Nicolau Munteanu, 5 florini; / Lucreția Munteanu, 5 florini; / Ludovic Pervu, 2 florini; /

Ales. Cuza Vasilie, 1 florin; / Georgiu Parteniu, 50 cruceri; / Ioan Bărbulescu, 20 cruceri; / Ana Ilca, 1 florin; / Georgiu Mărculescu, 20 cruceri; / Cristina Kővári, 2 florini; / Pavel Popovici, 1 florin; / Constantin Oprea, 50 cruceri; / Elena Zachariu, 60 cruceri; / Vasiliu Giura, 20 cruceri; / Maria Giura, 20 cruceri; / Parteniu Pasteanu, 2 florini; / Nitia Pop, 2 florini; / Nicolau Bireescu, 3 florini. / **Suma:** 391 florini, 1 napoleon, 1 galben și 3 franci”²⁵¹. / Din partea Societății „Crucea Roșie” din București, confirmă primirea banilor președintele Dimitrie Ghica și secretarul Ioan S. Boboc.

1877: „A II-a listă de colecte **pentru ostașii români răniți**, adunați prin Constantin Rădulescu junior în **Lugosiu**: / Iuliu Tuculia, 1 florin; / Constantin Blasiu (Blaj, Blaș), 5 florini; / Petru Arjoca 60 cruceri; / Vasilie Gătăianțu, cruceri; / Nicolae Petrovici, 30 cruceri; / Gavril Harasu, 50 cruceri; / Iosefina Geja, 40 cruceri; / Iosef Leota, 1 florin; / Ștefan Lajos, 50 cruceri; / Iotia Lupu, 50 cruceri; / Iuliana Pervu, 50 cruceri; / Iuliana Brediceanu, 2 florini; / Nicolae Ioanovici, 1 florin; / Maria Popovici, 1 florin; / Costa Popovici, 1 florin; / Ana Constantin, 50 cruceri; / Vasilie Buciu, 50 cruceri; / Sofi Vasi, 50 cruceri; / Ioan Coliciu, 1 florin; / Maria Iorga, 30 cruceri; / Helena Ursulescu, 1 florin; / văduva Ioana Petrescu, 1 florin; / Ana Andreevici, 1 florin; / Theodor Pap, 20 florini; / Alesandru Pestișan, 1 florin; / M. Zsossu, 1 florin; / Vasi, 1 florin; / Csabai István, 1 florin; / Dănilă Drăgănescu, 1 florin; / Todor Gavrilonu, 1 florin; / Ioan Gavrilonu, 1 florin; / Mag.-Pr., preot, 1 florin; / Nicu Vălcănaș, 1 florin; / Virginia Lascu, 1 florin; / Veta, 50

²⁵¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XL, nr. 53, Brașov 1877, p. 4

cruceri; / Costa Lădariu, 1 florin; / Un honvéd, 1 florin; / Maria Nicolsanu, 3 șfanți; / P. Barbu, 1 florin; / Un catolic, 2 florini; / Lucreția V., 1 florin; / D. Lascu, 1 florin; / Un francez, 1 florin; / Ioan Partl, 3 florini; / Rosalia, 1 florin; / Alexa, 50 cruceri; / Un soldat francez 5 franci în aur; / Un italian, 1 florin; / Helena Sonsbury, 5 florini; / Eleonora Csiűncsics, 2 florini; / Rosa Deliomini, 5 florini; / Iosefina Paitl, 5 florini; / baroneasa Emilia Billot, 20 florini; / baron Henri Billot, avocat, 40 florini; / baron Charles Billot, doctor în medicină de la facultatea din Paris, 20 florini. / **Suma totală**; Una sută patruzeci și doi florini 30 cruceri, 5 napoleoni, 5 franci și 3 șfanți. / **Lugosiu**, 1 iulie 1877²⁵². / Din partea Societății „Crucea Roșie” din București, confirmă primirea banilor președintele Dimitrie Ghica și secretarul Ioan S. Boboc.

1878: „Lista binevoitorilor contribuenți dăruitori din **Lugosiu**, care au subscris ajutoare pe seama **ostașilor români răniți**: / Orvan Husa, 6 florini și 3 chile de scame; / Nicolae Munteanu, 5 florini; / soția Lucreția Munteanu, 5 florini și jumătate chilă de scame, și 9 metri de pânză pentru fășii; / Tănăsie Arjoca, 1 florin; / Persida Arjoca, 1 florin; / Pepi A. Vasilie A., 1 florin; / Ioan Cadariu mihe, 40 cruceri; / Iuliu Opra, 50 cruceri; / Sándor Andrei, 1 florin; / Ioan Theodoru, 40 cruceri; / Vasilie Onia, 1 florin; / Alesandru Pestișan, 1 florin; / Georgiu Popovici, 1 florin; / Nicolae Luca, 50 cruceri; / Nicolae Danciu, 1 florin; / Regina Danciu, 1 florin; / Ștefan Martinovici, 1 florin; / Ioana Păcurariu, 10 cruceri; / Ilie Siiba, 40 cruceri; / Constantin Zsucu, marfar, 1 florin; / Ludovic Pervu, 1 florin 50 cruceri; / Cosari Todor, 50

²⁵² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XL, nr. 68, Brașov 1877, p. 3

cruceri; / Aureliu Pervu, 20 cruceri; / Carlsonanu, învățăcel de masar, 10 cruceri; / Vichenta Popovici, 1 florin; / Alesandru Cuza Vasilie, 50 cruceri; / Susana Cuza Vasilie, 50 cruceri; / Simeon Vitza, 1 florin; / Persida Vitza, 1 florin; / Constantin Doboiu, 50 cruceri; / Nicolae Iorga, 2 lei 50 bani în argint; / Ioan Dunca, 50 cruceri; / George Andrei, 1 florin; / Petru Voicescu, 50 cruceri; / Carol Geurgescu, 20 cruceri; / Lazar Popovici, 50 cruceri; / Nicolae Ilca, 1 florin; / Ioan Coliciu, 1 florin; / Corneliu Jucu, 10 cruceri; / Mihai Pistrova, 1 florin; / Elena Jucu, 10 cruceri; / Valeria Jucu, 10 cruceri; / Iosza Lupu, 1 florin; / Ioan Giurca, 1 florin. / **Suma:** 44 florini 10 cruceri și 2 lei 50 bani în argint. / **Lugosiu**, în 6 decembrie stil nou 1877. / Lucreția Munteanu”²⁵³.

1878: „Ajutoare pentru răniți. / Luptele care au decurs din partea bravilor **ostași români din România** contra Semilunii, pentru a-și salva patria îngrășată „cu sânge de eroi”, m-au îndemnat a doua oară a contribui și a colecta, după puțină, de la mărinimoșii oferitori din **Lugosiu** (Lugoj) 58 florini și 40 cruceri v. a. (sau, în bani de România, 117 lei), 2 pânzături (masaie), 2 ștergătoare și o servietă pentru bravii ostași răniți pe câmpul de luptă, precum se poate vede din aici alăturata „listă de contribuire”:

Lista de contribuire pentru ostașii români răniți din România: / Livia Besanu, 2 florini; / N., 1 florin; / Sofia Bordanu, 1. florin; / Sidonia Maioru, 4 florini; / Cornelia Brediceanu, 5 florini; / Etelca Martinescu, 2 florini; / Rosa Hațiegu, 2 florini; / Emilia Cosgaria, 2 florini; / Paulina Rădulescu, 4 florini; / Nicolau Munteanu, 5

²⁵³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XL, nr. 96, Brașov 1877, p. 4

florini; / Lucreția Munteanu, 2 florini, 2 mesaie, 2 ștergătoare și o servietă; / Maria Onia, 50 cruceri; / Hortensiu Muntenescu, 2 florini; / Sofia Vladu-Rădulescu, 1 galben austriac; / Maria Miescu, 2 florini; / Maria Nedelcu, 2 florini; / Ana Pesteanu, 2 florini; / Elena Franțu, 1 florin; / Mari'a Iurca, 1 florin; / Maria Ioanoviciu, 1 florin; / Iuliu Opra, 50 cruceri; / Petru Arjoca, 30 cruceri; / Iuliana Pervu, 50 cruceri; / Pavel Popovici, 50 cruceri; / Elena Dobrei, 50 cruceri; / Nicola Petrovici, 40 cruceri; / Mitratje Pescariu, 30 cruceri; / Ioan Sima, 20 cruceri; / Persida Ignea, 1 florin; / Nicolau Iovanescu, 2 florini; / Ioan Foale, 40 cruceri; / Eva Miuțu, 1 florin; / Filip Paulescu, 1 florin; / Iotia Lupu Mare, 60 cruceri; / Susana, soția lui Alesandru (Cuza) Vasilie, 1 florin, / Athanasie Chiva Popovici, 1 forin; / Adolfu Schwarz, 20 cruceri; / **Suma:** 52 florini 80 cruceri si 1 galben austriac. /

Societatea „Crucea roșie” din România, Comitetul central, Nr. 250. / București, 1878, luna februarie 2. / Doamnei Lucreția Munteanu, **Lugosiu** / Doamna mea! Primind suma de lei 117, ce ați binevoit a mai aduna pentru ajutorul soldaților români răniți și trimisă cu epistola dumneavoastră de la 6 februarie stil nou, am onoarea a vă înainta recipisa Nr. 972. / Profitând de această ocaziune spre a vă exprima viile noastre mulțumiri pentru concursul ce ați binevoit a ne da, și a vă ruga să binevoiți a primi asigurarea prea osebitei mele considerațiuni. / Președintele Dimitrie Ghica / m. p. / Nr. 972 recipisei. / Societatea „Crucci roșii” din România. / Subscriere pentru ajutorul răniților, Doamna Lucreția Munteanu din comuna **Lugosiu**. Lei Una sută șaptesprezece (in 58 fl. și 40 cr.) se certifică de noi primirea sumei arătate mai sus, / Anul

1878, luna ianuarie 31. / Casier: Tacu Dimitrescu²⁵⁴.

1878: „Numele mărinimoșilor bărbați care au binevoit a ajuta pe sfânta noastră biserică din **Gșodu** sunt următorii: / Ilustrisimul prea Sfințitul Domn Episcop român greco-catolic din **Lugosiu**, Dr. Victor Mibalyi de Apșia (Apșa), a binevoit a dărui 20 florini. / Magnificul Domn prepozit din **Lugosiu**, Ștefan Moldovanu, a dărui 2 florini. / Magnificul Domn Andrei Liviu, 1 florin. / Magnificul Domn Gavril Pop, 50 cruceri. / Magnificul Domn Petru Pop, 50 cruceri. / Magnificul Michail Nagy, 2 florini. / Prea Onoratul Magnific Domn Dr. Ioan Maior, consilier pensionar, 1 florin. / P. O. D. Nicolau Munteanu din **Lugosiu**, 1 florin. / P. O. D. Ioane Medincea din **Lugosiu**, 50 cruceri. / P. O. D. Zenoviu Bordanu, 50 cruceri. / Magnificul Domn Canonic din **Blasiu** Ioan N. Fekete, 2 florini. / Magnificul Domn Dr. Gregoriu Silași, profesor de universitate din **Clusiu**, 1 florin. / Ilustrisimul Domn Căpitan suprem Districtual Alecsandru Bohețel din **Clusiu**, 10 florini. / Ilustrisimul Domn Secretar pensionat Ladislau Vajda din **Clusiu**, iar a mai dat 5 florini. / **Suma totală:** 47 florini. valoare austriacă”²⁵⁵.

1879: „Cred că fi-va împărtășit cineva solemnitatea primirii episcopului diecezan Victor Mihályi, la întoarcerea sa de la Buda-Pesta, ceea ce se întâmplă că prin un destin ceresc, tocmai în ziua istorică pentru noi, în veci memorabilă, din 3/15 mai. Inteligența, însă, și poporul românesc, împins de instinctul său, când simte apropiindu-se câte un mare pericol, nu se îndestulă numai cu atâta, ci orășeni și locuitori de la sate improvizară, în

²⁵⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 19, Brașov 1878, p. 4

²⁵⁵ *Observatorul*, Anul I, nr. 94, Sibiu 1878, p. 4

6/18 mai, în onoarea Prea Sfinției sale, o serenadă cu facile, la care participă, cu mare zel, Reuniunea locală de cântări, însoțită și de bravul cor popular din comuna vecină, **Coșterul mare**. Ploaia, care nu voia să înceteze, nu a împiedicat intru nimic executarea acestui act de recunoștință și omagiu adus curajosului arhiereu, luptător pentru drepturile poporului, care purced de la însuși Dumnezeu Creatorul și Conservatorul Universului. Pe la 8 ore și jumătate, seara, mulțimea, ca de 3 mii, între care era un număr considerabil de săteni, veniți înadins și pot zice, pe neașteptate, la acea manifestațiune, plecând din curtea sfintei biserici greco-răsăritene, în frunte cu 100 torțe (facile), când ajunse în fața reședinței episcopoești, se formă un semicerc, iar reuniunile filarmonice intonară, „Cântul gintei latine”, după care Prea Sfinția sa, domnul episcop ieși pe balcon, iar dl avocat Coriolan Brediceanu îi adresă entuziastă salutare”²⁵⁶.

1879: „Testamentul lui Jova Popoviciu de la Lugoj. / Jova Popoviciu, român născut în comuna **Christianu**, lângă **Brașov**, din familie de preot, în anii tinereților învățând comerțul, mai târziu, după exemplul unui mare număr de brașoveni, emigrând se așează cu locuința la **Lugoș**, în Banat, pre când acel oraș era mai întreg românesc și comerțul parte mare în mâini românești, precum astăzi nu mai este nicidecum. Om nu numai deștept în afacerile sale, ci și ținând foarte mult la onoarea și reputațiunea sa, a ajuns curând la o stare materială bună, apoi s-a și căsătorit. De aici, încolo, Jova Popoviciu, sațiat, cum am zice, de spiritul românesc sbeut, în acele zile, din scrierile bătrânilor și din viața națională transil-

²⁵⁶ *Observatorul*, Anul II, nr. 41, Sibiu 1879, p. 165

vană, a fost, până pe la 1855, unul din puținii luptători curajoși în contra despotismului ierarhiei sârbești, care, precum este cunoscut, era pe aici să sugrume și să extermine definitiv românismul din Banat. Rezultatul acelor lupte ierarhice-naționale disperate fu **înființarea episcopiei greco-catolice românești de la Lugos**. Atunci, J. Popoviciu, scârbit din suflet de atâtea brutalități sârbești, trecu și el, împreună cu alții. la biserica greco-catolică, după ce câțiva preoți românești ortodocși, luați la goană, mai ales din cauză că citeau „Istoria” lui Petru Maior și alte scrieri românești, și că scriau cu litere latine, apuca-seră a se refugia în dieceza **Oradei**.

Jova Popoviciu n-a avut prunci din căsătoria sa, a crescut însă și ajutat câțiva nepoți și nepoate, iar înainte de moarte, cu vreo doi ani, își cerceta rudeniile în **Brașov** și **Cristian**, pe unde lăsă urme frumoase de binefaceri. Dânsul și unii amici intimi de ai săi îi compută toată averea, către capătul vieții lui, la 100.000 (una sută de mii) florini valoare austriacă. Mai toată acea avere, Jova Popoviciu o a testat pentru scopuri bisericești și mai vârtos școlastice. Dar, precum o pat (pățesc) românii cu cele mai multe testamente de cuprins analog, așa păți și episcopia de la **Lugoj** cu testamentul lui Popoviciu, căci, după moartea lui, se aflară vreo 37 nepoți și nepoate, care porniră proces pentru anularea testamentului; acel proces însă pare că a fost bătut cu piroane, scoase din vreo cruce milenară, ca să nu poată înainta deloc prin stadiile prevăzute în lege. Se zice că ar fi fost o eroare mare, că la testament s-a subscris și un preot ca martor; că însă, cu toate acestea, nepoții tot nu ar avea temeiuri tari destul, pentru ca să poată răsturna testamentul, pe lângă aceea, condițiunile lui ar fi parte mare în favoarea nepoțimii,

încât consângeneii repausatului în toate cazurile de purtări bune, ca și a le altora, au să fie preferați la beneficii. Se mai spune că, de când se află prea sfinția sa, domnul Victor Mihali, în scaunul episcopiei, s-au făcut nepoților propuneri de împăciuire echitabile, spre mare folos al lor. Unii din consângeni, binecuvântați cu familii numeroase, ar fi forte aplecați spre împăciuire; atunci însă nu mai pricepe nimeni de unde acea trăgănare misterioasă din care pot urma daune și mai mari decât cele întâmplare până acuma, prin deteriorarea caselor, scăderea valorii moșiilor etc., ca să tacem de pierderile enorme pe terenul școlastic, pe cât timp venitul din fonduri nu este dat la destinațiunea sa. Iată dificultățile câte subversaseră și la executarea legatelor fericitului Eman. Gozsdu, se delăturară prea frumos pe calea păcii; facă și nepoții lui Jova tot așa, chiar spre binele lor invederat, până a nu se mursuca și măcina toată acea avere câștigată cu multe sudori, în vreo 50 de ani, în spese de procese și în taxe financiare, căci, după cum curg lucrurile în această țară, procesul poate să mai țină alți vreo 10 ani”²⁵⁷.

1879: „De la **Lugosi** avem informațiuni lungi despre nefericitul proces intentat de către vreo 37 de nepoți și nepoate ai repausatului cetățean și comerciant Iova Popovici, contra episcopiei din **Lugosi**. Sunt vreo 9 ani de la moartea bietului Iova și testamentul lui încă tot mai doarme neexecutat. Procesul abia ajunsese până la replică. Avere de 65 mii (după alții, 100 de mii) florini stă nefolosit atât la înființarea unei bune școli de fete, cât și la ajutarea nepoților și nepoatelor care vor fi învățând la școală. Însă despre acest proces de interes comun româ-

²⁵⁷ *Observatorul*, Anul II, nr. 90, Sibiu 1879, p. 361

nesc, altă-data, mai pe larg. / O altă corespondență ne vorbește, din nou, despre ruina cauzată prin falimentul cel mare al casei de păstrare din **Lugosiu**, despre calamitatea în care faliții tâlhari, totodată condamnați la temniță, au aruncat pe sute de familii, mai ales românești; adaoge însă că cei mai periculoși înșelători încă tot nu sunt pedepsiți”²⁵⁸.

1880: „Se face lumină tot mai multă. O carte bunicică se poate scrie asupra noilor descoperiri. Sub pretext că românii stau să se răscoale și că statul se afla în pericol, funcționarii denumiți sau încai susținuți cu forța în posturile lor, de 7 ani, încoace, au defraudat și spoliat sute de mii. Joan Asboth, unul din proprietarii ziarului „Magyar Ország”, de loc din **Lugosiu**, cunoscător de toate acele blestămății din propria experiență, le-a descris cu de amăruntul. Nu vom înceta de a repeta că aici este vorba de pielea românului, însă și de onoarea lui, cu atât mai vârtos că și câțiva funcționari români ies ca complici la hoții și la vânzare de sânge. Ar merita să se reproducă toate blestămățiile descoperite, numai dacă ne-ar ajunge spațiul. / După Asboth, familia nemțească Framer, maghiarizată Szende, își pusese în cap, încă de la 1840, ca să ajungă la domnie peste 200 mii de români cîn comitatul Carașului, dar scopul l-au ajuns numai de la 1871, încoace, dând parola de agitațiuni naționale, rebeliune românească, patria în pericol. Adică în Banat se întâmpla aceea ce s-a întâmplat su slovacii în Ungaria superioară, prin un renegat neamț, fost vice-comite Grünwald, care lucră și astăzi, cu toată furia, pentru omorârea naționalităților... /

²⁵⁸ *Observatorul*, Anul II, nr. 75, Sibiu 1879, p. 1

Casa de economii în **Lugosiu-Caransebesiu-Resitia-Oravitia** se înființase pe la 1869, dar în 1875 a și făcut falliment. Din investigațiuni a ieșit că directorul Hammer, cu alți complici, furase din ea la 100 mii florini, că sume mari s-au dat din acea casă pentru alegeri dietale, că pentru scopuri politice s-au împărțit sume și mai mari, sub titlu de împrumuturi, la oameni care n-au să plătească în veci. Peste 300 de mii florini s-au delapidat, între care 40 mii bani de-ai orfanilor. J. Pausz a luat 18.725 florini, de la casa de economii, pe accept și nu i-a plătit niciodată. După ce trântiră și pe Ivacicoviciu, era pe-aci să denu-mească pe tâlharul Pausz de comite suprem, dacă nu s-ar fi pornit un murmur general în toate clasele locuitorilor. / Au adus pe Ujfalussy, din **Satmar**, de cap al comitatului, la **Lugosiu**; acum însă Pausz apucase a fi ginerele ministrului Szende-Frummer și amic intim al episcopului Olteanu; ce-i mai păsa lui de orice prefect; că protonotarul domină el comitatul, românimea tremură de frica lui. Cu toate acestea, adunarea generală a reprezentanților municipiului își luă inima în dinți și decise, în toamna anului 1876, a lua în reviziune toate fondurile comitatului. Reviziunea ținu până în primăvara din 1877. Atunci ieși la lumină că Pausz primise, încă la 1873, 800 florini pentru luare de măsuri în contra holerei și tocuse banii. În anul 1874, luase același Pausz, din fondul gimnaziului, 3.000 florini, sub pretext de nu știu ce cauțiune; îi papă și pe aceia; dară, apoi, socru-său, ministrul, se învoi să-i intabuleze pe o moșie a sa, de la **Măgura**, însă la al 5-lea loc, după alte sume considerabili; pe scurt, bani pierduți”²⁵⁹.

1880: „În adunarea generale din 13 februarie, du-

²⁵⁹ *Observatorul*, Anul III, nr. 12, Sibiu 1880, p. 47

pă dezbateri înfocate, se decise suspendarea contabilului Juncoviciu, darea în cercetare a tuturor funcționarilor municipali, cu vice-comitele Ghica în frunte, tragerea la răspundere chiar și a comitelui suprem. Din decursul acelei ședințe furtunoase cunoaștem că, în fine, inteligența română din **Lugosiu** și ținut și-a luat curajul de a participa la mersul afacerilor municipale cu mai multă căldură. Despre aceasta aflăm, în „Deșteptarea”, nr. 7, acestea: „După o dezbatere înfocată, care a durat de la 10 ore, înainte de amiază, până la 3 ore după amiază, și la care a luat parte elita inteligenței române, și anume: Dr. Hațeg, Brădiceanu, Besanu, Rădulescu etc., s-a decis, cu majoritate de voturi, la recomandarea dlui proto-notar L. Simonescu, a se primi propunerea comitetului permanent: că să se aleagă o comisiune de investigație, care să eruește persoanele vinovate, care ar fi a se trage la răspundere și pe a căror avere privată daunele cauzate să fie asigurate. / În această comisiune s-au ales de membrii domni Pattyansky, Liviu, Rădulescu, Leituer Iuliu și Ianculescu. / După aceea, dl proto-notar Simonescu citește un raport al dlui vice-comite, prin carele protoesactorul Juncoviciu se suspendă, și cu aceasta se încheia ședința”. / Pe când comunicam acestea, cerculedia în tostă Ungaria și până în Transilvania cârti de urmărirea lui Pausz și a altor funcționari, fugiți de frica pedepsei; întreabă însă toată lumea, cu dreptul, pentru-ce i-au lăsat să fugă, când i-au avut, așa-zicând, în mână, și când anume Pausz, fugind de la **Caransebeș**, la **Lugoș**, iar de acolo, pe la **Timișoara**, la **Buda-Pesta**, pretutindeni a stat de vorbă cu mai mulți oameni, iar în capitală a petrecut trei zile întregi, la o damă, așteptând ca miniștrii să-i numere toate sumele defraudate, spre a le pune la loc, „pentru ca să nu se com-

promită onoarea maghiară și ideea de stat maghiar”. / După trei zile de consultațiuni nocturne, domnii miniștri deciseră a denega tâlharului sumele cerute. Dama, aflând, făcu lui Pausz vânt, ca să se dea afund sau să o șteargă la sănătoasa, deci când veni poliția la acea dama, ca să-l ridice, nu mai află nicăieri pe ginerele dlui ministru (După „M. Ország”, „N. Pest. Journal”, „P. Napló“ etc.). / Numai dacă ar fi de ajuns cu câte hoții se descoperiră în nefericitul Banat; se vorbește însă forte tare, mai ales în Buda-Pesta, că au să mai urmeze alte revelațiuni de aceeași natură din două comitate, de la Banat, spre răsărit, unde mai toate lucrurile merg ca și în Banat”²⁶⁰.

1881: „Adunarea alegătorilor din cercul **Lugosiului**, ce se tine în 14 iunie, s-a constituit definitiv, pe baza programei de la Sibiu, ca partidă națională română și a ales, din sânul său, un comitet executiv electoral, compus din 17 membri Comisiunea însărcinată de a oferi candidatura dlui Dr. A. Mocsonyi împărtăși apoi serioarea ce a adresat-o acesta alegătorilor români din **Lugosiu**, prin care refuza candidatura. Adunarea luă la cunoștință cu părere de rău refuzul dlui Mocsonyi și, în fața lui, majoritatea se declară pentru abținerea totală de la alegeri. S-au ridicat voci care au cerut respectarea strictă a concluziilor conferinței de la Sibiu, cu atât mai mult, cu cât în cercul Lugosiului trei din patru părți ale alegătorilor sunt români, însă n-au reușit. / Mărturisim că nu putem aproba hotărârea luată de către alegătorii lugosiani. Dl Mocsonyi a putut să nu primească candidatura din motive foarte ponderoase, însă această împrejurare nu a putut libera pe românii din **Lugosiu** de obligamentul ce îl au

²⁶⁰ *Observatorul*, Anul III, nr. 13, Sibiu 1880, p. 51

față cu votul conferinței naționale, nici atunci când șansele pentru reieșirea unui alt candidat român ar fi fost mai rele, decât acele ce le-ar fi avut eventual dl Mocsonyi”²⁶¹.

1881: „Ministrul de honvedei Szende Béla, fiind verificat și pentru Seghedin, și pentru **Lugosi**, a primit mandatul Seghedinului și cercul **Lugosiului** a devenitu vacant. „Luminatorul” ne spune că o conferință a partidei guvernamentale s-a ținut în sala otelului „La Regele Ungariei”, în **Lugosi**, primind de sus ordinul ca să lucre pentru ca cutare Tisza László să fie ablegatul Lugosiului. Din preoțimea română au luat parte la această conferință de mameluci numai canonicul Liviu și popa Rusa; mamelucii se înțeleseră despre modul împlinirii poruncii și alegerea se va ține în 31 octombrie, în Lugosi. Cât despre alegătorii români ai partidei naționale, „Luminatoriul” vrea să creadă că ei vor rămâne consecvenți în neconsecința de a se abține de la alegeri – în contra concludusului conferinței sibiene, cum făcură și în luna lui iunie”²⁶².

1884: „În cauza bibliotecii studenților români din Lugoș, președintele comitetului parohial, dl Coriolan Brediceanu, primi de la pretorul Lugoșului următorul rescript, ministerială, la sfârșitul căruia, din parte-și, a adus hotărârea sa: „Nr. 12.329/1884 / De la vice-comitele comitatului Caraș-Severin. / După prea grațiosul intimat al Înaltului minister de culte și instrucție din 26 iulie, nr. 26.335, administrarea în cauza **Societății studenților români**, înființată la gimnaziul romano-catolic maghiar din **Lugoș**, fără concesiune și referitor la cărțile oprite, folosite de acea societate, în urmarea ordinațiunii tot a acelu

²⁶¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 66, Brașov 1881, p. 2

²⁶² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 119, Brașov 1881, p. 1

Înalt minister, ddto 11 aprilie, nr. 12.570, bazatii pe investigația făcută prin Prodirectorul de **Oradea-Mare** și referitor la relațiunea acesteia din urmă numită, ca rezultat al cercetării, află de constatată: / Cum că factorii principali ai acestei societăți nu s-au putut erua, cum că între cărțile confiscate cărți oprite nu s-au aflat; mai departe, cum că protocoalele despre ședințele acestei societăți nu s-a putut afla; s-a constatat însă că această societate și-a ținut ședințele sale în sala de consultare a comitetului bisericesc greco-ortodox român și cum că, în aceeași sală, a fost așezată și biblioteca, în fine s-a constatat cum că biblioteca societății nu e proprietatea bisericii greco-ortodoxe române, după cum s-a afirmat, ci e proprietatea „tinerimii române”. / Pe baza acestui rezultat și pentru că, în urmarea relațiunii Prodirectorului din **Oradea-Mare**, cu datul 12 mai, nr. 623, acei tineri care au luat parte în acea societate au fost eliminați din gimnaziu, cu ordinațiunea din 13 iunie, nr. 18.448, iar ceilalți tineri, care au luat parte în aceeași societate, pe baza regulamentului, paragraful 18. p. 5, au fost reprobați, prin acesta cauza se declară de încheiată și se ordonează ca biblioteca societății să se ia de corpul profesoral al gimnaziului și să se așeze în biblioteca profesorală.”²⁶³.

1895: „În 13 martie nou, s-a ținut în **Lugoș** ședința extraordinară a Congregațiunii comitatului Caraș-Severin... / Urmează o o interpelare a dlui Coriolan Bre-diceanu, în afacerea steagurilor tricolore române din **Reșița**. Steagurile acestea au fost așezate în sala de petrecere, ca decorațiune. Pe ce bază, dară, se ridică acuză contra aranjatorilor? Ce fel de egalitate a cetățenilor este

²⁶³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 170, Brașov 1884, pp. 2, 3

aceasta? Nu poți înțelege această dureroasă faptă altcum, decât că organele administrațiunii se agață, fără nici o bază legală, de simțământul național al românilor și că acele organe oficioase agită poporul român în contra lor și a maghiarilor prin astfel de apucături provocatoare. / Dl Brediceanu spune, apoi, că solgăbirăul din **Bocșa** a sistat instruirea și funcționarea corurilor bisericești din **Bocșaromână** și **Fizeș**. Acesta este un act de agitațiune a organelor administrative contra românilor, sub firma unui scop maghiar. Unde o să ducă toate acestea? Afirmarea drepturilor noastre, prin noi, se privește ca o crimă de agitațiune și pe ai noștri îi închid, iar actele de violență ale autorităților publice sunt lăudate ca acte patriotice. / Vice-șpanul răspunde că are cunoștință de afacerea steagurilor din **Reșița**, dar crede că pretorul a procedat corect. Ce privește **corurile bisericești**, reprobă procedarea pretorului și în acest înțeles va dispune”²⁶⁴.

1895: „Constantin Rădulescu s-a născut în comuna **Chisătău**, la, 20 februarie 1822, din părinții Nicolae și Parascheva. Tatăl său s-a îngrijit ca, din modestul său venit stolar ca preot în comuna **Chisătău**, să dea o creștere aleasă fiului său, Constantin. Astfel răposatul, prin jertfele părintelui său și prin silințele și răbdările sale, și-a făcut studiile în **Lugoșiu**, **Timișoara**, **Arad** și **Buda-pesta**, obținând, la 1847, diploma de inginer și a devenit unul din acei puțini bărbați inteligenți în Banat, pe acel timp. Viață agitată și plină de încordată activitate a trăit. Sub durata absolutismului, de la 1850-1859, a fost inspector de cadastru, cu sediul în **Lugoșiu**; iar din 1871, luând diploma de avocat, și-a deschis cancelaria avoca-

²⁶⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 50, Brașov 1895, p. 2

țială în loc. De la anul 1832, până la 1889. a fost **primar al opidului Lugoj**, iar de la 1889 și până la deces, director executiv al Institutului de credit și economii „**Lugoșiana**”. Mai departe, de la începutul constituțiunii bisericești, a funcționat ca fiscal consistorial. Întreaga sa viață a petrecut-o în muncă continuă. Ca cap de familie, prin viață integră, creșterea și îngrijirea deosebită a pruncilor poate servi regretatul decedat ca model altora. Ca fiu al națiunii și bisericii, și-a împlinit cu conștiinciozitate și scrupulozitate datorițele față de neam și biserică, până la sfârșitul vieții, luând parte activă la toate evenimentele mai marcante în viața noastră publică, politică și bisericească, din aproape jumătate de secol, servind cauza, când ca conducător, când ca simplu gregar, și bucurându-se întotdeauna de succesul obținut. Silințele sale pe terenul public au și fost bogat răsplătite prin încrederea și poziția distinsă, ce i-a acordat-o societatea noastră până la capătul vieții. Om de o acurateță scrupuloasă în serviciile publice până la extrem; bărbat muncitor și de caracter ferm, în adevăratul înțeles al cuvântului; părinte conștiincios și devotat familiei sale, căreia, el a servit pururea spre buna sporire; membru credincios, folositor și agil neamului și bisericii sale: acestea sunt însușirile care au format caracterul regretatului nostru concetățean Constantin Rădulescu”²⁶⁵.

1896: „Adunarea generală a Asociațiunii Transilvane la Lugoj. / În cele următoare, vă dau o schiță a pregătirilor și a programelor pentru zilele festive. Ați publicat deja unele date despre comitetul aranjator al serbărilor, despre biroul permanent etc. Aici vă alătur și ta-

²⁶⁵ *Dreptatea*, Anul II, nr. 197, Timișoara 1895, p. 3

bloul despre compunerea comitetului aranjator din **Lugoșiu**, care este împărțit în șapte secțiuni. Asemenea vă alătur programa producției corurilor române bănățene sau, mai bine zis, emulării lor (consursului – n. n.), ce se va face în prima zi a adunării, la 7 ore și jumătate, seara. Emularea se face pentru premiile lugoșenilor, care vor fi împărțite de un juriu. Totodată, fiecare cor va primi „litere comemorative” pentru conlucrarea la această emulare. Premiile sunt: 1) Premiul familiei Mocsonyi: Un armoniu; 2) Premiul compozitorilor: O colecțiune de compoziții române; 3) Premiile „Reuniunii române de cânt și muzică din Lugoș: a). un pocal de argint; b). o violină și c). un flaut. În fine, vă mai alătur și programa concertului, ce-l va aranja „Reuniunea română de cânt și muzică vineri, seara.

Mai observ că programa generală fixează, pentru ziua întâi a adunării, și participare la „Rugă”, adică la serbarea hramului bisericii greco-ortodoxe române, în curtea bisericii și în grădina „Concordiei”, la 5 ore, seara. care serbare se va continua și după producțiunea corurilor. În ziua a doua, după ședință, se va da și un banchet festiv, în grădina „Concordia”, iar după concertul din seara aceleiași zile va urma, la 10 ore, seara, în sala otelului „Regele Ungariei”, o petrecere cu joc. Seria petrecerilor va fi încheiată sâmbătă, prin excursiuni, ce se vor aranja la băile **Herculane**, eventual la **Orșova**, **Ada-Kaleh** și **Poarta de Fier**. / Cu fiecare tren sosesc sute și sute de oaspeți, care toți sunt bine primiți și călduros salutați.

Primirea comitetului Asociațiunii. La 4 ore după-amiaza, a intrat în gară trenul care aducea comitetul

Asociațiunii. El fu primit de uralele și strigătele animate de „Trăiască!” ale miilor de români, tineri și bătrâni, bărbați și femei, care au ieșit în întâmpinarea lui și a oaspeților. / Dl. președinte Ioan M. Moldovan era însoțit de domnii Iosif Sterca Suluțiu, Ioan Papiu, Partenie Cosma, Dr. Aug. Bunea, Zaharie Boiu, Dr. V. Bologa, toți membri ai comitetului Asociațiunii. / Discursul de bineventare l-a rostit, în numele comitetului aranjator, președintele acestuia, dl. avocat Titu Hațeg, salutând comitetul, mulțumind Asociațiunii pentru că n-a prețuit a primi invitarea lugoșienilor, și asigurând totodată comitetul de iubirea și alipirea ce vor păstra-o totdeauna față de Asociație și înaltele sale scopuri”²⁶⁶.

1896: „Pentru înălțarea serbărilor de la **Lugoș**, comitetul aranjator al fraților lugoșeni a aranjat și o mare **producțiune a corurilor române din Banat**. S-a hotărât ca, în seara zilei dintâi a adunării Asociațiunii, să cânte corurile de plugari în curtea bisericii greco-ortodoxe și în grădina otelului „Concordia”. / La producțiune au luat parte, cu totul, **20 de coruri de plugari** și au emulat între ele, adică s-au luat la întrecere în cântări. Precum se va vede mai jos, s-au dat mai multe premii, ca să se împartă acelor coruri, care se vor distinge mai mult prin cântarea lor. / Iată programa marelui concert al corurilor române bănățene:

1). **Bobda**, cor bărbătesc, cântă: „Marșul român”, de I. Vidu.

2). **Belinț**, cor mixt, cântă: „Taci bărbate”, de I. Vidu.

²⁶⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 180, Brașov 1896, p. 1

3). **Cacova**, cor bărbătesc, cântă: „Marșul economilor”, de Ciprian Porumbescu.

4). **Caransebeș**, cor bărbătesc, cântă: „Serenadă”, de Tudor cavaler de Flondor.

5). **Comloșul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Cântec sărbătoresc”, de I. Karrasz.

6). **Comoriște**, cor bărbătesc, cântă: „Junimea pariziană”, de Adam.

7). **Ghilad**, cor bărbătesc, cântă: „Bobocele și inele”, de I. Vidu.

8). **Herendești**, cor bărbătesc, cântă: „Doină doi-niță”, de I. Vorobchievici.

9). **Ictar**, cor mixt, cântă: „Lelea vitează”, de Gavriliu Musicescu.

10). **Jena**, cor bărbătesc, „Uită mamă“ de ***.

11). **Oravița** greco-catolică, cor bărbătesc, cântă: „Ceasul rău” de I. Vorobchievici.

12). **Oloșag**, cor bărbătesc, cântă: „Creangă ruptă”, de I. Vidu.

13). **Oravița** greco-ortodoxă, cor mixt: „Doamne, buzele mele...”, de G. Musicescu.

14). **Pesac**, cor bărbătesc, cântă: „Spiritul”, de ***.

15). **Sâlha**, cor bărbătesc, cântă: „Veste bună”, de I. Costescu.

16). **Târgoviște**, cor bărbătesc, „Cucuruz”, de I. Humpel.

17). **Ticvaniul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Valurile Dunării”, de Ivanovici.

18). **Topolovățul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Hora Oltului”, de C. Cordonean.

19). **Chisătau**, cor mixt, cântă: „Fiii României”, de G. Musicescu, cu acompaniament de piano, acompaniator Dl L. Tempea. Acest cor nu concurge la premii.

20). „Un răsunet”, cor în masă, de G. Musicescu – I. Vidu.

Premiile sunt: 1). Premiul familiei Mocsonyi: un armoniu; 2). Premiul compozitorilor: „Colecțiune de compoziții române”; 3). Premiile Reuniunii române de cântări și muzică din Lugos: a). Un pocal de argint; b), o violină; c). o flaută. / **Cele trei premii**, despre care e vorba mai sus, s-au împărțit, de către juriul ales pentru scopul acesta, următoarelor coruri, care s-au aflat mai harnice în cântare: / **Premiul I** l-a primit corul bărbătesc greco-catolic din **Oravița**; / **Premiul II** (Crestomația musicală, de Costescu și altele) s-a dat corului mixt, bărbați și femei, din **Belinț**; / **Premiul III** s-a împărțit în modul următor: Corul bărbătesc din **Ticvaniul mare** a primit pocalul de argint; corul mixt din **Topolovățul mare** a primit flautul, iar corul mixt din **Ictar** a primit violina. / După ce a încetat producțiunea corurilor, s-a continuat „Ruga”, care a durat până dimineața. Cei ce au primit bilete de intrare la „Rugă” au putut lua parte și la emularea corurilor”²⁶⁷.

1896: „Noii episcopi. Sub această rubrică, toate

²⁶⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 181, Brașov 1896, p. 3

foile maghiare publică autografele preaînalte, prin care se numesc noii episcopi de la Rozsnyo și **Lugoșiu**. Autograful privitor la ocuparea episcopiei de Lugoșiu este de următorul cuprins: / „La propunerea ministrului Meu ungar de culte și instruațiune publică, numesc **Episcop catolic de rit grecesc la Lugoșiu** pe protopopul greco-catolic și pe asesorul consistorial al mitropoliei de Alba-Iulia, Dr. Demetriu Radu. / Dat în Budapesta, 22 November 1896. / Francisc Iosif m. p., / Wlassics Gyula”²⁶⁸.

1898: „Manevrele împărătești. Știm cu toții că manevrele cele mari din ășt an, numite împărătești, s-au ținut la **Buziaș**. Vinerea trecută, după-amiază, pe la orele 5, 15 a sosit și M. S. Împăratul la Buziaș, însoțit de arhiducii Francisc Ferdinand și Francisc Salvator. Arhiducele Iosif a ajuns, deja joi, acolo. / M. Sa Monarhul a fost întâmpinat, la gara Timișului, prin o vorbire de beneventare, din partea fișpanului, Victor Molnár, căruia M. Sa i-a răspuns în următorul mod: „Primiți mulțumita Mea cea mai adâncă pentru primirea cordială și expresiunea devotamentului credincios al Domniilor Voastre. Aducându-mi cu plăcere aminte de zilele ce le-am petrecut, de repetate ori, pe teritoriul Timișului, Vă asigur că și cu prilejul acesta am venit foarte bucuros în mijlocul Domniilor Voastre”. / Îndată după aceasta, au plecat spre scaldă. Mulțimea, care se ridica la 26.000 oameni, cea mai mare parte români, nu mai înceta cu strigătele de „Să trăiască!”, la adresa Monarhului.

Dintre statele străine, și-au trimis atașații lor următoarelor: Anglia, Italia, Rusia, Serbia, Iapanul, toți colonei, Germania și Spania, sub-colonei; Franca și Tur-

²⁶⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 255, Brașov 1896, p. 2

cia, majori; din partea Serbiei au fost trimiși generalul Marcovici și majorul Pantovici, pentru a saluta pe M. Sa Monarhul ca trimiși extraordinari.

Sâmbătă, a fost prima ciocnire a trupelor, între **Buziaș** și **Lugoș**. / A doua zi, duminică, fiind pauză, s-a dat, în onoarea M. Sale, o mare serenadă. / Luni, marți și miercuri au manevrat corpurile de armată XII, din Transilvania, și VII, din Banat și partea răsăriteană a Ungariei. Acestea, manevrând între **Bocea** și **Oravița**, au avut ca temă un război al României, în alianță cu Rusia, contra Austro-Ungariei. / Ca supozițiune au avut năvălirea unui contrar, de la Sud-Ost, în Transilvania, pe la strâmtorile Oltului și Jiului, cu scop de-a înainta până la Budapesta. O armată inamică este trimisă contra Austro-Ungariei, parte pe Dunăre, în sus, parte peste munții Gorjului și Mehedinți, în Banat, pentru a ocupa ținuturile locuite de români și a înainta, pe Valea Mureșului, până la **Lipova**, pentru a veni în contact cu armata principală, care operează în Ardeal. În caz de înaintare bună, inamicul ar putea amenința și linia de retragere a trupelor austro-ungare din Ardeal. Contra acestui corp străin de armată, se trimit honvezii și glotașii din ținutul Timișoarei și Seghedinului, honvezii, în lipsă de artilerie, luptă fără succes. După toate acestea, lupta decisivă se dă în triumphiul strategic Caransebeș-Lipova-Arad. / M. Sa și-a exprimat mulțumirea față de aceste manevre”²⁶⁹.

1904, Diaconovich: „**Lugoș** (Lugoj), oraș cu magistrat regulat în Banat, capitala comitatelor împreunate Caraș și Severin, locuit în majoritate relativă de români. Acest oraș, împreună cu Caransebeșul, a jucat rol însem-

²⁶⁹ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 35, Orăștie 1898, p. 138

nat în istoria țării, și desclinit pentru români Lugoj este însemnat ca centru al districtelor române banatice. Pomenirea lui derivă din timpuri străvechi. Numirea *Logoj* se găsește și la cronicarii vechi, în pronunțarea păstrată în limba poporului nostru. Din documentele istorice cunoscute, cea dintâi urmă despre orașul Lugoj o aflăm sub Ludovic cel Mare, la **1369**. Regele Sigismund, în **1428**, oprește pe lugojeni să ia vamă de la hodoșeni. În **1439** și **1440**, Lugojul este numit *oppidum* (mezőváros). În luna mai **1451**, petrece Huniade în Lugoj. În **1457**, confirmă regele Ladislau privilegiile românilor din districtele Lugoș, Sebeș, Mehadia, Almaș, Carasova (Krassofő), Berzava (Borzafő), Comiat și Iladia. Regele Matei Corvinul donează orașul Lugoj lui Ioan Pongratz. În **1509**, a fost ciuma mare în Lugoj și în jur. Regina Isabela a dat orașului Lugoj emblema și a confirmat privilegiile românilor, în 7 mai **1551**. Juzii orașului Lugoj erau români, pe timpul acela. Așa aflăm, la **1529**, pe Dimitrie Luca, la **1546** pe Martin Luca, la **1557**, pe Anca Gașpar, și la **1570**, pe Ioan Gașpar. De la **1658** ajunge și orașul Lugoj sub domnia turcească, până la **1699**. După alungarea turcilor, la **1726**, este prefect suprem în Lugoj Ioan Rațiu. Banatul era sub regim militar. În **1779**, se încorporează teritoriul comitatelor Caraș, Timiș și Torontal la Ungaria, cu desconsiderarea totală a privilegiilor districtelor românești. Sistemul comitatens durează până în octombrie **1848**. După revoluție, până la 27 decembrie **1860**, Banatul formează provincie de sine stătătoare. În 27 iunie **1848**, s-a ținut, în Lugoj, o adunare mare națională a românilor bănățeni, în care fruntașii, însuflețiți de frumoasele principii de libertate, frățietate și egalitate, decid a merge cu maghiarii, și despărțirea ierarhică de sârbi.

Populația este aproape de 13.000 suflete. Lugojul are târguri bine cercetate și desclinit prăsierea vitelor este foarte înaintată. Lugojul a fost ca un focar pentru românii din Banat. Lugojul este sediul unui episcop român greco-catolic și are frumoase biserici românești de ambele confesiuni.

Lugoj, dieceză română greco-catolică, înființată prin decretul maiestatic din 12 decembrie **1850** și canonicizată de către Papa Pius IX, prin Bulla „Apostolicum Ministerium”, din 26 noiembrie **1853**. Este formată din parohii, care mai înainte aparțineau diecezelor române greco-catolice ale Făgărașului și Oradei Mari și se extinde peste comitatele: Torontal, Timiș, Caraș-Severin și Hunedoara. Reședința episcopului este în Lugoj, unde este și un capítlu constatatör din 6 canonici. Dieceza Lugojului a avut, până acum, următorii episcopi: 1). Dr. Alex. Dobra (1854-1870); 2). Ioan Oltean (1870, până în 1873); 3). Dr. Victor Mihályi de Apșa (1875, până în 1895); 4). Dr. Demetriu Radu (din 1897). E supusă mitropolitului greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș. Parohii 161, filiale 318; suflete, aproape 95.000.

Protopresbiteratul greco-ortodox românesc al Lugojului aparține la dieceza Caransebeșului. Numărul sufletelor este de 26.710. Comune sunt 31. În centrul protopresbiteratului Lugoj este 1 școală capitală de băieți și 1 școală superioară de fete, susținute în comun de dieceza, tract și comună. Sediul protopresbiteratului datează din timpuri străvechi. Dieceza se numea când a Caransebeșului, când a Vârșețului. În Lugoj, din vechime, după tradiție, era mănăstire ortodoxă și poporul din aretul Lugojului și azi numește biserica ortodoxă din loc mănăs-

tire. Protopresbiteratul se extinde către Caransebeș, în valea Timișului”²⁷⁰.

1905: „Proxima **serată literară-muzicală** a tinerimii române din **Lugoj** se va ține sâmbătă, în 15/28 ianuarie 1905, cu program bogat, interesant și variat. Precum aflăm, după serată se va dansa și frumosul dans național „Romana”. / Dl Acațiu Țodan Severin, ofician comitatens în **Lugoj**, s-a fidanțat (cununat) cu domnișoara Terezia Blanca Mosser din **Oravița**. Felicitări! / **Balul țărănesc din Lugoj**. Reuniunea pentru cultivarea poporului din **Lugoj** aranjează, în 29 ianuarie nou 1905, în favorul fondului pentru lucrătorii invalizi și al altor fonduri pentru cultivarea și ajutorarea muncitorilor, bal țărănesc, în sala cea mare a otelului „Concordia”, împreună cu diferite soiuri de petreceri hazlii: căsătoria civilă, confetti, poștă internațională, serpentine etc. „Judele comunal” deschide balul la orele 8, seara, spunând regulile balului. Taxa de intrare: bilet cumpărat înainte, 60 bani, la casă 80 bani. Bilete se pot procura în localitatea Reuniunii din Str. Dobra nr. 3, precum și de la membrii comitetului aranjator și de la bărbații de încredere. / **Cutremur de pământ**. Duminecă a avut loc, în multe locuri, chiar și la **Lugoj**, un cutremur de pământ. În Grecia cutremurul a fost foarte puternic. În Tesalia, s-au dărâmat mai multe case: câțiva oameni au fost uciși, mulți au fost răniți. Multe sate au fost total ruinate”²⁷¹.

1905: „Vorbind despre sentința corpului profesoral de la **liceul de stat din Sibiu**, prin care s-a dat „consilium

²⁷⁰ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, pp. 137, 138

²⁷¹ *Drapelul*, Anul V, nr. 5, Lugoj 1905, p. 3

abeundi” (decizia de a pleca, deci exmatricularea – n. n.) celor șase elevi români din clasele inferioare, care au rupt și insultat cocarde ce le purtau colegi de-ai lor, tot români, din incidentul serbări de 15 Martie, am arătat că nenorocitele veleități politice se introduc în școlile de stat prin acei profesori care, răpiți de vârtejul șovinismului dominant, în loc să facă pedagogie, fac... politică de rasă. Am arătat, apoi, și efectul firesc al acestei nenorocite denaturări a spiritului dominant în institutele de creștere și învățământ ale țării. / Nu avem deci de a face cu un caz izolat și sporadic, ci cu un fenomen general, căci din aceleași premise rezultă aceleași concluzii. Și premisele din chestiune nu sunt proprii numai **liceului de stat din Sibiu**, ci caracterizează, mai mult sau mai puțin, spiritul din toate școlile de stat de pe teritoriul locuit de populațiune română.

Cea mai evidentă probă pentru aserțiunea noastră este că același caz, ca la Sibiu, s-a ivit, anul trecut, deși în dimensiuni mai modeste, dar între aceleași condiții, la **liceul de stat din Lugoj**. / Deosebirea e numai că, pe când **la Sibiu sunt șase elevi proscriși, la Lugoj a fost numai unul!** Încolo însă seamănă cazul ca ou cu ou. Și la **Lugoj** a rupt un elev român din clasele inferioare, în decursul lecției, de pe pieptul altui elev român, cocarda ce o purta acesta din incidentul zilei de 15 Martie, și acest „act nepatriotic” al bietului băiat, copilul unei văduve sărmăne, a fost pedepsit ca și la Sibiu, cu „consilium abeundi”, încât a trebuit să-și ia lumea în cap... / S-a întâmplat că legislația țării, tocmai pe timpul ministrului prezident arhi-șovinist Bánffy, a declarat de serbare regnicolară nu ziua de 15 Martie, ci ziua de 11 Aprilie, ziua în care a sancționat Regele Ferdinand V, la Pojon, legile liberale

ale anului 1848, revindicațiunile zilei de 15 Martie! / Societatea maghiară nu s-a putut împacă cu această meta-teză, ci, mai ales în timpul ultim, demonstrează, serbând cu mare alai ziua de 15 Martie și reducând serbarea decretată de legislație la rigiditatea oficialității. Astfel, serbarea de 15 Martie, serbare neoficială, se poate considera ca o demonstrație contra serbării oficiale din 11 Aprilie! / E treaba societății ce face! Noi mai puțin o vom trage în judecată pentru această demonstrație, care își are rostul său particular, rost care împiedecă chiar acum rezolvarea crizei politice în Ungaria. Dar școala mare să participe la această demonstrațiune! Pentru școală e serbare 11 Aprilie, și nu 15 Martie! / Dar ce vedem?! În școală, același lucru ca și în societate! La 11 Aprilie, nu se pun cocarde, ci totul se reduce la cadrele reci ale unei serbări impuse. La 15 Martie, însă, se dezvoltă toată căldura unei serbări izvorâte din inimi ! În școală se demonstrează deja, cu 15 Martie, contra 11 Aprilie! În școală câștigă deja serbarea de 15 Martie caracterul fals al unei serbări specific maghiare, cu același ascuțiș supărăcios ca și afară de școală! / Și băieții de școală își au psihologia lor! Cât de firească consideră băieții români această serbare de 15 Martie pentru colegii lor maghiari, pe atât de nefirească o consideră pentru colegii lor români!

De aici vine că, **și la Lugoj, și la Sibiu**, nu au rupt băieții români cocarde, la 15 Martie, de pe pieptul colegilor lor maghiari, ci de pe cel al colegilor lor români! Nu au demonstrat contra serbării ca atare și nici contra colegilor lor maghiari, care o serbează, ci numai contra colegilor lor români, despre care, în mod de tot logic, cred că nu au cuvânt să serbeze această zi! Acesta este momentul

psihologic important! Și acesta ne arată mai evident cum se introduce politica de zi în școală”²⁷².

1905: „Concertul Reuniunii române de cântări din Lugoj. Reuniunea română de cântări din Lugoj aranjează, la 11 Martie nou, un concert și reprezentațiune teatrală, cu concursul dlui Zaharie Bârsan, bursierul „Societății pentru crearea unui fond de teatru român”. Vor fi reprezentate piesele: „Lăutarul din Cremona” și „Turnu-Măgurele”; va mai avea loc o declamațiune, iar corul reuniunei va cântă 3 piese alese... /

Reuniunea de cântări a meseriașilor din Lugoj aranjează, la 8 martie nou 1905, în sala otelului „Regele Ungariei”, o serată umoristică (Häring-Sehmaus), sub conducerea dirigentului Reuniunii, Wilhelm Schwach. Intrarea: 1 coroană de persoană. Bilete a 2 coroane pentru foteluri și a 1 coroană 60 bani pentru scaune rezervate se capătă la casarul Reuniunii, Iosif Kugler. Seara, la casă, prețurile sunt urcate. Venitul curat e destinat pentru augmentarea inventarului Reuniunii. / Program: G. Veró: „Cântec de noapte”, cor mixt. Cuplete, cântate de dl St. Henritzi. / I. Metzger: „Rendez-vous noaptea”, scenă predată de domnii: I. Dicsics, I. Bähr, I. Watzlaweck și I. Dragoescu. / P. R. Lehnhard: „Bărbații răi”, duet cântat de domnișoarele C. Gaborek și B. Bild. / E. Simon: „Hipodrom periculos sau dinamită și cârnați”, scenă solo, predată de dl G. Deyl. / R. Mathes: „Patru suflete și un gând”, scenă veselă, predată de domnișoarele C. Gaborek, B. Bild, A. Hühner și I. Sismits. / Cuplete cântate de dl G. Hecker. / R. Mathes: „Moștenitori

²⁷² *Drapelul*, Anul V, nr. 38, Lugoj 1905, pp. 1, 2

veseli”, scenă predată de M. Bild, I. Bähr, domnișoara St. Henritzi, R. Suranescu. / F. Rencker: „În față și la spate”, scenă solo, predată de dl G. Hecker. / F. Lorenz: „Domnișoară veselă de la penzion”, scenă burlescă, predată de domnișoarele G. Gelsinger, M. Maltry și de domnii I. Steiner și A. Türkl. / Duete, predate de domnii G. Hecker și St. Henritzi. / La fine: „Apariția unei trupe de cântăreți japonezi”. /

La **petrecerea măestrilor români din Lugoj**, ce a avut loc la 18 februarie, în sala otelului „Concordia”, au binevoit a face oferte și contribuiri, peste taxa de intrare, în favorul fondului pe seama măestrilor români lipsiți, următorii domni: / P. S. Sa Dr. Vasile Hossu, 3 coroane; / P. On. dn Dr. George Popovici, 5 coroane; / Domnii: Coriolan Brediceanu, 3 coroane; / Anton Vales, 5 coroane; / N. Bireescu, paroh, 2 coroane; / Iosif Tempea, paroh, 1 coroață; / Mihail Gașpar, diacon, 4 coroane; / Dr. Alexandru Mocsonyi, 10 coroane; / Dr. George Dobrin, 6 coroane; / Dr. Cornel Jurca, 10 coroane; / Dr. Aurel Vălean, 10 coroane; / Dr. Dimitrie Florescu, 5 coroane; / Mihail Besan, 4 coroane; / Dr. Isidor Pop, 3 coroane; / Iuliu Csontos, 5 coroane; / Frații Deutsch, 4 coroane; / Deutsch & Blau, 5 coroane; / Ana Subariu 2 coroane; / Iacob Anau, 3 coroane; / Dr. Pompeiu Marcu, 3 coroane; / „Lugoșana”, 3 coroane; / Sternlicht Samu, 2 coroane; / Clementina Schuly, 2 coroane; / Sternlicht Mano, 2 coroane; / Epstein Sándor, 3 coroane; / Nemet & Klein, 3 coroane; / Iosif Feith, 2 coroane; / Ioan Frențiu, 2 coroane; / Dr. Pártos Jenő, 2 coroane; / Beron Marcus (V. Marga), 3 coroane; / Dr. Hausz József, 2 coroane; / Dr. Szörényi Arthur, 2 coroane; / Deutsch Isidor & Fiul, 2 coroane; / Francisc Reibnagel din **Făget**, 4 coroane; /

Ioan Barbu, 3 coroane; / Elena Bogdan, 1,20 coroane; / Simeon Popet, 2 coroane; / Ioan Crețiu, 3 coroane; / Ion Stanciu, 2 coroane; / George Raicovici, 1,50 coroane; / Neisser Nándor, 3 coroane; / Cari & Ioanovici, 3 coroane; / Martin Kari, 3 coroane; / Hecker Janos, 3 coroane; / Samuel Politzer, 3 coroane; / Ion Gruescu, 2 coroane; / Romulus Buciu, 3 coroane; / Forai Ferencz, 3 coroane; / Neuberger Armin, 5 coroane; / Anton Gilg, 2 coroane; / Nicolae Iorga, 3 coroane; / Acațiu Țodan, 1 coroață; / Dimitrie Birăuțiu, 5 coroane; / Vasilie Jurca, 3 coroane; / Ion Iorga B., 3 coroane; / Pavel Udrea, 4 coroane; / Ion Ruji, 2 coroane; / Cari Graf, 4 coroane; / George Ciorogariu, 5 coroane; / Avan Tosici, 4 coroane; / Antoniu Biffi, 3 coroane; / Nicolae Franțiu, 4 coroane; / Alex. Lupea, 3 coroane; / Ion Stănescu, 2 coroane; / Porfir Opreșioni, 4 coroane; / Alex. Suba, 2 coroane; / Iuliu Iacobescu, 6 coroane; / Iuliu Tuculia, 2 coroane; / Nic. Jugănar, 2 coroane; / George Joandrea, 3 coroane; / Ion Harambașa, 2 coroane; / Traian P. Răcz, 4 coroane; / George Stahl, 2 coroane; / Dr. Caius Brediceanu, 2 coroane; / Pera Pastila, 4 coroane; / Constantin Bogdan, 3 coroane; / Constantin Serafinescu, 3 coroane; / Traian Grozescu, 1,20 coroane; / Victor Bumbescu, 2 coroane; / Vasile Nicolescu 1 coroață. / În **total** s-au încasat 462 coroane 90 bani. Spesele au fost de 227 coroane 50 bani. Deci venitul curat al acestei petreceri, cu scop atât de filantropic, a fost de 235 coroane 40 bani. Suma aceasta este depusă la institutul de economii și credit „Lugoșana”, sub titlul Fondul măeștrilor români lipsiți din **Lugoj**”²⁷³.

²⁷³ *Drapelul*, Anul V, nr. 21, Lugoj 1905, p. 3

1905: „Întru mărirea lui Dumnezeu. doamna Hermina Maniu, doamna Maria Țompu, născută Maniu, și **doamnele române din Lugoj**, la inițiativa doamnei Catinca Vălean, născută Ianculescu, au făcut **bisericii române greco-ortodoxe din Lugoj** prețioase daruri. Doamna Hermina Maniu a dăruit un măsai pe pistol, doamna Maria Țompu, născută Maniu, asemenea, un măsai, iar doamnele române mai multe stihare, toate de mare preț. În Dumineca Floriilor, după Sf. Liturghie, s-au sfințit aceste daruri, izvorâte din adâncă evlavie, prin Prea Onorabilul domn protopresbiter Dr. George Popovici, asistat de onorabilii domni preoți Iosif Tompea și Ioan Stroca, și de domnul diacon Mihail Gașpar. /

Dl Ioan Borlovan din **Lugoj** s-a fidanțat cu domnișoara Lucreția Jelișcă, tot din **Lugoj**. Felicitările noastre! /

Reprezentanța orașului **Lugoj** va ține, mâine, miercuri, în 26 aprilie 1905, la 3 ore d. a., adunare generală extraordinară, cu următoarea ordine de zi: / 1). Transformarea teatrului orașenesc. / 2) Regularea ambilor țărmuri ale Timișului. / 3). Pertractarea chestiunii farmaciei a treia în Lugoj. / 4) Rescriptul ministerial referitor la vama de pardosire. / 5), Rescriptul ministerial referitor la vamele de pod. /

Misiuni religioase populare în Bănat. Dintr-un raport mai lung despre misiunile populare religioase din Păresimi în Bănat, extragem, din lipsa de spațiu, numai următoarele: Ideea salutară a misiunilor a străbătut și în părțile bănățene. E lucru cunoscut că poporul bănățean, în privința morală, stă pe o treaptă mai inferioară ca cel din Ardeal. Tocmai pentru aceasta, P. S. Sa di Dr. Vasile

Hossu, episcopul **Lugojului**, a chemat la sine pe dl Ștefan Roșian, spiritual al Seminarului teologic din **Blaj** și, dându-i de însoțitor pe Prea Onoratul domn George Popovici, protopop în **Lugoj**, pe Prea Onoratul domn Corneliu Teaha, protopop al **Ciacovei**, și pe dl Dr. Epaminonda Lucaciu, preot în **Cenadul-sârbesc**, l-a trimis în cele mai de frunte parohii greco-catolice din Bănat, și anume în **Ticvaniul-mare** și în **Varadia**, cu scop ca să îndemne poporul la religiozitate și moralitate. În 6 și 7 aprilie, s-au început misiunile în **Ticvaniul-mare** și s-au continuat în comuna mare românească **Varadia**. În 7 aprilie nou, în ziua de Bunavestire, **biserica greco-catolică din Varadia** a fost înțesată de public. Cu mic, cu mare, au venit oamenii să vadă și să audă pe „călugării cei străini”. Dl Ștefan Roșian a celebrat înseratul, în ziua „Bunei Vestiri” (Vineri) și apoi a rostit, înaintea poporului, o predică pătrunzătoare și mare, care a ținut aproape o oră și jumătate. / A doua zi, sâmbătă, asemenea a venit mult popor. Iar poporul din **Mercina**, împreună cu bătrânul preot pensionar Efrem Mioc, a venit, la stăruința administratorului interim Augustin Radu, cu procesiune în **Varadia** și, după o rugăciune către Dumnezeu, dl Ștefan Roșian, în fața tuturor, a rostit o înălțătoare și mângâietoare cuvântare. Terminându-se procesiunea și intrând poporul, atât din **Mercina**, cât și din **Varadia**, în biserică, dl Roșian a rostit o nouă predică pătrunzătoare la inimi, îndemnând, între altele, poporul la mărturisire și împărtășire cu sfințele cuminecătură. Poporul a și ascultat și s-au grăbit, în număr mare, la scaunul mărturisirii. Trei preoți ascultau mărturisirile în biserică, iar alți trei, în sălile școlii. Fiind, în aceeași zi, întrunit la **Varadia** sinodul protopresbiteral al protopopiatelor **Varadia** și **Oravița**,

mai toți preoții din aceste tracte, în frunte cu Prea Onorații domni protopopi Dem. Rusu și Victor Poruț, au ascultat și dâșii mărturisirile credincioșilor... /

Alaltăieri, a sosit la **Lugoj** un tânăr francez, de profesiune tipograf, Albert Bronchart, care a făcut pe jos drumul de la Paris, până la Smyrna (Asia Mică) și acum tot pe jos se întoarce acasă. Dânsul ne-a comunicat că sa rămășit pe 2.000 franci, că face pe jos o cale de 7.500 km, în decurs de 250 zile, adecă 30 kilometri pe zi. În călătoria sa spre Smyrna a atins orașele Strassburg, Berna, München, Viena, Budapesta, Belgrad, Timișoara, București, Odessa, Chișinău, Iași Sofia și Constantinopol. La toate gărilor, pe unde a trecut, șefii de gară au scris în ziarul lui cuvintele „L-am văzut pedestru” sau „A călătorit pe jos” și au pus sigiliul comunei. Albert Bronchart a plecat în drumul său obositor în 1 februarie, anul trecut, și a ajuns la Smyrna în septembrie. În drumul său își câștigă singur banii necesari pentru întreținere. /

Domnii care voiesc a face parte din **societatea de pescărit**, ce se va constitui în **Lugoj**, să binevoiască a se înscrie de membri la secretarul interimar Dr. Dem. Florescu, protonotar orășenesc (casa orașului), cel mult până în 1 mai stil nou, ca societatea să se poată constitui definitiv”²⁷⁴.

1905: „Ruga și concertul din Belinț. Luni, a doua zi de sfintele Paști, s-a serbat aici, în Belinț, hramul bisericesc (ruga), la care serbare a ținut Prea Onoratul domn protopresbiter Gerasim Serb un discurs ocazional. Seara, a avut loc concertul corului vocal din **Belinț** și

²⁷⁴ *Drapelul*, Anul V, nr. 43, Lugoj 1905, p. 3

reprezentarea piesei teatrale „Sărăcie lucie”, de I. Vulcan, și a jocurilor naționale „Călușerul” și „Bătuta”, prin 15 voinici coriști. La serbare și producțiunile de seară a luat parte un numeros public din loc și depărtare. Amintesc numai pe următorii domni: Gerasim Serb, protopresbiter în Belinț, Ștefan Velovan, fost director la institutul pedagogic din **Caransebeș**, de prezent director la institutul pedagogic din Craiova, Madincea, controlor la magistrat, în **Caransebeș**, Lucian Șepețian, preot în **Chiseteu**, C. Rosa, preot în **Leucușești**, Țompo, mare proprietar în **Lăpușnic**, Cornel Gherga, preot în **Bucoveț**, Dimitrie Popovici, preot în **Budinț**, Iosif David din **Panciova**, Micu, învățător în **Ghiroda**. Dintre dame, mi-am putut nota pe doamnele Velovan, Serb, Țompo, Șepețan, Gherga, David. La concert, s-a cântat „Hristos a înviat”, motto-ul „Steagul sus să ridicăm”, de I. Vidu, „Auzi valea”, „Pâc”, „Răsunetul de la Crișana” și „Răsunetul Ardealului”, toate de I. Vidu, cu succes deplin. / Aplauzele parcă nu mai aveau sfârșit. / În piesa teatrală „Sărăcie lucie” au debutat Livia Babric, D. Hoban, N. Pascu, D. Cimponeriu, toți fii de țărani, și au satisfăcut pe deplin publicul. A urmat apoi dans până în zori.

Pentru casa corului au incurs, în total, 218 coroane. Au contribuit domnii Ștefan Velovan, director **Craiova**, 20 coroane; / Gerasim Serb, protopresbiter **Belinț**, 10 coroane; / Doamna Tompo, mare proprietară **Lăpușnic**, 10 coroane; / C. Rosa, din **Leucușești**, 10 coroane; / Madincea, controlor **Caransebeș**, 10 coroane; / Lucian Șepețian, preot **Chiseteu**, 5 coroane; / C. Lazar, avocat **Recaș**, 3 coroane; / Dr. Florescu, protonotar în **Lugoj**, „Lugoșana” institut de credit, Dr. Corneliu Jurca, avocat în **Lugoj**, Dr. G. Dobrin, avocat în **Lugoj**, Dr. N.

Petrovici, avocat în **Lugoj**, Cornel Gherga, preot în **Bucoveț**, domnișoara Sofia Florescu, învățătoare în **Lugoj**, câte 2 coroane; / V. Bumbescu, casar la „Lugoșana”, Maniu, I. David din **Panciova**, câte 1 coroană. Deci curat 62 coroane”²⁷⁵.

1905: „Pentru anul 1906, s-a stabilit deja definitiv **lista membrilor municipali ai comitatului Caraș-Severin**: 300 viriliști, 300 membri aleși și 10 membri din oficiu. Lista s-a publicat în nr.-ul 55 al foii oficiale a comitatului. / Între membrii municipali, aflăm și pe următorii români, pe cari îi publicăm în ordine alfabetică:

1). Viriliști: / George Albulescu proprietar în **Nevrincea**. / Mihail Besan, notar publice în **Lugoj**. / Nicolae Bireescu, paroh în **Lugoj**. / Ilie Bălănescu, proprietar în **Bocșa-montană**. / Lazăr Barbu, proprietar **Lugoj**. / Coriolan Brediceanu, avocat în **Lugoj**. / Ioan Budințian, avocat în **Bocșa-montană**. / Nicolae Băiaș, proprietar în **Orșova**. / Ștefan Bercean, brutar în **Lugoj**. / Ioan Balea, ospătar în **Moldova-veche**. / Vichentie Țăran, comerciant în **Căvăran**. / Dr. George Dobrin, avocat în **Lugoj**. / Adam Groza, preot în **Coșteiul-mare**. / Dr. Vasile Hossu, episcop în **Lugoj**. / Titu Hațieg, avocat în **Lugoj**. / Dr. Petru Hubian, medic în **Cacova**. / Ioan Cadariu-mare, proprietar în **Lugoj**. / Nicolae Cornean, preot în **Apadia**. / Teodor Crăciun, măcelar în **Lugoj**. / Paul Lazar, negustor în **Mercina**. / Constantin Lazăr, negustor în **Oravița**. / Antonie de Mocsonyi, proprietar în **Bulciu**. / Dr. Alex. de Mocsonyi, proprietar în **Căpâlnaș**. / Dr. Pompeiu Marcu, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Major, medic în **Lugoj**. / Constantin Morariu, proprietar în **Boc-**

²⁷⁵ *Drapelul*, Anul V, nr. 51, Lugoj 1905, p. 3

șa-română. / George Nicolaevici, comerciant în **Recița-română.** / Dr. Iuliu Pușcariu, jude de tablă, **Budapesta.** / Nicolae Popea, episcop în **Caransebeș.** / Nicolae Proșteau, avocat în **Lugoj.** / Dr. Izidor Pop, avocat în **Lugoj.** / Dr. Iacob Parneu, avocat în **Iersig.** / Dr. George Popovici, protopop în **Lugoj.** / Ioan Petrovici, preot în **Ciclova-română.** / Alexandru Pavlovici, negustor în **Oravița-montană.** / Mihaiu Popovici, protopop în **Orșova.** / Nicolae Popescu, preot în **Rafna.** / Cristian Pateșan, negustor în **Recița-montană.** / Isaia Popovici, preot în **Silha.** / Ioan Ruji, măcelar în **Lugoj.** / Demetrie Rusu, preot în **Ticvaniul-mare.** / Toma Stanca, negustor în **Cacova.** / Ion Sfercoci preot în **Visag.** Mitru Sporea, cârnățar în **Caransebeș.** / Paul Todorescu, proprietar în **Oloșag.** / Vasile Teodor, comerciant în **Orșova.** / Ilie Trăilă, avocat în **Oravița-montană.** / Ioan Vuc, negustor în **Bocșa-română.** / Constantin Vițian, negustor în Slatina. / Laolaltă, 49 membri viriliști români (16 %).

2). Membri aleși: Păunița Atnagea, din **Varaniu.** / N. Aron, din **Cornia.** / Dr. P. Avramesc, din **Alibunar.** / Șt. Albu, din **Recița-română.** / Iosif Andreiu, din **Jdioara.** / Filip Adam, protopop în **Iam.** / Dr. Cornel Besan, din **Bocșa-montană.** / N. Băltean, din **Caransebeș.** / Coriolan Bireescu, din **Lugoj.** / Dr. Petru Barbu, din **Caransebeș.** / Simeon Blajovan, din **Hodoș.** / George Bogdan, din **Oravița-română.** / Octav Bordan, din **Caransebeș.** / Alex. Bocșan, din **Delinești.** / Ioan Bogoevici, din **Teregova.** / Cornel Berescu, din **Mehadia.** / Petru Borțun, din **Caransebeș.** / Emanoil Barbu, din **Recița-montană.** / Dr. Valeriu Braniște, din **Lugoj.** / Ioan Brinzei, din **Bozovici.** / Dimitrie Bogoevici, din **Bănia.** / Traian Barzu, din **Caransebeș.** / Eutim Barbulescu, din

Boldur. / Traian Băiaș, din **Goruia.** / Teodor Birta, din **Clocotici.** / Ioan Boroș, canonic din **Lugoj.** / Constantin Burdia, din **Caransebeș.** / Ioan Bartolomeiu, din **Caransebeș.** / Nicolae Bolboca, protopop în **Vermeș.** / Ioan Cimponeriu, din **Recița.** / Alex. Crăciunescu, din **Soceni.** / Dr. Petru Cornean, din **Oravița.** / Ioan Țăran, din **Oravița.** / Alexandru Crenian, din **Recița-română.** / Alex. Diaconovich, din **Caransebeș.** / Patriciu Drăgălina, din **Caransebeș.** / Teodor Drugariu, din **Calina.** / Max. Dalea, din **Jupa.** / Grig. Drăghiciu, din **Bocșa-română.** / Aurel Doboșan, din **Caransebeș.** / Cornel Dragomir, din **Caransebeș.** / N. Damșa, din **Duleo.** / Alex. Drimba, din **Gavoșdia.** / Victor Florescu, din **Zagujeni.** / Dr. Dim. Florescu, din **Lugoj.** / Iosif Furlugean, din **Doclin.** / Axente Gaita, din **Făget.** / Ioan Grozavescu, din **Corniareva.** / Dr. Mihaiu Gropșian, din **Oravița.** / Dem. Grecu, din **Silha.** / Ștefan Godian, din **Bocșa-montană.** / Toma Haneș, din **Făget.** / Iulian Ianculescu, din **Lugoj.** / Dr. Cornel Jurca, din **Lugoj.** / Vasile Jurca, din **Lugoj.** / Iosif Câmpean, din **Prigor.** / Petru Corcan, din **Iam.** / Iustin Chirilă, din **Sasca-montană.** / August Câmpean, din **Teregova.** / Paul Crașovan din **Lugoj.** / Ștefan Lipovan, din **Cacova.** / Traian Linția, din **Cacova.** / Todor Lupulescu, din Herendești. / George Morariu, din **Izgar.** / Filaret Musta arhimandrit în **Caransebeș.** / Dr. Ioan Mangiuca, din **Oravița.** / Paul Magdescu, din **Jupanec.** / Anton Morariu, din **Caransebeș.** / Petru Mladin, din **Brebul.** / Alex. Mureșan, din **Gavoșdia.** / Boldijar Muntean, din **Oravița.** / Zaharie Miulescu, din **Pervova.** / Mina Nemoian, din **Ciuchici.** / Ponta Neagul, din Măidan. / Ioan Nedelcu, din **Oravița.** / Sebastian Olariu, protopop în **Făget.** / Constantin Oancea, din **Bocșa-română.**

/ Nicolae Obersterescu, din **Lăpușnic**. / Dr. Valeriu Olariu, din **Teregova**. / Dr. Cornel Petric, din **Bocșa-montană**. / Iacob Popescu, din **Lugoj**. / Stachiu Popovici, din **Bozovici**. / Alexandru Popovici, protopop în **Oravița**. / George Popa, din **Măidan**. / Mateiu Popovici, din **Goruia**. / Grigore Pocrean, din **Prebul**. / Iosif Popovici, din **Globu-Craiova**. / Petru Pepa, din **Domașnia**. / Vasile Petrovici, din **Lugoj**. / Dr. Ștefan Petrovici, din **Lugoj**. / Ioan Popovici, din **Honorici**. / George Popovici, protopop greco-catolic în **Lugoj**. / Ilie Poga, din **Armeniș**. / Petru Popovici, din **Ticvaniul-mare**. / Victor Poruțiu, protopop în **Oravița**. / George Penția, din **Comoriște**. / Terenție Popescu, din **Sintești**. / Constantin Pepa. Din **Caransebeș**. / Vasile Popovici, din **Pătaș**. / Constantin Rosa, din **Leucușești**. / Ilie Ruva, din **Bozovici**. / Simeon Răzvan, din **Domașnia**. / George Rudeu, din **Caransebeș**. / Fabius Rezei, din **Lugoj**. / George Serb, deputat dietal, **Buda-pesta**. / Efta Secerteu, din **Caransebeș**. / Paul Șandru, din **Teregova**. Cornel Strimbeiu, din **Comoriște**. / Iosif Toader, din **Prigor**. / Dr. Ieremie Tătar, din **Batta**. / Virgil Thomiciu, din **Țela**. / George Tătucu, din **Iablanița**. / Dr. Iuliu Tămășel, din **Sasca-montană**. / Petru Vuia, din **Oravița**. / Simeon Vițian, din **Slatina**. / Dr. Aurel Vălean, din **Lugoj**. / Gavril Zăvoian, din **Caransebeșul-nou**. / Demetrie Jucu, din **Lugoj**, Virgil Păușan, din **Lugoj**. / Cu totul, 118 membri români (39 %) ”²⁷⁶.

1928: „Prin grele momente trec organizațiile partidelor politice din județul Severin. Dl Prof. Traian Lalescu, prin recenta și veșnica sa boală gripată, a văduvit organizația partidului liberal din **Lugoj** de părinteasca și

²⁷⁶ *Drapelul*, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905, pp. 8, 9

musolineasca sa conducere. La fel, dl dr. Nestor Porumb, care, în toiul goanei după milioanele firmei Muschong, a plecat la Timișoara, unde a și rămas, uitând de **Lugoj**, a lăsat conducerea efectivă a partidului în seama domnilor Liuba și Bradicean. Dl dr. Cornel Corneanu, membru marcant al aceluiași partid, punându-și candidatura la Senat, și-a dat demisia din postul de prefect. Ce împrejurări fericite!

În organizația partidului național-țărănesc, lacrimi de crocodil și bocete de babă, cu ocazia plecării dlui Caius Brediceanu, ca ministru al țării, în Brazilia. Șefia partidului a rămas în seama dlui dr. Ion Jucu, avocat și deputat din **Lugoj**. La senat, pentru alegerile din 24 martie, național-țărăniștii au depus candidatura protopopului Ghidiu din **Caransebeș**... / Încă din luna septembrie 1927, și-a stabilit centrala pentru Ardeal și Banat societatea evreiască de asigurări din Băcău „Concordia”, care are ca reprezentant în **Lugoj** pe haldăul Leiba Littmann. Excrocheriile acestei societăți, făcute cu asigurările pentru morți și căsătoriți, sunt în stil mare. Căci întrebăm pe cei asigurați: a primit cineva suma de 109.000 lei? Răspunde tare, nu! În această privință, iată ce scriu ziarele din București: „Parchetul general din Iași a fost înștiințat că judele instructor de la Bacău, care cercetează afacerea societății de asigurare „Concordia”, a ridicat registrele acestei societăți, dispunând o expertiză, la mijloc fiind mari indicii de fraude”. Dar promitem că vom reveni. / **Tribunalul Lugoj**, a condamnat, zilele acestea, la 2 ani închisoare pe femeia Maria Călin, din **Căpâlnaș**, învinuită de provocare avorturi... îndrăznim să întrebăm pe dl Prim-procuror al Parchetului **Lugoj**, Constantin Maroșin,

că ce măsuri a înțeles să ia în privința avorturilor provocate în **Lugoj** de un medic”²⁷⁷.

„**Tribunalul din Lugoj** a condamnat la 6 ani temniță grea pe locuitorul Ion Pascu, din **Labasint**, un brăconier periculos, care a asasinat, în pădurea domnului A. Mocsonyi, pe un pădurar al acestuia... / Parchetul **Lugoj** a emis mandat de arestare contra lui Bela Weisz, comerciant de cereale din orașul **Lugoj**, prins cu mâța în sac că a înșelat pe creștinul proprietar de moară Dragomir, din **Balint**. El a fost depus la închisoarea Tribunalului... / În orașul **Lugoj**, 71 de brevete pentru cârciumi sunt în mâna evreilor, iar numai 55 în mâna românilor. Osebit, pe lângă aceste 71 de brevete evreiești, în orașul românesc **Lugoj** mai funcționează încă vreo 10 cârciumi în mod clandestin. Dl administrator financiar Teodor Pop ce are de spus în această privință?”²⁷⁸. / „**Lujerdiu** (raionul Gherla, regiunea Cluj). Pe teritoriul acestei comune s-a descoperit, în noiembrie 1956, un tezaur de monede romane din timpul imperiului. După informațiile ce le avem, întreaga cantitate de monede descoperite ar fi ajuns în colecțiile muzeelor din Cluj (cea mai mare parte) și Gherla (în mică parte). / Tezaurul se afla depozitat într-o amforetă de lut și cuprindea 278 denari romani, ce se înșiruiau din timpul lui Traian și până la Septimiu Sever. Informație: Eugen Chirilă, Cluj, care a pregătit un amplu studiu asupra acestei descoperiri monetare”²⁷⁹.

²⁷⁷ *Svastica Banatului*, Anul II, nr. 10, Timișoara 1928, p. 2

²⁷⁸ *Svastica Banatului*, Anul II, nr. 10, Timișoara 1928, p. 3

²⁷⁹ *Academia Română, Istorie veche*, Anul X, nr. 1, București 1959, pp. 157, 158

1927: „Țara Hațegului are o parte închisă între codrii și dealuri înalte, care se mărginesc, de o parte, cu munții Ruscăi, de altă parte, cu aceia ai Hunedoarei. Două comune mari, întinse pe valea Cernei, **Lunca Cernii de jos și de sus**, apoi, pe culmi înalte, **Meria, Mesteacăn**; iar peste dealuri, într-o altă vale și pe coaste, **Negoiu**. Acesta din urmă aparține comunei **Rechitova**, la depărtare de 14 km. Acum 3 ani, s-a aprobat să fie parohie de sine, dar n-are încă nici preot, nici învățător; vreo 800 suflete stau așa. **Lunca Cernii** de sus și de jos, **Meria** și cătunul **Mesteacăn** (acesta la depărtare de vreo 20 km), toate întinse, cu o populație de vreo 4.500 suflete, au un singur preot, de la război, încoace, care e și învățător, la **Lunca de sus**. Este școală și la **Lunca de jos**, dar în **Meria** și **Mesteacăn** nu-i nimic. / În iarna aceasta, am primit, la Episcopia Lugojului, știrea, că **Negoiu** a fost atacat de pocăiți, iar **Meria** a fost ispitită să treacă la plasa Hunedoara, având să primească preot ortodox; încercarea aici a fost făcută de o bancă de la Deva, dar n-a reușit. Destul că noi abia așteptam să vină vara, cu praznicul sf. Ilie, ca să o luăm la misiuni în părțile acelea, Căci acolo numai vara se pot ține misiuni; că de ce?, o veți înțelege din cele ce urmează. Am mai ținut noi misiuni acolo, în 1923, la **Negoiu** și **Meria**, în 1925, la **Lunca de sus** și înnoirea misiunilor la **Negoiu**. Acum ne-am propus să ținem misiuni la **Negoiu** și **Lunca de jos**, și înnoirea misiunilor la **Lunca de sus** și **Meria**. Afară de acestea, precum veți vedea, am trecut și pe la **Mesteacăn**. / Plecat-am din Lugoj, luni, 18 iulie, dimineța, la orele 4, trei inși: eu (Dr. Nicolae Brânzeu, canonic), cu fratele secretar al episcopiei și al Reuniunii de misiuni (și al tuturor lucrurilor bune), Dr. Gheorghe Fireza (mi se

scrisese că pe Sf. Sa neapărat să-l duc!) și cu fratele Ioan Pop, tânărul preot de la **Ohaba-Forgaci**. Ca confesari, pe lângă cei doi preoți ai locului (fratele Al, Gheiner din **Rechitova**, administrator la **Negoiu**, și Toma Nistor din **Lunca de sus**), rânduiseam pe cei doi preoți mai bătrâni, care au păstorit multă vreme satele acelea: Aron Mihaescu, de la „Berthelot” (românii îi zic „Burtălău” la fosta comună Fărcădin), originar chiar de la **Lunca Cernii** (de aceea, când l-au cerut popă la ei în sat, oamenii au arătat fie iertatului episcop Mihali că e „vită din ocolul lor”), și Nicolae Todoran de la Paroșeni (care și el mai dorea să-și vadă, o dată, pe „alduiții” de luncani). / Noi, cei de la Lugoj, de data aceasta n-am luat calea obișnuită: cu trenul, la Hațeg, de unde mergi 34 km, cu trăsura, la **Luncă**. Ne am hotărât să traversăm valea Begheiului și, trecând muntele, pe minunata șosea Valea Ruscăi, de unde să trecem la **Negoiu**; calea aceasta au făcut-o, venind înapoi, fie iertatul episcop Hossu, la 1909, și actualul episcop Nicolescu, la 1925. Plecat-am, deci, din Lugoj, la orele 4, dimineața, și la 6 și jumătate am sosit, cu trenul, la **Margira**. Aici ne aștepta automobilul dlui Winkler-Losch, proprietarul fabricii de sticlă de la **Tomești** (și candidat de consul al Germaniei la Lugoj), care, înțelegând gândul nostru, cu dragă inimă ne-a pus la dispoziție mașina și trăsura, până la **Luncani**. La **Tomești**, am vizitat fabrica de sticlă, de acolo, la ora 9 și 40, am plecat, cu trăsura, la **Luncani**. Aici găsim **colonia școlară a liceului din Lugoj**, în frunte cu dl director Dr. N. Lohan. Mai găsim aici zidurile descoperite, ruinele unor uzine de fier (topitoare), care au fost părăsite.

Acum o sută de ani, austriecii au umplut văile Ruscăi și ale Hunedoarei cu fabrici; numai topitoare de

fier se găseau în vreo opt locuri: la **Nădrag, Gladna, Luncani, Rușchița, Rusca, Ferdinand, Hunedoara** și **Gavoșdia**, iar la **Ghelar**, baie de piatră cu fier. Azi abia fabricile de la **Nădrag, Rusca, Ferdinand, Hunedoara** și **Gavoșdia** mai lucrează; la celelalte sunt numai zidurile părăsite. Drumurile de fier au ușurat mult aducerea acestor mărfuri din străinătate, încât fabricile noastre s-au închis, poporul nostru a rămas fără câștig; mai lucrează pe la păduri, unde se poate. / Planul nostru fusese ca partea cea mai frumoasă a drumului, dintre **Luncani** și **Rușchița**, 23 km, să o facem pe jos, luând numai un cal pentru povară. Durere, azi disdediminează, a plouat binișor; comandăm, deci, o trăsură și, la ora 2, plecăm din **Luncani**. Se făcuse soare pe amiază; voioși mergem pe Valea Bgheifului, în sus, 10 km, apoi o luăm la deal, prin pădure. Un drum șerpuitor, de 7 km, duce până în vârful dealului, care e cumpăna apelor. Aici, o mică poieniță se numește „Tăul ursului”. Se pornește o ploaie grozavă, cu fulgere și tunete: ne așezăm în mijlocul brazilor, să luăm ceva gustare. Dar ploaia nu mai conținește, pătrunde și prin desimea brazilor. O luăm iar la drum, acum la vale, tot pe drum șerpuitor, până ajungem în valea Ruscăi, apoi o luăm înainte, trecem repede pe la cele șapte izvoare, ploaia cade ca din găleată, Abia când ajungem la **Rușchița** încetează și ne zâmbește, iarăși, soarele de seară. Doamna și dl Biebel, **proprietarul carierelor de marmoră de la Rușchița** ne ies în cale și, cu amabilitatea lor cunoscută, ne poftesc la o cină caldă, ce ne pregătiseră. Sosește și trăsura, comandată înainte, de la **Rusca**, în calea noastră.

Petrecem un ceas în acest mic colț de rai, unde n-ai de văzut decât 2 rânduri de case, cu grădini și dealuri,

apoi zidurile fabricii de fier și minele (băile) de marmoră. E minunat să vezi cum se taie piatra de marmoră, în bucăți mari, care abia încap una într-un vagon; acelea apoi se taie cu niște fierăstraie, ca lemnul, se fac bucăți mai groase (pentru cruci, stâlpi) ori mai subțiri ca scândura (pentru mese, table).

E seară târzie, când, obosiți, cu hainele și încălțămintele ude, sosim la **Rusca** și ne așezăm la cvartirul pregătit de vrednicul preot catolic de acolo, părintele Fuchs. Dar nu ajungem să ne închidem ochii, părintele bate la fereastră și ne comunică cum că dl director al „Industriei Miniere din Banat” ne pune la dispoziție, mâine-zi, o mașină, cu un vagon, ca să mergem cu trenul industrial până în pădure, numai de acolo călare. / A doua zi, vedem **Rusca**, cu uzinele de fer. În copilăria mea, auzeam povestind bătrânii că, pe vremuri, ocupația lor, a celor de la **Vulcan**, era: veneau cu trăsurile la **Rușpert** (Ruszkberg – **Rusca-montană**), de aici luau fier brut, îl duceau acasă și, de acolo, cu caii, pe munte, la hotar, unde îl cumpărau „golani” și îl duceau în Țara Românească. / La amiază, luăm trenul mic până la pădure. Aici ne așteaptă caii **Negoiu**. O luăm prin pădure, la deal, și, după o oră și jumătate, ni se deschide o vedere minunată: valea Negoifului, cu casele risipite ici-colo. Mai facem un drum de 2 ore și iată-ne la biserică. Sărmana e o ruină, de câțiva ani nu se mai servește în ea; i-a ajuns necazul pe bieții oameni chiar în vremile cele mai grele. Dar în jurul ei, grămezi de piatră arată că se gândesc la zidirea unui nou locaș lui Dumnezeu.

Pentru sfintele misiuni au ridicat, în fața bisericii, un cort de frunză verde, în formă de altar. Neavând locaș

de închinare, nici preot în loc, ne putem închipui ce ușor li-i dușmanilor, lupilor răpitori, să atace turma. Dar nici ai noștri nu se lasă. Au un cantor inimos, pe Gheorghe Druț, care a făcut cursul la Lugoj; acesta îi adună, cântă cu ei, le ține învățături. / Suntem cei dintâi care am sosit. La biserică ne primește crâsnicul bătrân, un moș cu inimă bună, și ne poștește la casa sa. / „A, iată mărul, sub care am dormit în rândul trecut, în ogradă! Dar acum e timp ploios, nu se poate afară. Ai fân în șură, moșule?”. / „Am, Măria Ta, alduiască-vă Dumnezeu, toate sunt pregătite”. / Luăm o mică gustare: lapte cu mămăligă, caș proaspăt, și ne așezăm la odihnă. Dar iată că, târziu, noaptea, sosesc ceilalți doi misionari: Mihaescu și Todoran, Au venii pe jos, de la **Lunca Cernii**, plini de apă, peste deal. Se așează și ei lângă noi, pe pocrovițele întinse în șură! / Dimineața, când să ne sculăm, iată-l sosit și pe fratele Al. Gheiner din **Rechitova**, preotul locului. Plecat, cu două fiice mai mari, una acum a luat bacalaureatul la Blaj, ca prima între toate, ca să ne facă menajul, i-a ajuns noaptea în fața unui deal mare, peste care, nemaiputând trece, au poposit la casa unui român, până s-a făcut de ziuă. Durere, la reîntoarcere auzim că li s-a întâmplat și mai rău: trăsura li s-a răsturnat și una dintre domnișoare s-a lovit rău la un picior. Ce scump se plătesc misiunile la munte!”²⁸⁰.

²⁸⁰ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, pp. 2, 3

LUJERDIU

(Lojard, Losad, Lusad, județul Cluj)

242: „S-au publicat trei tezaure de monede imperiale romane, descoperite la **Lujerdiu** (109), **Geomal** (265) și **Nireș** (311). Studiul tezaurului de la Geomal, coroborat cu alte tezaure monetare îngropate la aceeași dată și cu inscripțiile închinat lui Gordian, a documentat cu probabilitate o invazie a carpilor în Dacia, în anul **242**, precedând marea invazie a acestora din anul **245**”²⁸¹.

1371, martie 26, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăștur că i s-a plâns „Barrabas, fiul lui Ioan de **Bârlea**, că mai de demult a despărțit, cu ajutorul omului nostru și al omului vostru de mărturie, acea moșie a sa, **Bârlea**, hotărnicind-o dinspre partea moșiei numite **Lujerdiu** (Lojard, Losad, Lusad, județul Cluj) a nobililor de **Dăbâca**, după hotarele

²⁸¹ Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, p. 330

ei adevărate și vechi, și prin ridicări de noi semne de hotar, fără a i se ivi în cale nici o împotrivire. Apoi unii dintre vecinii și megieșii săi au ridicat, pe furiș, prin înșelătorie și viclenie, fără știrea sa, trei semne de hotar înăuntrul semnelor de hotar și a marginilor acelor hotare, cu privire la care voiește să se facă cercetare și chiar voiește ca acestea să fie nimicite precum cere dreptatea”²⁸².

1372, ianuarie 20, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „în numele lui Nicolae, fiul lui Radou de Palasth, că niște moșii ale sale, numite **Teaca**, **Pintic** și **Ida** (Ido, azi **Viile Tecii**, județul Bistrița Năsăud), precum și cele ce țin de ele, aflate în comitatul Dăbâca, ajunse prin cotropire pe mâini străine, au foarte mare nevoie să fie dobândite din nou și să-i fie date lui în stăpânire. Drept aceea, cerem cu stăruință să trimiteți omul vostru de mărturie, înaintea căruia, omul nostru. Toma, fiul lui Ioan de **Lojard** (Losad, Lusad, azi **Lujerdiu**, județul Cluj), sau Gali de **Chirileu** sau, în lipsa acestora, Chilian de **Dileu** (Delleu, azi **Dileu Vechi**, județul Mureș), ducându-se la fata locului, pe moșiile numite Teaca, Pintic și Ida și la cele ce țin de acele mosii, și chemând acolo, în chip legiuit, pe toți vecinii și megieșii acelora, și fiind ei de față, să le dobândească din nou și, redobândite și despărțite și deosebite de drepturile de stăpânire ale altora, să le dea în stăpânire lui Nicolae, fiul lui Radou, spre a le stăpâni pe veci cu acel drept, cu care se știe că țin de el, dacă nu va fi împotrivire din partea cuiva; iar pe împotrivitori, dacă vor fi, să-i cheme înaintea noastră, să stea față cu sus-

²⁸² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 19, pp. 16, 17

zisul Nicolae, fiul lui Radou, la un soroc potrivit, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor”²⁸³.

1596: „Sigismund Báthory ordonă conventului mănăstirii Mănăştur să introducă pe „sfetnicul său” Mihai-Vodă în stăpânirea moşiilor din satele **Badoc** (azi **Bădeşti**, judeţul Cluj), **Lujerd** (Lojard, Losad, Lusad, judeţul Cluj), **Chidea** (Kide, comuna Vultureni, judeţul Cluj), şi **Derje** (Magyarderzse, azi **Dârja**, comuna Panticeu, judeţul Cluj), în comitatul Dobâca, dăruite lui pentru slujbe credincioase”²⁸⁴.

1684: „În **Lujerdiu**, un sātuţ din comitatul Solnoc-Dobâca, este o biserică veche, de zid, ca şi care rar se vede prin toate satele noastre. Deasupra uşii de intrare, întărită în stâlp, frumos cioplit în piatră, se citeşte anul **1684**, în stranele bisericii sunt cărţi bătrâne, unele tipărite în limba slavonească; iar pe foile cărţilor, multe însemnări, cu condeiu. Iată una din cele multe, scrisă pe un *Anlologion*, de la 1777: / „Să se ştie cu adevărat că au cumpărat Dumneaei, anume anul Domnului 1777, luna lui iulie în 16 zile. Să se ştie că această carte au cumpărat jupânea lui Nemiş George din **Lujerdiu**. anume Şarcuţ Clara, drept cu 30 de florinţi şi au dat pomană în biserica din **Lujerdiu**, pentru sufletul dumisale şi a soţului dumisale, anume Nemiş George, şi a fiilor dumisale, anume: Petrea şi Todor, Vasilie, Oană, Ion şi iar Ion, Giuri, nepot, Şarcuţ Ianoş, Viczi Maria. Deci nime să nu îndrăz-

²⁸³ AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 94, pp. 109, 110

²⁸⁴ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Țării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 28

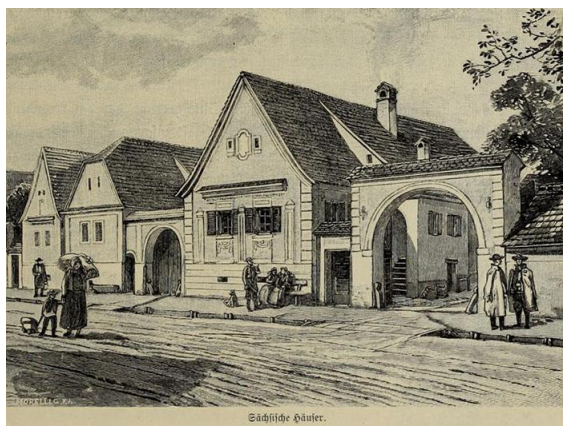
nească să o ia din biserica **Lujerdinului** sau să o fure, sau să vândă, că, odată vândută și cumpărată, deci mai mult să nu se vândă (urmează blăstămul obișnuit, apoi zice:)... iar când s-ar strica din legătură, atunceă să fie slobozi din seminția dumisale a o tocmi și a o lega. Scris-am eu, Popa Iacob din **Lujediu**, anul și ziua mai sus scrise”. / Acum cartea e stricată, că-i veche, dar unde-s cei din seminția lui Nemiș George și Șarcuț Clara? Nu vin să o lege, pentru că neamul acesta nemeșit și-a lăsat, se vede, legea și neamul, și, de mai trăiesc rămășițe de ale lor, vor fi cei din familia Sárközy. Din Șarcuț s-au făcut Sárközy”²⁸⁵.

1929: „S-a stins și bătrânul protopop al **Lujerdiului**, venerabilul părinte Ioan Mureșan, din aluatul tribunilor celor mai aleși ai neamului nostru. Răposatul a fost, până la sfârșitul zilelor sale, un stâlp al simțirilor naționale și un păstor dintre cei mai iubiți ai poporului nostru. În timpurile ungurești. nu Ss-a iscat furtună care să-l îndoie, nici înfricare care să-l curme. Într-un rând, trecând granița, la Predeal, în țara visurilor noastre naționale, preotul Mureșan și-a descoperit capul, ca în biserică, și a salutat munții hotarului cu imnul național. La întoarcere, ungurii l-au luat la grea prigoană, dar n-a îngenunchiat în fața călăilor, ci a suferit cu tărie de martir toate șicanele. Inimosul român a avut, însă, în viața sa, și o mare, o sfășietoare durere! La niște alegeri averescane, corteșii generalului i-au făcut marea batjocură să-l aresteze și să-l închidă într-un coteț de găini! Toate palmuirile suferite de la unguri n-au fost atât de dureroase ca această rușine, pe care i-au făcut-o „frații” lui de sânge. Adică niște derbedei uitați de sine. Pentru convingerile sale, a suferit însă

²⁸⁵ *Tribuna Poporului*, Anul II, nr. 4, Arad 1912, p. 7

și nu s-a plâns nimănui. Moartea milostivă l-a mântuit însă de toate. Iar noi, cei mici, care am rămas, se cuvine să-i păstrăm măcar amintirea cu sfințenie, ca unuia care a suferit și a luptat pentru mărirea neamului. Mai amintim că protopopul tribun Mureșan din **Lujerdiu** (aproape de Gherla) a fost, în tinerețile sale, ucenic al școlilor de la Blaj”²⁸⁶.

1933: „Iuliu Pop, preot-protopop onorar în **Lujerdiu**, județul Someș, după suferințe grele și îndelungate, suportate cu multă răbdare creștinească, și-a dat sufletul său bun și blând în mâinile Creatorului, duminică, în 1 octombrie, ora 12 din zi, în anul al 73 al vieții și după 43 ani de preoție, împărtășit fiind cu Sfintele Taine ale muribunzilor.. A fost înmormântat și deplâns de numeroase rudenii și cunoscuți, miercuri, în 4 octomvrie. Dormi în pace, suflet nobil și blând!”²⁸⁷.

²⁸⁶ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 34, Blaj 1929, p. 5

²⁸⁷ *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 43, Blaj 1933, p. 6

LUNA DE JOS

(Luna, Lonna, azi **Luna de Jos**, județul Cluj)

1361, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan din **Beclean** (Bethlen, județul Bistrița-Năsăud), în numele său și al fratelui său Grigore, că oamenii sau oaspeții din **Vița** (Vice, Vitze, județul Bistrița-Năsăud), ce țin de cetatea regească **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj), au arat cu silnicie o foarte mare bucată din pământul lor, ce ține de moșia **Beudiu** (Beud, județul Cluj), și că ei vor să li se împotrivească prin mijlocirea unei legiuite opreliști. De aceea, cerem stăruitor să trimiteți omul vostru de mărturie, în fața căruia omul nostru Ștefan, fiul lui Beke de **Vireag** (Vilagos Berk, Wyragusberk, azi **Florești**, județul Bistrița-Năsăud) sau Ladislau zis Vas de **Sântejude** (Sanctus Egidius, județul Cluj) ori, în lipsa celorlalți, Dumitru de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, județul

Cluj), să cerceteze și să-i oprească pe oamenii din Vița la folosirea în viitor a sus-zisei bucăți de pământ”²⁸⁸.

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăstur că, în adunarea de la Turda, venind „Mihail Crețul, oaspetele din **Bonțida** (Bonchyda, Bunchyda, județul Cluj), în numele juzilor, juraților, oaspeților și oamenilor din acea Bonțida, împotriva lui Mihail de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, județul Cluj), a lui Nicolae, fiul lui Koplon, a lui Emeric, fiul lui Dumitru, și a lui Ladislau, fiul lui Ilie, tot de Luna, ne-a înfățișat o scrisoare de hotărnicire a voastră, spunând că pâra e lămurită pe larg în acea scrisoare”²⁸⁹.

1848: „Semnalul de alarmă al clopotelor din **Luna** este preluat de satele din jur, conform, se pare, unei înțelegeri anterioare. Apoi oameni de legătură au fost trimiși la **Grindeni**, ca Nuț Hada, Dănilă Cămărășan și Vasilică Maier la **Urca**, existând indicii că au mai fost trimiși mesageri și la **Luncani**, și în celelalte sate. De remarcat, deci, organizarea minutioasă a confruntării, având în vedere că „agenții de legătură“ de la **Luna**, pentru o mai mare operativitate, erau dublați de cei ai satelor vecine. Spre exemplu, Ioan Câmpean al Roșului din **Gligorești** și Iuon Păcurar, la auzul clopotelor din **Luncani** (prelungiri ale semnalelor din **Luna**), au plecat imediat la **Hădăreni**, pentru a mobiliza poporul, iar preotul din **Gligorești** a trimis și el vorbă celor din **Hădăreni**, pentru a merge să opună rezistență la Luna. A doua zi, în 12 sep-

²⁸⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 46, pp. 34, 35

²⁸⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 432, pp. 653-658

tembrie, Toader Chiș și Ștefan Pavel din **Chețani** au plecat la **Hădăreni**, după întăriri suplimentare. / Merită relevată în mod special ordinea în care grupuri de 40, 100 sau mai mari de țărani din satele vecine veneau încolonate, înarmate și disciplinate, pentru a-i sprijini pe cei din **Luna**. / În acest mod, s-a adunat o mare masă de țărani, probabil vreo 900, la început, circa 1.200-1.500, a doua zi, din 8 sate: **Luna**, **Luncani**, **Gligorești**, **Grindeni**, **Gura Arieșului**, **Hădăreni**, **Chețani** și **Urca**, înarmați cu tradiționalele unelte ce puteau fi folosite și ca arme, bine pregătiți psihologic, cu moralul ridicat, dispuși în rânduri ordonate, constituiau o formă redutabilă. Lipsa armelor de foc îi puna totuși în inferioritate și s-a și dovedit a le fi fost fatală. În afară de **Luna**, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte sate se pare că a luat parte câte un om de la fiecare casă... / Dintre cele 8 sate, participante la răzvrătire, Jancsó Károly enumeră 5, care au dat victime: **Luncani**, 6 (3 români, 2 maghiari și 1 țigan); **Luna**, 3; **Grindeni**, 1; **Chețani**, 2; **Gligorești**, 1. Se poate bănui micșorarea intenționată a numărului de victime, datorită faptului că din **Luna**, din care erau majoritatea țăranilor adunați, și din rândul cărora ne-am fi așteptat să fie cele mai multe victime, totuși, ziaristul indică doar 3 morți... / Perspectivele sumbre ce dominau cele 8 sate sunt expuse mai detaliat în cea de-a doua corespondență a lui Anton Kurz, în care arată că se prevede o amendă, ce s-ar putea ridica la o sumă de 4000 florini, aproape irealizabilă, spune corespondentul sas, pentru acești oameni sărmani. Amintește că doar cu câteva săptămâni în urmă, satul **Chețani** a suferit o execuție militară, care l-a silit să-și plătească așa-zisele restanțe ale unor robote iobăgești... / Un rol important l-au jucat și

juzii sătești, Toader Boar din **Luna** (1817-1862), Grigore Cismaș din **Gligorești**, Dumitru Lungu din **Chețani** și Ion Brad, judele mic din **Grindeni**, care, acționând deschis, apar mereu în fruntea sătenilor... / Am depistat și un „grad“ distinctiv, acordat de comisia de anchetă, unor conducători ai maselor, acela de „comisar al poporului”, pentru Blag Giurgiu, căzut în luptă, și Sand Fetița din **Luna**; Ștefan Neamțu din **Luncani** și Grigore Cismaș din **Gligorești**. / Între conducătorii de cete, pot fi identificați următorii: Gheorghe Hada, căzut în luptă; Constantin Boar, dispărut din localitate, după evenimente; Nuț Hada, Vasilică Fetița, Nuț Tulai și văduva Todora Grof [Mazere], pentru ceata de femei, și ea dispărută din localitate, pe timpul cercetărilor, toți din **Luna**; Vasile Udrea, Vasile Mocanu, ambii căzuți în luptă și Décsei Jancsi, conducătorul cetei de maghiari, din comuna **Luncani**; Vasile Șerban din **Chețani**, căzut în luptă, același pe care l-am menționat a fi fost dus în lanțuri, în iunie, la închisoarea din Turda; Petru Pop din comuna **Gura Arieșului**, după evenimente dispărut din localitate; Pavel Decean din **Hădăreni** și Simion Călușer din **Grindeni**, dispărut și el din sat, pe timpul cercetărilor. / Și-au mai adus contribuția la mobilizarea maselor: Vasile Pogăceanu, Gligor Giurgiu a lui Gheorghe, Petru Ilea, Ioan Suci, Ioan Mărginen, Vasile Rusu, Pascu Hidișan, Todosia Barta și Maria Ilea din **Luna**, Vasile Nistor, dispărut în timpul cercetărilor, Matei Sângerean, ulterior împușcat de „echipele de vânători” din **Luncani**; Ion Câmpian al Roșului din **Gligorești**, Ion Pop din **Gura Arieșului**, dispărut din lo-

calitate, Ioan Lungu din **Chețani**, Ioan și Petru Pop din Urca”²⁹⁰.

1849: „După toate acestea, dacă aș voi să calc și eu pe calea care au bătut-o redactorii de la „Magyarország”, care, în loc de-a combate afirmarea mea – că Iancu nu numai că n-a fost respins de la audiență de înălțatul împărat, ci a fost provocat, prin mine, prin dl Moldovan și Episcopul Șuluțiu, în scris, ca să se prezinte și să-și arate lealitatea împăratului –, au răspuns cu „Cartea neagră”, cu o sumă de incriminațiuni, de care ți se scoală părul în cap și care, aduse și reduse la adevăratele cifre și cunoscând circumstanțele între care s-au petrecut, nu l-a negat nici Iancu, nici eu, și nici un scriitor român, ba demnul de sempiternă memorie George Barițiu le-a și stigmatizat după cum se cuvine!. Aceste atrocități, crime, dezastre, incendii, masacrări și omoruri, scrise și descrise așa cum s-au întâmplat, vor apărea cu totul în altă lumină, negre cu adevărat, dar nu și glănțuite și lustruite. Mi-ar fi fost mult mai ușor a mă apăra pe mine, colegii și neamul cărui aparțin, cu asemenea poate și mai mari incriminațiuni, și, începând cu măcelărirea și târârea prin noroi, pe principalele strade din Pesta a generalului trimis comisarul Lambert, pe podul dintre Buda și Pesta, nu de săteni neculți și fără de carte, ci de cel mai cult popor al capitalei Ungariei; să spunem cum baron Banffy, cu secuii săi, **au împușcat**, la **Mihalț**, 12 români, rănind pe alți mai mulți, numai pentru că au reocupat o proprietate a lor, ce le-o luase cu puterea diregătorul comitelui, Eszterhazi. Cum, asemenea, baronul Toroczkay, la **Lona**, prin comisarul

²⁹⁰ Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, pp. 215, 220, 225, 227

Silvasi, împușcă 23 români, numai pentru că unul din ei avuse curajul să zică că ei dau cătane împăratului, dar lui Kossuth nu; cum Georgiu Apor **spânzură la Iernut** 27 de români. / Să continuu, apoi, cu **incendierea Reghinului**, cu mâna lui Berzentzei; să înșir și eu, cu numele, pe cei 4.425 români, pe care, neavând arme, i-au omorât maghiarii în 1848-1849. / Nu o fac, ci atât redactorii lui „Magyarország”, cât și pe cetitorii acestora, îi îndrept la „Părți alese din istoria Transilvaniei”, volum II, paginile 494-504, scrise pe 10 pagini octav mare, la care loc se găsește și numărul maghiarilor omorâți de români, fără a fi avut arme, în sumă de 165, iar al sașilor omorâți de unguri, 252”²⁹¹.

1904, Diaconovich: „**Luna de Arieș**, (magh. Aranyos Lóna), comună mică în Transilvania, comitatul Turda-Arieș, cu 1.380 locuitori, în 1891, români. Oficiu poștal. În 11 septembrie 1848, comitele Nicolae Thoroczkay, din cauză că românii nu voiau să se înroleze în oastea revoluționară maghiară, îi convoacă, să-i capaciteze, apoi, având în jurul său o companie de infanterie, un pluton de husari secuiești și garda națională maghiară, dă acestora ordin să puște în gloata românilor. Treizeci de morți și mulțime de răniți au căzut victime acestei capacitări”²⁹².

1926: „**Hodăcenii**, pentru năpăstuiții din comunele **Lona**, **Florești** și **Vlaha**, din județul Clujului. / Cetitorii noștri își aduc aminte de celea scrise despre groaz-

²⁹¹ Sever, Axentie, *Răspuns la „Cartea neagră”* (A „fekete könyv”), scrisă de br. Stefan Kemény junior în 1849, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 258, Brașov 1896, pp. 1, 2

²⁹² Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 142

nica pustiire, pe care au făcut-o apele revărsate în comunele **Lona, Florești** (Feneșul săsesc) și **Vlaha**, din județul Clujului. Zeci și sute de familii au rămas atunci pieritoare de foame pe drumuri, fără casă, fără masă, cu gospodăriile măturate de vârtejuri și de valuri. Strigătele de deznădejde ale acestor creștini au răzbătut în întreagă țara și au pătruns toate inimile. Ajutoarele milostive n-au întârziat, însă pustiirea a fost atât de mare, încât banii dăruiți de județ și de guvern n-au putut acoperi toate lipsurile bieților năpăstuiți. / Sau pornit, atunci, colecte și din partea creștinilor singuratici, ca să se aline, măcar în parte, nenorocirea fraților noștri bătuți de mâna sorții. O asemenea colectă frumoasă a sosit și la redacția gazetei noastre, căreia, cu cea mai mare plăcere, îi dăm glas aici, la gazetă, laudând pe cei care au făcut-o și mulțumindu-le în numele celor ajunși în necaz. Bunul Dumnezeu nu va uita fapta bună și va răsplăti însutit pe cei care au pornit-o și au făcut-o!

Colecta de care vorbim ne-a venit din comuna **Hodac**, județul Mureș, sat de oameni vrednici, care au fost totdeauna săritori la durerile de-aproapelui. Bravii hodăceni, mișcați de celea scrise de noi despre potopul din **Lona, Florești** și **Vlaha**, ne-au trimis 1.400 lei, însoțiți de această scrisoare duioasă, pe care o tipărim întreagă, ca să fie pildă și altor comune, în asemenea împrejurări: / „**Glasul frățesc al Hodăcenilor**. Onorată Redacție! Citind în „Unirea Poporului” din Blaj despre dezastrul pe care l-au suferit comunele **Lona, Florești** și **Vlaha**, prin potopul ce s-a vărsat asupra bieților și nefericiților locuitori, din îndemn curat creștinesc și românesc, nerugați de nimenea, ne-am hotărât a face și noi o mică colectă, un mic obol pentru alinarea suferințelor ce-

au îndurat frații noștri tocmai în acest timp, când fiecare gospodar aștepta secerișul, roada muncii sale, când fiecare își ridica ochii spre ceri, în semn de rugămintă către Tatăl bunătăților, spre a le cruța avutul, pâinea de toate zilele, care se arăta din belșug... / Pentru încurajarea celor încercați și năpăstuiți și în nădejdea că și alții vor auzi glasul de durere al celor nefericiți, am făcut mica colectă în comuna noastră, **Hodac**, adunând din partea celor cu inima creștină suma de 1.400 lei, pe care vă rugăm să-o citați în prețuita foaie „Unirea Poporului”, trimițând totodată și suma adunată la destinația ei. / Am rămas ai dumneavoastră, cu toată dragostea, / Hodac, la 14 iulie 1926, / Dumitru Frandescu, comerciant.

Numele donatorilor. Dumitru Frandescu, comerciant, 60 lei; / Ioan Șiandor, tâmplar, 40; / Fărcaș Florea I. Simion, 10; / Petra Ilie I. Șiandor, 10, / Zaharie Butilcă, 10, / Flore Fărcaș, comerciant, 30, / Vasilie Feier, 10, / Gheorghe Vass, 10, / Feier Man Neculae, 10, / văduva Dârloman Ioana, 10, / Ioan Popp I. Dumitru Smarandii, 15, / Asan Lupu, cantor, 20, / Danil Costin, 20, / Ioan Frandescu, 15, / Alexandru Harșa, 10, / Fărcaș Dumitru, 10, / Feier Ioan, 10.

Neculae Man a Florii, 10, / Aron Nafrali, 10, / Gligore Fărcaș, comerciant 20, / Florea Man I. Ioan, 20, / văduva Rafila Fărcaș, 10, / văduva Nastasia Fărcaș, 10, / Ioan Fărcaș, 10, / Flore Fărcaș I. Zarie Florescu, 15, / Florian Frandescu a Onului, 10, / Vasile Moldovan, 5, / Ioan Fărcaș I. Dumitru, 10, / Iuliu R., 5, / Florea Fărcaș, 20, / Vasile Fărcaș, 20, / Vasile Fărcaș a lui Ioan, 10, / Dumitru Fărcaș I. Toader, 10, / Fărcaș I., 10, / Frandescu Dumitru, bani 5, / Popp Vasilie I. Simion, 20, / Vasile Man a lui N.,

10, / Neculae Man, 10, / văduva Nastase Popp, 10, / Dumitru Feier I. Ioan 10, / Fărcaș Simion I. Dumitru, 10, / Fărcaș Petrea a Tomii, 10.

Man Florea, 10, / Ioan Fărcaș I. Ion 20, / Dan Zaharie, 10, / Vasile Frandేశ I. Ilie, 20, / Popp Dumitru I. Dumitru, 20, / Frandేశ Vasile a Marișchii, 20, / Neculici Neculaie, 20, / Pop Gorla I. Obreja, 20, / Botilca Toader a Sandului, 20, / Fărcaș Simion I. Neculaie, 20, / Fărcaș Ioan Săcuiu, 20, / Frandేశ Ioan a Marișchii, 20, / Boier Vasile, 20, / Neculici Aurele, 20, / Iacob Zaharie I. German, 20.

Butilca Dumitru a Floarei, / Butilca Dumitru a Florii lui Ilie, / Iosif Patachi, / Man Dumitru Iagăru, / Dumitru Man a Florii, / Pop Ludovic, / Frandేశ Flore I. Dumitru, / Bercovici Mihailă, / Moldovan Ioan a Florii, / Flore Iacob a Siei, / Flore Fărcaș I. Dumitru, / Boboc Niculae a Petrii, / Feier Vasile I. Dumitru, / Man Ioan a Petrii, / Petru Ioan a Pelaghiei, / Tătar Florian, / Tătar Toader, / Moldovan Dumitru a Florii, fiecare câte 10 lei.

Zaharie Hărșan I. Simion, / Ioan Pop a Gorii, / Florea Motdovan I. Ioan Tomii, / Pop Flore C., / Pop Zaharie I. Ioan, / Man Dumitru I. Nic, / Frandేశ Vasile, curator, / Moldovan Vasile Ciuta, / Morar Ioan I. Vasile, / Frandేశ Florian I. Dumitru, / Pop Dumitru Ichi, / Cozma Fărcaș, / Man Ilie I. Dumitru, câte 20 lei.

Ioan Fărcaș a Florii, / Fărcaș Zaric I. Dumitru I. Z, / Man Simion I. Ioan, / Pop Leon a Florii, / Pop Flore I. Vasile, / Emil Ternovean, câte 5 lei.

Man Ioan I. Vasile, 30 lei; /Leon Ternoveanu, 40 lei. / Suma totală: 1.400 lei.

Banii de mai sus au sosit la Administrația gazetei noastre, în ziua de 17 iulie, și i-am trimis la Prefectura județului Cluj, spre a fi împărțiți la cei mai necăjiți oameni din comunele năpăstuite. Despre trimiterea banilor am înștiințat și pe onoratul Dănilă Sasu, preotul din **Florești**, ca să facă stire despre darul bravilor **Hodăceni**”²⁹³.

²⁹³ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 31, Blaj 1926, p. 3

LUNCA

(fost **Friș**, săs. Freissenderf, Fraissenderf,
germ. Freißendorf, Freissendorf,
magh. Friss, județul Bistrița-Năsăud)

1642, februarie 5: Vice-pretorul Wolfgang Galaczi scrie principelui George Rákóczy despre mărturia celor 12 iobagi unguri și români, bătrâni de 60-90 ani, privi-toare la hotarul dintre Ardeal și Moldova: „Dumnezeu Sfântul să blagoslovească și să țină norocos pe Măria Ta, cu viață lungă și cu întinderea țării. Noi, care suntem în afacerea pomenită aici, mai jos, judecător de obște, adică George Szigeti, locuitor în **Galați**, din comitatul Dobâca, și Lupul Galaczi, locuitor în **Galați**, din același comitat, vice-solgăbirău, jurat al acestui comitat, vestim cu supu-nere pe Măria Ta, ca pe Domnul nostru milostiv, pe Prin-cipele nostru, că, pe ziua de 5 februarie 1642, ne-a che-mat domnul jude al **Bistriței**, cu pecetea domnului fișpan,

în **Șieul-Mare**, care Șieu este în comitatul Dobâca, pentru luarea mărturiei unor martori, după credința lor, care mărturisiri le-am scris astfel:

1-ul martor: Ion Figo, de ani 80, locuitor în **Șieul-Mare**, după credința lui tare mărturisește astfel: Știu sigur, căci am umblat mult în Moldova, că între munții Ardealului și munții Moldovei, hotarul între cele două țări este mijlocul apei Bistriței.

Al 2-lea martor: Avram Fortan, de ani 75, locuitor în **Șieu**: Știu să spun sigur că în vremea când **Șieul-Mare** îl stăpânea Andrei Báthori, a trimis, pe munții de dincoace de apa Bistriței, și câte oi a aflat acolo le-a mănănat pe toate în Șieul-Mare. Ispravnicul lui Andrei Báthori era numit Filip Szullya. Mai știu că hotarul între munții Moldovei și ai Ardealului este apa Bistriței. Mai știu că o sumedenie de oi din Moldova au pierit aici. Eu am fost păcurarul acelui Filip Szullya.

Al 3-lea martor: Ion Csóka, de ani 71, locuitor în **Sebeșul de Jos**, din ținutul Șieului-Mare, în totul mărturisește ca și Avram Fortan, de dinaintea lui, fiindcă și el a fost păcurar atunci, în vremea lui Andrei Báthori, a păzit oile mănate din acei munți.

Al 4-lea martor: Urât Ban, de ani 80, voievodul român, locuitor în **Budacul-Român** din ținutul Șieului, mărturisește astfel, după credința sa: Eu știu așa, că mijlocul apei Bistrița este hotarul între hotarul ardelean și hotarul moldovean. Mai știu că Andrei Báthori a trimis în munții de dincoace de Bistrița, căci din satul nostru Budacul-Român au fost cinci darabani, iar din ținutul acesta au fost foarte mulți acolo, toate oile care le-au găsit dincoace de apa Bistriței le-au coborât toate în curtea casei din

Șieu. Mai știu că n-au dat niciuna din oi, o parte au lăsat-o în Șieu, alta parte au mânat-o la Bălgrad.

Al 5-lea martor: Ieremia Șorban, de ani 80, locuitor în **Friș**, din părțile Șieului, mărturisește întocmai ca și Urât Ban, de dinaintea lui.

Al 6-lea martor: Avram Sajtos, de ani 90, din **Friș**, locuitor în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca martorul de dinaintea lui.

Al 7-lea martor: Mihai Sotra, de ani 70, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, știe și despre mânatul oilor, și despre starea hotarului întocmai, ca voievodul Urât.

Al 8-lea martor: Teodor Mora, de ani 56, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șicului: Știu să spun că eu am locuit în Moldova, vreo trei ani, dincolo de apa Bistriței este hotarul moldovean, iar dincoace de apa Bistriței este hotarul ardelean.

Al 9-lea martor: Matei Cristea, de ani 60, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca Teodor Mora.

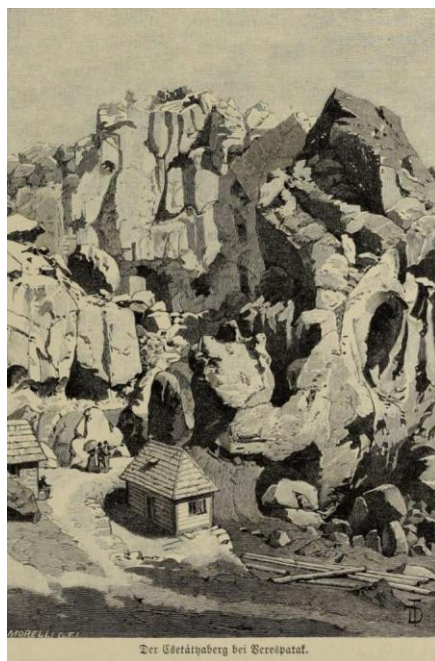
Al 10-lea martor: Alexandru Pascu, de ani 85, locuitor în **Șebeșul-de-Sus**, din ținutul Șieului, știe despre mânărea oilor din munte și despre hotarul de la mijlocul apei Bistrița, între cele două țări, întocmai ca voievodul lor Banul Urât.

Al 11-lea martor: Ion Bălos, de ani 80, mărturisește tot așa.

Al 12-lea martor: Vasile Vlad, de ani 60, locuitor în **Budacul-Român**, în ținutul Șieului, știu să spun: Eu, atunci, în vremea de război, locuiam în Moldova, păzeam

oile, stăpânul meu mi-a poruncit vârtos să nu trec oile peste apa Bistriței, pentru că dincolo de Bistrița e hotarul ardelean, ni le iau ungurii, cât oi trăi știu că între cele două țări mijlocul apei Bistrița este hotarul.

Martorii scriși mai sus sunt iobagii Măriei Sale ai văduvei lui Samuel Alia, ai doamnei Cătălina Lorántfi. Noi le-am scris acestea Măriei Tale după credința noastră²⁹⁴.

²⁹⁴ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, 1637-1660, București 1938, pp. 110-113

LUNCA

(Lonka, comuna Bocicoiu Mare, județul Maramureș)

1442, iunie 18, Buda: „Donațiunea nouă a regelui Vladislau I, dată lui Ștefan și Mihail, români din **Crăciunești**, fiii lui Georgiu Pank, peste moșiile românești **Crăciunești** (comuna Bocicoiu Mare, județul Maramureș), **Bocicău** (Nagybocskó, Újbocskó, Bocicău, azi **Bocicoiu Mare**, județul Maramureș) și **Lunca** (comuna Bocicoiu Mare, județul Maramureș), dăruite pentru serviciile prestate țării, în zilele împăratului Sigismund și ale regilor Albert și Vladislau; moșiile se dau sub condițiuni, cum se țin și alte moșii românești în Maramureș”²⁹⁵.

1448, iunie 3, Buda: „Joan din Huniad, guvernatorul țării, în recompensarea vitejiei arătate prin Mihail, fiul lui Tatul, și Bogdan din Jalova, în mai multe tabere, mai ales în contra turcilor, dăruiește lor moșiile **Crăciu-**

²⁹⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 184, pp. 314, 315

nești, Bocicou și Lunca, devolute (trecute) asupra Sfintei Coroane după repauzarea, fără succesori, a lui Ștefan Pancu din Crăciunești”²⁹⁶.

1450: „Luca diacul, fiul lui Joan din Văncești (**Oncești**), și frații săi, alt Luca și Maxim se învoiesc cu Sandor, fiul lui Gregoriu din **Crăciunești**, și cu Ștefan Panky (Pancu), fiul lui Georgiu din Crăciunești, că vor purta împreună expensele (cheltuielile) procesului ce au ridicat în contra lui Mihail Thathul (Tatul) pentru ocuparea moșiilor lor **Crăciunești, Bocicou și Lunca**”²⁹⁷.

1458, mai 10, Buda: „Regele Mathia Corvinul, la cererea lui Mihail, fiul lui Thatul, și Bogdan din Jalova, confirmă literile (scrisorile) donaționale, date prin tatăl său, Joan din Huniad, guvernatorul țării, în 3 iunie 1448, despre moșiile **Crăciunești, Bocicou și Lunca**; pe deasupra mai dăruiește numiților și dreptul regesc ce s-ar afla tot acolo”²⁹⁸.

1466, septembrie 10: „Litere (scrisoare) despre învoirea lui Ambrosiu din **Dolha** și a fiilor săi cu Mihail Orda din Leordina și cu Mihail Bogdan din Petrova și fiii lor, care se învoiesc ca moșiile lor Rosalia (**Rozavlea**), **Poiana** și **Lunca** să fie împărțite între dânșii, astfel cum

²⁹⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 1335, 336

²⁹⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 200, pp. 341, 342

²⁹⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 239, pp. 407, 408

au fost și între părinții lor, iar moșia **Dolha** să rămână, până ce trăiesc, în posesiunea lui Ambrosiu”²⁹⁹.

1479, martie 21, Baia Mare: „Mandatul judeului Curiei regești către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Joan Forintverö, cetățeanul din **Baia Mare**, în contra lui Petru din Deces, comitele camerelor regești din Maramureș, care, cu mai mulți, a năvălit asupra curților sale din **Bocicoi** și **Lunca**, de acolo a mânat vitele, caii, oile, rațele, puii și a luat toate, dimpreună cu literile (scrisorile) sale, și l-a păgubit cu mai mult de o mie de florini. Plângerea s-a aflat de adevărată”³⁰⁰.

1479, decembrie 20, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul mănăstirii Mănăstur (Clusiului), ca să cerceteze faptele potenciarie (penale) săvârșite prin Petru din Decșiu, comitele Maramureșului, care, cu putere armată, a ocupat moșiile **Bocicou** și **Lunca**, casele, morile și biserica parohială din Bocicou, le-a dărâmat, le-a ars, pe iobagi i-a omorât, mobilele și icoanele sfinților în parte le-a ars, în parte le-a dus, și pagube a făcut în valoare de 2.000 florini de aur. După cercetarea făcută, toate s-au aflat adevărate, afară de valoarea pagubelor”³⁰¹.

²⁹⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 276, pp. 477, 478

³⁰⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 314, pp. 537, 538

³⁰¹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 318, pp. 546, 547

LUNCA CERNII

(Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, județul Hunedoara)

1360, iunie 1, Vișegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Hațeg, dă de știre că la adunarea obștească din districtul Hațeg, „ținând noi judecată în acel sat **Hațeg** (Hachchak, Hatzak, județul Hunedoara)... ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, împreună cu frații și rudele lor, s-au înstăpânit și țin cotropite moșiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, județul Hunedoara) și **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, județul Hunedoara), aflătoare în acel district Hațeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicându-se Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum și tatăl lor, așezându-se în chip de nouă așezare pe moșia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian și Boian, l-au chemat la ei și l-au primit pe acea moșie, iar moșia Lunca a desțelenit-o și întemeiat-o acel Musana,

împreună cu frații săi, și într-un nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori jurați și ceilalți bătrâni, întrebați de noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori jurați, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roșu, Roman, fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciș** (Cholnokus, județul Hunedoara), Constantin din **Sălașu** (Zallas, județul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuș** (Domsus, județul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, județul Hunedoara), de asemenea preoții români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, județul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, județul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, județul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuș și Dragomir al bisericii din **Tuștea** (Tusta, județul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roșu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvașu** (Zyluas, județul Hunedoara) și Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, și foarte mulți alți cnezi, bătrâni și români de rând, întrebați de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul suszișilor Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, atingând lemnul crucii de viață dătătoare și jurând pe credința lor datorată lui Dumnezeu... au adevărit că moșiile Răchitoasa și Lunca atârână și sunt ale acelor fii ai lui Musana și ale nepoților lui Costea și ale fraților lor și au fost așezate de înaintașii lor, în chipul arătat mai sus”³⁰².

³⁰² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 481, pp. 506-510

1784: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan:

„Țăranii din județele Zarand și Hunedoara voiau să înceapă revoluția în ziua de Bobotează a anului 1785, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiași an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), își face apariția aici căpitanul Crișan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criș, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca țăranii români să capete arme și să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crișan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia și-i invită ca, pe duminică viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 țărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudului. La adunarea aceasta, Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină și să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toții la **Alba Iulia**, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, și de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniți la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceeași zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criș** și Wolfgang Nalaczi din

Brad, însoțiți de o gardă de 4 soldați, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crișan. Dar mulțimea de țărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică și se aruncă, din toate părțile și cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecți, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criștior**, spionul nobililor, fu prins și executat imediat, din ordinul lui Crișan, iar cei 4 soldați fură dezarmați, bătuți și apoi puși în libertate. Revoluția era acum proclamată.

Primul atac al țăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criștior**, în ziua de marți, dimineață, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, țăranii dau năvală asupra curților nobililor și execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizați și maghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis și Popa Costan. / Din **Criștior**, trupa țăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crișan, cu oamenii săi, atacă, în aceeași zi, după amiază, nobilimea din orașelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare și mai mulți negustori evrei, dintre care unii au fost și ei botezați. / Acum, țăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de țărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea țăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare

trupă câte o direcție diferită, prin toate colțurile Zaran-
dului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă cur-
țile nobilimii din comuna **Ribița**, unde, după o luptă în-
verșunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Cri-
șan, românii ucid și execută 42 persoane, nobili și parti-
culari. / Trupa țăranilor, care plecase, marți, la amiază, în
2 noiembrie, din **Criștior**, ajunge, în aceeași zi, în comu-
na **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar,
auzind că țăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă
repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva pași
de acasă și este prins, cu toată familia, și executat cu doi
copii ai săi și cu un frate al său. Soția lui Csiszar, care era
fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără și
foarte frumoasă, îmbrăcată în haine țărănești, la propu-
nerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul
bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi
iobagi, aceștia o duc în biserică, unde o forțează să depu-
nă jurământ că se leapădă de religia catolică și trece la
religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie,
aflând că vine și Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge
prin păduri, dar este prinsă de țăranii răsculați, care acum
voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea și o
lăasă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să
se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format
obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului
transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în tim-
pul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi
născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiem-
brie, altă ceată de țărani atacă nobilimea și populația
ungurească din **Baia de Criș**. Aici distrug mănăstirea
călugărilor franciscani, botează în religia românească pe

văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, și o mărită după un iobag român; ucid pe avocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului și pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În același timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuș**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinții săi, în **Abrud**, și pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum și era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea țăranilor, ea trebui să spună, în românește, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleșcuta**, **Țărmure**, **Tomești**, **Săliște** etc., așa că întreg comitatul Zarandului ajunsese în posesia țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați și înrăiți de nedreptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi și muți la rugăciunile și lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanțuri de carul cu boi și așa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna țăganilor, ca să-i execute și înmormânteze. În general, aspectul revoluțiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mișcarea revoluționară, începută în comitatul Zarandului, se întinse și în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabișca**, pe valea Mureșului, iar în cele 2 zile următoare, țăranii distruseră și arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**,

Bretea, Ilia, Sârbi, Gura-Sada, Tătărești, Lesnic, Dobra, Roșcani, Geoagiul de Jos etc. O mulțime de nobili și preoți unguri fură executați și pe aci. Țăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Țara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează și dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la granița țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluției ajunseră la marginea orașului **Deva**, capitala județului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuși, deoarece soldații din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu și mai nenorocoasă, fiindcă țăranii, văzându-se atacați de 70 soldați grăniceri și 74 husari români, după o mică rezistență, ajunseră în confuziune, căci nu se așteptau la focul armelor din partea soldaților împăratului, și începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureșului, urmăriți de armata imperială și de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați și înecați în apele Mureșului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inși dintre acești prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executați alți 14 prizonieri, precum și 22 țărani, prinși cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Bințiți**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloș, a 56 țărani români, lipsiți cu totul de dreptul de apel și unii

dintre ei străini cu totul de revoluție, precum a fost cazul țaranului Alexandru Morariu din **Jibot**³⁰³.

1927: „Țara Hațegului are o parte închisă între codrii și dealuri înalte, care se mărginesc, de o parte, cu munții Ruscăi, de altă parte, cu aceia ai Hunedoarei. Două comune mari, întinse pe valea Cernei, **Lunca Cernii de jos și de sus**, apoi, pe culmi înalte, **Meria**, **Mesteacăn**; iar peste dealuri, într-o altă vale și pe coaste, **Negoiu**. Acesta din urmă aparține comunei **Rechitova**, la depărtare de 14 km. Acum 3 ani, s-a aprobat să fie parohie de sine, dar n-are încă nici preot, nici învățător; vreo 800 suflete stau așa. **Lunca Cernii** de sus și de jos, **Meria** și cătunul **Mesteacăn** (acesta la depărtare de vreo 20 km), toate întinse, cu o populație de vreo 4.500 suflete, au un singur preot, de la război, încoace, care e și învățător, la **Lunca de sus**. Este școală și la **Lunca de jos**, dar în **Meria** și **Mesteacăn** nu-i nimic. / În iarna aceasta, am primit, la Episcopia Lugojului, știrea, că **Negoiu** a fost atacat de pocăiți, iar **Meria** a fost ispitită să treacă la plasa Hunedoara, având să primească preot ortodox; încercarea aici a fost făcută de o bancă de la Deva, dar n-a reușit. Destul că noi abia așteptam să vină vara, cu praznicul sf. Ilie, ca să o luăm la misiuni în părțile acelea, Căci acolo numai vara se pot ține misiuni; că de ce?, o veți înțelege din cele ce urmează. Am mai ținut noi misiuni acolo, în 1923, la **Negoiu** și **Meria**, în 1925, la **Lunca de sus** și înnoirea misiunilor la **Negoiu**. Acum ne-am propus să ținem misiuni la **Negoiu** și **Lunca de jos**, și înnoirea misiunilor la **Lunca de sus** și **Meria**.

³⁰³ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 156-161

Afară de acestea, precum veți vedea, am trecut și pe la **Mesteacăn**. / Plecat-am din Lugoj, luni, 18 iulie, dimineața, la orele 4, trei inși: eu (Dr. Nicolae Brânzeu, canonic), cu fratele secretar al episcopiei și al Reuniunii de misiuni (și al tuturor lucrurilor bune), Dr, Gheorghe Fireza (mi se scrisese că pe Sf. Sa neapărat să-l duc!) și cu fratele Ioan Pop, tânărul preot de la **Ohaba-Forgaci**. Ca confesari, pe lângă cei doi preoți ai locului (fratele Al, Gheiner din **Rechitova**, administrator la **Negoiu**, și Toma Nistor din **Lunca de sus**), rânduiseam pe cei doi preoți mai bătrâni, care au păstorit multă vreme satele acelea: Aron Mihaescu, de la „Berthelot” (românii îi zic „Burtă-lău” la fosta comună Fărcădin), originar chiar de la **Lunca Cernii** (de aceea, când l-au cerut popă la ei în sat, oamenii au arătat fie iertatului episcop Mihali că e „vită din ocolul lor”), și Nicolae Todoran de la Paroșeni (care și el mai dorea să-și vadă, o dată, pe „alduiții” de luncani). / Noi, cei de la Lugoj, de data aceasta n-am luat calea obișnuită: cu trenul, la Hațeg, de unde mergi 34 km, cu trăsura, la **Luncă**. Ne am hotărât să traversăm valea Begheiului și, trecând muntele, pe minunata șosea Valea Ruscăi, de unde să trecem la **Negoiu**; calea aceasta au făcut-o, venind înapoi, fie iertatul episcop Hossu, la 1909, și actualul episcop Nicolescu, la 1925. Plecat-am, deci, din Lugoj, la orele 4, dimineața, și la 6 și jumătate am sosit, cu trenul, la **Margira**. Aici ne aștepta automobilul dlui Winkler-Losch, proprietarul fabricii de sticlă de la **Tomești** (și candidat de consul al Germaniei la Lugoj), care, înțelegând gândul nostru, cu dragă inimă ne-a pus la dispoziție mașina și trăsura, până la **Luncani**. La **Tomești**, am vizitat fabrica de sticlă, de acolo, la ora 9 și 40, am plecat, cu trăsura, la **Luncani**. Aici găsim **colonia**

școlară a liceului din Lugoj, în frunte cu dl director Dr. N. Lohan. Mai găsim aici zidurile descoperite, ruinele unor uzine de fier (topitoare), care au fost părăsite.

Acum o sută de ani, austriecii au umplut văile Ruscăi și ale Hunedoarei cu fabrici; numai topitoare de fier se găseau în vreo opt locuri: la **Nădrag, Gladna, Luncani, Rușchița, Rusca, Ferdinand, Hunedoara și Gavoșdia**, iar la **Ghelar**, baie de piatră cu fier. Azi abia fabricile de la **Nădrag, Rusca, Ferdinand, Hunedoara și Gavoșdia** mai lucrează; la celelalte sunt numai zidurile părăsite. Drumurile de fier au ușurat mult aducerea acestor mărfuri din străinătate, încât fabricile noastre s-au închis, poporul nostru a rămas fără câștig; mai lucrează pe la păduri, unde se poate. / Planul nostru fusese ca par-tea cea mai frumoasă a drumului, dintre **Luncani și Rușchița**, 23 km, să o facem pe jos, luând numai un cal pen-tru povară. Durere, azi disdedimineată, a plouat binișor; comandăm, deci, o trăsură și, la ora 2, plecăm din **Lun-cani**. Se făcuse soare pe amiază; voioși mergem pe Valea Bgheiului, în sus, 10 km, apoi o luăm la deal, prin pădure. Un drum șerpuitor, de 7 km, duce până în vârful dealului, care e cumpăna apelor. Aici, o mică poieniță se numește „Tăul ursului”. Se pornește o ploaie grozavă, cu fulgere și tunete: ne așezăm în mijlocul brazilor, să luăm ceva gustare. Dar ploaia nu mai contenește, pătrunde și prin desimea brazilor. O luăm iar la drum, acum la vale, tot pe drum șerpuitor, până ajungem în valea Ruscăi, apoi o luăm înainte, trecem repede pe la cele șapte izvoare, ploaia cade ca din găleată, Abia când ajungem la **Rușchița** încetează și ne zâmbește, iarăși, soarele de seară. Doamna și dl Biebel, **proprietarul carierelor de mar-moră de la Rușchița** ne ies în cale și, cu amabilitatea lor

cunoscută, ne poftesc la o cină caldă, ce ne pregătiseră. Sosește și trăsură, comandată înainte, de la **Rusca**, în calea noastră.

Petrecem un ceas în acest mic colț de rai, unde n-ai de văzut decât 2 rânduri de case, cu grădini și dealuri, apoi zidurile fabricii de fier și minele (băile) de marmoră. E minunat să vezi cum se taie piatra de marmoră, în bucăți mari, care abia încap una într-un vagon; acelea apoi se taie cu niște fierăstraie, ca lemnul, se fac bucăți mai groase (pentru cruci, stâlpi) ori mai subțiri ca scândura (pentru mese, table).

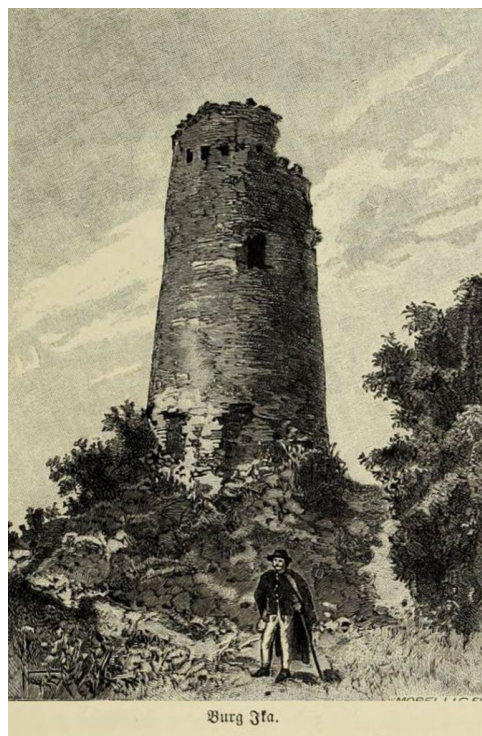
E seară târzie, când, obosiți, cu hainele și încălțămintele ude, sosim la **Rusca** și ne așezăm la cvartirul pregătit de vrednicul preot catolic de acolo, părintele Fuchs. Dar nu ajungem să ne închidem ochii, părintele bate la fereastră și ne comunică cum că dl director al „Industriei Miniere din Banat” ne pune la dispoziție, mâine-zi, o mașină, cu un vagon, ca să mergem cu trenul industrial până în pădure, numai de acolo călare. / A doua zi, vedem **Rusca**, cu uzinele de fer. În copilăria mea, auzeam povestind bătrânii că, pe vremuri, ocupația lor, a celor de la **Vulcan**, era: veneau cu trăsurile la **Ruşpert** (Ruszkberg – **Rusca-montană**), de aici luau fier brut, îl duceau acasă și, de acolo, cu caii, pe munte, la hotar, unde îl cumpărau „golani” și îl duceau în Țara Românească. / La amiază, luăm trenul mic până la pădure. Aici ne așteaptă caii **Negoiu**. O luăm prin pădure, la deal, și, după o oră și jumătate, ni se deschide o vedere minunată: valea Negoifului, cu casele risipite ici-colo. Mai facem un drum de 2 ore și iată-ne la biserică. Sărmana e o ruină, de câțiva ani nu se mai servește în ea; i-a ajuns necazul pe bieții

oameni chiar în vremile cele mai grele. Dar în jurul ei, grămezi de piatră arată că se gândesc la zidirea unui nou locaş lui Dumnezeu.

Pentru sfintele misiuni au ridicat, în faţa bisericii, un cort de frunză verde, în formă de altar. Neavând locaş de închinare, nici preot în loc, ne putem închipui ce ușor li-i dușmanilor, lupilor răpitori, să atace turma. Dar nici ai noștri nu se lasă. Au un cantor inimos, pe Gheorghe Druț, care a făcut cursul la Lugoj; acesta îi adună, cântă cu ei, le ține învățături. / Suntem cei dintâi care am sosit. La biserică ne primește crâsnicul bătrân, un moș cu inimă bună, și ne poștește la casa sa. / „A, iată mărul, sub care am dormit în rândul trecut, în ogradă! Dar acum e timp ploios, nu se poate afară. Ai fân în șură, moșule?”. / „Am, Măria Ta, alduiască-vă Dumnezeu, toate sunt pregătite”. / Luăm o mică gustare: lapte cu mămăligă, caș proaspăt, și ne așezăm la odihnă. Dar iată că, târziu, noaptea, sosesc ceilalți doi misionari: Mihaescu și Todoran, Au venii pe jos, de la **Lunca Cernii**, plini de apă, peste deal. Se așează și ei lângă noi, pe pocrovițele întinse în șură! / Dimineața, când să ne sculăm, iată-l sosit și pe fratele Al. Gheiner din **Rechitova**, preotul locului. Plecat, cu două fiice mai mari, una acum a luat bacalaureatul la Blaj, ca prima între toate, ca să ne facă menajul, i-a ajuns noaptea în fața unui deal mare, peste care, nemaiputând trece, au poposit la casa unui român, până s-a făcut de ziuă. Durere, la reîntoarcere auzim că li s-a întâmplat și mai rău: trăsura li s-a răsturnat și una dintre domnișoare s-a lovit rău la un picior. Ce scump se plătesc misiunile la munte!”³⁰⁴.

³⁰⁴ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, pp. 2, 3

1942: „Părintele Semyroniu Barna din **Lunca Cernii de jos**, episcopia Lugojului, ne scrie: „Am cerut Prea Veneratului Ordinariat de Lugoj să rețină costul abonamentului (celor 9 abonați) din salariul meu și să vi-l trimită. Oamenii fiind săraci, le vine greu să dea bani, astfel că plătesc eu, ei urmând să-mi lucreze în contul abonamentului”. Iată, câtă dragoste față de presa bună și față de credincioșii săi!”³⁰⁵.

³⁰⁵ *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 39, Blaj 1942, p. 5

LUNCANI

(Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj)

1353, iulie 13, Buda: Ludovic, regele Ungariei, scrie capitlului bisericii din Alba Iulia că i s-a plâns călugărul Baldovin al lui Cornutus „că moșia **Redeșdorf** (**Retișdorf**, azi **Retiș**, județul Sibiu), din locurile ce țin de scaunul Sighișoarei și că acum o ține pe nedrept cotropită Nicolae de Hrendorf... De aceea poruncim cu tărie să trimiteți ca om de mărturie un om al vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru Petru de Tyla sau Nicolae, fiul lui Nicolae de **Grind** (Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj) ori Petru din același loc, sau Ioan de **Tureni** (Tur, județul Cluj), ori Mihail, fiul lui Solomon sau, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Henning, fiind de față vecinii și megieșii acelei moșii, să o ia din nou în stăpânire după lege”³⁰⁶.

³⁰⁶ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 205, pp. 221, 222

1356, decembrie 14, Alba Iulia: Magistrul Solomon, arhidiacon de **Turda**, viacar de capitlul bisericii Transilvaniei, face cunoscut că, după ce a trimis pe „Ladislau, preotul bisericii din **Fahid** (Fahya, Ffahyd, lângă Găltiu, județul Alba) și Petru, preotul bisericii din **Teiuș** (Villa Spinarum, Spinis, județul Alba), în fața căroră Nicolae zis Borw, Ladislau și Ștefan, fii răposatului Andrei vicevoievod, precum și pe fii lui, Andrei și Luca, trebuiau, conform hotărârii judecătorești, să mulțumească pe nobilii Nicolae, fiul lui Nicolae, și Petru, fiul lui Iacob de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Clu), cu privire la a patra parte, cuvenită ca fiică, nobilei doamne Elisabeta, adică mama răposatului comite Nicolae, buinicul acestor Nicolae și Petru de Grind și ce li se cuvine din toate părțile de moșie ale răposatului Ladislau, fiul lui Ștefa, fiul lui Solomon... Întorcându-se acești oameni ai noștri, am înțeles că sus-zișii nobili s-au împăcat... în privința pomenitei a patra parte cuvenită fiicei, și anume că sus-zișii nobili de **Geoagiu** (Gyogh Superioris, Geoagiu de Sus, județul Alba) s-au îndurat să plătească nobililor de Grind... 70 de mărci”³⁰⁷.

1358, februarie 14, Turda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăștur că i s-a plâns „Petru, fiul lui Iacob de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj), că jumătate din moșia **Banabic** (Banabic, Banabyky, azi **Vâlcele**, județul Cluj) și din satele românești, și din pământurile care țin de ea, sunt ale lui de drept, din vechime, și că el vrea să intre în chip legiuit în stăpânirea lor. Drept aceea, cerem să trimiteți omul vostru

³⁰⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 57, pp. 64-66

vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru Nicolae, fiul lui Pavel de **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, județul Cluj) sau Ladislau, tot de Pethlend, ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Rediu** (Reudh, județul Cluj)... să le dea în stăpânire pomenitului Petru”³⁰⁸.

1360, martie 18, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că, înfățișându-se „Nicolae, fiul lui Nicolae, și Petru, fiul lui Iacob, nobili de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj), iar pe de altă parte Nicolae zis Zopus de **Urca** (Evrke, județul Cluj), numiții Nicolae și Petru au mărturisit că sus-zisul Nicolae Zopus le-a înapoiat în întregime niște scrisori privilegiale ale răposatului rege Ladislau, cu privire la toate moșiile lor... Și deoarece Nicolae Zopus a înapoiat scrisorile lor de bună voie, ei s-au legat să-l țină pe el și pe urmașii lui în cuprinsul hotarelor moșiei Urca, ce i-a fost dată lui de către înaintașii lor”³⁰⁹.

1362, ianuarie 14, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur adeverește că, venind „Ioan, fiul lui Gall, fiul lui Pascha de **Iara** (Jara, județul Cluj), iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Zaloch, slujitorul nobilului Nicolae, fiul lui Nicolae de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj), în numele stăpânului său, acel Ioan a spus că dânsul, împreună cu Nicolae, după ce s-a ațâțat între ei o mare dușmănie, prin împăciurea unor nobili, cât și în temeiul înrudirii, au făcut legământ de pace și împăciuire, cu privire la acea bucată de pământ, aflată între moșia sa

³⁰⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 229, pp. 228, 229

³⁰⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 463, pp. 480, 481

Sânmartin (Zenthmarton, județul Cluj) și cea numită **Banabic** (Banabic, Banabyky, azi **Vâlcele**, județul Cluj) a acelui Nicolae”³¹⁰.

1366, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de știre că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Mihail, fiul lui Iacob de **Tritu** (Tritul, Thetreh, azi **Tritenii de Jos și de Sus**, județul Cluj), s-a îngrijit să ne facă cunoscut, în chip de întâmpinare și opreliște, că Nicolae, fiul lui Nicolae de **Grind** (Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj), cotropind o oarecare moșie a sa, lipsită de locuitori, numită **Ghiriș** (Gerus, Ghiriș, azi **Câmpia Turzii**, județul Cluj), aflătoare în comitatul Turda, se folosește cu puterea de foloasele acesteia, spre foarte marea lui pagubă. De aceea, făcând în acest chip întâmpinare, l-a oprit pe Nicolae, fiul lui Nicolae de Grind, de la culegerea pe mai departe a foloaselor și de la ținerea silnică în stăpânire a sus-zisei moșii, și pe toți ceilalți de la cotropirea ei”³¹¹.

1848: „Semnalul de alarmă al clopotelor din **Luna** este preluat de satele din jur, conform, se pare, unei înțelegeri anterioare. Apoi oameni de legătură au fost trimiși la **Grindenii**, ca Nuț Hada, Dănilă Cămărășan și Vasiliță Maier la **Urca**, existând indicii că au mai fost trimiși mesageri și la **Luncani**, și în celelalte sate. De remarcat, deci, organizarea minutioasă a confruntării, având în vedere că „agenții de legătură“ de la **Luna**, pentru o mai mare operativitate, erau dublați de cei ai satelor vecine. Spre exemplu, Ioan Câmpean al Roșului din **Gligo-**

³¹⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 77, pp. 58-60

³¹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 50, pp. 76, 77

rești și Iuon Păcurar, la auzul clopotelor din **Luncani** (prelungiri ale semnalelor din **Luna**), au plecat imediat la **Hădăreni**, pentru a mobiliza poporul, iar preotul din **Gligorești** a trimis și el vorbă celor din **Hădăreni**, pentru a merge să opună rezistență la Luna. A doua zi, în 12 septembrie, Toader Chiș și Ștefan Pavel din **Chețani** au plecat la **Hădăreni**, după întăriri suplimentare. / Merită relevată în mod special ordinea în care grupuri de 40, 100 sau mai mari de țărani din satele vecine veneau încolonate, înarmate și disciplinate, pentru a-i sprijini pe cei din **Luna**. / În acest mod, s-a adunat o mare masă de țărani, probabil vreo 900, la început, circa 1.200-1.500, a doua zi, din 8 sate: **Luna**, **Luncani**, **Gligorești**, **Grindeni**, **Gura Arieșului**, **Hădăreni**, **Chețani** și **Urca**, înarmați cu tradiționalele unelte ce puteau fi folosite și ca arme, bine pregătiți psihologic, cu moralul ridicat, dispuși în rânduri ordonate, constituiau o formă redutabilă. Lipsa armelor de foc îi puneă totuși în inferioritate și s-a și dovedit a le fi fost fatală. În afară de **Luna**, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte sate se pare că a luat parte câte un om de la fiecare casă... / Dintre cele 8 sate, participante la răzvrătire, Jancsó Károly enumeră 5, care au dat victime: **Luncani**, 6 (3 români, 2 maghiari și 1 țigan); **Luna**, 3; **Grindeni**, 1; **Chețani**, 2; **Gligorești**, 1. Se poate bănui micșorarea intenționată a numărului de victime, datorită faptului că din **Luna**, din care erau majoritatea țăranilor adunați, și din rândul cărora ne-am fi așteptat să fie cele mai multe victime, totuși, ziaristul indică doar 3 morți... / Perspectivele sumbre ce dominau cele 8 sate sunt expuse mai detaliat în cea de-a doua corespondență a lui Anton Kurz, în care arată că se prevede o amendă, ce s-ar putea ridica la o sumă de 4000

florini, aproape irealizabilă, spune corespondentul sas, pentru acești oameni sărmani. Amintește că doar cu câteva săptămâni în urmă, satul **Chețani** a suferit o execuție militară, care l-a silit să-și plătească așa-zisele restanțe ale unor robote iobăgești... / Un rol important l-au jucat și juzii sătești, Toader Boar din **Luna** (1817-1862), Grigore Cismaș din **Gligorești**, Dumitru Lungu din **Chețani** și Ion Brad, judele mic din **Grindeni**, care, acționând deschis, apar mereu în fruntea sătenilor... / Am depistat și un „grad” distinctiv, acordat de comisia de anchetă, unor conducători ai maselor, acela de „comisar al poporului”, pentru Blag Giurgiu, căzut în luptă, și Sand Fetița din **Luna**; Ștefan Neamțu din **Luncani** și Grigore Cismaș din **Gligorești**. / Între conducătorii de cete, pot fi identificați următorii: Gheorghe Hada, căzut în luptă; Constantin Boar, dispărut din localitate, după evenimente; Nuț Hada, Vasilică Fetița, Nuț Tulai și văduva Todora Grof [Mazere], pentru ceata de femei, și ea dispărută din localitate, pe timpul cercetărilor, toți din **Luna**; Vasile Udrea, Vasile Mocanu, ambii căzuți în luptă și Décsei Jancsi, conducătorul cetei de maghiari, din comuna **Luncani**; Vasile Șerban din **Chețani**, căzut în luptă, același pe care l-am menționat a fi fost dus în lanțuri, în iunie, la închisoarea din Turda; Petru Pop din comuna **Gura Arieșului**, după evenimente dispărut din localitate; Pavel Decean din **Hădăreni** și Simion Călușer din **Grindeni**, dispărut și el din sat, pe timpul cercetărilor. / Și-au mai adus contribuția la mobilizarea maselor: Vasile Pogăceanu, Gligor Giurgiu a lui Gheorghe, Petru Ilea, Ioan Suci, Ioan Mărginen, Vasile Rusu, Pascu Hidișan, Todosia Barta și Maria Ilea din **Luna**, Vasile Nistor, dispărut în timpul cercetărilor, Matei Sângerean, ulterior împușcat de „echipele de vânători”

din **Luncani**; Ion Câmpian al Roșului din **Gligorești**, Ion Pop din **Gura Arieșului**, dispărut din localitate, Ioan Lungu din **Chețani**, Ioan și Petru Pop din **Urca**”³¹².

³¹² Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, pp. 215, 220, 225, 227

LUNCOIUL DE SUS ȘI DE JOS

(magh. Alsólunkoj, germ. Langenthal, județul Hunedoara)

1784: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan:
„Țăranii din județele Zarand și Hunedoara voiau să înceapă revoluția în ziua de Bobotează a anului 1785, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiași an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), își face apariția aici căpitanul Crișan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criș, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca țăranii români să capete arme și să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crișan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia și-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 țărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudului. La adunarea aceasta,

Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină și să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toții la **Alba Iulia**, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, și de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniți la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceeași zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criș** și Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoțiți de o gardă de 4 soldați, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crișan. Dar mulțimea de țărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică și se aruncă, din toate părțile și cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecți, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criștior**, spionul nobililor, fu prins și executat imediat, din ordinul lui Crișan, iar cei 4 soldați fură dezarmați, bătuți și apoi puși în libertate. Revoluția era acum proclamată.

Primul atac al țăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criștior**, în ziua de marți, dimineată, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, țăranii dau năvală asupra curților nobililor și execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizați și maghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și,

apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis și Popa Costan. / Din **Criștior**, trupa țăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crișan, cu oamenii săi, atacă, în aceeași zi, după amiază, nobilimea din orașelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare și mai mulți negustori evrei, dintre care unii au fost și ei botezați. / Acum, țăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de țărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea țăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colțurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă curțile nobilimii din comuna **Ribița**, unde, după o luptă înverșunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, românii ucid și execută 42 persoane, nobili și particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marți, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criștior**, ajunge, în aceeași zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că țăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva pași de acasă și este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi și cu un frate al său. Soția lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără și foarte frumoasă, îmbrăcată în haine țărănești, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi io-

bagi, aceștia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică și trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine și Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de țăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea și o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea și populația ungurească din **Baia de Criș**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, și o mărită după un iobag român; ucid pe avocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului și pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În același timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuș**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinții săi, în **Abrud**, și pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum și era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea țăranilor, ea trebui să spună, în românește, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleșcuta**, **Țărmure**, **Tomești**, **Săliște** etc., așa că întreg comitatul Zarandului ajunsese în posesia țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, nu

mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați și înrăiți de nedreptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi și muți la rugăciunile și lacrimile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanțuri de carul cu boi și așa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ȣiganilor, ca să-i execute și înmormânteze. În general, aspectul revoluției nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mișcarea revoluționară, începută în comitatul Zarandului, se întinse și în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabișca**, pe valea Mureșului, iar în cele 2 zile următoare, țăranii distruseră și arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet, Bretea, Ilia, Sârbi, Gura-Sada, Tătărești, Lesnic, Dobra, Roșcani, Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili și preoți unguri fură executați și pe aci. Ȣăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Ȣara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează și dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la granița țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluției ajunseră la marginea orașului **Deva**, capitala județului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuși, deoarece soldații din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu și mai nenorocoasă, fiindcă țăranii, văzându-se atacați de 70 soldați grăniceri și 74 husari români, după o mică rezistență, ajunseră în confuziune, căci

nu se așteptau la focul armelor din partea soldaților împăratului, și începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureșului, urmăriți de armata imperială și de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați și înecați în apele Mureșului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inși dintre acești prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executați alți 14 prizonieri, precum și 22 țărani, prinși cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Bințiți**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloș, a 56 țărani români, lipsiți cu totul de dreptul de apel și unii dintre ei străini cu totul de revoluție, precum a fost cazul țaranului Alexandru Morariu din **Jibot**³¹³.

1883: „Din Zarand, ni se scrie: Pe aici e timpul foarte schimbăcios, începând din ziua de Rosalii, ploile torențiale sunt amestecate cu piatră (ghiață), care a stricat o parte din semănături, la comunele **Luncoiul de sus** și **Luncoiul de jos**, și la **Scrofa**. Economii se tem că grânele vor căpăta rugină și vor păli, în urma ploilor. Cu cucuruzul nu s-a mai finit săpatul prim. Ierburile sunt foarte bune”³¹⁴.

1896: „În cercul Bradului, doi notari români, Nicolae Fugată (**Luncoiul-de-jos**) și Augustin Oniț (**Miheleni**) au întrecut pe toți cecilați, lăsând departe în urma lor chiar și pe notarii unguri. La atâta zel din partea acestora nu se așteptau nici stăpânii lor, nicidecum românii. /

³¹³ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 156-161

³¹⁴ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 67, Sibiu 1883, p. 270

Pe când din comunele ungurilor, Batternay (notar, **Cristior**) și Szabó (notar, **Brad**), au venit abia 4-5, cel mult 10 voturi din câte o comună, pe atunci de la românii Fugată, Oniț, cel puțin 20 alegători din o comună, multe chiar peste 20! Numai din „micul, dar bravul popor” din **Scroafa**, filia tânărului preot Ioan Fugată (fratele notarului) numărai 20! Întrebat fiind unul din parohienii preotului Fugată ce e cu ei, căci alteori s-au purtat bine, preotul i-a dus până aici, tot pe calea cea bună, a răspuns: „Noi nu suntem de vină, căpeteniile noastre sunt a dracului. Popa numai atâta ne-a spus, să mergem, joi, la adunare în **Brad**, mai mult nimic nu ne-a luminat, apoi notarul, cu biraele, ne-au strâns ca în fere! Birăul, noaptea, a umblat din casă în casă și ne-a dat câte 3 florini, spunându-ne că de nu mergem, ne silește cu darea!”³¹⁵.

1898: „**Notar cercual la Luncoiul-de-jos**, pretura Bradului, în locul răposatului Nicolau Fugată, se va alege la 25 ianuarie nou. Cercul se întinde peste comunele: **Luncoiu-de-jos, Luncoiu-de-sus, Scroafa, Podele** și **Ruda**, și aduce un venit de peste 1.200 florini”³¹⁶.

1898: „Subscrișii, în numele comitetului și al sinodului parohial român greco-ortodox din **Luncoiul de jos**, venim, pe această cale, a aduce sinceră mulțumită stimabilei domnișoare Lucreția Stanca din **Băița** (Zarand) pentru darul făcut sfintei biserici, donând, pe seama sfântului prestol, o măsurică, în preț de 30 forini, lucrată de stimata domnișoară foarte frumos și cu multă dibăcie. Cerul să-și reverse darurile sale atât peste stimata domnișoară, cât și peste bunii ei părinți Avram și Floarea, cu al

³¹⁵ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 43, Orăștie 1896, p. 184

³¹⁶ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 2, Orăștie 1898, p. 7

căror îndemn și ajutor s-au făcut. / Ioan Fugătă, preot / Ioan Roman, epitrop”³¹⁷.

1936: „Societatea „Mica” ține în servicii ingineri români spioni? Afirmatiile preotului Alexandru Fugătă din **Luncoiul de Jos**. / Biserica este locul unde fiecare bun creștin găsește hrana sufletului. Aici fiecare creștin vine ca să-și curețe sufletul, vine să se apropie cât mai mult de cuvântul predicatorului adevărului, despărțindu-se un ceas de cele pământești. Aici vine fiecare creștin să audă apostolii vorbindu-le și plimbându-se printre ei. / Deci biserica este corul de unde se aude glas de dreptate, de adevăr și de iubire pentru aproapele. Între cei patru pereți ai ei nu-i permis să intre minciuna, desfrâul, răutatea și mai ales cel mai mare rău al zilelor noastre: „politica”. Politica n-are ce căuta în fața altarului. În politică trăiesc lăcomia, minciuna, răutatea și dușmănia; în biserică: adevărul, dreptatea, iubirea, de aproapele și adevăr. / Dar, vai!, păstorii noștri sufletești (nu toți) au amestecat biserica cu politica, adevărul cu minciuna și iubirea cu ura.

Apostolul și păstorul suflă din comuna **Luncoiul de Jos**, mai deunăzi, spunea oamenilor: „Să nu votați cu roata, să votați cu Vaida!”. După sfinția sa, politica se poate amesteca cu biserica și viceversa. De aceea, ori de câte ori vorbește în biserică, la zile mari, fie sărbătoare religioasă, fie națională, niciodată nu se lipsește de un asemenea amestec. / Iată că, în Ziua Înălțării și Ziua Eroilor (săracii Eroii!) îmbrăcat în sfintele haine, din fața altarului, vorbește poporului despre însemnătatea zilei și totodată caută să-și aducă aminte și de Eroii nea-

³¹⁷ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 47, Orăștie 1898, p. 187

mului. / Din tot ce a vorbit, dau numai esențialul: „Cunosc, dragii mei, un inginer român din vechiul regat, care este la „Mica” și care s-a căsătorit cu o unguroaică”. Apoi continuă părintele: „Acești români, care se căsătoresc cu unguroaice, nu mai sunt români, sunt spioni. Ei ne vând țara și neamul. Să vă feriți de acești spioni ai neamului”. / Atât am putut să rețin din predica părintelui, cu toate că mă făcusem numai urechi. Doream și numele. Apoi, ca într-un moment de dezorientare, mă uit la fețele ascultătorilor. Frunțile erau încrețite și nu știau ce vrea să spună părintele. Știau doar că e vorba de un inginer român din serviciul societății „Mica”, căsătorit cu o unguroaică, și că e vorba de spionaj. Prin această afirmație a preotului, societatea „Mica” e vizată. Dl. Director General Gigurtu nu știe nimic? Nici dl Ambuș? Părintele n-a spus numele, dar a precizat „că la Mica e un inginer român căsătorit cu o unguroaică și că toți românii căsătoriți cu unguroaice sunt spioni”. / De unde știe părintele că-s spioni? Și dacă e convins, de ce nu precizează numele inginerului sau al altei persoane? Ar face un serviciu neamului și cei vinovați ar primi cele cuvenite. Nu înțelege să servească interesele neamului?

Societatea „Mica”, are o datorie, să ceară preotului lămuriri și precizări. Cazul nu poate să rămână în umbră, deoarece e vorba de un inginer român. Am dori să-l știm și noi. / Opinia publică dorește lămuriri. Interese de ordin național cer ca să se facă lumină în această chestiune. Într-o biserică, în zilele sfinte ale neamului, credem că se spun numai adevăruri. Sperăm că, condu-

cătorii societăți „Mica” vor face cât mai curând lumină”³¹⁸.

„Bestialele fapte ale preotului Alexandri Fugătă din Luncoiul de jos... / Factorul „școală”, la noi, este batjocorit de mulți nechemăți, care nu-și dau seama de faptele lor. Ei nu înțeleg că, distrugând școala, distrug statul și națiunea. / Stă în fața bestialul fapt al părintelui Alexandru Fugătă, din **Luncoiul de jos**. Reproducem câteva rânduri din o scrisoare a lui, adresată învățătoarei din loc: / „Stimată Domnișoară, / Nu vă supărați că vă incomodez cu aceste puține cuvinte, dar e nemaipomenit cum dumneavoastră sfidați oamenii prin faptul că țineți copiii până în ora 4 și jumătate la școală”. / Nu s-a mulțumit numai cu atâta. A mai chemat câțiva oameni din sat și, cu de la sine putere, a spus că le scoate copiii de la școală, lucru ce s-a petrecut. Adevărul este cel mărturisit chiar de Sfinția Sa: „În ziua de azi, nu m-am putut folosi de acest băiat, Ori eu nu-i dau mâncare pentru ca să-l țin la școală”. / În ceea ce privește chestiunea că oamenii, căroro le-a scos copiii de la școală, lucrurile au înțelesul lor. Părintele nu are popularitate în sat. Și s-a folosit de această manoperă pentru a-și câștiga partizani. / Consider acestea ca lupte bestiale, pentru că lovesc direct în viața și interesele statului, consider fapte bestiale, pentru că se batjocorește școala, făclia nestinsă a neamului nostru. / Datoria părintelui era cu totul alta. Trebuia să ajute școala, trebuia să contribuie la distrugerea analfabetismului și la înlăturarea întunericului. Dar, în cazul când preotul contribuie la luminarea poporului, își vede interesele neservite. Atunci nu va mai putea lua, de fiecare

³¹⁸ *Solia*, Anul XV, nr. 29, Orăștie 1936, p. 2

înmormântare și cununie, sute de lei. Poporul fiind în întuneric, Sfinția Sa va putea cu mult mai ușor să dispună de el. Iată chemarea apostolului și faptele lui”³¹⁹.

1940: „Ilie Dud, din **Luncoiul de sus**, și Avram Valea, din **Ormindea**, prin întrebuințarea de chei false, s-au introdus în locuința lui Ștefan Anderveld, din **Ruda**, de unde au furat 4.000 lei”³²⁰.

Lechința: Skidsinde Svantagetroddt

Lechința: Sissen Sunday costume

Lechința: Pent sissene de sârbătoare

Lechința: Sissene en costume de dimanche

³¹⁹ *Solia*, Anul XV, nr. 32, Orăștie 1936, p. 2

³²⁰ *Universul*, Anul 57, nr. 174, București 1940, p. 10

LUNCȘOARA

(Laak, Lak, Lok, Look, județul Bihor)

1366, mai 16, Vișegrad: Judele curții regale dă de știre că, în baza judecății regale din anul **1364**, „potrivit cuprinsului scrisorii de chemare în judecată a capitlului bisericii de Oradea, Andrei, fiul lui Ioan, în numele lui Laurențiu, fiut lui Ioan de Tileagd, împotriva lui Toma, fiul lui Laurențiu, din același Tileagd, ne-a înfățișat patru scrisori de globire”. Trimișii „s-au dus la moșiile numite **Tileagd** (Thelegd, Telukd, județul Bihor), **Săbolciu** (Zabouch, județul Bihor), **Ineu** (Yenew, județul Bihor), **Bo-tean** (Battyán, județul Bihor), **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criș**, județul Bihor), **Olahteleh** (dispărut, lângă Uileacu de Criș, județul Bihor), **Luncșoara** (Laak, Lak, Lok, Look, județul Bihor), **Telechiu** (Teleki, județul Bihor), **Peturylese** (dispărut) și **Philipkue** (dispărut, lângă Căprioara, județul Arad), și la cele ce țin de acea moșie numită Philipkue, și le-au împărțit... / Drept aceea, noi, ascultând cu bunăvoință dreptele cereri, în glăsuire cu legea, ale sus-zisilor împuterniciți ai acelor părți, punând să

se înscrie în scrisoarea noastră privilegială de față cuprinsul sus-zisei serisori a pomentiului capitolu din Oradea, am hotărât s-o întărim din puterea noastră judecătorească, prin ocrotirea privilegiului nostru de față, pentru sus-zișii Laurențiu, fiul lui Ioan, și Toma, fiul lui Laurențiu, și pentru urmașii lor ca să aibă putere în veci”³²¹.

Kronstadt: Schwarze Kirche
Braşov: Black Church

Braşov: Biserica Neagră
Braşov: L'Église Noire

³²¹ AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 61, pp. 102-122

LUPENI

(județul Hunedoara)

1926: „În ziua de 4 februarie, a murit, la **Orăștie**, Părintele Atanasie Bologa, fost multă vreme preot în Dieceza Lugojului și, mai pe urmă, profesor la liceul român din **Orăștie**. Răposatul s-a născut în Ludoșul de Murăș și a păstorit, timp îndelungat, în orașul **Lupeni** din județul Hunedoara. Om bun și de treabă, preot cucernic și blând, Părintele Bologa a fost un român însuflețit și cald sprijinitor al tuturor pornirilor mărețe. Banul său, greu muncit, îl dădea bucuros oriunde era vorbă de înaintarea bisericii și a neamului. Îl vedeai aproape la toate adunările naționale ori culturale, cu fața sa uscățivă și palidă, dar cu sufletul pururea cald și gata de jertfe. / Ca om n-a fost norocos în această lume. Soarta nemiloasă i-a răpit soția în cel dintâi an de căsătorie, pe care a îngropat-o cu multă jale, apoi a știut să trăiască o văduvie curată și cinstită de toți cei care l-au cunoscut. Grea cruce aceasta pentru un preot văduv. Și părintele Bologa a purtat-o cu resemnare, într-adevăr creștinească și preoțească. / Ajun-

gând profesor la **liceul de stat din Orăştie**, părintele Bologa tot preot a rămas, fiind părinte adevărat nu numai al şcolarilor pe care îi creştea, ci şi al tovarăşilor săi de profesură. Toată lumea îi zicea „Tata Bologa”, şi elevi, şi colegi. / În timpul din urmă, fusese numit paroh la **Pui**, în judeţul Hunedoara; şi un singur dor mai avea în viaţă: să-şi petreacă bătrâneţile păstorind satul unde era mormântul soţiei sale, pe care o jelise o viaţă întreagă. Moartea nemiloasă i-a curmat însă şi acest cel din urmă dor: l-a aflat la **Orăştie**, până nu apucase să-şi ia rămas bun de la prietini buni din acel oraş, şi de la credincioşii săi din **Şibişel**. / I s-a făcut o îngropăciune foarte frumoasă. L-au prohodit şcolarii lui, colegii şi toţi cei care l-au cunoscut şi l-au iubit. A fost înmormântat cu şase preoţi şi i-au ţinut cuvântări protopopul Ienea, directorul Aron Demian şi Dr. V. Pop, arătând cu toţii că a murit un om de omenie şi un preot după inima lui Hristos. / Fie-i odihna lină şi pomenirea vecinică!”³²².

MOUNTAIN HORN BLOWERS IN ROUMANIA

³²² *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 8, Blaj 1926, p. 1

LUPȘA

(Lwpsa, județul Alba)

„Populația românească e amintită pe valea Arieșului, în preajma orașului Turda și în județul cu acest nume, încă din **veacul XIII**, având în fruntea ei cnezi și voievozi, care împărțeau dreptatea după principiile vechiului drept românesc. Românii au fost întâlniți aici de unguri atunci când au pătruns în aceste părți, atrași de sarea de la ocele din Turda, și de aurul Munților Apuseni. Unul dintre cele mai vechi cnezate românești îl alcătuia cel din **Lupșa**, format din două moșii: **Lupșa de Jos și de Sus**. În fruntea lui se afla **familia românească Lupșa**”³²³.

1366, aprilie 24, Alba Iulia: Regele Ludovic îl recompensează pe „Nicolae, fiul lui Cândea, care ținea cnezatul satului său, numit **Lupșa** (Lwpsa, județul Alba),

³²³ Manciulea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 159

în apropierea băii sale, numită **Ofenbaia** (Aranyosbánya, Offenbánya, Kupecbánya, azi **Baia de Arieș**, județul Alba)”, dăruindu-i lui „și, prin el, lui Ioan, fratelui său bun, și lui Nicolae, fiul lui Roman, vărul său, și tuturor fiilor și moștenitorilor... voind deci să-i răsplătească cu darul răsplătirii regești”³²⁴.

1385; „Familiile nobile ungurești ajung, în veacul XIV, tot mai numeroase în aceste regiuni. Ele vor încălca și cotropi, cu încetul, vechile drepturi de stăpânire ale satelor românești, înstrăinându-le avutul proprietăților lor. Faptul acesta e menționat, între altele, la **1385**, când un act face pomenire despre un proces purtat între familia nobilă de **Trăscău** și cnezul român **Nicolae Căndea**, pentru stăpânirea comunei **Lupșa**. Amândouă aceste sate își vor păstra caracterul românesc și vor fi stăpânite de români, pe lângă toate încercările făcute de nobilimea ungurească de a câștiga pentru ea întinsele lor domenii, care înaintau, în secolul XV, dinspre regiunile de dealuri, până departe, în Munții Apuseni”³²⁵.

1438: „La 1438, regele Albert ordonă conventului din Cluj-Mănăstur să introducă pe nobilul român Ioan din Lupșa în posesiunea comunelor : **Lupșa-Mare** și **Lupșa-Mică**. Mai târziu, această familie nobilă s-a maghiarizat, ca atâtea alte multe din Transilvania și Ungaria”³²⁶.

³²⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 33, pp. 46-48

³²⁵ Manciulea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 160

³²⁶ Manciulea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 160

1459: „La **1459**, capitlul din Alba-Iulia înaintează voievodului ardelean o plângere, prin care reclamă **dome- niul românesc Lupșa**, revindecându-l ca proprietatea sa și cerând să-i fie restituit de la alții, carw l-au răpit în mod ilegal”³²⁷.

1592, iunie 11: „Paul Gyulai scrie comitelui de **Turda** Ioan Gerendi că, fiind în casa sa principele Sigis- mund Báthory, pe care l-a adus la plimbare în aceste locuri frumoase, și chiap pe plută, de la **Lupșa**, până la **Buru** (Borrév, comuna Iara, județul Cluj), îl vestește că, fiind mâine seară la dânsul, la **Hărăstaș** (azi **Hărăsteș**, județul Cluj), să invite pe principe a rămâne acolo peste noapte, ceea ce principele nu știe”³²⁸.

1599, noiembrie 28: „Mihai-Vodă întărește urma- șilor lui Ioan Gyulai din **Iara de Sus** actul de danie asu- pra moșiilor lor din **Lupșa** și alte patru sate, în comitatul Turda, precum le-au moștenit de la decedatul lor părinte, Ioan Gyulai bătrânul”³²⁹.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul re- pede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, con- vocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țăranii

³²⁷ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 157

³²⁸ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. III, 1585-1592, București 1931, p. 290

³²⁹ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, 1596-1599, București 1932, p. 291

din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior**, **Brad**, **Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlnește cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religie ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineața, când trupele de ță-

rani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cârpeniș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungarilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărsând vinul. Bogătașul ungar Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungarilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut

exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascuseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paiele aprinse la gura băi-lor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Curechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să în-ceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suci. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele româ-nești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din

Zarand, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** plecară și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie,

unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibiului, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundea...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tîbru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bastoane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Tîbru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se

hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăștie** și **Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoș** și **Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău** și **Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** și **Lupșa**. La Rămeți, țăranii strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea

Arieșului, țăranii bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibartu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau

se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat, Cărpeneș, Roșia Montană, Bucium, Lupșa și Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-un-

gurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”³³⁰.

1904, Diaconovich: „**Lupșa**, comună mare în Munții Apuseni, comitatul Turda-Arieș; e așezată în Valea Arieșului și se compune din 5 părți deosebite, care formează tot atâtea comune bisericești, anume: Lupșa Mare (centrul), Valea Lupșei, Hădărăul și, mai între munți, Șasa și Vința; tot la Lupșa aparțin crângurile: Mănăstirea și Valea-Sesei. Locuitori 3.948, toți români. Lupșa este o comună veche; aici a existat, pe la **1325**, un cnezat românesc, prefăcut, la **1366**, în domeniu feudal. Dintre biserici, cele mai vechi sunt biserica greco-catolică, zidită la **1421**, și mănăstirea, la capătul din sus al Lupșei Mari, clădită la **1429**. Pe la Lupșa, valea Arieșului, înconjurată într-un cerc larg de munți, este foarte frumoasă; dintre piscuri, e de amintit puternica stâncă Mărgaia, pe malul drept al Arieșului. / **Lupșa, protopopiat** român greco-ortodox, se compune din 27 parohii și câteva filiale, cu 16.194 de credincioși. Reședința protopopească este în Ofenbaia; odinioară însă a fost în Lupșa, de unde își are protopopiatul numele”³³¹.

1907: „**Lupșa** e poate cea mai fruntașă comună din Munții Apuseni, atât ca poziție geografică, cât și ca trecut istoric. / Poziția ei este cât se poate de romantică. Așezată pe valea Arieșului, are în fața sa stâncile Mărgani, Mărgăita și Mununii, iar în dosul său, coline, dealuri și văi, acoperite cu păduri, tufișuri și fânațe, pe alocurea

³³⁰ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

³³¹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 143

destul de mănoase. Ea însăși e așezată pe o vale șesoasă, productivă în ierburi și cucuruz. Pe această vale se află și locuri de fân îngrădite, care poartă numirea de *troașe*, o numire, după știința mea, folosită numai în aceste ținuturi. Ea nu occură nici în limba vorbită pe aiurea, nu mi s-a dat să o aud nicăieri, deși m-am interesat. Când prânzeam și cinam cu poetul Coșbuc, o am adus în discuție și a rămas încântat de frumuseța ei. Nefiind filolog, nu pot să-i determin obârșia; poate e cuvânt slav ori vreo rămășiță dacică, cuvântul *troaș*; nu știu, Dumnezeu știe. Cucuruzul se face pe șesurile acestea întocmai ca și în țară. / Pe locurile din deal, se seamănă grâu de primăvară, care relativ priește binișor. Săcară seamănă oamenii foarte puțină; de asemenea orz, ovăs; cartofi mai mulți și multă cânepă, din care-și țes și cos femeile cămeșile lor și ale bărbaților. Terenul ar fi foarte potrivit pentru pomărit, dar durere, poporul nu i-a înțeles folosul. O generație nouă de inteligenți încep reforma și în direcția asta. Va prinde rădăcini cu atât mai adânci, cu cât pildă vie au în una din comunele aparținătoare, cum unii proprietari au luat sume frumoase pe poame, și anume cele două comune situate la deal. **Lupșa are cinci sate: Lupșa-sat, Lupșa Hădărău, Valea Lupșei și comunele lăturalnice: Șasa Lupșa și Vința Lupșa.** Cei din cele trei comune menționate le zic la locuitorii de acolo: Lăturenii. / Pe lângă aceste cinci comune bisericești greco-orientale, mai este și o filie greco-orientală: **După-mărgura**, precum și o comună bisericească greco-catolică, în **Lupșa-sat**, care face cam o treime parte a locuitorilor din această comună. Greco-catolicii au o biserică foarte veche, din anul 1421, zidită din piatră și din var petrificat sau, cum îi zic oamenii, stins acolo, pe zid. Aceasta a fost luată cu puterea de la greco-

orientali, cărora le-a succes în pătrarul prim al veacului al nouăsprezecelea să-și ridice un edificiu măreț din piatră, care și azi e o podoabă între celelalte biserici de pe Valea-Arieșului. / Numărul locuitorilor trece peste 4.000. Aici se afla odinioară pretura și scaunul unui protopop.

Este una din cele mai vechi comune. Pe baza de documente istorice, se constată că era aici un cnezat românesc încă pe la **1325**. La anul **1366**, Ludovic I l-a prefăcut în domeniu feudal și l-a dat familiei române Căndea (Kendeth), care stăpânise cnezatul. La **1487**, aceste drepturi ale lupșenilor au fost casate. De atunci, a fost zidită biserica sus menționată, precum și o bisericuță de lemn, la mănăstire, unde au fost călugări, iar azi acest teritoriu formează porțiunea canonică a preotului greco-catolic, primită drept donație pentru întărirea catolicismului. / Dar chiar și după ce s-au luat drepturile lupșenilor, comuna n-a încetat de a fi frunzașă, căci s-a păstrat în ea duhul vremilor mai bune; până bine încoace. / Înainte cu vreo 200 ani, s-a așezat aici, după cum ne spune tradiția familiară, un anumit Span Petru, venit de la băișagul din **Zlatna**, și și-a făcut culcuș, mai întâi la capătul satului, în locul numit Cărstian, care și azi e în proprietatea Spăneștilor. De aici, s-a mutat în apropierea locului unde s-a zidit biserica greco-orientală, mai târziu, trecând valea, și-a pus casa sub vechea biserică, întemeiată pe timpul cnezatului românesc, și de atunci nemișcați au rămas din locul acesta. Familia Spăneștilor a fost, timp îndelungat, conducătoarea politică și bisericească a acestei puternice comune. / În timpul iobăgiei, Span Nicolae, un frate al moșului, era încredințatul familiei nobilitare din **Dicio-St.-Mărtin**, Fekete Lajos și Laslo. El purta titlul de „șpan domnesc”; încasa zeciuală și îngrijea de facerea robotei. Spun bătrâ-

nii că tot ce făcea el rămânea neschimbat. Vorba lui, cum zic lupșenii, era de „stanoste”. În casa lui se adunau domnii și țineau judecăți asupra iobagilor. Această casă a servit, vreme îndelungată, ca local de școală greco-orientală. Aici și-a început învățătura și scriitorul acestor rânduri. Casa aceasta s-a dărâmat numai înainte cu vreo 3 ani și azi s-a ridicat una nouă, servind de locuință preotului greco-ortodox, un descendent al acestei fruntașe familii. / O altă ramură a fost Span Niculae, fost, timp îndelungat, notar comunal. Acesta, pe vremea revoluției, fiind slujbaş, a căutat să domolească poporul, dar acesta, în furia sa, era să-l răpună. Abia a scăpat cu fuga. Ramura aceasta s-a stins în linie bărbătească. De asemenea și alte ramuri din trunchiul bătrân, rămânând numai câte o frântură slabă. Singură, ramura din care se trage și subsemnatul, a rezistat tuturor vijeliilor și ispitelor vremii, păstrându-și nealterată măduva și căutând să devină un nou trunchi, cu ajutorul proniei cerești. / Spăneștii au un rol frumos în trecutul acestei comune, căci, fiind ei la conducere și prin a lor înrâurire au câștigat cu o sumă bagatelă de 25.000 florini, toate drepturile familiei nobilitare suspomente, și anume: păduri întinse, mari, dreptul crâșmăritului, al pescuitului și vânatului. Tot ei au câștigat și dreptul târgurilor de țară și apoi, mai târziu, sub primăria tatălui meu, s-au introdus târguri săptămânale, care aduc mare folos locuitorilor din comună și împrejurime. Ca să aduc o dovadă de cumințenie a bătrânilor, spun numai atâta, că, la răscumpărarea regaliilor, au căpătat comunele peste 70.000 florini (140.000 coroane). / În timpul din urmă, comuna, în loc să progreseze, decade văzând cu ochii. Cauzele acestei decadente sunt numeroase. Ca o cauză de căpetenie se poate considera restrângerea pășu-

natului. / Asupra felului de trai și asupra caracterului lupșenesc voi vorbi în o altă scrisoare. / Dr. Petru Șpan”³³².

1908: „În **Cuciulata**, trag la primarul Boer, pe care îl pusesem eu în serviciul de primar. Îl scol din somn și-i dau ordin să cheme îndată 4 vânători ai mei, cu puștile, și să-și ia și dânsul pușca, că avem a merge la **Lupșa**, și de acolo, la vânat de urși, dar să ia și o pereche de fiare și o funie, precum și o lumânare. Într-o jumătate de oră eram 6 inși înarmați și pornim, cu sasul, spre **Lupșa**, unde ajungem după o jumătate de oră. Era la unu, după miezul nopții. Pe drum, le spun unde mergem și ce au a face în **Lupșa**, sătuț în pădure, cu vreo 30 de case. Mergem de-a dreptul la casa lui Roșală. În casă era lumină. Înainte însă de a intra în odaie, sasul și 2 vânători intră în grajd, unde sasul aprinde luminarea și, dând de caii lui furați, începe a plânge de bucurie și, cu un „*Ach Herr Ieses!*”, îi sărută pe fiecare. Pe un cvart de hârtie îi descrie după culoare și formă pe fiecare. / Eu, cu primarul, înarmați cu puști, intrăm în odaie, unde aflăm, la o masă plină cu sticle cu rachiu îndulcit cu miere, 4 români, unul mai voinic ca altul. Cel din fruntea mesei era un bărbat frumos, între 50-60 ani, cu o față inteligentă, bine făcut și bine conservat. Acesta era gazda casei, Roșală. Cel de-al doilea, feciorul lui, avea 23-24 ani, semăna cu tatăl său, ceva mai înalt. Al treilea era Munteanu (Cîric) din **Rotbav**, un uriaș de om de vreo 45 de ani, înalt, bine legat, frumos, plin de viață, un goliat, un sfarmă-piatră, de care trebuia să te cutremuri și care singur ar fi fost în stare a ne sfârâma pe toți, dacă nu am fi fost prevăzuți cu puști. Al

³³² *Țara noastră*, Anul I, nr. 32, Sibiu 1907, pp. 526, 527

patrula era feciorul lui Ciric, un băiețandru de 18 ani, însă croit după chipul și asemănarea tatălui.

„Bună seara, voinici dumneavoastră!”. „Bună să vă fie inima, domnilor, dar pe cine căutați, pe vremea asta, pe aici?”. „Mergem la vânat”. Într-aceea se scoală cei doi Roșală de la masă, iar eu, ghicindu-le intenția, le strig: „Să nu îndrăzniți să vă sculați, că pe acela care se va mișca de la masă îl pușc!”, și atunci și întind pușca spre unul din cei ce s-au fost sculat, iar judele și-a întins pușca în direcția celuilalt. Cei sculați se așezară iarăși la masă. Ei aveau de cuget a-și lua puștile din cui, ca să tragă asupra noastră... / „Ai cui sunt caii din grajd?!, strigă sasul de dindărăt. „Nu-i drept, răspunde Munteanu alias Ciric din **Rotbav**, caii sunt cumpărați de mine, de la târgul din **Prejmer**, și i-am cumpărat cu bani și cu pașapot de vite”. / Poruncesc primarului și la 2 vânători să aducă fiarele. Pe doi dintre ei i-au pus în fiară, pe când pe 2 i-au legat fedeleș cu funiile de mâni și astfel i-am ridicat din casă, i-am așezat între 4 vânători, făcându-i răspunzători că îi va duce până la **Veneția**, la solgăbirăul Făgărășan, iar doi inși au luat în seamă cei 4 cai și i-au adus la **Veneția**. Descrierea cailor o luasem la mine, era destul de complet însemnată, fiind mărimea, părul și alte semne ale cailor. Pe la 2 oare, m-am culcat la primarul din **Cuciulata** mulțămît”³³³.

1908: „La târgurile din **Râșnov**, **Codlea**, **Feldioara** și **Prejmer**, toți membrii (cetelor e tâlhari n. n.) din centrele de sus au să vină să se înțeleagă asupra furturilor întâmplare și ce au a se întâmpla și asupra rolurilor ce au a le urma fiecare. În aceste târguri se

³³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 155, Brașov 1908, p. 2

provedea fiecare cu țidule de târg. Așa, eu, în târgul **Prejmerului** de primăvară, mi-am câștigat 4 țidule de târg, despre 4 cai ai Sasului, ce-mi propusesem să-i fur. Am întâlnit pe un soț, care venise cu un cal la târg, nu însă, ca să-l vândă, care avea tocmai mărimea, părul și figura unuia din cei 4 ai Sasului. Ne înțelegem, mergem la comisar, arăt că am cumpărat calul, și-l rog să elibereze țidula. Comisarul, în grabă, se uită la cal, îl descrie și-mi extrădă țidula. De calul lui neavând trebuință, și l-a dus acasă. A doua, a treia și a patra cumpărătoare s-a întâmplat tot astfel, că prieteni de ai mei au știut ce cai îmi trebuie și, aducându-i cu sine, au simulat vânzarea. Provăzut cu cele 4 țidule, la vreo săptămână, i-am luat caii Sasului și, încă în noaptea aceea, i-am dus prin păduri până aproape de **Lupșa**”³³⁴.

1927: „Puii de Moți, la meserii. / În nr. 49, din 5 decembrie 1926, al gazetei noastre, am fost publicat un apel către măestrii români din toată țara, în care îi îndeamnă să ceară ucenici de meserii de la Părintele Dr. Coriolan N. Sabău, preot în **Lupșa**, din Munții Apuseni, care ne scria că are gata de drum mai mulți copilași de Moți, ce vreau să se facă meșteșugari. În apelul nostru, am arătat starea tristă în care se găsesc Moții cei bravi și spunem, că trebuie făcut ceva, ca strănepoții lui Horia să nu mai umble „cerșind din poartă în poartă”, ci să ajungă și ei la un trai mai omenesc în România cea nouă și mare. Și mai spuneam că Moții înșiși sunt gata să încerce orice, numai să scape de sărăcie și de necazuri. Părintele Dr. Coriolan N. Sabău, un tânăr preot, cu durere adâncă pentru frații și părinții săi, ne trimitea vorbă, că Moții vreau

³³⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 156, Brașov 1908, p. 3

să-și pornească feții la meserii, din care să se aleagă, cu vremea, oastea de cucerire a orașelor ardelennești. / Gândul înțelept al Părintelui Sabău a fost cu noroc și apelul nostru a avut cel mai bun răsunet. Puii de Moți din **Lupșa** și-au găsit stăpâni în curând. Ei și-au adunat hăinuțele și au plecat spre toate colțurile Ardealului. Au venit dintr-înșii și la Blaj. Sunt copii frumoșei, cu umerii închegați și cu ochii isteți. Îi vedem adeseori, dimineața, trecând pe lângă redacția noastră, cu coșurile de pâine în spate. Sunt veseli și buni la treabă. Stăpânii lor sunt foarte mulțumiți de ei și le prorocesc viitor fericit. / Între cei doi copilași, care au venit la Blaj, unul este chiar nepotul Părintelui Coriolan și dl Petru Moga, măestru franzelar, care-i are, ne-a declarat însuși că este foarte îndestulat cu Puii de Moți, care îl ascultă, sunt buni, blânzi, cuviincioși și râvnitori la meșteșug. Iată o laudă dintre celea mai frumoase, care se poate spune despre niște copii cu viitor.

Ni-se încălzesc inimile de plăcere, când îi vedem porniți cu nădejdi atât de frumoase pe cărările vieții. Bucuria noastră a fost însă și mai mare, când am primit, astăzi, două scrisori deodată, de la măeștri români care au primit Pui de Moți în atelierele lor. Amândouă acestea scrisori sunt cel mai înălțător certificat despre vrednicia bravilor copilași ai Munților Apuseni. Măeștrii sunt deplin mulțumiți cu ei, spre marea bucurie a părinților, a harnicului preot Sabău, și a noastră, a tuturor. Iată, deci, că Moșii necăjiți au găsit cărarea cea bună de-a ieși din impas, și ei, cei de azi, dar mai ales scumpii lor copilași, vrednici cu adevărat de-o soartă mai bună. Numai de-ar înțelege cât mai multe comune din Munții Apuseni gândul Părintelui Coriolan din **Lupșa**, care a făcut un început atât de cuminte pentru mântuirea Moșilor și cucerirea ora-

șelor ardelene. Dar să lăsăm să grăiască și scrisorile care ne-au sosit la. foaie:

„Cu onoare vin a vă ruga să binevoiți a face loc în mult prețuita dumneavoastră foaie următoarele rânduri. În urma apelului publicat de dumneavoastră, în decembrie, anul trecut, „În atențiunea meseriașilor români”, am cerut și eu, de la Părintele Dr. Coriolan Sabău, preot român unit în **Lupșa**, județul Turda, 2 băieți pentru meserie, pe care i-am și primit și îi voi învăța la meseria de fierar și potcovar. / Cu puii mei de Moț sunt foarte mulțumit și recomand cu sinceritate fiecărui măestru român asemenea ucenici. Ei sunt sănătoși, dezvoltăți și cu deprinderi bune, într-adevăr fiii lui Iancu, disciplinați și bravi, copii ai suferinței din Munții Apuseni. / Fraților meseriași români, vă rog cereți ucenici din țara lui Iancu, nu vă feriți de frații voștri, să dezvoltăm industria română. Scrieți pe adresa susnumitului Părinte și adăpostiți cât de mulți din copii fraților noștri. / Beclean, județul Odorhei. / Camil Nicoară, fierar și potcovar”.

„Cu onoare vin a vă ruga, să binevoiți a publica, în foaie, următoarea notiță: / În anul trecut, într-un număr mai din iarnă, Domnul Dr. Coriolan N. Sabău, preot în **Lupșa**, a publicat un apel către meseriașii români care au lipsă de ucenici, să se adreseze către domnia sa, ca să le trimită copiii de-ai Moților la meseriile lor. / Subscrisul i-am făcut înștiințarea și mi-a și trimis un băiat bun și sănătos pentru meseria de fierărie, pentru care îi și aduc mulțumită publică. Vin a atrage și eu atenția domnilor colegi meseriași, care au lipsă de ucenici, să se adreseze cu toată încrederea către dl Dr. Coriolan Sabău, preot în **Lupșa**, și vor primi copii buni de-ai Moților, care sunt harnici de-a

învăța meserii. Cu toată stima: / Micești, la 22 februarie. / Nicolae Anca, măestru fierar”³³⁵.

1944, Iosif E. Naghiu: „Pe Valea Arieșului, aproape de Țara Moșilor, există o mănăstire veche. An de an, aleargă la ea mii de creștini cucernici. Vara e cercetată de foarte mulți, fiind loc de pelerinaj, la care se fac slujbe mari și se înalță rugăciuni către Preacurata. De mai bine de 500 de ani există această mănăstire. Câte nu ne-ar putea spune? / Spun hrisoavele îngălbenite de vremi că s-a ctitorit când erau anii de la Hristos **1421**, iar de la facearea lumii 6929, pe când în Țara Moldovei stăpânea Alexandru Vodă cel Bun, iar în Muntenia un urmaș al viteazului Voevod Mircea cel Bătrân. Prin Țara Ardealului erau vremi grele. În vremi grele, omul se gândește la Dumnezeu. Gânditu-s-au și locuitorii de pe Valea Arieșului și au ridicat, spre mai marea mărire a Atotputernicului Dumnezeu, o sfântă mănăstire. În chilioarele din jurul ei trăit-au, după chipul îngeresc, mulți oameni, pe care Dumnezeu i-a înzestrat cu chemare sfântă la starea călugărească. Multe suflete greu încercate și-au găsit aici locul de alinare și de îmbărbătare. Veacuri multe au trecut peste așezământul călugăresc de la **Lupșa**. Multe nenorociri s-au abătut asupra acestei sfinte mănăstiri. Un poet din zilele noastre scrie așa de frumos: „Mănăstire / Sufletul pe care-l porți este supraviețuirea / Milioanelor de morți”.

De la **1421**, de când s-a întemeiat, nu știm nimic despre **Mănăstirea Lupșa**, până pe la **1700**. Pe la 1700, și poate și mai înainte, la Mănăstirea Lupșa era școală. Călugării chemau la Sfânta Mănăstire tineri de pe sate. Îi

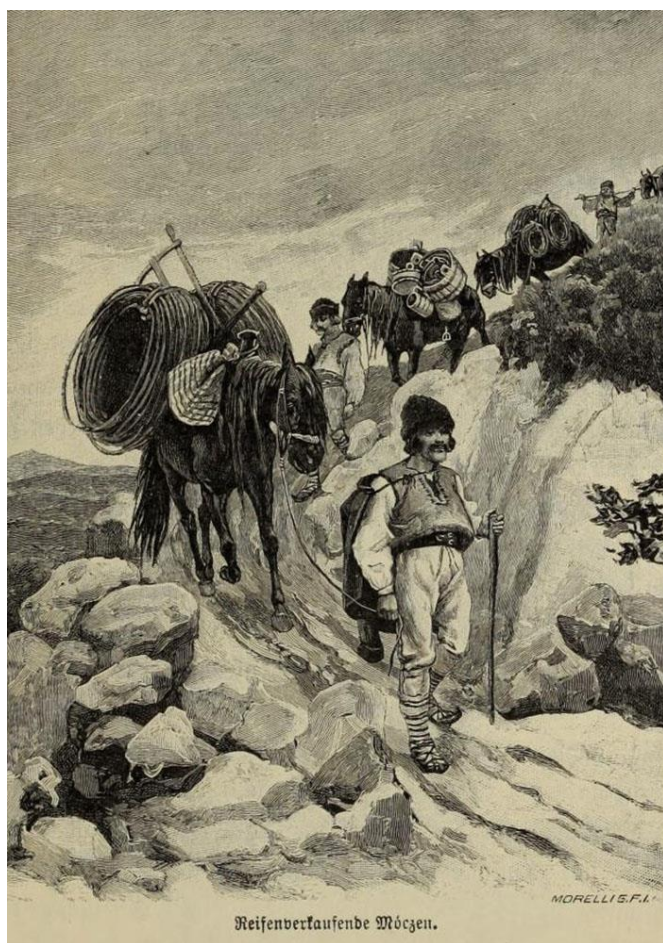
³³⁵ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 10, Blaj 1927, p. 1

învăţau să citească, să scrie, să cunoască rânduiala bisericească şi să cânte. După ce isprăveau şcoala, ajungeau cantori prin satele lor. Pe cei mai talentaţi şi mai cucernici îi recomandau pentru Sfânta Preoţie, iar pe cei cu chemare călugărească îi făceau călugări. Călugării de la Lupşa s-au unit cu Roma Sfântului Petru, atunci când s-a făcut Sfânta Unire în toată Ţara Ardealului.

Între **1759-1761**, a fost mare revoluţie în Ardeal, S-a răsculat mulţimea, îndemnată de sârbi, împotriva Sfintei Uniri. Îi conducea un călugăr lipsit de cultură, pe nume Sofronie, care, din desişul codrilor, a fost tocmai bine venit pentru sârbi. Pe vremea aceea, un călugăr de la Sfânta Mănăstire din **Lupşa**, pe nume Procopie, s-a lepădat de legea noastră şi a făcut mult rău, învrăjbind poporul, care, împărţindu-se în două, a jefuit Sfânta Mănăstire. Generalul Bucow, omul stăpânirii austriece, a dat ordin, să fie prins călugărul Procopie. / Evlaviosul episcop de la Blaj, Petru Pavel Aaron, pe vremea căruia s-au deschis vestitele şcoli ale Blajului, a refăcut mănăstirea. În **1765**, găsim la **Lupşa** doi călugări, Silvestru şi Pahomie. De atunci au fost tot călugări puţini şi au fost şi ani în care nu erau călugări, că slujeau acolo, din când în când, mai ales la pelerinaje, preoţii din satele din jur.

Azi, Sfânta Mănăstire de la **Lupşa** e îngrijită şi cercetată de mulţi. Poate va veni vremea când în chiliarele din jurul mănăstirii se vor ruga şi vor veghea călugări din cinul Sfântului Vasile cel Mare. La **Nicula**, la **Bixad**, la **Moiseiu**, la **Prislop**, în toate mănăstirile vechi

din Ardeal, sunt călugări bazilieni. Să dea Domnul să aibă chemări și pentru **Lupșa!**”³³⁶.

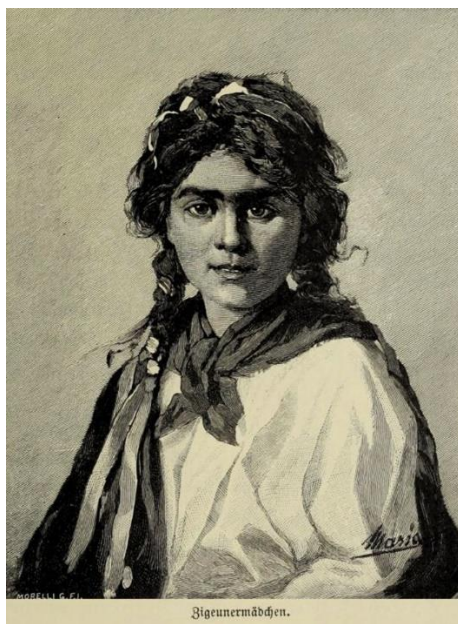

³³⁶ *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 10, Blaj 1944, p. 1

Cuprins

LANCRĂM , județul Alba, p. 4
LĂPUGIU DE JOS ȘI DE SUS , jud. Hunedoara, p. 21
LĂPUȘ , județul Sibiu, p. 24
LĂPUȘ , județul Maramureș, p. 29
LĂPUȘNIC , județul Hunedoara, p. 58
LĂZAREA , județul Harghita, p. 68
LAZURI , județul Satu Mare, p. 76
LECHINȚA , județul Bistrița-Năsăud, p. 85
LECHINȚA PE MUREȘ , județul Mureș, p. 100
LEGHIA , județul Cluj, p. 107
LEGII , județul Cluj, p. 111
LEORDINA , județul Maramureș, p. 113
LEȘNIC , județul Hunedoara, p. 115
LETCA , județul Sălaj, p. 128
LEUCUȘEȘTI , județul Timiș, p. 137
LIBOTIN , județul Maramureș, p. 140
LIPOVA , județul Arad, p. 145
LIVADIA , județul Hunedoara, p. 203
LIVEZILE , județul Bistrița-Năsăud, p. 207
LOMPIRT , județul Sălaj, p. 213
LOPADEA , județul Alba, p. 219
LOZNA , județul Sălaj, p. 225

LUDOȘUL MARE, județul Sibiu, p. 229
LUDUȘ, județul Mureș, p. 238
LUGOJ, județul Timiș, p. 253
LUJERDIU, județul Cluj, p. 311
LUNA DE JOS, județul Cluj, p. 316
LUNCA, județul Bistrița-Năsăud, p. 326
LUNCA, județul Maramureș, p. 330
LUNCA CERNII, județul Hunedoara, p. 333
LUNCANI, județul Cluj, p. 346
LUNCOIUL DE SUS ȘI DE JOS, Hunedoara, p. 353
LUNCȘOARA, județul Bihor, p. 364
LUPENI, județul Hunedoara, p. 366
LUPȘA, județul Alba, p. 368

„Cel mai mare rău al zilelor noastre, politica...

Alimentieren aus Haventen. Femmes Albanaises en Esclavage

În politică trăiesc lăcomia, minciuna,
răutatea și dușmănia”.